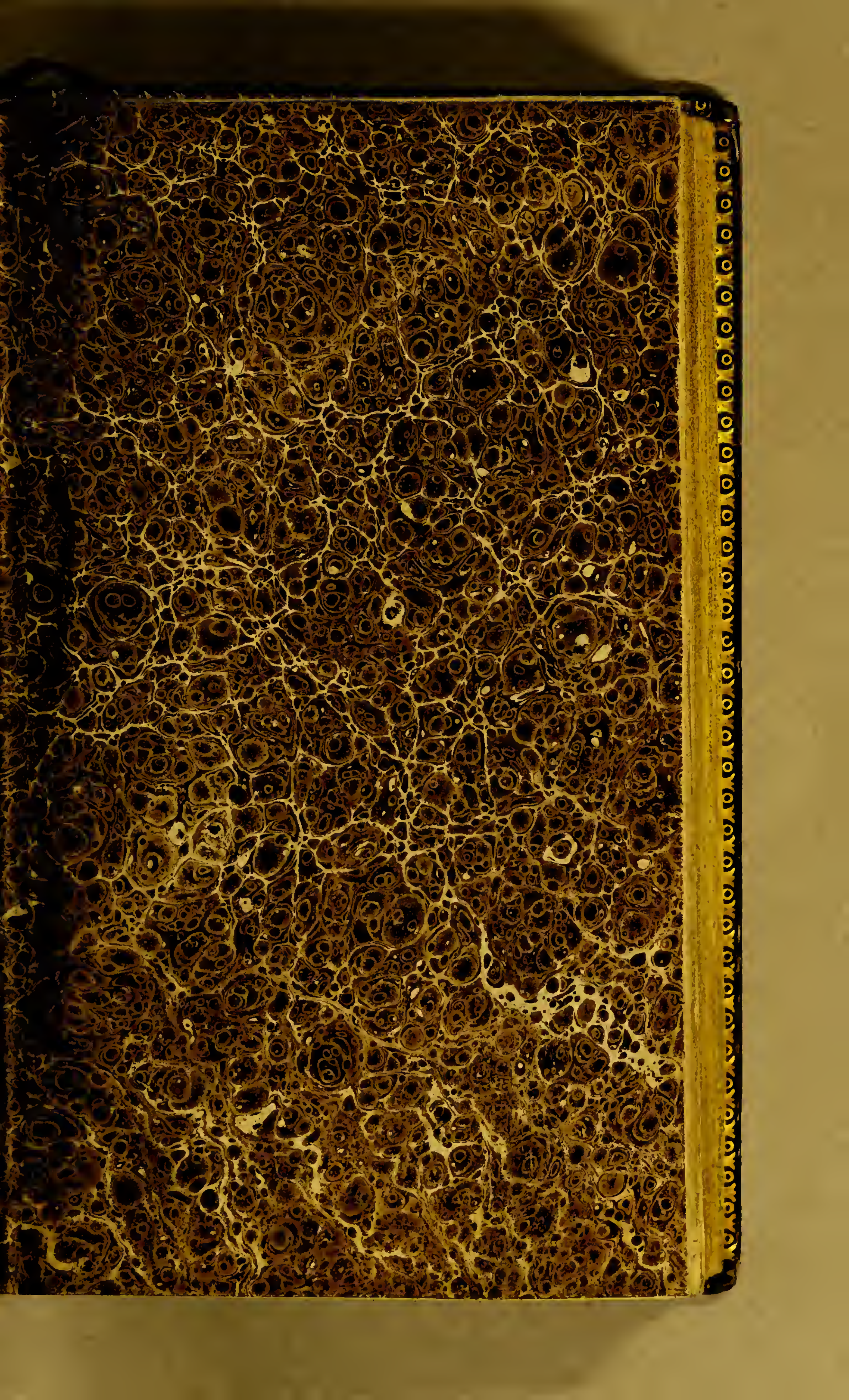

J.C.B.

GAUDEO

Medina - Bib. His. Am. I No 200

LEVINI APOL-
LONII, GANDOBRV-
GANI, MITTELBVRGENSIS,

de Peruuiæ, Regionis, inter Noui Orbis prouincias celeberrimæ, inuentione: & rebus in eadem gestis,

LIBRI V.

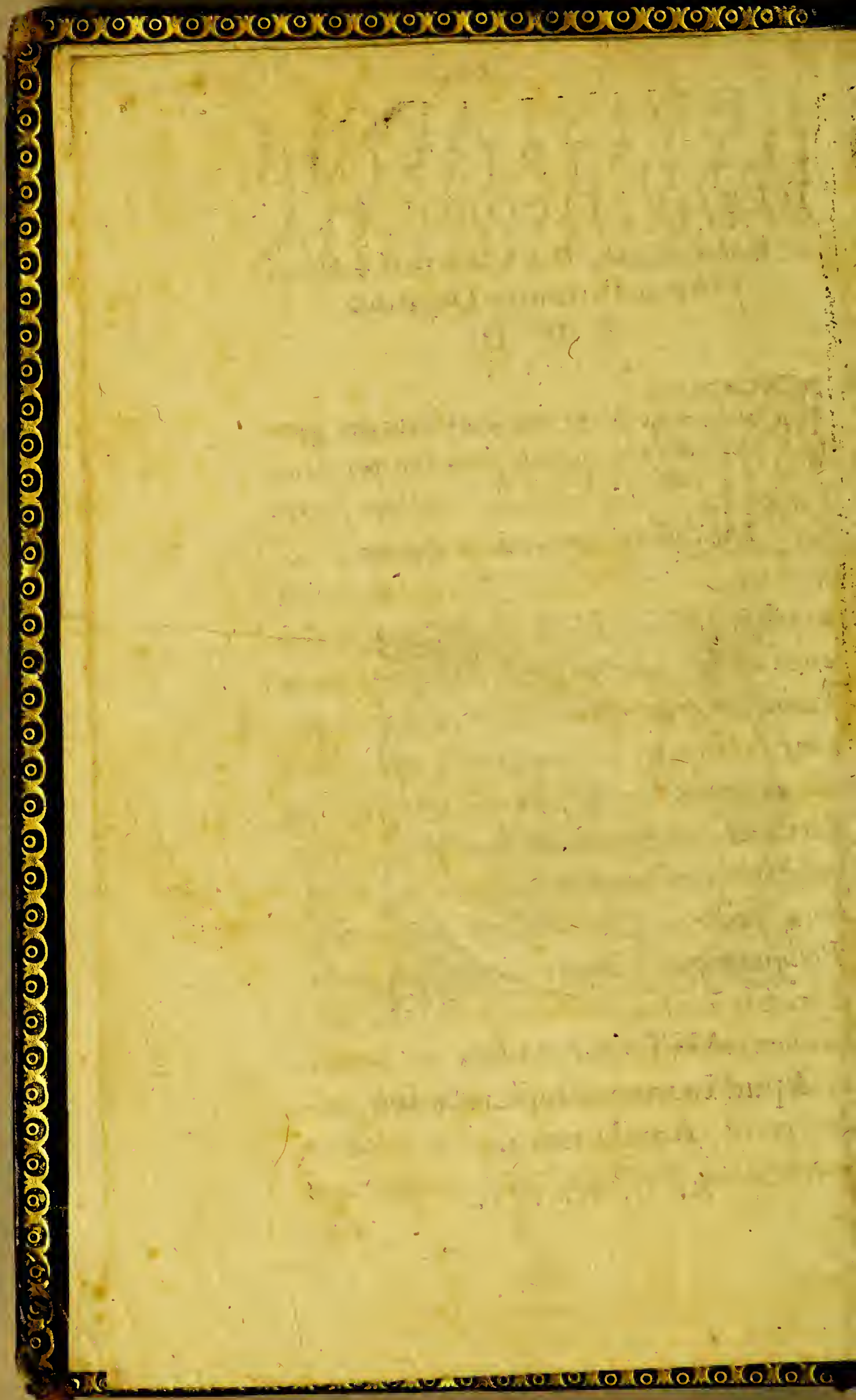
AD IACOBVM CLAROVTIVM MALDEGHEMMAE AC PITTEMIAE DOMINVM.

Breuis, exactaque Noui Orbis, & Peruuiæ regionis chorographia.

ANTVERPIAE,
Apud Ioannem Bellerum sub
Aquila aurea.

M. D. LXVII.

ILLVSTRISSIMO HEROI, IACOBO CLAROVTIO, MALDEGHEMMÆ AC PITTEMIÆ DOMINO S. P. D.

INter omnia officiorum genera, quibus se mutuò prosequũtur mortales, nullum profectò, aut recta conferentiũ voluntate, aut diuturnitatis spe laudabilius est atque præstãtius, Heros illustrißime, quàm quod ab ijs confertur, qui in hoc potißimum studiorum genere summa contentione elaborant, vt immortali monumentorum testimonio, ab omni obliuione silentioq́; successuræ posteritatis eorũ memoriam vindicent, qui singulari virtutũ præstantia excellẽtes, de publica salute præclarißimè meruerunt. Postquam enim humanæ fiduciæ egregia ludificatrix natura, nobis exiguum vitæ curriculum circumscripsit, nullum me hercule maius nostræ mortalitatis solatium accidere potest, quàm si vtili consilio memoriæ æternitatem speremus: eos verò humanæ

propemodùm virtutis fastigium excessisse videmus, qui omnium suorum operum fines posteritatis opinione atque iudicio dirigentes, omni doctrina & scribendi peritia instructos suæ vitæ testes quæsiuerunt: qui morum, virtutis, constantiæ, pietatis atque ingenij ipsorum effigiem monumentis nunquam intermorituris, apud omnem sequuturi temporis memoriam essent relicturi. Hac de caussa, quum vel ab ineunte ætate incredibili historiarum delectatione & voluptate detinerer, nullamque & ad alienæ & ad priuatæ laudis fructum parandum commodiorem viam esse perspicerem, quàm si in describendis virorum principum rebus gestis omnem operam studiumque consumerem, multorum exemplo, & meæ etiam occupationis ac voluptatis gratia, me penitus ad scribendæ historiæ studia auocaui: ne forte per socordiam atque desidiam id omne succisiui temporis spacium, sine fructu aliquo parùm honestè efflueret, quod ipsa quotidianarum rerum occupationumque mearum interualla, mihi ad peculiare

ocium

ocium reliquerunt. Quapropter in tanta ſcriptorum copia, cùm potiſsimum iudicarem, nouæ alicuius rei, & parum adhuc noſtris exploratæ materiam ad ſcribendum adferre, ea auidiſsimè perſcrutari ac literis mandare cœpi, quæ ad Noui Orbis (quem Americam vocant) noſtra demum memoria inuenti & occupati cognitionem pertinerent. Nam haud dubiè ſupra omnium rerum geſtarum amplitudinem, quæ in noſtra tempora incidêre, maximè memorabile videri poteſt, longè ampliſsimam Orbis partem, tot antè ſeculis incognitam, & incredibili rerum omnium copia & beatitudine affluentem, iam tandem Caroli Quinti Cæſaris claſsibus atque auſpicijs innotuiſſe, & grauiſsimis laboribus, periculis, atque ærumnis extremorum malorum, ab ornatiſsimis Hiſpanici nominis Ducibus Prætoribusque occupatam eſſe: ſic vt æſtimata diligenter rerum omnium ratione, ea, quæ hic geſta patrataque fuerunt, profectò humanæ admirationis modum excedant, & procul dubio Alexandri Macedonis, ac ſuperiorum de-

nique omnium principum, regum, virorumque virtutem atque fortunam longißime superent. Atqui adeò magis ego in summam admirationem adducor, quòd in tanta doctißimorum virorum multitudine, qui summa eruditione facundiaque, indigna interdum nugarum certamina consectari maluêrunt, tam pauci fuêre, qui in harum etiam rerum fœcundißima materie ingenij sui ornamenta exercere studuerint. Nam præter Petrum Martyrem, qui initia huius exploratæ Americæ in suis Decadibus contexuit, ac Sebastianũ Munsterũ, qui in cosmographicis Tabulis harum regionum summas persequutus est, & diuersorum mercatorum epistolas, ipsiusq; Ferdinandi Cortesij literas ad Carolum Cæsarem perscriptas in vnum volumen redegit, neminem Latinorum inuenio, qui præter exiguam mentionem in hac parte aliquid grauioris operæ collocauit. Itaque satis præclarũ mei studij fructum me adepturum ratus, si ipse hoc negocio maiore cura diligentiaque suscepto multorum expectationi satisfacerem, quos huius generis aliquid

quid iamdudum expectaſſe cognoui, quanquam longè præſtantius flumen ingenij, maioremque dicendi vim & copiam huius negocij magnitudo requirat; eam potiſſimè partem explicare ſum adortus, quam maximè Latinorum Scriptorum monumenta ignorabant. Nam ſicuti ex Petro Martyre, & eo Munſteri volumine aliqua de prima exploratione atque introitu Americæ regionis cognitio ſuppeditatur; ita nuſquam aliquod exactæ narrationis opus legiſſe me memini, qua videlicet ratione, quibusque Ducibus, quo diſcrimine atque euentu rerum, Peruuia occidentalis Noui Orbis pars, omnium certè Prouinciarum auro atque argento opulentiſſima inuenta ſit & occupata, ac quibus deinde initijs irarumque cauſſis ea ipſa ciuili implicata bello mutuis Hiſpanorum ſtragibus permaduerit. Proinde cum in his etiam Belgarum terris, multi in ea regione mutua ſocietate opulentas negociationes exerceant, ac multa propè ſupra fidem humanam occurrant, de quibus certiſſimè conſtet, amicorum

commentarijs adhibitis, ipse lubentißimè id de Peruuia opus suscepi: ea ratione ac modo, vt ad summorum Scriptorum exemplum, mediocri orationis vbertate, rhetoricæ amplitudini & elegantiæ, vbique nimirum inuiolata historiæ fide, locus relinqueretur. Quanquam enim mihi iam huius incerti ausus aleam iacturo, alta consideratione metus occurreret, ne in hoc etiamnum meæ iuuentutis tyrocinio, ego nulla videlicet elaborati ingenij atque ætatis authoritate spectatus, in præiudicia quorundam calumniasque incurram, minimè tamen vel ob id ab instituto consilio abstinendum putaui, quòd mihi optima conscientia bonæ mentis freto, non illaudabile futurum existimarem, huiusmodi probatißimæ rationis successu, apud optimos viros honestæ commendationis principia aucupari. Sed inter cæteros, apud quos huius diligentiæ non inanem gratiam mihi sperare licebat, Heros illustrißime, iam inde ab institutæ cogitationis meæ principio, te ego maximè vnum indicaui, cuius

Huma-

Humanitati has mei laboris primitias de-
dicarem. Omni enim literarum genere or-
natißimè excultus (quod paucis ſplendi-
dißimi ordinis tui Nobilibus accidere ſolet)
maximè veram opuſculi noſtri voluptatem
ab ipſa linguæ Latinæ cognitione perci-
pere poſſe videris, & in cæteris rebus No-
bilitatis tuæ grauitatem ſplendoremque
illuſtrißimum ea humanitate condiiſſe
prædicaris (ſicuti id ipſum in hilari vultu
tuo clarißimè eluceſcit) vt tibi profectò ma-
ximè ſolidas ad publicum amorem grati-
amque retinendam virtutes, naturam ac-
cumulaſſe appareat. Nam quantum in-
feriores quique tuæ imprimis Humanita-
tis perfugium & receptaculum petunt, tan-
tum tu ipſe principes illos Auguſti Or-
dinis ac velleris aurei heroes, incredibili cha
ritate tenes deuinctos, ſic vt intima
familiaritate ac neceßitudine illuſtriſsi-
mum Egmondæ Comitem Amurathem,
cuius certè opera in præſentia viuimus,
tibi maximè coniunctum videamus. At-
qui etiam publici beneficij cauſſa me tan-
tum Humanitati tuæ debere exiſtimaui, vt

 ſi quid

si quid ex nostro labore splendoris nominisque cuiquam possit adiungi, id maxima contentione ad tuarum laudum magnitudinem illustrandam mihi conferendum putarem. Equidem enim in earum virtutum memoriam sæpenumerò redeo, quibus diuersis in rebus luculenter exhibitis, nostræ Brugensis maximè ciuitatis Rempub. tuo nomini penitus obligasti. Ex hac autem virtutum tuarum imagine quanquam mihi certissima spes offerretur, te nostri laboris studium æqui boniq́ue facturum, tamen ego & meæ verecundiæ rationibus, & tuo splendori tantum tribuendum censebam, vt quodammodò ab inuerecundæ huius fiduciæ consilio deterrerer. Sed postquam id ipsum M. Ioannis Dammij, literatissimi & grauissimi viri iudicio comprobari perspexi, cui omnibus animi ornamentis decorato, propè domestica familiaritas tecum intercedit, omnem conceptæ formidinis cunctationem abieci, certissimeq́ue inde confidere cœpi, cum pro tuæ humanitatis cãdore, tum pro eius spectatissimi viri authoritate, nostrum laborem in honestissimo studij genere con-

re constitutum, & ad tuæ Nobilitatis ornamentum (vt ingenuè fatear) profectò directū, tibi vnico literarū amatori haud ingratè accidere posse, eoq́ iustius atque benignius, quod & tibi omniū lectionum apprimè studioso, non exiguam voluptatem ipsa nouitatis gratia, & memorabilis Topographiæ, aliarúmque id genus rerum copia (vti arbitror) apportabit, & perspicuum humanæ varietatis documentum vtili exemplo legenti proponet. Nam sicuti tribus libris prioribus demonstratur, Franciscus Pizarrus ac Didacus Almagrus, postquam mutua amicitia atque ope Peruuia explorata atque deuicta ad id incomparabilis fortunæ fastigium peruenissent, demum mutui imperij potentiæque impatientes dissidio & simultate excitata, in tristissimum miserabilis excidij casum incidêre, deinde verò Consaluus Pizarrus Francisci frater, ac Franciscus Caruaial (sicut duobus libris posterioribus edocetur) prouinciam occupare, & per vim tyrannidemque inuito Cæsare obtinere moliuntes, atquum Vela Blasco Prorege deuicto, atque

que interfecto, firmißima crudelis imperij ac dominatus fundamenta se consequutos existimarent, repentè à Præside Gasca victi captique, fœdissimum ignominiosi supplicij exitum habuerunt. Idcircò me hercule beatius aliquantò cum Rebusp ub. atque cum ipsis Principibus ageretur, si se in omnis posteritatis theatro constitutos meminissent, in quo nihil vel rectè vel improbè factum celari posit. Itaque illustrissime Heros, pro tui ingenij humanitate hoc nostri laboris munusculum ea animi beneuolentia fauoreque accipies, quo multò minoris certè precij decorisque munera à popularibus tuis interdum ad ingenuum sui obsequij & charitatis testimonium exhibendum, in te collata accipere consueuisti: quod si hac ratione intelligimus atque videmus apud grauissimos viros, & tui imprimis ingenij candorem, non illiberalis iudicij gratiam nostros huius generis labores ac studia promereri, qui multò his excelsiora in præsentia agitamus, magnoperè in huiusmodi industriæ cursu confirmabimur: omnem haud dubiè in

hoc

hoc operam posituri, vt ex ea ostentatæ humanitatis & læti affectus imagine, non inanis nostræ contentionis & industriæ fructus, ad excellẽtissimæ Nobilitatis tuæ ornamentum accedat. Vale Brugis Flandrorum, 1566. postridie Id. Octob.

Ornatissimæ Nobilitati tuæ deditissimus,

Leuinus Gandobruganus.

CVM PROPTER HISPANICAE LINGVAE DVRITIEM, OPVS FVERIT nonnulla oppidorum nomina paulò longius à vulgari appellatione ad Latinam mollitiem detorquere, percommodum ad historiæ intelligentiã Lectori futurum putauimus, vt oppidorum ac regionum nomina in primam ſtatim Libri frontem referrentur, quo eadem hiſtoriæ & coſmographiæ ſtudioſi in tabulis chorographicis facilè deprehendant.

Regiones.

Noua Hiſpania,	*Nueua Eſpaña*
Vatimalia	*Guatimala*
Iſthmus	*Andaloſia*
Nicaragna	*Nicaragua*
Terra firma	*Tierra firme, cuius pars Caſtilla de oro*
Peruuia	*Peru.*

Vr-

Vrbes.

Themiſtithana	*Themiſtithan, hodie Mexico.*
Theonyma	*Nõbre de Dios, hoc eſt nomen Dei.*
Panamais	*Panamà*
Portus Vetus	*Puerto viejo.*
Tumbæum	*Tumbez.*
Michaëlia	*Sã Miguel à D. Mi- Michaële dicta.*
Trugillum	*Trugillo.*
Regium	*Ciudad de los Reyes, hoc eſt, ciuitas Regum.*
Arecupia	*Arequipa.*
Quito	*Quito.*
Caſſamalca	*Caxamalca.*
Vanuco	*Guanuco, vel San Iuã de la victoria.*
Vamantiacum	*Guamanga.*
Cuſco	*Cuſco.*
Argyropolis	*Villa de Plata, hoc eſt, vrbs argentea.*
Xaquixaguana	*Saquiſſauana.*

Argumentum Libri Primi.

Paucis exponitur Noui Orbis, inuentio, deinde deſcripto Iſthmo ad hiſtoriam Author procedit. Franciſcus Pizarrus ac Didacus Almagrus Peruuiam explorant atq; inueniunt, deinde Pizarrus in Hiſpaniam traijcit, & Prouinciæ Præturam à Cæſare impetrat. deinde reuerſus inſtructo nauigio in Peruuiã traijcit, & ad Coaccios peruenit, vbi relicto Pizarro, regionis ſitus, hominum mores, multaque ad eam rem pertinentia exponũtur, poſtremò breuiter ſtatũ Prouincię Author explicat, qui eo tempore erat, quo in Peruuiam Pizarrus traiecit.

BREVIS, EXACTAQ. TOTIVS NOVI ORBIS, ET PERVVIAE REGIONIS DESCRIPTIO, RECENS EDITA.

SEPTENTRIO

FLORIDA

HISPANIA NOVA

Bermuda

LOS AÇORES

MARE HISPANICVM

TROPICVS CANCRI

Mexico

OCEANVS MERIDIONALIS, VVLGO Mar del Sur

TIERRA FIRME

LINEA EQVINOCTIALIS

NOVA ANDALVZIA

ORIENS

OCCIDENS

PERV

BRASIL

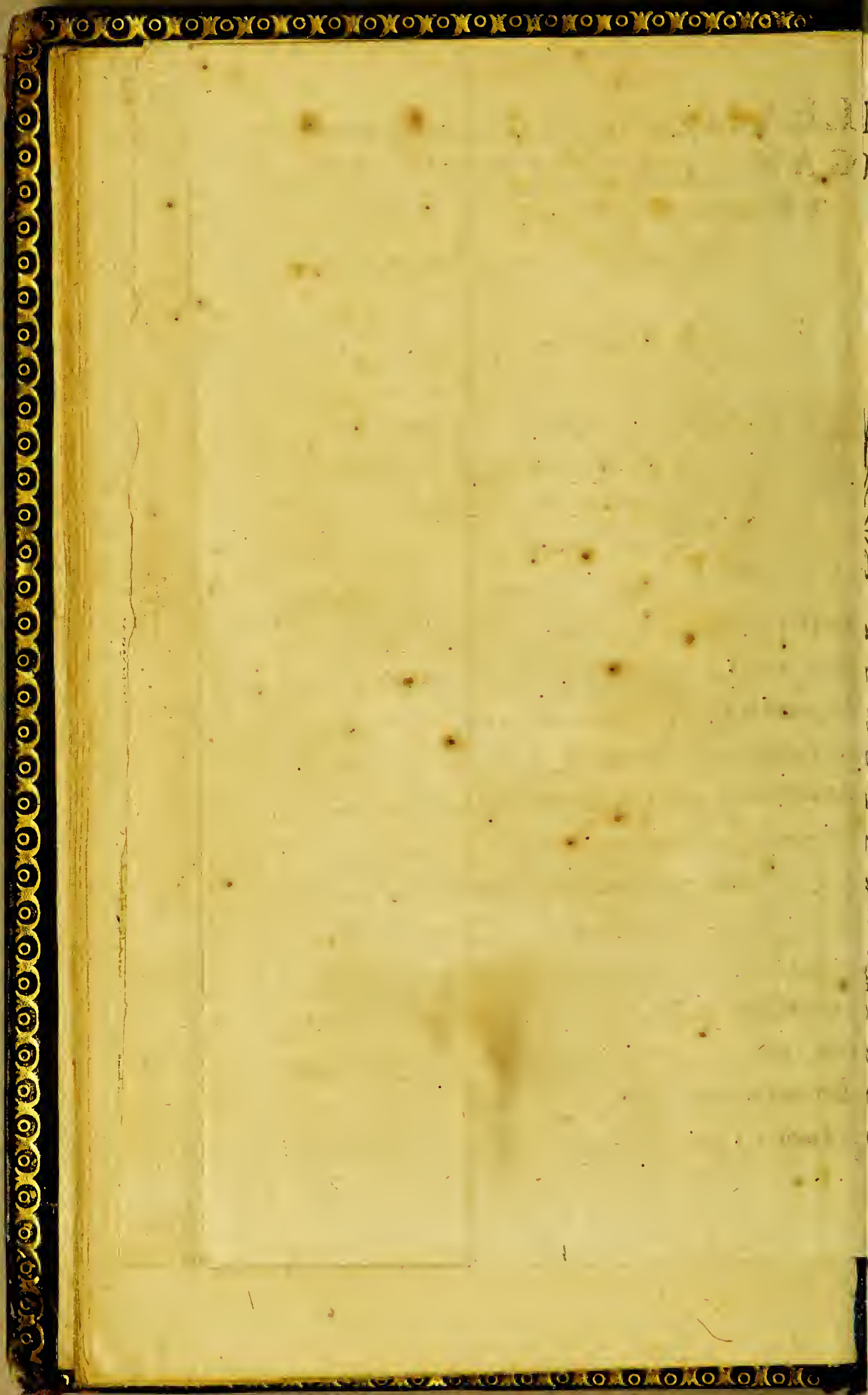
TROPICVS CAPRICORNI

CHILE

PLVS VLTRA

FRETVM MAGALLANICVM

MERIDIES

LEVINI APOLLONII GANDOBRVGANI MITTELBVRGENSIS DE REbus in Peruuia gestis.

LIBER PRIMVS.

Postquam Lusitani immensissima nauigatione Æquatorem & Capricorni tropicum prætermensi Atlanticum Oceanum, ac tot insulas tantis aromatum thesauris beatas aperuissent, magna ingeniorum æmulatione excitata, multi eluxêre, qui admirabili Oceani explorandi ausu parem nominis splendorem, diuitiarumq; amplitudinem vel maximo vitæ periculo quæsitarunt. Inter hos Christophorus Columbus, natione Genuensis, Ferdinandi Hispaniarũ regis auspicijs incredibili nauigatione suscepta ad fortunatas insulas prouectus, atque inde vastissimè in Occidentem vela dirigens post longissimam triginta dierum nauigationem ad eas tandem insulas peruenit, quas ipse Hispaniolam atque Dominicam

Christophorus primus noui orbis inuentor.

Leg. Hispaniolam.

Blascus Nonnius interfectus.

minicam

minicam nominauit. Succeſſere dehinc alij atque alij, qui interiore nauigatione ſenſim plures inſulas ſcrutabundi inuenerunt. Poſthæc paulatim diuerſorum inuentione regio omnis innotuit, fuitq; ex inſulis vicinis in Iſthmum facilè conſcenſum, cuius rei laus, fortè prima Blaſco Nonnio deberetur, ni affectati regni conuictus atque damnatus, infœlicem atque infamem vitæ exitum habuiſſet. Is eenim Prouinciam, quæ Iſthmo à dextris proxima eſt iuxta Darienem amnem detexit, ſed interfectus Petro Arriæ occupandā reliquit. Non multos poſt annos ex Iucathana inſula in Continentem tranſgreſſus Ferdinandus Corteſius, Mexicanam terram aperuit, domitaq; magno bello vrbe Themiſtithana (quæ Venetiarum inſtar magno lacu vndique continetur) quicquid inter duo maria interiacet, Carolo Cæſari eius nominis quinto ſubegit, & vniuerſam eam terram Nouam Hiſpaniam appellauit. Verum ſupra hos omnes Ferdinandus Magellanus, dū in Luſitanorum contumeliā ſtupeſcenda nauigatione Moluccas inſulas peteret, id vniuerſum littus præterlegit, quod ab Iſthmo flexu

Ferdinandus Come- xicanæ Prouinciæ inuentor.

flexu arcuoso sensim in Promontorium tandem retortum, hanc Noui Orbis portionem terminat ad eius freti angustias, quod ab illo nunc Magellanicum nomen gerit. Verũ vti copiosè ab alijs narrata hæc sunt, ita nostri nunc est instituti, omißis his ea modo recẽsere quæ ad Peruuiæ primam explorationem, ac res in ea partim aduersus Barbaros, partim intestinis bellis gestas pertineant. Tota igitur orbis huius pars, quæ nostra iam demum memoria Hispanorum nauigatione innotuit, ab Septentrione ad Meridiem descendẽs, tenui Isthmo secernitur, qui hinc ab Occidente inde ab Oriente mari profundè illato, id omne quod ad Austrum vergit plagæ Septentrionali coniungit. Hæc Terram floridam Mexicanamq; Prouinciam continet. At quicquid secundum Isthmum in Meridiem protenditur, Africæ & ingenti Pyramidi est persimile, cuius basim ea terra efficit, quæ sub Isthmo ab occidentali ad orientale pelagus perpetuo tractu porrigitur. Terra firma ab Hispanis vocitata. Latera autem latè velut in alas aliquãdiu expansa vtrimque hinc per immensa Pariæ Brasiliæq; ter-

ræ, inde per recentis Peruuiæ littora excedentia illatus vtrimque Oceanus terrarum cuneo sensim extenuato ita castigat, vt pedetentim coëuntia in oblongum tandem Promontorium ad Magellanicum fretum desinant. Illud fronte in Antarcticum polum vl tra Æquatorem & tropicū Capricorni conuersum concurrentia maria suo procursu disterminare dirimereq; frustrà committitur, quum rapido impetu illatus ab Oriente Oceanus tanta vndarum vi ac mole per arctas fauces irrumpat, vt lenes Meridionalis pelagi fluctus ab Septentrione descendentes reuerberet atque recutiat. Porro Isthmus (quo duæ hæ partes Noui Orbis tenui quidem sed firmißimo vinculo constringuntur) Oceani vtriusq; vasto incursu conflatus & aduersus irrumpentia maria rupium montiumque munitione se probè defendēs ad appellentium opportunitatem, ad vtriusque pelagi littora singulas vrbes habet, quæ vel è Peruuia redeuntes, vel ex Hispaniijs aduectos fido portuum hospicio excipiunt. Sunt hæ Theonyma diuini nominis appellationem gerens, ac Panamais hæc Peruuino mari, illa Occiden tali

Theonyma ac Panamais præcipuæ Isthmi vrbes.

tali aduectos recipiens. Ad has vtrimque per Eagrum amnem, vel ſecundum vel aduerſum iter patet, qui ad Crucem (loco id nomen eſt) nauigatur, deinde pedeſtri itinere Panamaidem peruenitur, ab hac Theonymam tendentibus pedibus ad Crucem itur, dein ad vrbem vſque fluuio, ac per huius oſtium mari nauigatur. Ille autem ab montibus his oppidis interiectis proſilies primū ad Peruuinum mare curſum intendere videtur, verum per anfractuoſas montium ambages reflectens in Occidentale *pelagus incidit quatuordecim paſſuum milia flexuoſo curſu conficiens, ita vt ad nauigationem in vtrunq; pelagus faciundam vix quatuor aut quinq; leucarum ſpacium perfodere opus eſſet, verū tanta aſperitate inhorreſcit locus, vt facilè credi poßit non minore contumacia ligonū impetus vulneraq; laturum, quam Peloponneſiacum illū Iſthmum pertuliſſe conſtat. Erat tum* Pa*namais non claßium modo appulſu clara, ſed magno hominum confluxu exculta, quum iſthinc vicinæ omnis Prouinciæ litigantes ſummam iuriſdictionis authoritatem petere cogerentur, & viatores, hic reſidente cœtu,*

 qui

qui argentariam faciunt, pecuniam deponere, vel alibi depositam à prædibus referre consuescerent. Hic inter cæteros tres Hispani agebant, Franciscus Pizarrus, Didacus Almagrus, ac Ferdinandus Lucius, qui fortunis inter se communicatis ex negociatione fœlici tantos rerum successus habuerunt, vt reliquos opulentia atque facultatum copia lōgè anteirent. His postquam maioribus animis & spe excitatis fortuna aspirans maiora captandi appetendiq́ʒ libidinem addidisset (vti præsentibus natura humana nunquam contenta est) in id porro intenti erant, vt nouo aliquo & memorabili facinore non se modo ad summam dignitatem impræsentiarū proueherent, sed nomen in posterum etiam velut immortali laboris insumpti fructu, ad æternam perpetuamq́ʒ memoriā extenderēt. Hac re inter se clam non raro agitata id imprimis ad memorabile facinus operæprecio dignū videbatur, si aliqua perlustratione eam regionem attentarent, quæ proximè Æquatorem Occidentali littorum tractui subiecta esset, quum Blasci Nonnij labor vicinarum aliquot regionum iā nomina detexisset, qua carbun

Francisci Pizarri ac Didaci Almagri amicitia & societas.

carbunculis, margaritis, auro atque argento longè beatissimas esse fama vulgarat. Itaq; Pizarrus qui ingenio alacrior, & ardente ad res magnas natura audacior erat, rem qualicunque fortuna atque euentu tentandam ratus, cùm veniam à Petro Arria Terræfirmæ Prætore impetrasset, myoparone ad rem diligenter instructa, vicesimo quinto anno supra millesimum quingentesimum, post satis diuturnam littoris ignoti explorationem ad Peruuinam gentem appulit. Distat ea nō amplius quinquaginta passuum millibus Panamaide, eratq; tum planè gens obscura, inculta, & inops, verum, quod Pizarrum primum exceperit, suam appellationem in vniuersam regionē diffudit, quæ vltra mille ducentas leucas perpetuo littore ad Antarcticum polum extenditur. Ab Peruuino littore ad Ambustorum gentem venit, sed cùm ea parte Barbari infestis telis passim occurrerent, non paucis amissis, & ipse in prælio vulneratus cursum retrahere, & in Eingamum portum deflectere Isthmo proximū compulsus est. Didacus interea Almagrus, cùm iam satis benigni de Pizarro rumores iam-

Pizarrus ad explorandum se accingit.

Peruuia vnde dicta.

Didaci Almagri expeditio.

dudum affluxiſtent, ad quærendum illum, quia vbi locorum degeret, nondum perceperat, adornato nauigio, impoſitiſq; ſeptuaginta Hiſpanis viris fortiſsimis, ſimilem nauigationem aggreſſus eſt: prouectuſq; ad D. Ioannis amnem, qui Panamaide abeſt millibus paſſuum amplius cẽtum, cùm Pizarrum inuenire non poſſet, tamen inſtitutum curſum tenens circa littora aliquandiu luſtrabundus errrauit, quoad tandem certius didiciſſet ad Arubuſtos penetraſſe Pizarrũ, attamẽ damni accepti ignarus. Proinde cùm huc vela flexiſſet, non hercule meliorem Pizarro fortunæ caſum tulit: nam Barbari quadam nocte remiſsiores fortè vigilias derepente venenatis ſagittis, & reliquis armis adorti, eam intulêre externationem ſtrageḿq;, vt magna Hiſpanorum parte cæſa Didacus, amiſſo ferè lethali ictu oculo, cum paucis in nauem refugiendi vix ſpacium haberet. Eius tamen damni ægritudinem conſolatio eſt conſequuta, quod quum ipſe inimico littore diſcedens in Eingamum portum veniſſet, Pizarrum inueniret. Tum quidem gratulatione inter ſe facta, ac communicatis conſilijs, vbi ea in

Didacus ab Ambuſtis oculo amiſſo in fugam actus.

vrbe

vrbe nauibus reficiendis, & supplemento virorum curando aliquandiu moram traxissent, his probe curatis eidem se nauigationi littus legentes dedêre, in qua nihilo minoribus tam laboribus, quam periculis sunt defuncti. Littora enim ingentium fluminum, quæ à præcelsis rupibus præcipitantia magnis ostijs in pelagus exonerantur, agmine vndarum obruta ac constrata sunt, & cæcas ob id occultorum vadorum syrtes ad nauigiorum perniciem egerunt atque protrudũt: ipsa adhæc fluminum ostia hydrarum plena conspiciuntur, quæ magna frequentia exitus obsidentes obseruantesq; quodcunque in aquis sentiunt, confestim abreptũ ad ima abstrahunt dilaniandum. Verum nulla oratione exprimere poßim, ad quantas ex rerũ inopia angustias deuenerint, quum ab longinqua ac diuturna profectione ad supremã penuriam redactis ipsa per se regio inculta neglectaq; nihil ad alimoniam suppleret, præter vnos littoralium retarum, quas Manglas vocant, fructus eosq; ipsos insuaues & insipidos vtpote ingrato æquoreæ muriæ succo infectos. Quamcunque ad partem appellerent,

Didacus et Pizarrus coniuncti nauigatienem expediunt.

Littora Peruuiæ vndis contecta

Manglæ fructus arborum.

 &

& anchoras iacerent, ab infestis Barbaris arcebantur, qui non modo omnibus in locis venenatis telis aderant, sed nauigantes refugientesq; probrosis clamoribus consectabantur, quod exules, & ab omnibus velut sentina nebulonum expulsi, ceu errones ac piratæ extorres ad infestādam regionem venissent. Itaque tot circumuenti difficultatibus, cùm etiam ex ducentis vix octuoginta incolumes superessent Hispani, statuunt inter se vt Didacus ad milites aliquot conscribendos Panamaidem reuerteretur: atque interea Pizarrus ad Gallam insulam tempus inter summas angustias consumpsit. Didacus autem Panamaidem reuersus dum curatis rebus ad Pizarrū redire cogitaret, à Petro Rio Isthmi Prætore præter expectationem retentus est, quod ij, qui cum Pizarro in Galla insula agebant, periculosæ & inutilis nauigationis pertæsi per literas Rium clam rogassent, ne plures in profectionem omni periculorum generi obnoxiam abducēdi facultatem amplius permitteret, & sibi abeundi commeatum daret. Hac de caussa prærepta redeūdi potestas Didaco fuit, & reliqui impetrato per literas à Præ-

Almagrus Panamaidem reuersus detinetur.

à Prætore commeatu desciscentes Pizarrum deseruerunt, ita vt tantum ex octuaginta vix duodecim multis precibus deliniti retentiq; permanerent, inter quos facilè principes erant Nicolaus Riuerius, Petrus Cretensis, Ioannes Torræus, Alphonsus Brisenius, Christophorus Peralta, Alphonsus Trugillanus, Franciscus Eullarinus, & Alphonsus Molinæus. Hos Pizarrus blanda oratione cohortatus, vt paululum sustinerent, meminissentq; ad magnā laudem, opesq; ingentes parandas contendentibus per omnes asperitatum difficultates fortißimè enitendum, & ea demum accidere dulcißima pulcherrimaque quæ magnis laborum ac periculorum angustijs acquisita essent, mirum dictu est quanto vnà cum suis animo patientiaque & præsentis inopiæ miserias, & alia aduersa omnia tolerarit. At paucitatis suæ metu in frequente insula non ausus diu morari ad Gorgonam vela flexit, quo demum cum Panamaide nauis à Didaco missa peruenit commeatu onusta; quanquam nullum militem aut vix vnum atque alterum adueheret, relicta hac insula, nauiculatore Bartholo-

Pizarrus ab suis deseritur.

Bartholomæo Ruitio perpetuis iactatus vẽtorum, aduersique maris incredibili æstu (vt dictum est) ad Septentrionem præcipitantis tempestatibus id tandem littus tenuit, quod inter conditas postea vrbes Michaeliam atque Trugillum interest. Huc appulsus cum præ paucitate longius progredi non auderet, depascentem ad Chiram amnem ouium gregem cum Barbaris aliquot opilionibus cœpit, atque inde fugienti similis digressus, Tumbæum peruenit. De ea vrbe ita cognouit, celebrem quondam fuisse, habuisseque regiam Peruuinorum regum ornatissimam, sed demum Punensium Insulanorum irruptione propè euersam, florem pristinum amisisse. Vbi hic Pizarrus nonnullos dies transegisset, velis iterum vento datis tandem Panamaidem cum omnium admiratione rediijt à triennio, ex quo nauigationem primam instituerat, qua quidem profectione non tam admirandus mihi videtur, quam ea rerum omnium patientia, qua non sæuientium modo tempestatum procellas, ac infestum maris æstum vicit, sed ipsam fortunam, & naturam humanã superauit. Nã quæ in extremo propè

Tumbæum vrbs.

Pizarrus Panamaidem redit, inde in Hispaniã tendit, et Prouinciæ Præturam ab Cæsare obtinet.

mundi termino in fluctibus magis quam ntinente versanti nunc premente inopia, inc per hanc socijs ad desperationem tuultumque incitatis, in tam longinquo, va-),emortuoque itinere patiunda fuerint, iucio omniũ & coniecturæ magis patet, quam t iuxta magnitudinem dici poßit. At Pi irrus quum per tot difficultates nauiter eersus esset, vt verum aliquando eius fortudinis ac laboris fructum acciperet, quum natum suum à Prætore impediri tardarie videret, per Oceanum iu Hispaniam ad æsarem proficiscitur, cui exposita nauigaonis suæ fortuna, persuasit, vt sibi eius reonis Peruuinæ infestandæ occupandæque sius auspicijs facultatẽ permitteret. Quod im facilè à Cæsare in magnæ rei spem arcto obmutuisset, factis inter se ex more paorum tabulis Panamaidem reuertitur. Co erat in Hispania claßiculam aliquam, & iros fortes, interim cæteros fratres adduxe it quatuor, patre natos Consaluo Pizarro Trugillano, qui aliquando in Nauarrico bel ordinem duxerat Longi nomine vulgo no or. Ex his germani erant Ferdinãdus atq;

Pizarri fratres.

Ioannes,

Ioãnes, semigermanus Frãciscus Martinus: ipse Frãciscus Pizarrus atq; Cõsaluus diuersa matre orti naturales erãt: Verũ hi oẽs ad mutuã ingeniorũ magnis anhelantium, & in aduersis constantiũ similitudinẽ accesserant. His comitatus Pizarrus cũ Panamaidẽ redijsset, in summã Didaci Almagri offensionem venit: nam is indignabatur quòd Pizarrus pro suo emolumẽto cõmodóq; amici, et præstitæ opis ac familiaritatis etiam immemor omnia trãsegisset: & quanquã ille promissa aliqua imperij portione hominẽ pacare contẽderet, satis tamẽ cõstat hinc omnẽ fatalis dissidij scrupulũ erepsisse, qui demũ vtrũque in exitiũ traxit. Cõposita tamẽ ad tẽpus contentione per Ferdinandũ Pontiũ instructa est liburnica, qua primum sacro audito Superis propitiatis cũ fratribus in altum prouectus est, cursumque sed aliquanto, quã oportebat, tardius ad Peruuiũ littus tenẽs manipulos suos exposuit, itineréq; secundũ orã capto ad Coaccios peruenit. Hi magnũ exercendæ negotiationis vsum habent, terrãque occupãt omni alimonia lætã, & magno smaragdorũ numero abundantẽ, cuius opulẽtiæ Pizar-

Almagrus cur Pizarro succenseat.

Pizarrus in Peruuiam traijcit

Coaccij populi.

zarrus vt fidem faceret, & ea spe plures eli-
ceret, celoces duas Panamaidē cū triginta au
reorum nummûm millibus remisit, quæ apud
eam gentem conflarat. Inde sensim populari
incipiens ad Veterem Portum venit, vbi gau
dium auxit opportunus Benalcazaris & Io
annis Florentij aduentus, qui duobus naui-
gijs aliquot equites peditesque aduexerant.
Sed cū rerū gestarū historia nō satis dilucidè
intelligi poßit, nisi & loca, & prima rerū ini
tia probè cognoscātur, monet nos tēpus vt an
te quā cū Pizarro progredimur, & de Peru- Peruuiæ descriptio.
uiæ situ, & de rerū eius statu, qui in nostrorū
aduentū incidit, prius dicamus. Secundū æ-
quatoris lineā ab Paria, Brasiliaque latißi-
mo nomine ac regione prouincia Peruuina pa
tescit per immēsa locorum spacia, populis re-
gnis, ac hominum lingua, colore, moribúsq; et
ipsius natura situs discreta. Primum enim
quum in littus ad Meridiem atq; Occiden-
tem vergit, plana ac æquior est, & littoris
sibi perpetuo congruentis nusquam degene-
rem naturam sequitur, quum vero in in- Peruuia maritima & æqua, montana aspera.
teriora longius ab pelago retractum absce-
dit, in altos excrescit montes, qui expansis
latißi-

latiſsimè cornibus magnam terræ partẽ complexi, perpetuis iugis, nuſquã intermiſſo curſu in Magellanicum fretum feruntur, & extenuatis pelago littoribus, extremum promontorium roſtri inſtar extrudunt. Terra quæ littorali tractu directa ſublimibus montium imminẽtium verticibus ſubijcitur, ſuffocantis ſabuli oppreſſu, & horrida frequentiſsimarum ſolitudinum vaſtitate informis atq; effœta eſt, vixque indigenis ſuſtinendis par, quum præter agrorum incredibilem ſterilitatem iuſto fontium lacuumque, præter paucos inſuaues & marino influxu enterpolatos, ſubſidio ſit deſtituta, & incolas frequentiſsimè in magnas rei potatoriæ anguſtias inops, perpetuoque æſtu peruſta perducat. His enim per ſe incommoditatibus afflicta nulla etiam pluuiarum imbriúmue adiumenta ſuccurrunt, quæ, ſemper durante vnius æſtiuæ tempeſtatis tenore, penitus (quod dictu eſt mirum) ignorat. Verum terræ hac tanta infœlicitate mulctatæ natura nunquam humanæ neceſsitati deeſſe ſolens ad non mediocre incolarum leuamen haud omnino interdum lætiores valles ad agros ſerendos, amneſ-

Peruuiæ maritimæ ſterilitas.

Peruuiæ maritima pluuias, aut tonitrua fulminaq; non ſentit.

amnesq́ limpidos ad potum petendum denegauit. Hi à præcelsis mõtium, rupibus delapsi tanta vi feruntur, vt vel multis validorum contorum perticarumq́ statuminibus fracto cursu debilitati, omnẽ virorum equorumque transitum respuant. Eidem hyemalibus ferè temporibus mira altitudine luxuriantes agros circumiectos ad frugum refocillationem vtili perfusu atque inundatione irrigant. Quapropter indigenæ vt reliquæ sterilitatis detrimentum sarciant, magna industria vicinos amnium ripis agros exercẽt, qui perpetuis singulorum annorum satiuis restibiles conserentium tanta facilitate sata excipiunt, vt Hispanis etiã postea triticum siliginemque ac omne frumenti genus serentibus sine multo arãdi occandique labore reddiderint. Videre idcirco licet non modo circumiectas fluminibus vicinias passim cultis veruactis ridentes, sed ipsas amniũ ripas arbustis delectabiles, & amœnos nec insalubres vmbratilem voluptatem captantibus secessus præbentes: deinde, quum salictis, atq; arundinetis amnes riuique multis in locis pleni sint, ex lanuginosis iuncorum arũdinum-

Peruuiæ maritimæ flumina, & eorum rapiditas.

que pappis nonnihil lanificio compendij accedit. Amnes autem ex montibus effusi ac septē decémue milliariū interuallo inter se disiuncti in pelagus deferuntur, seseq́ super littora ac prata vsq; adeo profundūt, vt omnē proficiscētibus viā intercipiāt, nisi tignis trāsnatētur, aut ijs retibus, quæ in eū vsum indigenæ cucurbitis, atq; eius generis tomēto suffarta habēt: & accola natans per aquas fune trahit, atq; alter cōto protrudit, qua ratione incumbentē his viatorē traducūt. Paßim autē rura Barbari magno numero oberrāt, sarmentorūq; ac stolonū dissectorum composita fornicatim strue sub arboribus viuūt, ita vt apricantes gratæ vmbræ perfugiū, & aduersus nocturnarum pruinarum intēperiem placidæ quietis locum diurno labore languoreq; feßi in prōptu habeant. Vniuersi vero tribus potißimum gentibus distinguuntur, quarum singulæ plures sub se populos nominum rursus varietate differentes continēt. Hæ gētes dißimilitudine gaudent, & diuersis linguis sunt secretæ, frequenter etiā limites excedentes inter se bella gerere, & ferro iniurias vindicare discordes solebant, prius, quā in vnius

Littora ac prata fluminibus strata, quo modo trāsnatentur.

Peruuini in tres diuisi

Gyna-

Gynacauæ ditione ad Æquatorē vsq; prouincia cessit: verum vti victoria eius cunctis sub vnā potestate redactis dissidiorū facultas ablata est, ita apud proceres & vulgus Cusconica lingua, qua dūtaxat ius dicebatur, voluptati ac studio esse cœpit, sic vt huius gnaro totius prouinciæ peragrādæ non difficilis facultas relinquatur. Fœminis lanea vestis est ad talos vsq; propendens, mares indusiolū ad suras vsq;, & huic superiectum palliolum gestant. Quanquam vero idem ferè tota regione corporibus vestimenti sit genus, capitum tamen habitus mirificè variant, quum singuli pro vsitato patriæ more fasciolas tornatiles, multi simplices, plurimi versicolores gerant, nec ferè sint quiquā, qui eo in capitum ornatu secundum patriam vsitationem ab alteris non vehementer discrepēt. Admirabilis vero omnes naturalis indolis simplicitas imbuit, adhuc vetustæ ruditatis hæres, qua ridiculas nobis negociationes exercēt, vix inexhaustas suas auri atq; argēti gazas sapiūt, atq; informib⁹ eorū maßis dūtaxat vtūtur, quanquā, aureorū atq; argēteorū emblematū nō minore, quā nos, delectatiōe capiūtur,

Cusconicæ linguæ studiū ac precium.

Habitus fœminarū ac virorum

Habitus capitū varij.

quibus templorum atq; regiarum postes bracteato sculptóue opere fabrefactis plurimum exornant. In ea tamen vulgari simplicitate proximè Æquatori subiecti morum incommoditate ac vitijs reliquos superant, qui ab multa hypocrisi taciturni, & compreßis in labra verbis submurmurãtes, non multum ab Iudæorũ modo abhorrent, fœdæque marium libidini procliuiores, exiguo in precio mulieres habent, quas non vilißimè modo sibi ancillari cogunt, sed vel leuißima offensione plagis acerrimè excipiunt. Indusiolo leui vmbilico tenus vestiuntur, cæteras corporis partes ne pudendis quidem saluo pudore nudas relinquunt, crura brachiaque gemmatis sphærularum circulis ornant, & pertusis vtrimq; malis atque orum labris, torcosios atque smaragdos mirificè splendicãtes hiatibus infixos gerunt. In eo ornatu tanta superbia est, vt eundem vxoribus inuideãt, quibus nulla vel ad perpetuos grauißimi solis æstus arcendos stragula vestium præter tenue pudendorum præcingulum conceduntur. Apud hos ostia templorum in Orientem porrecta, laneo præpendiculo sunt præclusa, in ipsis vero tẽplis simula-

Aequatori proximorũ populorum diri mores & infœminas sæuities.

Labra ac malæ pertusæ, & in earum foraminibus gẽmæ insertæ.

Simulachra hircorum.

ſimulachra duo ad atrorum hircorum ſimilitudinem ſculpta adorãtur, atque ad perpetuum cultum ante hæc certarum miri odoris arborum ligna cremantur, ex quibus, dum cortices detrahuntur, tã acri odore adeps defluit, vt olentium nares cerebraq; teterrimè afficiat, illita vero defunctis, aut gulis inſtillata (quemadmodũ cupreſſo promanans reſina) perpetuo ab vermicularum iniuria, carieque vniuerſa mortuorum cadauera vindicet. Apud Caraceos in ſupremis portarum periſtylijs humana ſimulachra cõſpecta ſunt ſtriata Diaconi ſtola induta. Paſaones interfectorum puerorum virorumque corpora ad ſaxeos ſtylos mirificè aduerſus putredinẽ præmunita conſeruant, & capita truncatorũ in pugni magnitudinem quadam materia mirabiliter extenuata, ad poſtes clauis affixa tanto artificio oſtendunt, vt poſt multa etiã annorum ſpacia nõ ingratum odorem ſpiret. In vulgaribus vbique ferè tẽplis magnorum ſerpentum figuræ adorantur: ſuper hæc ſinguli priuatis in ædibus vetere Ægyptiorum ſuperſtitione, pro vt cuique ſua ars atque opificium eſt, peculiares deos ceu penates ac lares

Arborum quarundã vis mirabilis.

Peruuinorum ſuperſtitio.

colunt. Hac in plaga promontorium in mare proijcitur Desthælena ab Hispanis vocitatū, piceis venis, saxorumque ambustorum tristi hiatu pluribus in locis tetrum atq; horrible. Ferunt indigenæ eum locum gigantum quondam sedem fuisse, qui quatuor virorum longitudinem exæquarēt: dirum, atrox, in deos hominesq; superbum ac contumax hominum genus. Nudos inceßisse, aiunt, & ab egestate crudelitateq; immanes ac truculētos fuisse vsque adeo, vt præter captatas balenas, & aliā marinarum venationū prædam, triginta raptos accolas insatiādis faucibus deuorarent. Apud Veterē portum viderunt Hispani cælata ad horū similitudinē duo simulachra vtriusq; sexus: indigenæ vero memoriā eorundē, resq; ab eis gestas maiorū cōmemoratione per manus traditas anniuersarijs festis recolūt, & de eorū morte horrēda cōmemorāt. Venisse cælo iuuenē solis instar rutilantē, eúmq; in hos ignes ac flāmas, quæ ipsas penetrauerint rupes (quemadmodū adhuc certißima in saxis exustis signa cōspici possunt) eiaculatū esse, persequētémq; internecione deleuisse. Hæc initio pro fabulis habita sunt, quoad Ioānes Hol-

Promontoriū Desthælena horrendum.

Gigantes & mira de his.

Holmus Veteris portus præfectus his rebus perceptis admirabundus eo in loco fodi iußit, vbi costæ tantæ magnitudinis sunt erutæ, vt nisi simul offensæ caluariæ fidē fecissent, nunquā credi potuisset, eas humani corporis fuisse: Dētes præterea inuenti, qui tres latitudine, quatuor lōgitudine digitos exequarent, atque exinde indigenarū narratio fidē inuenit Id certißimè nostris persuasum est, quia præter summam immanitatē etiā flagitiosißimo posticæ libidinis vicio laborabant (vti et hodie tota gēs, quēadmodū fertur, laborat) scelerū impatiētē Deū immisso veluti in Sodomā igne sulphureq; per Angelū nequißimā hoīm nocentißimorū strumā ex orbe terrarum excidisse. Verū in his liquidò cognoscēdis quæ ipsi de maiorū rebus gestis cōmemorant magna est difficultas, quū oīs sciētiæ prorsus expertes, literarūq; oīm ac picturarū exortes sint, quæ apud Mexicanos literarū loco habētur. Laneis enim funibus vtūtur (Quippos appellāt) quib⁹ implicitis diuersarū figurarū nodis numerū supputēt ab monade ad denariū, atq; inde alti⁹ numerādo gradatim ascēdētes: nodis colores imprimūt rebus illis similes quas

Dentes gigantū inuenti admirabiles.

Annales Peruuinorum ex funibus.

 indicare

indicare volũt. Singulos prouincia quælibet cõſtitutos notarios habet, qui per hos colores rerum, vel ante multos annos geſtarum memoriam ceu literarum monumentis hauſtam plebi inſinuant, & ſi quid tum in prouincia poſteritate dignum geratur, fideli per eorum nodorum colores cuſtodiæ demandant. Vniuerſa autem hæc terra quæ montibus littorique interiacens grauibus magnæ infertilitatis incommodis affligatur, multis tamen locis in vallibus fluminum prætercurrentium irrigatione egregiè fœcundatis inſignes aliquot vrbes habet. Harũ facilè quicquid præcipuæ ſunt, quas allecti ſitus cõmoditate Hiſpani ædificijs quantum poſſent Europæo more exornatas, & mercatui habitaculoque delectas occuparunt. Prima eſt & Æquatori proxima Portus vetus, tuto quidem ſed inſalubri ſinu nauigia recipiens, quibus ad ſuperiores vrbes properantibus, vel his Panamaidem redeuntibus in itinere ad nautarum refectionem hoſpicium præbens, lignandi com meatusque adferẽdi copiã ſubminiſtrat. Pauci propter grauiſſimi aëris intemperiem Hiſpanorũ iſthic ſibi certas ſedes fixêre, qui ſmaragdos

Peruuiæ maritimæ vrbes quinque ab Hiſpanis occupatæ.

Portus Vetus.

agdos vicino in agro lateribus rupiū, qui-
us accrescunt decerptos perpolitosq; magno
ūm lucro varias in vrbes submittunt. Su-
ra hanc ab quinquaginta passuum millibus
Michaelia occurrit, quam Piuram Barbari Michaelia.
ocant, infertili quidem agro, sed prorsus ar
enti auriq; fodinarum experte, & peculiari
phtalmiæ morbo infami, qui transeuntium
culos magno dolore impedit atque excruci-
t. Patet ad hanc ab Motupia à sinistris su- Solitudo Motupiana
ra viginti passuum millia iacente, porrigi-
urque ad Tumibambæ ac Cassamalcæ illu-
trium vrbium montes ingens camporum so
itudo omni hominum cultu alimoniaq; desti-
uta, & altissimo sabulo æstu perpetuo arden
e suffocata. Tertia Hispanorum vrbs Tru Trugillum.
illum ab Michaelia abest passuum millibus
exaginta solo frumenti Peruuini (quod
Maitium incolæ vocant) feracissimo præte-
euntes inuitans, nec dubium esset, quin cele-
ri etiam nauigiorum perfugio frequentare-
ur, nisi impediti portus discrimē deterreret.
Sed his omnibus longissimè præferendū, et to
ius maritimi tractus excultissima metropo-
is supra passuū millia octoginta in amœnis-

Regium à festo trium regum denominatũ.

sima valle ad ripam amnis Regium sequitur à trium regum festo denominatum, quod illo die primum intrassent Hispani tutissimo portu ad duo passuum millia ab littore semotũ. Tanta hic aëris temperantia est, vt toto vertente anno nulla insignis aut æstus aut frigoris ijs in locis iniuria sentiatur. Nostra æstate isthic aliquantò frigus intendi sentitur, sed inualescentem eius vim per id tempus eneruans tepefacto leniter humo placabilẽ rorẽ nebula cãpis ad meridiem vsq; ea salubritate inspergit, vt quemadmodũ cõpertum est, qui illo humore capita imbuunt cerebri grauedine haud leuiter liberentur. Regino in agro mirifica est rerum omnium fertilitas frumentiq; præsertim, fabarũque ac pisorum, & omnis, vti apud nos leguminis, postremò solum ferre didicit ficus, mala citrea, arantia, limonia, apyrina, aliasque id gen⁹ fruges Hispanicas. Nec terra pomis ferendis assuefacta vuarum ad vina exprimenda aptarũ copiam denegaret (quum ex solis passarum acinis vineas integras pullulasse sit compertum) si aliqua ratione aëris natura isthic pateretur. Magnam enim omnium frugum serendarum

Regini agri fertilitas.

rum tum soli fœlicitas, tum proflui amnis moditas non in pratis modo, sed in ipsis doorum hortis facultatem suppeditãt. Nam illo fossis ac riuulis in hos diductis nõ difile relinquitur agrestium occupationum auitate sese oblectantibus arbustis incilias, vitibusque ablaqueatis necessaria iustæ rigationis nutrimenta subdere. Ad harũ ssarum margines Hispani *etiam trusatis molas erigunt, quæ flumineo agmine agitæ nullo negocio frumẽta terũt. Vrbs quin ntis ædificijs excolitur ambitu tamen plus acij circumplectẽs quam plæræque quæ amlius duo ædium millia comprehendunt. Foum enim latissima planicie in immensum pa et, & vici magnum spacium obtinent, ædifiiorum areæ, præter cultissimas spaciosissiorũ hortorũ delicias octoginta amplius pasbus extenduntur. Hæc quũ ob lignorũ inoiã, quæ vel triennio teredinum cossorumque vim ferre possint, contabulari nõ queant, ful rorum quorundã terræ infixorum munimẽo cũ ambitu lato, & magna luxuriantium ubilium põpa regificè superstruuntur. Paries rudere compacto erecti latera sustinent,* Aedificia Regina.

qui

qui altè ab humo imo fenestellas cancellatis vitreisq; interstitijs spectabiles more nostro ad prospiciendũ in vicos ac plateas emittunt. Gradus ab area per porticum, vestibulúmue aut podiolum in ædes introducunt, quarum suprema tecta carbaso aut storeis carinatim interdum impositis integuntur, quæ delineatis multa pictorum arte historijs, ad occupandos spectantium oculos non inutilem oblectationem præbent. Hac ratione aduersus assiduos vrentis solis æstus ædes munitæ sunt, quũ firmiora adhibere aduersus pluuias munimenta stultum esset, quando, vt dictũ est, nulla maritimi tractus terra intra tropicũ capricorni pluuiarum, fulminũ, tonitruum, atque id genus procellarum tempestatem non sentiat. Cur autem hæc terra omni imbrium subsidio cassa sit, caussam ferunt ex naturali ratione ductam, quòd corus toto anno flans iracundo consurgentium montium (qui quodammodo repercutiunt atque retundunt intrantẽ) supercilio in ipso ingressu reiectus, & intra rupium littorisq; angustias coarctatus tantam indignationem concipit, vt humorem ac vaporem marinum in continentem inclinantem

Peruuia maritima cur pluuijs careat.

ntem exasperatus interturbet, iracundeq́ʒ
ijciens in aërem dispergi, atque isthic con-
ni non patiatur, vnde tempestatis muta-
alioqui consequi posset. Hāc etiam caus-
n adferunt nonnulli cur æstuans mare Pe
uinum semper ad Septentrionem feratur,
anquam cum alijs hæc nobis potior videa
r, quod cum occidentalis oceanus magna
darum mole incumbens per fretum tran-
um paret, & tāta aquarum vis per eas an
stias commodè transmitti non poßit, vsq́ʒ
eò graui feruore atque impetu perrumpit,
vniuersum id mare ab Septentrione in
ursum sibi decurrēs reiectis reuerberatis-
e vndis ad suas sedes repellat. Regio cen-
n triginta leucarum itinere aditur. Are-
ia quinta inter maritimas Hispanorū Co
ia fœcūdo ac salubri in loco ab mari duo-
im passuū millibus sita, trecentísque am-
us ædificijs exornata est, nauigiaque cōmo
portu recipiens quæ vinum commeatum-
Cusconicis, Collaonibus, atque Charcan-
us aduehunt, & ea remittens quæ allatū
his aurum argentúmue Regium aut Pa-
naidem deportant, magna commeantium
frequen-

Peruuinū mare cur retrogradū

Arequipa vrbs.

frequentia celebratur, & maioribus in di
ciuiū opulētiæq; incrementis excrescit. Sup
hanc vrbē quadringentis passuū millibus i
xta Pacificū mare Chiliaci populi habita
ab incredibili regionis frigore nomē habēte
pluuiasq; ac fulmina et totius anni mutat
Chiliaci populi.
onē sentiunt. Nā vbi littus quadringent
passuū millibus, qui grad⁹ triginta efficiū
vltra lineā æquinoctialē sese extenderit ea
dē, ac nobis est, tēpestatū cōmutationūq; an
rationē diuersis licet temporibus terra adm
tit. Chiliaci partim ingētes anfractuosi ma
sinus, partim mōtana inhabitant, quos de
magno ac diuturno bello perdomuit Petr
Valdiuia, & vrbē extruxit vbi nūc noua H
spanorum colonia coalescit: terram multa
perie diurna, frigoribus noctu sæuiētibus, p
pulorumq; frequentia ac raro morum cul
Struthij aues.
moderationeq; laudabilē ferunt. Est hic ali
magnus struthiorū numerus, qui per vall
locustarū instar saliēdo diffugientes per cel
res equos longa insectatione capiūtur. Mu
Flumina interdiu currentia, noctu non currentia.
ta insuper flumina interdiu rapido agmi
decurrētia cōspiciuntur, quorū alueus noc
vix tenui aquam adescit: nā die niuiū vrg

te s

solis feruore, distillantiū imbres magna a-
arū mole deiecta alunt, eadē noctu frigo-
ac gelu immēsissimæ tēpestates niuibus cō
ictis, et fomento substracto facile suppri-
it. In ea plaga quæ Antarctico subest, nul-
tamē certiore ac clariore astro polus no-
ri potest nisi tenui et lurido fulgore pallescē
nubecula, quæ sub nocturnū crepusculū pi
o & leni rotatu circa Antarcticū sese ver
:, quatuor stellas in speciē crucis diductas
ı sequētibus tribus, vt planè Vrsæ nostræ
tentrionē exprimāt, nec vlla ratione dif-
āt, nisi quod illæ, quæ crucis formā repræ
ıtāt, paulò arcti⁹ inter se sint cōiunctæ, nec
:a lucis claritudine splēdoreq; lucescāt oēs,
i in nostris septētrionibus conspicitur. Vbi
a nauigatione ducētis leucis supra Pana-
iidē est peruentum penitus Arctos amitti-
r, statimq; quanquā altè sub Antarcticum
ventū, tū demū tamē nautis obseruātibus
lare punctū quatuor hæ stellæ in crucis for
ī diductæ designare tenui et vixdum specta
li fulgore oblāguidæ incipiūt, et illi ac harū
ısim lucidi⁹ sese aperiētiū ductū nauigatiōes
rigunt, et cursus metiūtur, triginta demū Signa poli Antarctici.
gra-

gradibus prouectis reliquæ tres in conspectu
veniunt. Supra Chiliacos incredibilis poten-
tiæ reges duo, amplius vastasque regiones la-
tißimo imperio occupant, qui perpetuas dis-
cordias ac bella contentionesque ob principa-
tus dignitatem alunt, & cruentis sæpe præ-
lijs dimicant, feruntúrque interdum ampli-
us ducenta armatorum millia in aciem pro-
ducere, & magno terrori finitimis esse, regio-
numque opulentia, & popularium tributis
infinitos auri argentique thesauros poßide-
re. Horum alteri Lychengorme nomen est,
quem insulam duobus passuũ millibus à con-
tinente sitam habere ferunt, esseque in eadem
templum magnitudine ac diuitijs incompa-
rabile, in quo duo sacerdotum millia incredi-
bili pompa dijs sacrificia peragunt. Proximè
huius fines narrant Hispanis indigenæ ma-
gnum vastæ regionis spacium intra duos ma-
ximos amnes Amazones obtinere, quæ nisi
certis temporibus ad coitum generandi caus-
sa viros admittunt, prægnantesque à partu
fœmellam tenet, marem parenti remittunt.
Harum regina Quabimilla dicitur, quod ip-
sarum lingua aureum cœlũ significat ab au-

Vltra Chiliacos reges potentißimi duo.

Amazones

ri co-

ri copia haud dubiè dicta, qua nulla totius prouinciæ regio illarum terra est affluētior, penduntque ingentia tributa Lychengormæ cui subiectæ sunt. Porro id quoque cognoscendum, vniuersi tractus maritimi accolis tantam esse natandi peritiam ingenitam, vt nullo negotio aduersos fluctus natantes sustineant, & in venti vim vel turbidissimè spirantis stabiles contendant, tantam etiam celeritatem vt nauium plenissimis velis prouectarum cursum natando adæquent. Iuxta oras magna multitudine vultures conspiciuntur versari dira marinis lupis pernicies, quos multi simul ex insidijs circumsistunt, rostrisque diu impetitos perimunt, ac pereptos ex æquo deuorant. Verùm his ipsis longè sæuiores ex halcyonum genere volucres, quas Alcatraces vocant, maiore numero passim littora oberrant, & carabis piscibusque insidiantur, cadauerina carne mirum in modum delectantur, quamobrem & ipsæ ex frequente cadauerum esu, intolerabili fœtidæ carnis rancedine vsque adeo sunt læthales, vt ad earū esum necessitate redacti, non secus quam aconito toxicóue victi intereant. Maritimæ

Peruuinis maritimis innata natandi peritia.

Vultures.

Halcyones.

D regioni

Peruuia montana atque eius fœlicitas.

regioni hominum cultu, vrbium frequentia, & soli aërisque beatitudine montana longè præstat, ac peculiari idcirco regum sede procerumque habitaculo excoli consueuit. Terra enim omnis egregia clementis cœli temperie adiuta multò innumerabilium riuorum amniculorumque, quos montes profundunt, excursu mirificè fœcundatur, ita vt graminosis vbique viretis lætißimè transeuntibus arrideat, & fertilibus paßim pratis grauida omne leguminum genus liberaliter præbeat: Nam præter chamæcerasia, & alia eius sortis mora dumetis assueta, lactucasque, braßicas, caros, daucos ac raphanos magna proceritate luxuriantes, sed tenuiũ etiã mensis vulgares, etiam amaracum, nasturtium, petroselinum, saluiã, oxylopathum, mentam, & inuisam Veneri portulacam condiendis epulis lautißimas herbas profert, & cætera porrò omnia, quæ postea Hispanis serentibus accepit, vberrima referendi benignitate reddit. Præter has alteram herbam edit, flauos flores tenuiusculis petiolis egerentẽ frondium habitu apio non absimilem, quam celebratißimo ab Græcis scriptoribus potamio stra-

Herba vulneribus sanandis maximè accommoda.

ſtratiote potentiorem vulneri etiam rancescenti, & Chirurgorum deſperatione deplorato vnicum ſolam remedium afferre, eandem autem carnem ſanam ac valētem (ſi huic adhibita ſit) ad ima oſſa peredere ferunt. Hac etiam præſtantior naſcitur altera (Cocam vocant indigenæ) frondibus eius arbuſculæ ſimilis quæ Græcis Rhus dicta eſt, Latini fruticem coriarium vocarunt, quæ, ſicuti reipſa compertum eſt, omnem cibi ac potus appetitum auertit in ore geſtanti. Verùm ante alia frumentum tanta fœcunditate luxuriat, vt, ſicuti proditur, ipſe dicere verear vno ex ſatiuo frumenti ſextario amplius quinquaginta aut centum, ducentos interdum progigni, quòd eò certè vehementius demirari licet, quòd leuiſſimam tenuiſſimamque agriculturæ curam ac rationem exerceāt. Agros enim leuiter expurgatos, & lolijs euulſis ſar ritos, quum aratrum vomeremque penitus ignorent, non tanto inductis ſulcis ſubruēdi, glebas occandi, deinde poſt iacta ſemina cylindro æquandi labore fatigant incolæ, quantū noſtri ad fruges ferendas requirūt, ſed lignea pala modicè vulneratam humum leuiter in-

Herba Coca ſitim ac famem tollens.

Peruuinorum agricultura mirabilis.

uertunt, ſcrobibusq́ue effoßis grana paſtino ligneo, ſicuti apud nos fabæ ſolent, depangũt, quæ regeſto demum ſuperfuſo cõdita in ſummam luxuriem prorumpunt. Herbarum frumentiq́ue copiæ arborũq; fœcunditas reſpondet, quarum non illæ modo, quas nouit Europa, egregiè creſcunt, ſed earum etiam plurimas inuenire licet, quæ nobis nomine naturaq́ue ſunt prorſus incognitæ. Nam, vti in montanis fieri ſolet, nigricantes plurimis in locis ſyluæ occurrunt, quæ non omne arborũ genus modo, & earũ caudicibus vberrimam lignandi copiam, ſed in cauis abditisq́ue ſpecuum luſtris magnam ferarũ multitudinem ſubminiſtrant. Pumilium etiam animãtium

Feræ & aues Peruuinorum.

campi ac imæ valles ad aucupũ voluptatem vſque adeo ſunt plenæ, vt lepores, cuniculi, turtures, columbæ, ſincedulæ, Niſi frigillæq; nullo anni tempore menſis deſint. Sed ne pſitaci quidẽ, vulpes, Vrſi, ac Leones rara montanis ſunt animantia, equi non iſthic modo, ſed per vniuerſum orbem nouum penitus incogniti, quamobrem paßim incolæ ad primum equitum conſpectum veluti dæmone quodam viſo aut Centauri monſtro refugere metu exanimes

Equi nouo orbi incogniti & ob id magnus incolarum.

exanimes solebant. Verùm horum egentiam quanquam imparibus, & ineptis ad bellum viribus ouium copia supplet, quæ equis magnitudine pares, & cætera forma præter torosi pectoris strumam camelis persimiles quinquaginta onerum pondo sustinent, & virum in terga sublatum ad aliquot passuum millia vehunt, fessæ, si tamen vrgeantur, sedente ore conuerso ringentes fœdo odore conspurcant, si onustæ sint, tum humo sese acclinãt, nec inde vlla verberum vehementia ipsis asinis contumaciores, nisi penitus clitellis exonerentur, propelli possunt, vtile profectò animantium genus non ad supplendã modo absentium equorum in sarcinis virisq́ vehendis commoditatem, sed ad alimoniæ etiam & opimi lucri vsum. Lanæ enim tenuitate, longitudineq́ & copia facilè nostras superant, et ipsius carnis suaui gratitudine veruecium atque iuuencorum nostratium delectabilẽ saporem adæquant, frumẽto vescũtur, sed paucissimi cibi sunt, vsque adeo exigui vero potus, vt illo triduum quatriduúmue abstineant. Barbari si quando vulgari epulo solenne festũ celebrare decreuerint, ad ferinæ car-

Peruuinorum oues camelis similes.

Peruuinorum venatio mirabilis.

nis apparatum mirificam venationem instituunt. Quinque quatuórue hominum millia latum aliquot iugerorum ambitum complectuntur, gradatimq; ad cantici strepitũ propinquantes in continentem pedetentim coronam subeunt, ita deinde horribili clamore excitas lustris feras, & pauido discursu effugere conantes, sed arcta corona circunclusas magna multitudine cædũt rapiúntq;. Pleraque autem montium pars innumerabiles auri argentiq; gazas nobilissimis fodinis emittit, nec vlla ferè vrbs aliquo nomine spectata offertur, quàm nõ insigni alicuius minæ auro natura ditarit, vt merito harum comparatione diuitiæ sordescere debeant, quas aut Tago aut Lydorum Pactolo veterum fabulæ ascripserunt. Nam præter inexhaustas montium Arrugias quis eloqui poßit quantã auri argentiq; vim canalicia, aut egesti fluminibus thesauri ferant? quæ rutilantibus arenis, & pellucidis vndis limpidi aureo quodã profluxu ruere videntur. Nec in tanta fodinarum copia minij, sicut accidere Plinius testatur, aut sandaracæ & id genus versicoloris terræ ad vestimenta inficienda venæ desunt.

ſunt. Supra has dotes omnis hæc plaga, quæ per montes latiſſimè extenditur, ad vberrimam ſatiuarum frugum alimoniam, & priuatorum etiam puteorum commoditatẽ mutante vices tempeſtate pluuiarum ſubſidia habet, quæ in tanto ſolis æſtu magno incolarum & agrorum hiantium gaudio excipiuntur, ſed ſumma vallium depreſſarum inuidia, quibus, cohærentium montium denſitate id auxilium ſolatiumque intercipiente, aſsidua euectarum frugum vredo, & graue caloris prementis onus incumbit. Verùm ſolers illa rerum natura erudita & accommoda diſpenſatione quælibet moderari ſolita, nè earũ vallium incolis penitus inuidere viſa eſſet, ea rem arte compoſuit, vt montani perpetuo inhærentium cacuminibus niuium frigore diſcruciati vallium incommodo non multũ lætari, & pluuiarum inopiam riuorum multitudine vallicolæ ſarcire poſſent. Hac regionis fœlicitate incolæ induſtria, atq; ingeniorum ſolertia dignos ſe præſtant, qui ſicuti ſoli bonitate, ita naturæ politiæq; præſtantia maritimos longè antecedunt. Viri ſubuculam ac chlamydem laneam geſtant, promiſſoſque

Peruuia montana pluuias ſentit.

Peruuinorum montanorum mores ac politia.

alunt crines, quos circa verticem tenui fascia substringunt: fœminis vestimentū est oblongum, non manicatum, quod laneo cingulo ter quaterq́; circumducto infra vmbilicū succingitur, huic penula superijcitur aurea argenteáue ascicula circa collum constricta, quam Topum vocant. Hæ candida facie gratiosæ, quanquam absurdè ferè in acutam cuspidem capitum vertices acuminentur, nō formæ modo, sed modestiæ verecundiæque mulie- bris & reliquorum morum non leui gratia pollent, & huic singularem in maritos amorem fiduciāque mirabiliter adiungunt, quos præter sui sexus vires in quotidianis operibus aßiduo & fideli labore subleuant, atque intra ædiū parietes non grauatæ quanquam nullo compulsu inseruientes sedulam rei domesticæ curam gerunt. Ex hoc gnauæ gentis variorum laborum vsu & exercitio indigenæ non omnino thesaurorum suorum precia & magnificentias ignorant, & auri argentíue liquefaciundi purgandíque arte etiam nostros, situ adiuuante locorum, longè exuperāt. Fornacibus enim patulo ad meridiem ore apertis, vbi semper esse diximus, materiem con-

Fœminæ montanorum.

Montanorum materiæ liquefaciendæ ars.

condunt, & ouium stercora imponunt, quæ vento sufflante calefactæ tantum æstum emittunt, vt nullo grauiore omne metalli, auri, atque argenti genus liquescat, quod subditum fuerit, adeoque compertum est Potosinarum fodinarum materiem reiecto Hispanorum labore nulla re alia, quàm eo fornacium genere liquefieri potuisse. Ab illa verò vtriusque sexus sedulitate fideq; magnum amorem coalescere, & maiorem inde industriam, peritiorumq; ingeniorum artificia proficisci, ciuitates etiam rectioribus rerumpub. constitutionibus instrui, & grauiore regum principumque prudētia imperium administrari nō mirum est. Incolæ egregia paßim ædificia inhabitant, & quia pluuijs infestantur, tectorum terreorum munimento aduersus tempestates probè instructa, nec iusta spatiosorum cubilium magnificentia, atque ornatu cassa. Elixo pistoque frumento & ferina vescuntur, quam ad diuturnum succidiarum vsum veluti apud nos cardum, petasones & farcimina solent, fumo condurant, præterea siccatis piscibus, & diuersis radicum olerumque generibus, & ijs denique omnibus quæ postea

Cibus ac potus Peruuinorum.

Hiſpani intulêre. Potum ex frumenti & aquæ polenta conflatum vini loco vſurpant, quem Aciſam vocant, nihilo ferè Hiſpanico vino cerebris clementiorem, quanquam Barbari more noſtro ad ingluuiem proni, non grauatè gentilem potum omittunt, quoties vini copia fiat. Præter hunc minoris vis ac precij tenuiores ex arborearum quarundam frugum ſucco alterum exprimunt. Communium legum ſeptis coërcentur omnes, & in ſumma Rerumpub. moderatione egregius iuriſdictionis eſt ordo, iuſtóque ſuppliciorum inflictu in ſontes animaduertitur, prætereá cætera criminum nomina adulteria & impuræ alieni tori violationes, quas magno Chriſtianæ religionis pudore noſtri parui interdũ morantur, maximè abominabiles habẽtur, & grauiſsima ſupplicij acerbitate vindicantur. Id vero ſupplicij genus vix oratio, vix aliorum fides capere poſsit, quod regias coniuges attentare auſis infligitur. Nã ſi vel ſolius ad patrãdum facinus propoſiti ſit conuictus, nec tamen vera perfecti ſceleris labes acceſſerit, is vnà cum muliere, ſi culpæ conſors fuerit, viuus in foro ex-

Adulteria maximè punita.

ro ex-

ro exuritur, parentesque, vxor, liberi, & quicquid hunc cognatione aut proxima familiaritate contingit, minore quidem, sed mortis tamen supplicio, dein ipsum etiam natale solum miserabili vastatione vnius scelus expiare coguntur. In hoc publico priuatoque exercitio non deest bellicus vigor, quo ad gloriam parandam, imperijque amplificandos fines propinquos dominos pati non possunt, & vicinas gentes subijcere, suique nominis ac regni dignitatem propagare maximè student. Arma illis sunt, ensis, hastile praepilatum, clauus ferreus, securis, argentea aut aurea acie, fundi, & alia telorum genera: excurrere, seruare ordines, ferre opem expeditè norunt, nec virtute petitam mortem extimescunt, modo vel suis egregiam memoriam relinquere, vel accipiundi ab ducibus muneris locum facere possint. Haec montana regio tanto soli hominumque cultu ornata, praeter infinitas alias, quas magna frequentia Barbari passim inhabitant, quatuor vrbes potißimū habet, quae multò quidem antea maioris ante alias, culturae nomine praecellentes, longè ta-

Arma Peruuinorum

tamen maiorem frequentiæ ac negociationis lucem Hiſpanorũ colonia ſunt adeptæ. Harum prima Æquatori eſt proxima Quito, vi- Vrbs Quito *rente in ſolo & omni frugum beatitudine florido, inuentiſque poſtea fodinis ad maximæ negociationis florem peruenturam certum erat, ni in ipſo pullulaſcentis viroris limite, Conſaluus Pizarrus fugatis incolis, & omnium fortunis crudeliſsimè ſpoliatis in ipſam vrbem ſæuus atque impius indigniſsimè afflixiſſet. Supra Quitonem ducentis paſſuũ millibus Braccamori & Cichapoiades proximè Leuantinam vrbem ſedes habent, in quam* Vrbs Leuantium. *Alphonſus Aluaradus Hiſpanorum coloniam duxit. Ea fertili & diuite fodinarum ſolo non ſplendidè modo incolas alit ac ditat, ſed profunda valle, & largo fluminum circumcurſu aduerſus hoſtiles inſultus fortiter munita, ſi modo interciſi pontes aditus præcluſerint, agrum ac ſeſe tuetur. Sexaginta milliarium interuallo diſtans excipit adeuntes, Vanuco, cui Vacianus Caſter impoſita pa-* Vrbs Vanuco. *triæ ſuæ appellatione Leonicæ nomen mutauit. Ager eius vulgari opinione fodinarum gazis locuples habitus incertas adhuc ſpes hominum*

minum tenet, quum Barbarus Princeps adhuc fœdus respuat, finesque constanter aduersus vicinos hostes superbus & nostri inuidiosus defendat. Pari locorum spatio ab Vanucone distat Vamantiacum Hispanis D. Ioannis Victoria appellatum fructuoso & diuite quidem solo, sed ob frequentes vicini hostis circa eum locum perpetuo exercitu versantis, & semper ex occasione nocentis incursus hominũ cultura tenui securiores ad quietem ac tutiorem negociationem sedes obtinere quærentium, quam obnoxijs periculũ quotidianis locis hærere, & agros serere, quos vnius incursus momento vicinus hostis crudeli igne peruertat. Post hanc vrbem montes sensim crescentes absurda vastißimorum cacuminum altitudine vltra nubes insurgunt, perpetuisque niuium voraginibus contecti nobilißimos totius Peruuiæ Montanæ amnes emittunt Sausam, Argyreum, Auancæum, & Apurimiam: Hi vehemẽtißimo impetu ex alto procidentes per latißimas amœnißimasque valles diuersos populos adeunt, sed inter omnes longè Princeps Argyreus ab Argenti copia quam limpidißimus glareis egerit,

Vrbs Vamãtiacam.

Quæ hic de Argyrei amnis ortu dixi, ea ex Hispano authore hausi, sed lectorem monitum velim parũ adhuc

egerit, Hispanica voce Plata dictus, longissimo excursu diuagatur; & in omnes æque gazarum suarum profusus ac liberalis, quacunque tendit, agros & incolas inexhausta argenti aurique opulentia afficit, demum magno influentiũ amnium agmine propulsus in occidentalem Oceanum defertur. Secundum hunc Sausa nobilem Sausani populi gentem faciens (quæ Regium Cuscone eũtibus transeunda est) magno lacu Bombone extruditur, cuius ripa ingente hominum frequentia accolitur, & in ipso lacu iacent insulæ arundinetis incultæ, & animantium pastui tantum vtiles. Barbari quoties hi aut alij amnes pedibus impenetrabiles trãseundi occurrant, si ligna desunt, pontes distentis in vtramq; ripam tomicis construunt, quos herba quadam Maqui ipsorũ lingua vocitata, sed sparto aut canabo rigidiore intorquẽt atq; indurãt. Vamãtiacũ octogĩta milliũ interuallo dextrorsum extrusa sequitur montanarũ vrbiũ regina Cusco hominum cultu Regio par, fodinarũ opulẽtia lõgè superior. Hæc ante Hispanorũ aduentũ Prouinciæ reges læta Aulicæ pompæ sede fouebat, magno procerũ & grega-

riorum

origine huius fluminis Hispano aut mihi esse compertã, quũ ille sibi non constet, sed nunc è Cusconicis montibus, nunc è Bombone lacu, nunc longè diuersæ è Quitonicis montibus egeri dicat, ex quibus postrema opinio mihi videtur probatior, cum chartæ Cosmographicæ inde etiam ortũ eius deducere videantur, tamen nihil in hac incertitudine affirmare volo.

Vrbs Cusco.

iorum commercio iura hinc petentium cele-
rata, & inter Peruuinas sola quæ faciem
rbis præfert. Munitissimã enim quadrato- Arx Cusconica.
um maximæ magnitudinis saxorum molem
abet, quorum permagnam copiam vicini
nontes immensissimis lapicidinis petentibus
xcidentibusq; suggerunt, & indigenæ saxis
rutis, & infinito labore, quum ijs oneribus
rahendis vehendisq; equi ac boues deessent,
vnum ad locum comportatis firmissimo egre
iæ structuræ operi adhibuerunt. Ædes, quas
ncolæ quondam possedêre, easdem politiore
aulò ornatu instauratas Hispani tenent:
vniuersa ciuitas quum magno hominum cõ
luxu in dies augeretur, regũ instituto qua-
uor in partes veluti tribus dispertita est, &
n harũ vnã seuero edicto impulsi quicunq; ci
itate donari, aut vrbẽ incolere vellẽt, recipe
e sese debebant. Ager non frugũ aurearum-
ue fodinarum, quarum ingens numerus cir-
à scatet, fœlicitate modo gratiosus est, sed
nitissimi aëris auræq; placidissimæ tãta gra
ia commẽdatur, vt vegetè saneque ingresso
ristinã valetudinẽ nõ facilè immutet. Agro
Cusconico distũct° magno satis spacio iacet ad
orien-

Agri Cusconici fertilitas & cœli salubritas.

Lacus Titicaca. orięte lacus Titicaca, quem rapidißimus amnis in occidentem decurrens aquarum in magnum se ſpacium effundentium exuberantia efficit, ac deinde veluti intolerabili onere paulò ſolutus in aluei ſui anguſtias redit, ſed iſthuc receptus, iterumq́ue velut ante illabentium amnium mole increſcens in alterũ rurſus, ſed minoris magnitudinis lacum prorumpit, laxatisq́ue tantæ molis incubitu humeris liberius excurrens obſcuro exitu euaneſcit in occultos, vt credi par eſt, naturæ ſpecus ſubſidens, & ſubterraneo aluei abſorpti cuniculo in pelagus tranſmiſſus quemadmodum Alpheum ex Peloponneſo in Siciliam perlapſum olim ferunt: Vltra Titicacam ad orientem plana & æqua in regione Collaones, atq; his proximi Charcantes adeuntur, gens fodinis & Argyreo amne mirificè diues, culta, & politica diſciplina inſigniter inſtituta, huiusq́ue & noſtrorum maximè, vſu erudiente, moribus cultis imbuta. *Collaones & Charcantes populi.* In horum finibus frigido multum loco eſt Argyropolis quinta inter montanas Hiſpanorum colonia, non magna quidem ciuium habitantium copia, ſed eorundem incredibili opulentia inſignis, qui *Vrbs Argyropolis.* infini-

infinitam seruorum fodientium turbam ad eruendas fodinas alentes, immensos auri argentique reditus praefecturae ac curationis nomine habent, & longè procul dubio maiores contraxêre, postquā nouissimè ad Potosium fodinas scrutantium auaritia nihil intentatum relinquens, inuenit copia atque multitudine argenti vsque adeo breui inclarescentes, vt multis destitutis ad has magno fossorum numero sit concursum. Huic vrbi introrsum à sinistris ad orientem proxima regio quam Didaco Roae explorandum Vacianus cōmiserat, Peruuinae prouinciae terminos finit, qui ab Pasto vrbe infra Quitonem sita ad Chiliacos vsque directo transuersum parallelo supra mille octingentas leucas longitudine complent. Vtriusque autem regionis Peruuini vti literarum ac scriptorum monumentis carentes, quemadmodum ante dictum est, nullam rerum cognitionē nisi fallibili ex praedictorum funium nodis versicoloribus ratione exceptam habent, ita nihil etiam certi de mundi initijs, de sua procreatione nisi vetusta traditione opinionem receptam tradere queunt. A Septentrione aiūt venisse quempiam

Vrbs Potosium.

Peruuiae longitudo.

Peruuinorum de sua creatione opinio.

piam oßium, neruorum, artuumq́, & totius corporis expertem, eumq́ seculi eius homines procreasse, atque omnia obeuntem viarum rationem, & montium altitudinem constituisse: demum vero ab maritimis iniuria affectum eam regionem aliàs fertilitate lætißimam in tristem, sabulo enectam, atque infructuosam commutasse, & omni aëris pluuiarumq́ commoditate interdixisse, concesßis modo fluminibus, quæ potus necesßitati sufficerent. Hunc Conum nominatum, habitumque primùm pro numine, & solis lunæq́ filiũ fuisse narrant, quoad demum hoc longè præstantior potentiorq́ à meridie alter aduenerit nomine Pagacamas solis etiam lunæq́ filius, cuius aduentu euanuisse Conum: ac tũ factos ab Cono homines, authore Duceq́ orbatos suo, Pagacamam in ea animantiũ genera transformasse, quæ nunc Peruuium habeat, & nouum hominũ genus creasse, idq́ præsentis seculi esse mortales, quos colendi agri, ac politicarum artiũ sciẽtia imbuerit. Hunc pro summo numine habent, & supremos diuinæ latriæ honores exhibent, eamque regionem, in qua versari solebat, Regio quatuor passuũ milli-

Pagacamas Peruuinorum Deus.

millibus distantem eius nomini dedicarunt. In hac optimatum quorumque defunctorum corpora, vt ipsius numini consecrentur, animæque delictis expiatæ in optatis gaudijs conquiescant, humantur. Hæc enim honorifico exequiarum splendore humo mandant, & de futura reuictione non multũ ab nostra persuasione abhorrent, qua permoti ex pia quadam simplicitate, dum virũ Principem atq; Heroem terræ cõdunt, vnam atque alteram vxorem (& ipsi enim polygami sunt) quæ viuenti fuerat charissima, atque è seruis, qui fiducia spectatiore probatiores erant, aliquot, præterea magnum auri atque argenti pondus, quo honorificentiore comitatu postea in vitam redeat, simul cum defuncto condunt. Sepulchris etiam nostratũ more humatorum insignia affigunt, & in exequijs mortuo per cannam potũ Cicham infundunt. Egit autem hic Pagacamas apud Barbaros ad Hispanorum vsque aduentum, qui, postquam rerum potiri cœperunt, nusquam postea comparuit, vnde persuasum nostris fuit cacodæmonẽ extitisse, vanis ludibrijs rudem simplicẽq; gentem decipientem. Est illis non insulsa de

De resurrectione opinio.

Ritus humãdi Principes.

Spectatiore probatiores erant.

De diluuio opinio.

diluuio opinio, asserunt profugisse tum omnes in editißimorum montium specus atque antra, & ad præcludendos aquarum introitus, ora ostiolis firmißimè obturasse, opinantes deinde aquam refluxu ad sedes referri, canum emissorum indicio rē didicisse, qui quoad madentes, non luto fœdati redirent, cognitum fuisse nondum terras aquarum mole liberatas, sibi verò non egredi tutum. Prætereahanc vniuersam terrarum compagem generali excidio perituram credunt, sed grauem siccitatem præcessuram, & soli lunæque tenebras offusum iri, quos ob id eclipsi obscurari cùm vident, in magno metu versantur, in grauißimosque vlulatus profusi iam terreni interitus diem adesse opinantur. Supra Pagacamam Solem ac Lunam adorant, & per hos, perque tellurem, quam pro cōmuni matre habent deierant ac fidem astringunt. Solis vice in tēplis lapides figuratos cultu atque adoratione afficiunt, quos Guacas appellāt. Id lamentationis vocem innuit, quod simulac huiusmodi delubra sint ingreßi, confestim omnis gaudij immemores ad fletum ploratumque conuertantur. Ad Guacas nemini acce-

De terræ excidio opinio.

Guacæ lapides adorantur.

ni accedere fas est, præter destinatos sacrificos candidis vestimētis indutos, qui cùm adoraturi accedunt, in solum prouoluti, manibusq́; vestimentulum candidum tenentes cum Diuo diuersa lingua, sicuti in Pithicis Delphicisq́ue oraculis petēdis olim fiebat, ne vulgus intelligat, colloquuntur. His omne sacrorum munus ac cura innititur, victimasq́ue seu animantium, seu muti operis, delatas cōsecrandi ad hos negocium pertinet. In animantium immolationibus Veterū superstitione ab extis, & humano imprimis corde (nam & hi homines immolant) aruspicia atque auguria captant, ac in his, nisi destinata animis signa offendant, non antè quam offenderint, sacrificando supersedunt, rati & alijs persuadentes eiusmodi hostijs Diuum non esse contentum. Hi incredibili pietatis ostentatione in vulgus admirabiles prodeunt, quæ maximè sanctimoniæ opinionem apud plebē, sicuti apud Iudæos in Pharisæis accidit, concitat atque alit. Nam sacrificaturi, fœminis abstinent, et si fortè delictum quid sit, ieiunio expiant, ad sacrificandum procedentes obuinciunt oculos, tantoq́ue interdum precandi ardore zeloq́ue

Peruuinorum aruspicia.

Sacrificorū sanctimonia ac zelus.

 coñci-

concitantur, vt sibi, quemadmodum conspectum fuit, oculos eradant, vnguibusq; effodiant. Nec tali sanctimoniæ opinione concitata obseruatio horum, ac reuerentia inani simplicis vulgi admiratione sustinetur, verũ ipsi Principes, sicuti olim Persarum Indorũq; reges Magorum ac Bracamanorum, horum authoritatem anxiè suspiciunt ac venerantur, quibus inconsultis nihil moliri audẽt, id certissimè inauspicatum fore ducentes: illi vero tantæ authoritatis amplitudinem incorrupta consulendi fide tuentur, quum nõ, quæ Ducibus gratiora fore arbitrantur, ad tuendam gratiam mox inconsultè suadeant, sed ea ingenuè tantum consulant, quæ certissimo Diui oraculo excepta ex imis adytis reportarint. In his delubris inuenere Hispani amphoras puerorum, qui immolati fuerant, ossibus plenas, interque argenti cumulos, frusta, ac massulas, sceptra, ac mytras nostrorũ Episcoporum insignibus planè similes, integra multis in locis simulachra conspexêre Antistitum Christianorum more mytrata. Barbari frequenter rogati qua ratione eorum ornamentorum sit introducta cognitio, nihil

Mytræ repertæ.

respon-

respondere vnquam certius potuerunt, præterquam longis maiorum monumentis ad se peruenisse: quare ipsi, cũ aliquando Themam Verlangium Terræ firmæ Præsulem sacrata ornatum mytra missificantem viderent, mirabundi asserebant suo Guacæ persimilem esse, adeoque, num Christianorum Guaca is esset, interrogabant. Præter Guacas plura diuersæ sortis tẽpla cœnobiaque soli dicata habebant, in quibus magni fœminarum cœtus agebant, quibus perpetuus pãni gossypini texendi labor erat, quem artificioso opere confectum vnà cum candidis ouium ossibus exurebant, cineresque versus Solem in auras dispergebant. Hæ tutis monasteriorum septis inclusæ, & prisco Vestarum, & nostrarum etiam sacrarum virginum ritu, ab omni libidine et virorum consortio alienæ, sese perpetuæ pudicitiæ virgineæque verecundiæ deuinxerant, ac deuotæ castitatis legem temerare ausis, inexoranda mors in promptu erat, sic tamen, vt si Solis compressu factum adiurarent, infans certissima nece liberaretur. Fuere Peruuinis multò antea stirpe ac virtute insignes, quos Curacas vocarunt sine summo aliquo

Virgines vestales Soli dicatæ.

Peruuinorum Principes.

rege aut Principe, qui æquato inter se iure imperioque, prouincias administrabãt, & bella aduersus hostes gerebant, sicuti quondam Rom. Rempub. gubernatam constat, tantisper dum ab Titicaca lacu Ingæ numerosa multitudine profusi, Cusconem occuparunt. Apud hos penes vnum summa rei vniuersæ erat, quem Ingam Zapalim nominarũt, hoc est, solum ac supremum regem, qui fixa imperij sede Cusconica in vrbe, breui circumiectam prouinciam, domitis incolis, & libertate excussa, potestati tributisque subiecit. Filius paterno imperio ita succedebat, si primum defuncti frater imperasset, quo defuncto tũ demum ad filium rerum potestas redibat, cuius demortui frater rursus imperium excipiebat, ac deinde filius. Regum diadema erat fascia lanea rubri coloris, tempora obcingẽs, & dependentem pylulam fluentibus pẽsilibusque filis habens, quæ Prætoribus atque Præfectis suis, per quos omnem imperij administrationem diuisis Prouincijs tuebantur, veluti sigillum atque insigne donatæ Præfecturæ atque authoritatis tradebant, in quo tanta relucebat maiestas, vt vel ad vnius vniuersæ gen-

Successio regni.

Regum Peruuinorum diadema.

ſæ gentis ſupplicium atque excidium miſsis, (licet nullas ad manum copias haberent) ſimulac regij diadematis filum oſtendiſſent, ſimul omnes haud inuitè, vel ad ſubeundam mortem parerent. Inter hos longa poſteritate ſuccedens Gynacaua (quod diuitijs florentem iuuenem ſignificat) belli gloria vniuerſam Peruuiam nominis ſui fama compleuit. Is enim ante omnes longiſsimè imperij finibus propagatis, Quitonicum regnum in Prouinciam redegit, & rudem ignaramque gentem, ad vitæ politiam abrogata Barbarie redactam ita inſtituit, vt non ſuæ modo ſtirpis regibus præferri, ſed noſtræ etiam florentiſsimæ Europæ Principibus comparari æquarique mereatur. Quare pari amore ac gratitudine erga regem permoti indigenæ, vt aliquo officio inſigni proſequerentur; quum ille iam è Quitonico domum repetere cogitaret, rem propè infandam atque incredibilẽ aggreſsi, quia aſperrima via intercurreret, & redeuntem regem multis callium difficultatibus iactandum ſcirent, à Quitone in Cuſconicum nunc abrupta immobilium rupium mole, nunc leuigata eadem

Gynacaua rex.

Viæ ſtratæ.

æquataque, nunc derasis montium altissimorum cacuminibus, nunc profundissimis vallibus obrutis, incredibili miraculo per quingenta passuum millia perpetuam viam mõtani tractus æquarunt. Pari labore maritimam viam alteram strauere, dũ Gynacaua illac ad repetendam Quitonem iter intenderet, dispositis vnius diei itineris interuallo palatijs, quæ nocturno hospicio regem exciperent. Proficiscentem stirpe ac fide præstantissimi heroes in lectica, aureo tabulato constrata, humeris ferebant, in summa, ea erat obseruantia, vt vultum eius intueri maximè inciuile putarent, & inter baiulos, quicunque vel leuiter pede offenso hæsitaret, è vestigio interficerent. Hic non præclaram bellicæ virtutis memoriam modo reliquit, sed in suos etiam Diuos beneuolus, ac liberalis maximæ pietatis famam sibi parauit, quum Cuscone Solis templum muris, tectisque auro egregiè incrustatis, ac laquearibus bracteis operosis ornatis mirificè decorarit. Sedenti sella erat latissima, lamina solido ex auro constans, cuius delectatione vsque adeo tenebatur, vt nõ aureis modo emblematis palatia, ac tem-

Gynacauæ Regis obseruantia.

ic templa portentoso sumptu instrueret, ve
um sibi, cùm filius nasceretur, aureum ru-
dentem eius ponderis faceret, vt vix homi-
nes ducenti sublatum humeris sustinere pos-
sent: quamobrem ad tāti cimelij perpetuam
memoriam filium Guascarem ab eo rudente denominauit. Hic autem, vbi Quitonicum regnum suæ ditioni adiunxisset, multum diuque ob loci amœnitatem ibi permansit, re lictis Cuscone liberis tribus Guascare, Man cone, ac Paulo, qui omnes regiam Ingæ nomenclaturam gerebant, quæ vox eodem modo isthic regū est titulo perculiaris, quo Cæsarum nostrorum Augusti. Gynacaua cum multo hic tempore hæreret, alteram sibi vxorē asciuit, vnde Atabalibam suscepit: postea Cusconem reuersum, cum isthic aliquandiu egisset, iterum Quitonis ac filij Atabalibæ, quem præ cæteris charissimū habebat, inuisendi incessit cupido, profectusque maritima, de qua diximus, via, vbi hic, alterius filij conspectu sese oblectās, satis longo tempore permāsisset, legato Atabalibæ regno Quitonico vita excessit. Ille cōfestim, patre defuncto, missis ad Guascarem legatis literisque

Guascar Gynacaua regis filius ab aureo rudente dictus.

Atabalibas Gynacauæ filius.

Gynacauæ mors, & Atabalibæ postulata ab fratre Guascare.

que rem omnem aperit, & de patris casu certiorem facit, rogat itaque vt eius pace atque consensu sibi ligatum paterno testamento regnum Quitonicum, & extra Cusconici imperij limites situm, longæque successionis iure sibi quodammodo debitum, liceat obtinere, ita omne studium & perpetuæ obsequentiæ singulare officium deferens atque promittens. At Guascar fraternam petitionem abominatus, qua paterni laboris ac gloriæ fructu astuta simulatione se extrudi intelligebat, negat id fieri sine suo ingenti incommodo posse, verum si concepta cupidine liberaliter discedere vellet, in eius detrimenti compensationem alia loca se daturum, cum infinitis diuitiarum thesauris pollicetur, quibus in alta securæ vitæ tranquillitate regij splendoris amplitudinem tueri posit, sin quo auara spes traheret, contumacius aspirare pergeret, tum se infesto confestim exercitu aduenturum, vt dira populatione atque cæde de ipso veluti hoste supplicium sumat, feroci denunciatione minatur. Cùm Atabalibas tam importuno responso suam humilitatem pensari videret, de re tota cum Cilicuchima ac Quisqui, quos

Guascaris ad postulata Atabalibæ responsum.

uos intimos habebat consultores, deliberat.
Hi concitato sponte flammas addentes per-
adent, quũ talis denunciatio, quid Guas-
r mente agitaret, satis præ se ferret, tem-
us non vltra orando altercandóue aut ver
s extrahendum esse, sed inopinata celerita-
præoccupandum hostilem conatum, fer-
um qui strinxerit primus, ei victoriam fo-
e, maiusque ad cogendum pro arbitrio al-
rum habiturum momentum, nihil autem
d victoriam esse expeditius, quàm hostem
n suo velut conatu opprimere, dum illum
dhuc obiectæ difficultates, et iactata suorũ
onsilia, distineant. His instigationibus fe-
ox adolescens inductus, statim cum expedi-
s copijs egreditur, redactisque in potestatem
ocis vltra centum leucas ad Tumibambam
rocessit, Guascar qui iamdudum pre erce-
ta exercitum contra duxerat, castra aduer
a habebat, & re demum ad prælium reda-
a, tribus continenter diebus atrocissimè di
nicatũ est, sed quũ multitudine Guascar su-
erior esset, Atabalibas magna parte militũ
Principumq; amissa, qui circa illum memo-
abili morte dimicando ceciderãt, viuus in
pote-

Atabalibæ in fratrem Guascarem bellum.

Atabalibas capitur, sed è carcere erumpit.

potestatem venit, certumque erat non eius modo in prælij gloriā, sed ad belli summam, & perpetuam Atabalibæ seruitutem profe ctum fuisse, ni & insolentia vulgaris in fortunam proterua, pulcherrimam rei conficien dæ occasionem corrupisset. Atabalibas enim dum Guascariani cantu frequente, & multa potatione perceptam victoriam prosequuntur, ipse muro effracto effugit, & eadē fœlicitate saluus Quitonem redit, totusque iterum ad vires instaurandas versus, vt acceptæ cladis consternationem eleuaret, et melioris fortunæ spem faceret, se à patre Gynacaua effectum serpentem per rimulam è carceribus erepsisse ementiebatur, ac promittebat idcirco certam victoriam, si non deiectis omnino animis ad prælium eluendamque acceptæ turpitudinis labem, industria fortunam correcturi iterum festinarent: quibus vel vanis ludibrijs, leuibusque promißis apud gentē credendo facilē valentibus quum partim ex veteribus, partim ex recentibus militibus copias restituisset, incredili celeritate aggressus primum Guascaris exercitum commisso prælio fudit, ac fortunam sequens

Atabalibæ astus.

uens in Cuſconicum tendit, ac primum a-
rociſſima crudelitate Canares populos vin-
icans, fertur ad ſexaginta hominum millia
nterfeciſſe, & eorum vrbi Tumibambæ illi
ladis prioris triſti abominabiliq́; memoria
ifami miſerabili vaſtatione celebre teſtimo
ium odij concepti, iracundiæq́; reliquit, de-
nde Tumbæum progreſſus, obiectā huic in-
ulam Punam aggredi cogitabat, ſed quum
nnumerabilibus copijs inſtare Guaſcarē con
tante fama, & certioribus explorationibus
idiciſſet, cœpto inſtitit itineri, audiensque
oſtem ad Caſſamalcam ſedere, quinque mil-
ia hominum cum ſtrenuis Ducibus ad loca
xploranda, & certius quiddā de hoſtium nu
nero, ſede, ac caſtrorū ordine cognoſcendum
mittit. Hi vbi prope hoſtilem exercitum ve
iſſent, quo latentiores accederent, in alte-
ius viæ diuerticulum ſecedunt, & fortè ac-
idit vt Guaſcar, quo ſe è caſtrenſi ſtrepitu a-
nœna expiatione reficeret, iſthuc progreſſus
um octingentis occurreret: nec mora, il-
i conſpectum circumſiſtunt hoſtem, & ni-
il audientem Guaſcarem capiunt: forte
uius rei tumultus verius, quam nuncius Guaſcar Atalibianis capitur
pau-

paucorum fuga, qui emersisse potuerant, defertur in castra, statimq; ad eam capti regis famam hinc stupore perculsi, inde Principis deserendi pudore accensi clamore sublato censere omnes Ingæ, ac commilitonibus à paucis hostibus circumuentis subueniundum esse, prius quàm in miserrimam seruitutem abducantur. Ita agmine circumducto, ne quacunque hostis iret via, falleret, profecti Atabalibanos cingunt, iamque in omnium necem ferra micabant, & ingens reposcentium regem cum infesta denunciatione clamor tantum terrorem incusserat, vt vix illi contrà ordines ac coronam moliri auderent, quum in eo suorum pauore, & media iam in morte anxij Duces Atabalibam præsentaneo consilio inito Guascarem circumsistunt, & horum vnus stricto inuadens ferro, terribili voce increpat, testatusque Solem Lunamque, ac Terram matrem se mucronem per pectus ita traiecturum minatur, si amoliri suos vel momento cunctaretur. Ibi Guascarem inter recipiendæ libertatis spem, & præsentis necis metum exæstuantem, atque hinc si facessere suos iuberet, tristißimæ captiuitatis miserias

Atabalibanorũ præsens animus & cõfidentia.

rias reputantem, inde, si non iuberet, certissimum exitium pertimescentem, tantus repente stupor cœpit, vt vix verbum proloqui posset, sed quum vrgerent illi, & horribili spectaculo mucronibus fulminarent, vitam omnibus potiorem rebus habens per iudicem vehementi obsecratione suos obtestatur, vt cœpto desistant, facessantque declaratis in se animis æquè periniquam fortunam ferentes, ne grauius tumultuando, quem seruare contēderent, irritatis hostibus omnino perderet: atque ita miser abeuntibus suis abstractus est incerta victoria victus & captus: qua Ducum suorum cognita fortuna Atabalibas Cassamalcam in suum aduentum deportari iußit, vbi se expectari volebat: quod idipsum non ignorantes Guascariani, vt periculum maturo discessu vitarent, postquam omnem suam operam regis liberationi inutilem atque præclusam viderent, dissolutis copijs vagi dispersique in varias partes pro se quisq; omnes domum ante hostis aduentum discessêre.

FINIS.

θεὸς τὸ δέος. F Ar-

Pizarrus in Punam insulam traijcit, & præliola ibi aliquot cum Barbaris facit, quibus victis fusisq; Tumbæum redit, vicinos regulos ad pacem sollicitat, sed cùm nihil verbis proficeret, in eorum castra irrupit: deinde ab Guascare per legatos sollicitatus in Atabalibam pergit, & cõmisso ad Cassamalcam prælio Equitum maximè virtute eum vincit & capit, dehinc maxima auri atque argenti vi contracta ex Atabalibæ redemptione Ferdinandum ad Cæsarem cum grandi summa mittit: dehinc exorta militum turba Atabaliba interfecto, Cusconem procedit, & fugato Quisqui, & Paulo Inga deuicto, eam capit: postremo Benalcazarē ad Tangaranam Prouinciam mittit, qui suscepto in Ruminaxem bello eum fugere cogit, & Quitone potitur.

LEVINI APOLLONII GANDOBRVGANI DE REBVS IN PERVVIA GESTIS.

LIBER II.

HIc fraterni dißidij casus Hispanorum aduentum excepit, qui sicuti multis terris ad suã perniciem fatalis fuit, ita destinato Superorum fato ad nouum imperium, & ab longa ethnicæ cæcitatis caligine ad Christiani Euanglij lucẽ hanc Prouinciam atque incolas deuocante, Pizarro in ipso paratißimæ occasionis articulo appellenti promptißima opportunitate ad occupandum imperium facilem viam subiecit. Is ab Coaccijs ad Portum Veterem (sicuti dictũ est) progressus, cõstitutis ibi rebus, quum celerrimè eo ex loco peculiari verrucarum humana ora dira serpigine incessentium contagio abigeretur, Tumbæum proceßit, atque in obiectam huic insulam Punam traiecit. Ea ducis aquæ, et piscium ferarumq́ copia adue- Puna insula.

nis hospitalis, incolas habet eruditis ingenijs artificiosos, & natiua virtute, qua Tumbæum quondam expugnatum euastarunt, obiectis sibi littorum accolis formidabiles, maximeq́ nauigandi arte præstãtes. Nauigant enim lignis duobus tignis supertabulatis, quæ numero imparia, & sibi non æqua longitudine, mediumq́ habentia cæteris prominentius palmæ explicatæ diductæque, in qua digitorum longitudo non sibi respondet, formã exprimunt. Huic contignatorum lignorum basi, ne elati fluctus assultu sedentes perstringant, asserum tabulatio superstruitur, tantæ interdum firmitudinis atque capacitatis, vt ea vel solo funium connexu iuncta compages equos perferat, & amplius quinquaginta vectores traducendos accipiat: acciditque nonnunquam, vt cum in ea nauigia Hispani essent admissi, Barbari his semper ex occulto infesti atque insidiosi, quo, in suas veluti casses redactos, tuto & quodammodo per iocum voluptatemq́ perderent, tigna compacta clam dissolutis funium vinculis disiungerent, eaq́ ratione nostri repentè fluctibus hausti miserabili morte perirẽt, illi verò vel

Nauigia Punensiũ.

Fraus & astus Punensium ad opprimendos Hisp.

natandi

natādi ſciētia, vel in ipſa tigna agili trāſuolatu euaderent magno ſpectandi gaudio, & cachinnorum etiam ſtrepitu miſerandam noſtrorum in medijs fluctibus laborantium ac morientium fortunam proſequentes. Eodem quo Peruuini genere armorum vtuntur, & vnde ingeniorum elationem agnoſcere licet, Dynaſtam habent, vel in tātulæ inſulæ terra regia ſtemmata nominaque faſtuoſo titulo præferentem, cunctisque magno cum metu obſeruantiaque omnium imperantem, quem eo tempore, quo aduenere primum Hiſpani, tanta ſuſpicioſi animi zelotypia deflagraſſe prodūt, vt ſpadones, ſemimareſque eunuchos, quos ad muliebria officia ſeruitiaq; concubinis gynecæorū ſeptis ſemper incluſis adiunxerat, ad omnem penitus vim allicienti formæ, libidinique ſubtrahendā deformiter naſo atque virilibus ſpoliaret, quibus non multum ferè oris deformitate cedunt obiecti huic inſulæ littoris accolæ, qui offenſo Peruuiæ rege ſupplicij nomine ſuperioribus gelaſinis dentibus priuati, manante ad liberorum poſteritatem pœna, turpem, decrepitorum ſenum inſtar, edentularum gin-

Zelotypia incredibilis

giuarum aspectum alloquentibus obijciunt. In insulam prius quam Pizarrus traijceret, Barbari externā aduenarum colluuiem perlibēter quidem, prius quam audacius insuesceret, & maiore appellentium numero augeretur, procul expulsam euersámue cupientes, vbi nihil se vero marte posse viderent, grauißimeque non iam pyraticis myoparonibus infestari ab hac littus, sed valida manu Prouinciam subigi atque occupari tristia grauioris seruitutis præsagia ominantes dolerent, Hispanos in sua nauigia receptos, dissolutis subitò tignis, nota fraude demergendi consilium proposuerant, facinusq;, vti cōceptum erat, haud dubiè perfecissent, ni cognito forte dolo Pizarrus oēs districtis gladijs intentißimè remiges obseruare iubens singulari ea industria deterritos instituto abstinere compulisset. Tum quoq; in insulam vt peruentum fuit, fallacißimæ gentis insidijs est propè circumuentus. Copijs proximo in loco abditis, irruptioneq; in sequentem noctem destinata oratores ad Pizarrū veniūt Insulani, laudata eius virtute benignitateq; in omnes & clementia, memorātes amicitiā

Insidiæ Barbarorum ab Pizarro industria vitatæ.

malle

malle quàm vim experiri Hispanorũ, itaq;, quæ vellet, vel hospitio exhibendo, vel commeatu impartiũdo, vel alia quauis re, perlibenter imperata facturos. Pizarrus syncerè secum agi ratus, maximeque ab ea opinione disiũctus, qua tantũ fraudis in rudibus Noui orbis ingenijs augurari posset; gratijs actis collaudatos benigno responso dimittit: verùm haud multo pòst, vbi explorando rem certius cognouit, educto agmine incautis inopinato aduolans magna cæde in sua fraude concidit, quibus deletis fusisque insulam longè latéque populabundus percurrit: interea Barbari ratibus suis adnauigantes lembos nostros, nautasque ac milites his præsidio cũ Consaluo Pizarro relictos adoriri vndiq; & premere, nec vlla suorum magno numero cadentium cæde, aut sclopettorum boatu deterreri nullum vel modum vel finem vexando imponentes, eoque Hispani iam perducti erant, vt, vulnerato in fœmore grauiter ipso Consaluo, & quotidianarum contentionum aßiduitate plærisque fatigatis sauciatisque, non dubiam cladem accepturi essent, quum missus à Pizarro subsidiariorum manipu-

Consaluus Pizarri frater vulneratus.

lus in tempore ſuperuenit, cuius aduentu plurimis interfectis Barbarorum oppugnationes ſunt repreſſæ, & noſtri metu periculoque exempti. Nec multò pòſt Pizarrus, quum leue ad totius belli momentum eſſe duceret, diutius vnius inſulæ incolis perdomandis inhærere, & ſuam eXiſtimationem ea mora minuere, atque ipſam ſuper hæc iuſulam infecto aëre pernicioſam tædio atque grauedine militum corpora onerare videret, Tumbæum reuerſus eſt. Prius quam in continentem reueheretur ad ineſcandos incolarum animos, & noui beneficij gratiam colligendam, Peruuinos ſexcentos in vinculo ab Inſulanis coniectos carceribus liberatos vnà cum tribus Hiſpanis præmiſerat, qui ſimulac in continentē peruenere beneficij et humanitatis neſcij Barbara ſuperſtitione veluti receptæ libertatis hoſtias damnatis Dijs ſuis immolarūt, idem Ferdinando Soto facturi, qui nauigio cum captiuis aliquot in aduerſum iā amnē Tumbæo vicinum longè fuerat prouectus, ni maturrimè ab Didaco Aquerio, ac Rodorico Loſannio edoctus reflexo curſu celeriter receptui conſuluiſſet. Cæteri omnes incolæ, Regulis aduocan-

Reguli Tumbæi in Pizarrum.

aduocantibus, inter eas Pizarri in insula
permanentis moras tempus nacti, cum armis
familijsque ad montes magno concursu pro-
fugerant, quum vel nulla benignitatis ac mu
nificentiæ ostentatæ humanitate exorabiles
Reguli ad libertatem fortunasque tuendas,
& externæ gentis vi sese insinuantis iugum
procul armis dextrisque amoliundum ani-
mos cōtumaci iudicio adiecissent. Ea res plu
rimum Pizarri celeritatem demorata est, cui
sine Barbarorum ope ex nauigijs illis mani-
pulos suos exponere perdifficile erat, quod na
uigia spondis forisque proterentium homi-
num, æquorumque pōdere fatiscentibus per-
sæpe laterorsum præcipitarent. Per summas
has difficultates tandē copijs expositis Tum-
bezum processit; statimque in varias partes
nuncios ac Legatos ad Barbarorum Princi-
pes misit, qui larga omnis clementiæ ac bo-
nitatis pollicitatione ad deponendū metum,
colloquia conferenda, & armis omissis fidem
amicitiamq; sociandam timentes diffidentes-
que prouocaret. Sed vel summa pacificarum
denunciationum ac promissorū vis apud ex-
terorum perosos, & inuolandæ libertatis ma

 ximè

ximè tenaces nihil valere potuit, quòd præter hæc (quibusdam editis in victos exemplis crudelitati proximis) incussam, & altè magno metu insidentem de Hispanorum fide dubitationem timidi ac suspicaces, sibique qui contingere possent, casus alieno euentu non insulsè pensantes gererent: qua de caussa nuncijs ac Legatis vnà cũ promissis omnino reiectis nihil ad aures metu ac cæca suspicione conclusas admittebant, verum ex insidijs perpetuo noxij commeatum quærentes, ab cæterisque incautius progressos repentina incursione circũuentos, opprimebant: cuius pertinaciæ contumeliæque iusto Pizarrus dolore concitatus clam Chiram amnem quinquaginta equites sub vespertinum crepusculum traduxit, propè quem Barbari in aduersa ripa magno numero consederant, celeriterque inde per asperas montium ac dumetorũ angustias noctu profectus, sub auroram hostium castra irrupit, Barbarosque tumultuariè ac meticulosè (vti in inexpectato malo accidit) pugnã excipientes disiecit, nec vlla belli inferenda clade temperauit, tantisper, dum tantæ calamitatis incursu fessi Dynastæ Legatos

Pizarrus Tumbæi regulos deuincit.

gatos de pace cum aureis argenteisque mune ribus ad Pizarrum mitterent. Is virtutis successus vicinos Tāgaranæ Prouinciæ Regulos ad amicitiam societatemque ineundam adduxit, quorum missos ad se Legatos Pizarrus ea tractandi affandique humanitate comprehendit, vt Barbaros rudes & faciles ab sua inscitia alienarum virtutum admiratores voluptuarijs accōmodissimi ingenij philtris in suam admirationem penitus traductos non difficulter firmissimis veræ pacis fœderisque vinculis sibi astringeret. Ex eo loco triginta mille passus progressum Guascaris (qui tum in Atabalibianorum potestatem nondum deuenerat) Legati adiere, qui splēdida oratione appellato fœlicem in Prouinciam aduentum gratulati postulabāt, vt Atabalibam infræni cupiditate fratri rebellē, et per omne confidentiæ perfidiæque nefas nullo aut humanæ rationis, aut vinculi naturalis iure expenso, scelerate digrassantem prohiberet, & Guascarem genuinum parentis secūdum leges hæredem, publico etiam in consilio virtutis commendatione regē appellatum coronatumque, & commisso prælio

Guascaris Legati ad Pizarrum.

lio fortunæ iudicio imperium obtinentē defendendum ſuſciperet. Quod ſi ipſe eadē virtute, qua nunc extremos ferè terminos Peruuiæ ſuo rumore tranſgreſſa primum in Prouinciam aditū ſibi peperiſſet, vindicata immanis perfidiæ niuria, deuictoque hoſte, quem violatæ naturæ ac rationis leges in pœnas iamdudum vocarent, Guaſcari imperium iure ac Marte aßignatum fœlici ſua opera conſeruaret ac ſtabiliret, illum tanti beneficij memoriā, & eius tutelæ nomen perpetuo cultu ac fide religioſißimè veneraturum, nec omnino eneruì ſimilis beneficij talione remenſurum. Id vero non tam ipſi Pizarro priuatim honorificum, & ad beneficentiæ famam ſplendidißimum fore, quam publicè cunctis Hiſpanis ad occupata obtinenda, totiusque Prouinciæ vſum vtile atq; tutum, quando Atabalibas, ſi Guaſcarem deuiciſſet, abſurioſi ingenij veſana vſurpandi imperij cæcitate ſuperbiaque minimè Hiſpanos externam gentem atque inauditā Prouinciæ limitibus intricari atque inueteraſcere, & potētia opibusque ſenſim augeri paſſurus rerum & humanorum ingeniorum peritis

ritis, haud iniuria videri queat. Hæc disertissimè dicta Pizarrum fortunam ad vniuersum imperium inuitantem, & si modo eidem Duci deprompta vegeti spiritus alacritate audaciaq; egregium facinus committere non dubitaret, ad illud optima occasione patentissimam viam ante pedes sternentem nō illibenter agnoscentem nullo negotio eo perpulêre, vt Guascaris preces ad animum admitteret, ac Legatis polliceretur festino suo aduentu intellecturum breui Regem non frigidam ipsius caussæ rationem ac curam esse susceptam. His eo responso dimissis Ferdinandum fratrem Tumbæum remisit, vt milites, qui isthic adhuc hærebant, properè adduceret, ipse iuxta Chiram amnem in Tanganæ agro ad Michaëliam vrbem excolendam se conuertit, quo venientibus Panamaide nauibus fidelis portus tuti commodique receptus esset, ac paucis diebus hac occupatione consumptis, & auri argentique copia dispertita, postquā milites præscriptos Tumbeo, Ferdinādus adduxisset, veteres tantum incolas in noua vrbe relinquēs Cassamalcam aduersus Atabalibam, quem iam eo peruemisse

Pizarrus in Atabalibam iter Cassamalcam intendit.

nisse capto Guascare audierat, per Motupia
nam solitudinem (cuius proximo libro memi
nimus) iter intendit. In ea profectione quid
per deserta incultaque eunti loca, vbi præter
mutos campos, nihil siti famique perferendæ
vtile occurrebat, fuerit patiundum dici non
potest, certè par ei labor æstimari potest, quẽ
Alexandrum Macedonem in solitudine ad
Ammonis oraculum contendentem cum ex-
ercitu subijsse in sua historia meminit Cur-
tius. Sed vbi ad ipsam vrbem Motupiam in
frugifera & optimè habitata valle sitam
peruentum fuit, magna repentè copia auidis
omnibus famis sitisque saturandæ desyderi
explendi fuit oblata. Vbi hic paucos dies mi
litibus reficiẽdis Pizarrus transegisset, hin
ad montanæ regionis limen progressus orat

Orator Atabalibæ ad Pizarrum.

rem Atabalîbæ obuiam habuit, qui calceo
duos picturatos, aureasque armillas deferẽs
adijciebat hæc opere & nouitate quam pre
cio spectatiora non regij muneris loco, sed e
ratione ab Atabalîba donari, vt, quum i
ipsius conspectum his indutus veniret, per e
signa ipsius personæ maiestas noscitari posse
Regem enim vsque adeo solida æquitatis

ration

ationis conceptæ fiducia fretũ esse, vt cum pso in colloquium deuenire, & disertè sui uris caussas, quibus hæreditatem paternam ostulandam, & ipso deniq; Marte repetenlam sibi putasset, explicare non abnuat ipum dijudicandæ litis arbitrum minimè reusaturus, nisi redacto in prius victi & cati potestatẽ Guascare belli sors certo Deoum immortalium beneficio directa non obcuro adiudicatæ æquitatis iudicio rem diemisset. Pizarrus hilari sereni oris aspectu blatum munus accepit, & laudata Atabaibæ voluntate oratorem blandissimis veris permulsit, regique hæc suo referre iussit: ullam esse caussam, cur metum aliquem insi a dubitatione concitatum ex suo aduentu bi concipiendum putaret, amicum se, non ho em atro in ipsum liuore atque ira percitum duentare; nec sibi quicquam ab omni cogiatione alienius atque remotius esse, quam euo voluntarij furoris aculeo concitante, os iniuria ac clade affligere, quorum in se oluntates, nullis adhuc sollicitationibus ertentatas, fuisset expertus. Quid enim imanius & Christianæ religionis cognitione imbu-

Pizarri ad Atabalibæ oratorẽ responsum.

imbuto indignius quam ob præmatura ma-leuoli iudicij iniquitate petita sæuitiæ explo rata incertaque suspensorum hominum stu-dia vltro sibi prærupta spe de industria præ-uertere? Non sibi modo certum esse, quan-tum liceret, gladio & sanguini humano par-cere, omniq́ue malorum calamitate infligen-da abstinere, modò ipse præcipiti auaritiæ gradu ruens, eius nullam occasionem excita-ret, verum ipsum Carolum supremum Euro-pæ Cæsarem, & Hispaniarum regem (cuius ipse auspicijs rem administret) id vnum su-maiestate dignum atque laudabile iudicare, neminem aliqua prioris iniuriæ prouocatio-ne lacessere, eosq́ue imprimis intemeratos re-linquere ac tueri, qui deposito vanarum men-tium tumore moderati sub protecturas eius fidissimæ clientelæ alas se recipere atque re-condere non grauarentur. Ita dimissum Le-gatum, nec temerè credendo, nec aspernando agmine semper instructo, & in omnes casus cōposito incedens celeriter est sequutus. Na boni Ducis officium esse prudenter iudica-bat, non præsentem modò hostem aperta ac propulsare, sed nec effusè populando, nec in

explora

exploratis in locis castra ponendo diligenter cauere, ne per promissorum simulationem, oborta suorum securitate incuriaque, fallenti hosti bonæ fortunæ occasio pateret. Ad Cassamalcã vbi peruenit, regius fæcialis ad eum accessit Regis illi nomine mandans, ne absque Atabalibæ consensu eo in loco sibi hospitium desumeret, sed Pizarrus non dato ad id responso, castrisque accuratè per dispositas militum stationes munitis, Sotum ad hostes cum viginti equitibus misit, vt indicato suo aduentu, colloquioque collato, Regis mille passus inde considentis voluntatem, an pacem, an bellum mallet, certius intelligeret. Huc enim solerti ratione destinatum animi consilium intenderat, vt vel pacifica conditionum compositione Cæsaris clientelæ Regem beneficiario iure affectum subiungeret, vel, si virium fastu tumidus & Hispanorum paucitate proteruus reiecta salutarium pactionum quiete supremum Martis euentum experiri constituisset, tunc (quando vel innumerabili multitudine Barbaros prorũpentes equitum conspectum, & insuetũ Sclopettorum boatum minimè toleraturos iam

Alter ad Pizarrum legatus.

ex frequentibus præliolis egregiè perspexisset) vnico & breui pugnæ discrimine vniuersam sibi regionem victorem haud dubiè pari ruina sequuturam astrueret. Sotus equitesq; cùm ad hostiũ castra prouecti paulò concitatiore cursu procurrerent, tantum inter Barbaros quidã ruituros modò in sua corpora equos rati, terrorem hausère, vt fuga ex currentium conspectu se proriperent, quos Rex, vt eo exẽplo alijs aut ipsum metũ, aut metus ostentationem demeret, è vestigio interfici iußit. At Sotum venientem Atabalibas regiæ Maiestatis haud ignarus, & eandem apprimè temperata seueri vultus grauitate repræsentans, vti tantum inferioris nominis Ducem, & sua comparatione indignum alloquio minimè dignatus est, sed Pizarri postulatis graui aure exceptis per Purpuratum, atque hic per interpretem sententiam explicabat. Vbi vero post Sotũ missus Ferdinãdus Pizarri frater aduenit, tũc interprete mutua verba explicante ad sermonem remißiore fronte se dedit. Ferdinandus paucis verbis mandata explicuit: Cæsaris atque Hispaniarum Regis auspicijs huc

Barbari equorũ conspectum fugiunt.

Ferdinandi Pizarri & Atabalibæ colloquium.

Fran-

Franciſcum Pizarrum aduenisſe, cupereque cum ipſo colloquium atque amicitiam ſociare. Quod ſi regiæ benignitatis humanitate, & amico complexu venientem excipere, & ſyncero colloquio honeſtæ pacis ac quietis cõditiones pertractare mallet, tum ipſi imprimis ſalutare, tum cunctis Peruuini nominis ad fortunarum conſeruationẽ & mirificam vtilitatem, egregia Hiſpanæ gentis coniunctione, maximè expeditum fore: ſin inani virium fiducia, & fauentis fortunæ ſpe inflatus, præferoci contumacia vti, & rem omnem belli euentu definire vellet, vtique Pizarrum neceßitati vel inuitè parentem miſerum quidem, ſed non inane poſteris exemplum facturum, vt ſibi Reges ſapere potius diſcant, nec vana tumidi pectoris ferocia duci ac præcipitari, quam decora & ſalutaria tranquillitatis conſilia amplecti malint. Ad hæc Barbarus, eam eſſe ſupremam concordiæ ineundæ conditionem reſpondit, ſi quodcunque Pizarrus intra Peruuinos terminos incolis auri atque argenti abſtuliſſet, integrè reſtitueret, nullaq; mora iјs locis excederet, ac tum licere vt latius de rebus cæteris

ſecum diſceptaturus Caſſamalcanam in regiam ad colloquium veniat. Ita Ferdinandus (qui diutius excuſando monendoq́ colloquium extraxerat, vt commodius interea exercitum ordinemq́ Barbarorum contemplaretur) infecta re dimiſſus certamen renunciat, plurimaq́ de hoſtium caſtris, ordinibus, ac multitudine commemorans, haud obſcura indubij metus ſigna dedit. Verũ milites, vti interritos et inuictos animos rerum abs ſe geſtarum magnitudine confirmati gerebant, ita totam ſpem in diuinam opẽ, ſuaſq́ue dextras conferre, ſeſe mutuo cohortari, intrepide arma ad diurnam pugnam inſtruere, & ſatius meliusq́ ducere digna priſtinis factis morte inter arma perire, quàm veterem exiſtimationem, partamq́ bellicæ laudis gloriam turpiter cedendo amittere. Ipſe Pizarrus vix ad neceſſitatem quietis ſumpto, & alijs dato tempore inſomnem ferè noctem egit, mente omni in inſtans prælium, in aciemq́ intenta cogitando, in quã primum partem equitem peditémue obuerteret. Sollicitam noctem grauiore cura ac tumultu lux excepit, nam tum & corpora curanda, & ar-

Hiſpanorũ alacritas.

& arma rapienda erant, Ducibus instruendæ acies, adhortandi milites. Equites erant numero sexaginta, in quibus haud dubiè omnis terrendi spes erat, hos Pizarrus abdito in loco fratribus ducibus considere iubet, vt cùm opus sit procellam equestrem inopinatò immittant. Ipse ducendum peditem suscipiens in altera parte constitit, & inter obeundū exhortandumq́, Viri, inquit, quos nulla rerum aduersitas fregit, tot votis exoptatus inuocatusq́ aduenit dies, qui fortuna Duce victoriam forti dextera appetentibus Peruuini regni imperium intra paucas horas aßignabit. Quapropter tantò plus vehementiæ constantiæq́ animo ac corpori quisq; adiungat, quantò propiorem laborum finem, et paratiores virtutis ostentatæ fructus ex vnica hac pugna expectat, aut sibi præsagit. Audacia enim humano ingenio ausuq́ excelsior, calcatæ deuictæq́ incogniti Oceani semitæ, superata rerum natura, iam nulla nobis profecto sunt, imò collecta earum propè incredibilium rerum fama non modo cum suprema promeritæ laudis iactura in tenues auras euanescet, sed, quod nemini miserum at-

Pizarri oratio ad milites.

que pudendum esse non potest, modò inaudi-
tæ virtutis, & tantum non deuictæ morta-
litatis summa claritudine atque admiratio-
ne celebratis, nunc diro peruersi vulgi iudicio
stultæ temeritatis, adeoq; insaniæ abomina-
bilem cum perpetua nostræ posteritatis labe,
cunctis nostri nominis notam inuret, nisi pri
stinè pectora corporaq; vi indegenere virtu-
te respondeant. Pessimè enim, quibus inusita
ta tentandi audax natura confidentiam sug
gessit, virorum fortiū ratio ab ancipitis for-
tunæ successu dependet, quorum tum demum
virtus laudem offendit, quum fortuitæ fæ-
licitatis prosper casus adiuuerit, qui vero si
fallat, indigna agrestis vulgi censura in te-
meritatis infamiam incurrit. Ergò qua vir-
tute superioribus annis tot aduersi maris tē
pestates, eas famis sitisq; angustias, quæ vel co
gitatione expendentibus intolerandæ videri
queāt, fortissimè obdurati deuicimus, eadem
nunc incumbendum est, vt præsentem hunc
hostem ad certissimam vniuersæ regionis bre
ui prælio subigēdæ spem sustineamus, ac pro-
pulsemus. Si cum tempestatibus amplius ob-
luctandum, aut simile quiddam subeundum
esset,

esset, expertus certè timerem, quia eiusmodi difficultates humana remedia respuūt, solis animis toleranda patienter, nunc cū rem multo leuißimam, & pro fluctibus ac locis incultis, quæ nauigantes & prætereuntes sua asperitate premebant, nostræ conditionis mortales humanamq́; vim pro ineuitabili rerum mutarum tempestate pari vi retundendam adepti simus, haud modo nihil timendi, sed ne dubitādi quidem caussam tempus adimit. Adhuc ille meis auribus fremitus vester obstrepit, inter eas aliquando procellas iactatus negocium & certamen humanum poscentium, & istiusmodi insuperabiles cum mutis locis pelagiq́; vndis concertationes deprecantium, cuius vos imprimis memores esse oportet, ne ex subita quadam magis imbelliū mentium leuitate, quam ex vera virtutis declarandæ cupiditate profectum appareat. Huius memoria egregiè imbutos, & ob eam præstantißimè dimicantes fortuna non inconstans sæpe virtuti propitiatrix minime deseret, nec verò quenquam vsq; adeo imbellis fidei esse duco, quin supremi numinis Diuorumq́; Christiani nominis tutelarium forti-

ter pugnaturo in summæ pietatis studio aliquam opem sibi destinet. Quod si tenerioris animi quosdam hostium multitudo afficiat, eos ego vsu Martem perdiscere, aut peritioribus belli iudicia relinquere iubeo. Illi solum multitudine tegant, & vt lubet in pugna cœlum clamoribus terreant, vos mihi his dextris corporibusq́, non ore, rem agite. Ista quidem tyrones, & mollibus delicatarum ædium tectis assuetos moueant, quibus natura timidis, & vel ad gladij vmbrã horrentibus in fuga salus est, vos, qui iã propè tertium annum sub dio viuitis, inter tot tempestatũ crepitus obdurati, terricula ista mouere poterũt? Clamor inanis turbatio est, multitudo virorum robore carens noxiũ sibi ipsi impedimentum. Quod si narrandis historiarum exemplis vacare magis liberet, quam modò re ipsa ostendere, innumera cogitanti succurrerent, tamen minimè id vos fugere debet, qua paucitate Hispani per cæteras noui orbis partes semper innumerabiles Barbarorum copias fuderint, prostrauerint atque deuicerint, & fracta omnium regum potentia sibi imperium comparant. Non in copijs

ijs Mars, aut bellum multitudine pendet,
ed hoc momentum habet, vertere agmē, mu
are in cornu pugnam, laborantibus expedi-
è succurrere, & sine turba in promptu sese
e postulante recipere. Horum omnium quid
xcita suis sedibus callet turba? in qua pluri-
ni vix ferrum dirigere norunt, ne dicam ar
norum gerendorum multos esse impotentes.
Hanc egóne vobis comparem, qui inter ar-
na ferè senes facti nunc, quicquid à tergo ha
etis, virtute occupastis? parúmne vero hoc
ostium genus experti sumus, qui tot populos
d Chiram amnem iampridem fusos, tot Re
ulos in fidem acceptos, cuncta subacta, pedi-
usq; subiecta tutò à tergo respicimus? Sed
hic præruptis petris incultisq; solitudini-
us satis sterilia laborū præmia accepimus,
unc longè melioribus dextras adijciamus,
ostium aciem auro argentoq; fulgentē præ-
um nō arma gestantem intueamur, eamus,
r imbellibus fœminis aurū viri eripiamus.
uid? quod propè Dij cum mortalibus (vos
Diui Diuæq; cœlestes pace dicam vestra) pu-
naturi sumus? Nam cum ex auditis tor-
entorum nostrorum bombis tonare fulmi-

nareq́ nos credant, quid aliud ita dicendo o-
pinandoq́ exiſtimare ac fateri poßint, quã to
nitruantes fulminanteſq́ Deos aduerſum ſe
pugnaturos? Iam vero neſcio quod monſtri
genus de equite ſomnient, quum autem heri
ne primum quidem equorum conſpectum au-
fugientes pertulerint, an non ruituram pri-
mo incurſu ſuo pauore aciem ipſa re ominan
tur. Nam ſi pacatos equos timent, quomodo
furentes graſſanteſq́ per ſtrues ac cateruas
hominum, quum armatum etiam equitem ſu
prà micantem videbunt, ferent? Certè ni cæ-
ſorum aliquot noſtrum equorumq́ interi-
tus mortalitatis indiciũ feciſſet communis,
iam nullum hoſtem haberemus, quia ne ca-
ſtra quidem aduerſus ponere cõfidiſſent. Me
profectò alta cogitatione nos hoſteſq́ penſan-
tem ſumma horum miſerorum hominum mi
ſeratio ſubit, qui minimè nobis pares, & tor
mentorum equorumq́ fluctuantes metu mo
dò lõgè miſerabili teterrimæ cædis ruina con
cident: ſed agè ſua calamitate diſcat ſanè hic
Barbarus imperio nouo, & ſcelere in fratrẽ
crudeliter exercito tumidus Hiſpanorum
vim, quando gratiam ſocietatemq́ experiri
noluit

soluit. Id tũ illius intolerabilis fastus, tum Hispanicæ indolis magnitudo superborum prorsus impatiens, & egregia vltrix, tum ca tiui Guascaris æquitas iubet, qui indignissimè auito imperio per nefas deiectus, nullam præterquam in vobis spem habet, vestram opem, misericordiam, ac fidem exposcit, vt ser uitutem, vt compedibus, vt imminente morte liberetis. Egregium me hercule opus, & inter præmia vestræ victoriæ numerandum facinus, posteritaritati famæq; tradetis, parricidam impotente insania ad imperium con tendentem, & impia rebellione fratri insurgentẽ vos esse vltos, nec tamen antè ad iram vindicandiq; cupidinem descendisse, quam ad hanc vestra pace reiecta necessitas adigeret: qua re conspecta quanto creditis incolas obsequentiores fore, cùm intellexerint scelera tos vos persequi, & nemini nisi sua culpa facto hosti irasci. Non igitur vt metum ponatis hortor, quem omnia detracta discrimina viros fortibus sponte iamdiu exemisse debẽt, sed hoc iubeo, quando amicitiam respuerint, vim virtutemq; vestram experiantur. Hũc Barbarũ ferro sternentes per armatos viam

ante

ante omnes mihi inuadite, ita non ipsum modo superbientem Tyrannū ad arbitrium adepturi, sed quodcunque cæteris adhuc animi ac virium superertit, breui & facili negotio deiecturi. Quod si cū paribus ac viris fortibus res gerenda esset, vbi in dubium vocari fortuna poßit, adderem, nullam fugam nobis victis patêre, & fortiter hîc contra infideles dimicando pro Christiana religione morientes æterna in cœlis perpetuæ vitæ præmia excipere. Interea Atabalibas, qui et ipse in primā lucē certamen edixerat, cum sua innumerabilium copiarum mole in aciem descendit, planeq́ designandis ordinibus intentus Ruminaxim spectatæ virtutis Ducem cum quinque millibus tectā vallem clā occupare iußit, vt simulac pugna incœpta esset, auersos hostes adoriretur, &, si in fugā se darēt, eo agmine exciperet. Ipsum præcipuæ nobilitatis Satrapæ humeris aurea in lectica ferebant, quā trecenti delectæ iuuentutis regijs insignibus conspicui præcedebāt, quibus vias æquandi mundandiq́ cura erat. A tergo omnis Purpuratorū turba sequebatur similiter baiulorum humeris aureis in gestamini-

Atabalibæ insidiæ.

ninibus prǽaltè vecti, tantaq́ Barbaros vi
toriæ fiducia incesserat, vt nostros solis ma-
ibus debellare rapereq́ sperarent. Pristinus
nim terror equorum, quum nullum equitem
iderent, paulò resederat, & inter Barbaros
)uces quidam euulgarat hostium summam
se paucitatẽ, atq; eosdẽ continentibus profi
iscendi laboribus vsq; adeo defatigata corpo
a trahere, vt victis laßitudine pedibus se
istinere nõ possent, ideoq́ ouibus aliquot grã
ioris staturæ ad vecturam vterentur, quos
quos nominarent. Eius rei credulitate im- Atabalibæ fiducia.
ulsus ipse Atabalibas, quũ in subiectã Cas
amalcæ planiciem progressus Hispanorum
editum, sine equite aliquo oculis subiectam
ntemplaretur, ne prodire quidem ausuros
edebat, ad suosq́ conuersus, Iã, inquit, mo-
o hos nostra in manu habemus: ad quæ cun
is leui subrisu annuentibus venit illuc ad
egem Vincentius Valauertus Antistes sa-
arum literarum codicem manu tenens, qui
e creatione humani generis, lapsu, restitu-
one, baptismate, plurimisq́ alijs, quæ indu-
itata fide persuasa omnes Christiani nomi-
is habent, satis longa oratione habita osten
dit,

dit, summo Magni Dei beneficio ad intimã eius opinionis fidẽ capessendam Carolum V. supremum Europæ Cæsarem, Castiliæq; ac totius Hispaniæ regẽ huc Prætorẽ suũ Franciscum Pizarrũ legasse, vt vera sanctaq; religione infectus, et sacrosancti baptismatis lauacro ablutus, in cœlestis hæreditatis ius atque partẽ cooptari posset. Quòd si tã suæ salutis, quã publicæ vtilitatis prouida mente memor morigerari, & beneficiario nomine in illius Cæsaris clientelam imperiumq; se dare, et ea ratione ipsius Maiestatẽ venerari vellet, qua plæraq; Christianæ terræ pars venerαretur, illum conseruata ipsius, incolarumq; libertate pacificè alto in ocio legitima æqua iurisdictionis potestate Prouinciam moderaturum, & ipsum imprimis immortali singularis fidei ac tutelæ beneficio in regia Maiestate potentiaq; viuentem, sicuti alios Reges Principesque dicto audientes consuesset perpetuo exculturum: sin omnino vim amicitiæ, bellum paci, & veræ religioni idololatricam cæcitatem præponere, ac prælij iudicio priuatæ publicæq; salutis caussam subijcere mallet, Pizarrum ferro atque igne, & quibus

uibuſcunq; poſſet bellicarũ ærumnarũ mo-
is, ipſum Prouinciãq; vniuerſam ſecundum
ſius ſuperbiæ merita perſequuturũ. Quã-
brem in iſthoc tantæ occaſionis momẽto pro
egiæ prudẽtiæ ſingulari officio cõſideraret,
n cum gente inuicta, quæ perpetuo honori,
utelæ, atq; ornamento eſſe tum ipſi tum cun
æ regioni poſſet, copulato firmißimè ſocieta
is vinculo, in omne poſteritatis atq; æui tem
us æternæ trãquillitatis initiũ hodierno die
uſpicari, an ſuã ſalutem impræſentiarũ ſub
icertã dubij diſcriminis aleã conijcere mal-
t. Atabalibas hæc & quæ imprimis de no-
ra religiõe dicebãtur, ſatis attẽta aure per-
piẽs, aduerſus ea reſpõdit, patrẽ Gynacauã
mnẽ hanc Prouinciã occupatã hæreditariæ
ucceßionis iure filio Guaſcari reliquiſſe, nũc
le vbi bello in ſe cõmoto non iniquas illibe-
alis auaritiæ pœnas damnante fortuna ca-
tiuus dediſſet, in ſuã belli iure poteſtatẽ ceſ
iſſe, idcirco earum rerũ, quas Carolũ ac Hi-
aniarum Regẽ ſibi vel ipſo nomine inco-
nitum miſſo Pizarro velle diceret, nullã ſi-
i curã eſſe, eadẽ ratione nihil quicquam eorũ
itelligere, quæ de Chriſtiana religione, quæ
de Chri-

de Christo loqueretur, sed iuxta parentũ consuetudinem atq; institutionẽ neminem præterquã Solem ac Pagacamam Deum agnoscere: simulq; Antistitem rogabat, vnde ista, quæ prædicaret, adferret, & qua ratione noua religione imbui volentẽ doceret, qui cum in eo, quem gereret, codice omnia cõtineri asſereret, petit eundem, & donatum vbi in manus accepit, versatis diu vltro citroq; folijs cum risu in solũ abiecit, ne verbum, inquiens, sibi librum fari. Tum ad suos recurrens Antistes. Quid vltrà moramini, inquit, iam tempus, iam contumacia hostiũ in iustas vo[s] pœnas irasq; vocat. Te Deus Christe, vosq[ue] cœlestes precor, quorũ tutela hæc religio semper inuicta stetit, vt ita nobis volentes propitij adsitis, si sanctæ religionis vindicandæ non aliena rapiundi caussa ad hoc certame[n] descendimus. Intelligens Pizarrus non vl[...]tra cunctandum esse, significat fratribus, v[t] consurgentes cum equitibus irrumpant, ip[se] cum peditibus primum cornu, in quo Atab[a]libas versabatur, aggressus est, simulq; eode[m] momento distinctis turmis coorti equites tri[-]partitò inuadunt, & tormenta eodem tem[pore]

Atabalibas sacrum codicem abijcit.

Pugna ad Cassamalcam.

po[-]

pore in confertas Barbarorum cateruas disploduntur. Ibi vero non prælium, sed miserorum hominum longè miserior cædes coorta est: nam ferreis globis momento integras cohortes sterni, & feroces insuper equos instare conspicantes nulli obnixè steterunt, sed cuncti ferè præ metu præcipites in suos conuersi, pro se quisq; obtritu equorum eripere, se contendebant. Ingens tamen certamen circa regis lecticam cõtractum est, quod, quicquid inter Barbaros roboris fuerat, ibi ad supremã opem intentum paratumq; staret, & gestantes baiuli incredibili celeritate succederent, & omnes seruandi magis Regis, quã sui studio incitati circà prõptissimè dimicarent. Igitur Pizarrus metuens ne suis eiusmodi perseuerantia defatigatis Barbari etiam, qui fuga palati erant animos resumere, atque prælium instaurare ad Regem conseruandũ auderent, increpans, & vbique ferè fusos ostendens hostes incumbi atque vrgeri acrius iubet. Ibi propè nouũ certamen recruduit, quũ Hispani lecticam feruidè circũsistentes Barbaros pari constantia se obiectantes, pecorum instar mutuo in sanguine mactarent, illi verò suo-

Barbarorũ constantia & cædes.

H

rò ſuorum cæde magis igneſcentes conſiſtere pertinaciter, adeſſe Regi, & mori conſtanter minimè formidarent. Ergo plurimis in locis, ſed diuerſo habitu ac facie pugna verſabatur, cunctaq́ plena erant horrendo armorum ſonitu, pugnantium clamore, cadentium gemitu, miſerandoq́ variantis fortunæ ſpectaculo, quum alibi videre liceret furentium equorum fugientes conſpectum, alibi eorundem metu totis campis ſeſe rapientes agẽtesq́, alibi, præſertim vbi cum peditibus res erat, confidentiſsimè ſtãtes, & multo vlulatu pugnantes. At demum vbi eo modo diu atque acerrimè pugnatum fuit, perrupit obiectos cuneos Hiſpanorum cruenta vis, viaq́ per Barbarorum cadauera vel ſtolida in vltimam necem contumacia gradum premẽtium facta, ad Atabalibam peruentũ eſt: Illum in lectica trepidantẽ, & iam triſti circumſpectu tum cædem, tum fugam ſuorũ conſpicientem ante alios primus inuaſit Pizarrus, ſtatimq́ promiſſa cæſarie validè apprehenſum deturbare conatur, aliorum tantus incumbentium ac lecticam impetentium ardor fuit, vt protruſis certatim mucronibus

Atabaliba deijcitur et capitur.

Pizar-

Pizarrũ in palma vulnerarent. Ita demum capti, & in solum deiecti regis rumor fausto nostrorum clamore vulgatus, velut omni amissa spe, Barbaros omnes in fugam dedit, fuitq; tanta ruentium vis, vt, dum quisque primum certatim effugiendi locum sibi quærit, miserabili sese mutuo turba, impedientiũ contentione murum Cassamalcanæ areæ latus claudentem, metu vires addente perrumperent. Multo autẽ ante Ruminaxis (quem ad hostiũ terga inuadenda in insidijs ab Atabaliba collocatũ fuisse diximus) auditis tormentorum bombis, quum insuper eos, qui sibi adoriundi signum darent, ab Hispanis deiectos videret, vixdũ pugna incalescente Quitonem iter intendens profugerat. Eques ad noctem vsque tergis fugientium institit, cædemq; dispersorum ingentem patrauit. Postridie vbi prima lux tantæ lætitiæ faciem aperuit, tunc ad spolia discursum fuit, prædamq; auaris incredibilem vel solæ exuuiæ fecerunt: sed quis auri argetiq; copiam etiam operosis artificijs elaboratam oratione complecti poßit? sola Atabalibæ supellex sexaginta aureorum numûm millia superauit:

Ruminaxis.

Ingens præda.

præter hæc amplius quinque millia fœminarum in castris reperta sunt, quæ haud inuitè victoribus se veterum maritorum oblitæ coniunxerunt. Facta præda, & rebus compositis Atabalibas spopondit, si pristina fortuna dignè se Pizarrus acciperet, in redemptionem, præter alia infinita, quadratã suæ longitudini simili altitudine vestibuli aream cœlati operis auro complere, quam cum conditionem amplexatus esset tãti promissi admiratione stupescens Pizarrus, ille confestim in omnes partes Cusconemq; imprimis ad totius Prouinciæ thesauros Cassamalcam comportandos literas nunciosque misit, & quanquam incredibilis auri copia indies in castra deferretur, res tamen perficiundi promissi absurda Hispanis visa est. Iam enim persoluẽdæ redemptionis tempus effluxerat, & vel in opulẽtissima auri regione nemo tamen eam animo copiam concipere poterat, ita vt omnes promissa expleri posse diffiderent non obscura etiam inuidia in Atabalibam ob contumacem fastum, tentatiq; prælij euentum male animati, & ab ea promissi soluendi cunctatione suspicacibus ingenijs

Atabalibæ promissum

sub-

ſubdolum, & minimè rudem, regijsq; planè artibus inſtructum hominem metuentes. Idcirco ad obmuſsitationes cõuerſi queruntur, quod præſcriptum deſtinatumq; redẽptionis ſoluendæ tempus Rex fefelliſſet, & alias aliasq; moras inferret, tantumq; inanibus verborum promiſsis in dies expectantes ſe ludificaretur. Vel procul dubio definitam auri vim, promiſſorum vires ſuperare, & conferri non poſſe, vel ſi poſſet, quorſum iſtam dilationem ſpectare, quam eò, vt ſe conſulta prorogatione deceptos clam interim copijs paratis opprimere, & carceres effringere poſſet? Hæc omnia Atabalibas expiſcatus, magnoque ſalutem ſuam periculo agitari ſat ſciens, vehementer apud Pizarrũ conqueritur vſq; ideo leuem & dubiam in re tutiſsima fidem haberi, & veluti nodum in ſcirpo de induſtria ab virulentis obtrectatorum quorundam calumnijs conquiri, nempe eum inſulsè ridiculeq; timendo, qui in ipſorum poteſtate atque arbitrio vinculis conſtrictus ageret. Quod ad tempus lytri precium perſolutum nõ eſſet, certè æquis & rationis capacibus viris non poſſe iuſtam cauſsam videri, cur com

Murmura in Atabalibam.

Atabalibæ querela & purgatio.

portandi auri moram iniqua interpretatione in subdolas frustrationes detorquerent, illam verò nondum vsque adeo longam fuisse, vt præproperæ suspicionis dubitationem imbecillis argumentis concipere deberent, quando moderatam in partē omnia accipere volentibus, satis constare posset moram non aliqua in auro conuehendo, diligentiæ intermißione, sed vrbium, & Cusconis imprimis longißimo interuallo fieri, quid verò interesse queat, paucorum mēsium spacium indulgeri in conditionibus non ita angustè definitum seruari tempus, & earum parum referre, si paulò pòst, quam terminatæ fuerint, expleantur, sed paciscentium voluntatem animumq; aduerti, qui si suæ fidei constet, & pacti celerrimè præstādis pro virili incumbat, quem adeo immanē fore, qui vel pusillo tempore, præter id quod destinatum fuerit, absoluendæ fidei desiderium ferre non poßit? At si omnino diffiderent, negotio non longiore opus fore, quam vt duos ex suis Cusconem Legatos ad inspiciendum, & omnia sua præsentia rectius curanda emitterent. Hoc probato consilio, quanquam periculosum videbatur

debatur infidæ Barbarorum genti suam salutem credere, mittuntur Ferdinandus Sotus, et Petrus Barus, vt Cusconem proficiscantur. Hi vsitatis in gestaminibus expeditis Barbarorum sexaginta, humeris ferebantur, qui citato semper cursu iter capessebant alijs atq; alijs eodem ferè numero per distincta viarum spacia, sicuti apud nostrates Veredariorum equi solent, succedentibus. Hoc modo itinere dierũ aliquot Cassamalca progreßis ab Atabalibianis Ducibus Guascar captiuus in occursum fortè adductus est, cuius vt fortunam, bellicæq; litis initium certius intelligerent, cum eo sermones contulêre. Ibi Guascari auditis Pizarri postulatis facilè annuenti tristi oratione fratris iniuriã deplorare licuit, narrantisq; primæ controuersiæ exordijs, ostendit illum non regnum modò, quod legitimo ac naturali paternæ hæreditatis iure obuenisset, sed ipsam quoq; vitam, & lucem eripere sibi velle. Ea re ipsos se vehementer precari, vt interrupta profectione ad Pizarrum redeant, & illatam sibi iniuriam illi significent, ac suis verbis etiam atque etiam obtestentur, vt, postquam am-

Legati Cuscone missi

Legatorũ & Guascaris colloquium.

bobus in ipsius potestatem redactis totius Prouinciæ imperium fortuna ipsi subiecisset, habita quæstione litem dirimere, et æquo iure imperium adiudicare vellet: quod si Pizarrus facere non grauaretur, non modo se promissis Atabalibæ plenissimè satisfacturũ, sed regiam Cassamalcanam ad supremũ vsq; tectorum fastigium solido auro cõpleturum; quod quam sibi in prõptu sit exequi, ne ipsos forte ignorare, quũ ineffabilem paternorum thesaurorum gazam in manu habeat; quam vero difficile & graue fratri Atabalibæ, vel isthinc conijci posse, quòd ad redemptionẽ præstandam Solis delubrum Cuscone ornamenmentis omnibus spoliare instituerct. Erant hæc minimè à veritate aliena, sed omnẽ eam aureorum thesaurorum vim Guascar in ipsis belli orti initijs, ne in fortuito infortunio fratri victori in prædam cederent, magno fossorum numero occultissimè defoderat, statimq; ne quis id vnquam euulgaret, omnes qui eius rei conscij fuerant interemerat, ita vt vel maximo fodiendi labore Hispani scrutantes eosdem nunquam inuenire potuerint. Verùm Sotus Barusq; vel quòd his vti ferè

Guascaris postulata et promissa.

incre-

ncredibilibus infirmam fidem haberent, vel
uòd institutum iter omittere, te suæ Lega-
ionis cõmissum munus interrumpere haud
uderent; negant sibi extemplò redeundi fas
sse, sed expeditis Cuscone negotijs simulac
euersi essent, ipsius caussam non vulgari stu
lio cõmendaturos esse pollicentur. Ita quum
i cœptum iter reiecto in reditum Guascare
ontinuarent, hæc procul dubio caussa fuit,
uòd Guascar in extremum immaturæ ne-
is casum incurrerit, & Hispani tantis the-
aurorum diuitijs exciderint. Festinè enim
Atabalibas eo de colloquio per suos clã cer
ior factus cùm esset, facilè periculum suum
eputans, si Guascaris postulata ad Pizar-
um perferrentur, quòd fratrẽ non modo fir-
nis rationibus inniti sciret, sed Hispanos
aulò alieniores à se sentiret, & auri cupidi-
ate deflagrantes in quamcunque partẽ au-
i potiundi caussa adduci posse sagaci inge-
nio satis videret, propera fratris morte, pri-
s quam redirent Legati, ei periculo occur-
ere decreuit: sed vbi tanti facinoris reputa
ione æstuantem non parum etiam terreret
cceptarelatu fama, qua Christiana in lege

Atabalibæ versutia & intelligentia.

H 5 homi-

homicidam ineuitabili certißimæ necis supplicio teneri intellexerat, constituit ea de re animum Pizarri, quo id affectu laturus esset, pertentare. Vultu itaq; ad mœrorē composito, quum sæpe lachrymando, & cibo, potu, colloquioq́; omni abstinendo, luctum simulantem percunctaretur doloris caußam Pizarrus, respondit: Ex præfectis suis quendā intellecto suæ captiuitatis infortunio fratrem Guascarem captiuum è medio præcipiti vindictæ studio sustulisse, cuius mortem tanto hercule luctu animum suum perfudiße, quantum fraternæ charitatis ac necessitudinis ius postularet. Sūmo enim perpetuæ venerationis cultu atque obseruantia, vti fratrem ætate cæteris superiorem, adeoque parentem vnicum se coluisse, & quanquam bello excitato captiuum in potestatem redegerit, non ea mente feciße, vt vel morte, vel iniqua totius regni priuatione exitiosam fatalis iræ ipsius personæ vibicem infligeret, sed vti ab eo tali fortuna mulctato, commodius Quitonicæ Prouinciæ imperium sibi paterno testamento legatum, & extra eius regni limites situm exprimeret.

Mirabilis Atabalibæ astus.

et. Pizarrus quum communis sortis necessi
atem demonstrando, pollicēdoq́; tum de in-
usto interfectore quæstionē exerceri, & sup-
liciū sumi posse, postquā præsentis belli tu-
nultus deferbuisset, his atq; alijs dictis sola-
etur, Atabalibas conceptū facinus sua opi-
ione leuius duci audiēs, maturare institutū
scelus cōstituit, subitoq́; clā Ducibus Guasca
is interimendi negociū imponit, quod ab his
āta celeritate præstitū fuit, vt nō satis con
tet, vtrū ante cædē, an pòst, eā cōficti luctus
simulationē prætulerit. Ferunt Guascarē iā
neci suæ propinquū fatali proloquio dixisse:
se rē exiguo tēpore obtinuisse, & vt nō lōgio
re proditor frater obtineat certè futurum:
quamobrē cū nō multò pòst Atabalibam ad
necē trahi viderēt Barbari, Guascarem vti
verū fraternæ necis vatē Sole natum crede-
bant. Hūc propè in ipso imperij et virilis æ-
tatis limite Guascar vitæ exitū adeptus est,
qui inqua dolētiū militū obtrectatione, sum-
ma Sotū Barūq́; inuidia onerauit, ac tū ipsi-
us Guascaris miseratiōe, tū ferēdi auri mora
seditiōe sopitorū militū resuscitata ipsius de-
mū Atabalibæ, secus ac sperarat, mortē, ac-
celera-

Guascaris mors.

celerauit. Non obſcuris enim ſtudijs omnes in Guaſcarem propendebant, non eò tantum quòd pro illo cauſſæ æquitas facere videretur, ſed quòd ante captiuitatem, amicitiam ac coniunctionem Hiſpanorum miſſa legatione quæſiuiſſet, quam pertinaciter contemptam nihili fecerat irriſeratq́ſemper Atabalibas, cui contumeliæ meritas adhuc pœnas deſtinabant. Inter has expectādi auri moras Pizarrus Ferdinandum fratrem miſit ad Pagacamiam occupandam (de qua libro ſuperiore dictum eſt) cui in itinere occurrit Ileſcas Atabalibæ frater cum trecentis aureorum millibus præter cæteram auri argentiq́ue copiam infecti. Vbi in Pagacamiā perueniſſet, cōperit in Sauſanis quadraginta inde paſſuum millibus Cilicuchimam (cuius antè mentionem fecimus) conſediſſe. Hunc hortatus eſt Ferdinandus, vt ad ſe veniret, pollicitus omne amicitiæ beneuolentiæque officium, ſed cùm Barbarus vel metu vel ſuperbia grauaretur, ipſe ad illum profectus eſt, ac deinde humaniter colloquutus, exemplum Atabalibæ proponendo, quem reiecta Hiſpanorum amicitia contumaciam perdidiſſe

Ileſcas Atabalibæ frater.

diſſe

ſſe ſciret, Barbarum perpulit, vt dimiſſo
:ercitu ſecum ad Atabalibam proficiſcere-
:r. Breuiore itaque itinere vbi redierunt
r montes, Cilicuchima ex more gentis diſ-
lciatus, & indumenta ante regem deferes,
l Atabalibam ingreſſus eſt, regioq; nomi-
: Ingam appellitans. Nõ te, inquit, in hac
rtuna exciperem, ſi mihi pugnæ intereſſe
:uiſſet, ſed quando ita iniquæ ſortis caſus
:lit, reliquum eſt Imperator, vt quodcun-
ıe accidit moderatè perferas, & id optimũ
alidiſsimũq; ad præſentis miſeriæ tædium
euandum fore conſolationis genus arbitre-
, quod tibi ipſe ab fortis animi tolerantia
nſtantiaq; adhibes. Ad quæ nihil aliud di-
ſſe Atabalibam ferunt, ita forte Deos im
ortales non iniquos humanæ ſuperbiæ vin
ces immodico faſtu Chriſtianos contemnen
m voluiſſe punire: ſed ſuprà cætera vnicè
: Ruminaxi eſſe conqueſtum, quòd ille, in
uo præcipuam victoriæ conſequendæ ſpem
ſuiſſet, præcipiti fuga omnem deſtinati ſui
nſilij ordinẽ peruertiſſet, & ferè prodidiſ-
t. Sub idem tempus inſtructa naui ad Por
ım Veterem appulſus in Peruuiam traiecit
Dida-

Cærimonia Cilicuchimæ ad Atabalibam ingredientis.

Didaci Almagri in Peruuiam appulsus.

Didacus Almagrus, qui clandestina æmula-tione ac simultate in Pizarrũ stimulatus, constituerat & ipse aliquã gentem scrutari, sed certior factus maximam post Atabalibam captum in Pizarri castra ad Cassamalcam auri vim conferri, eius opulentiæ propter veterem familiaritatẽ, & fortunarum communionem (quã illi cum Pizarro fuisse diximus) aliquam partem sperans, cõmutata voluntate Cassamalcam profectus est. Iam enim non exigua portio ad promissæ redemptioni satisfaciundum aduecta fuerat tanto cum Hispanorum stupore, vt nulla in parte Europæ æqualem auri vim esse crederent. Eius enim summa iam trigesies centies millia, & myriades octo Carolinorum superabat. Eadem ratione argenti æstimatio propè fidẽ excedebat: sed in hac admirabili affluentia, & Peruuinæ opulentiæ ostentatione, quæ nostris miranda stupendaque iure videri poterat, ne tamen quinta promissi precij pars regiæ redemptionis æquabatur. Itaque venienti in castra Didaco, quanquam ipse appendicesque extra laboris ac periculi aleam in capiundo

Pizarri in Almagrũ liberalitas.

Rege

ege fuissent, tamen vt animi sui grati-
idinem, incolumemque adhuc pristinæ fa-
iliaritatis memoriam declararet, & im-
ensarum, quas in milites, nauimq; instruen-
um Didacus erogarat, detrimentum sar-
ret, Pizarrus minimè humanitatem su-
m præclusit, deditque ad centum aureorum
illia. Sed in tanta diuitiarum copia tem-
us erat præstantißimæ victoriæ nuncium
Europam perferri, & Cæsare, iuxta con-
enta, definita summa donari. Ea res tria
moda proponebat, quòd plures allici, quòd
duersariorum calumnias refringi, qui antè
Peruuinam profectionem, vti inutilem, ir-
iserant, quòd Cæsarem deuinciri, & ab eo
beraliora latioris iuris priuilegia impe-
rari posse sperandum esset. Non enim ini-
ua ratione Pizarrus ad id postremum con
equēdum maturè sibi viam muniendā pro-
idebat, quòd ab primo eo iurgio æstuantem
emper Almagrum, vel aliquando ad tem-
us pacatum nunquam ad veteris amicitiæ
andorem rediturum, sed rediuiua perpetuo
d magna anhelantis animi contentione im-
lacabilē suæ fortunæ æmulatorē metueret.
Sed

Sed cùm penitus nondum promissæ redem-
ptionis precio persoluto adhuc discerni haud
posset, quid ad Cæsarem iuxta pactiones redi-
ret, ex massa desumit centum aureorum mil-
lia, argenti talenta supra triginta, quibus di-
uersa elaboratorum operum ex auro argen-
tóue oblectamenta adiunxit, vti crateres, to-
reumata, carrucas, tympana, tubas, cælata
virorum mulierumq; simulachra, idq; genus
alia, quæ vel inter epulas Regum ministerijs
accommodantur, vel ad oculorũ voluptatem
admirationemq; pretiosis in abacis ostentan-
tur. Cùm his Ferdinandum fratrem in Hi-
spaniam amandauit, quod quidem Atabali-
bam ingenti stupore ac luctu perculit, quòd
Ferdinandum non modo impensè charum ha-
beret, sed in eo omnem suam salutem recum-
bere sciret. Is enim ingenio maximè ad omni
clementiam, ac moderationem natus, quoti-
dianis ferè colloquijs captiuũ inuiserat, sem-
perq; in maximam consequendæ liberationi
spem atque expectationem erectum tenuerat,
& militum seditiosis occlamationibus sæp
compreßis ac refutatis, perpetuum fidißim
patrocinij officiũ exhibuerat. Proinde quum

Atabalibæ luctus ob Ferdinandi discessum.

ad iter

ad iter paratus valedicendi caussa Atabalibam adißet, ferunt illum minimè luctũ dissimulantem nõ sine lachrymis dixiße. Eúmne iam abire, & in ista fortuna derelinquere miserum, cui hactenus spes omnis sua acquieuerit? Hei quam se scire, digresso ipso, præpinguẽ illum & monoculũ (Almagrum innuens) confestim de se tollendo seditiones consiliaq; iactaturum. Nec tam imminentia metuẽtem, quam vera ominantem ea opinio fefellit: nam profecto Ferdinando eũ demum de nece Atabalibæ agitari cœptum. Erat in castris quidam nomine Philippillus, qui Barbaricæ callens linguæ interpretis munere fungebatur, is Atabalibam accusabat, quòd secretas ad opprimendos Hispanos insidias machinaretur, & per istam precij dissoluendi dilationem earum occasionem captaret. Philippillum ad accusandum Atabalibam adductum nonnulli volunt; vt è medio sublati liberius vna pellicum eius frueretur, cuius amore deperibat, quod ne quidem ignorans Atabalibas, haud semel ea de re cum Pizarro expostularat, illũ haud obscurè incusans, quòd eiusmodi iniuria ac violatione Philippilli intenta in Atabalibã accusatio.

ſe affici pateretur, quum ex patriæ legis ſanctione æquum eſſet, non procum modo cum proca tolli, ſed domum, & ſolum inſperſo ſale ad penitus eruendam tanti ſceleris memoriam euerti: Alij hunc ab Almagro impulſum volunt, qui cum ex Pizarrianis nihil ſibi in præda commune fore didiciſſet, quoad lytrum perſolutum eſſet, intentiſſimè omnium Atabalibæ neci inhiare putabatur. Sed vtcunque ſe res habet, ſubornata accuſatione morti adiudicatus eſt. Tum ille certior factus ad Pizarrum aliosq; Principes, nunquam, inquit, exiſtimaſſem futurum, vt eius rei, cuius penitus perficiundæ via capto & in aliena poteſtate conſtituto ſit præcluſa, vnquam à vobis poſtularer. Nam quod de dilatione obijcitur friuolum ac puerile eſt, quum nullo adhuc tempore, à quo veſtris me manibus fortuna intulit, cõportandi auri induſtriam refrixiſſe cuilibet ſatis cõſtet, ſed & ſi, vt ſuſpicio accuſatioq; impingitur, deſtinatæ fraudis cogitatione tardius omnia fierent, certè expectandum fuiſſet, dum tumultus alibi obortus rẽ approbaſſet, ac tum non ſera hercule in meam necem nunc præter meri-

meritum intẽtata actio fieri potuisset. Iam prodor insons honesto scilicet consultæ prorogationis prætextu, quia quid mihi vlterius moliundi hîc capto abditoq; sit potestatis, omnium coniecturæ facile relinquitur, sed tamen metus si fuerit, ostendite errorem solum metum habere, non cæca in meam necem consilia esse. Agite igitur, duplicate custodias, neminem ad me aditum habere, aut verba serere, nisi præsente audienteq; satellitio vestro, patiamini, vt eos vos esse Christianos intelligam, quos dicitis gentes omnes æquitate, ac clementia superare. Hæc orantẽ turbidis clamoribus vrgẽt, nec obiecta modo repetunt, sed iã Guascaris cædẽ iactabãt: ita miser ad necem trahitur, & frustra Ferdinandũ inclamans iugulatur. Corpus Quitonem delatum Ruminaxis, qui ex prælio fugiens liberos Atabalibæ in tutelã acceperat, regio funere extulit, sed pietati crudelitatẽ addens, vt solus imperio potiretur, Duces, qui corpus detulerãt, potione sopitos obtruncauit, inter quos fuit Ilescas Atabalibæ frater, quẽ ille viuens non multò antè necem Quitonem ad liberos sibi adducendos ablegarat.

Atabalibæ interitus.

Pizarrus ad occupandam Cusconem tendit.

rat. Compositis autem rebus ad Cassamalcam Pizarrus, quum plurimum ad totius belli, Prouinciæq́ occupandæ momentū pertinere videret, si Cuscone regia vrbe potiretur, eò iter intendit. Iam enim illuc quoque vocabat fama perlata Quisquim Atabalibianum Satrapam, de quo ante dictum est, in Sausanis consedisse, & alteras adhuc copias in Vilcacinis versari, præesseq́ his Paulum Guascaris fratrem Ingam patria cærimonia declaratum, & hunc vires quotidiè adaugere, magno etiam incolas odio Hispanos externam gentem prosequi, ac non inuitè coëuntes bello instaurando diligentißimè inniti. His de caußis Pizarrus paulò celerius Cassamalca disceßit, venientemq́ in se Quisquis vt nunciante fama sensit, nullam fugiendi illinc morā fecit. Vbi latè agris vastatis in Vilcacinos peruētum est, præmittitur Sotus, qui itinera exploraret, & sequenti agmini viam faceret. Hic vbi plano in loco sub vesperam cōsedisset, Barbari, qui tectis se locis occultarant, repente fero vlulatu è montibus prouolantes, saxaq́ & tela præcipitantes, tanto impetu in fessos dispersosq́

Quisquis Pizarri aduentum fugit.

sosque decurrêre Hispanos, vt sex subito interfectis nihil propius abesset, quin Sotum cum suis in fugam verterent, sed ægrè dimicantes, ægrius sustinẽtes, nox ad montes hostem reuocans, eo periculo liberauit. Per noctem Pizarrus cum equite Almagrum subsibio misit, ipse de tertia vigilia subsequutus est. Postridie, cum summo mane hostes prælio lacessere inciperent, equitum, qui auxilio aduenerant, propter spissæ nebulæ caliginem ignari, nostri ad lapidum vitandos ictus, Barbarosque ad æquiorem sibi pugnam in planum eliciendos, consultò pedes retulerunt, sed illi intellecta fraude loco permanentes de præcipiti cum vrgere pergerent, Hispani sibi indignantes, seseque mutuo increpãtes, quòd paucos & inermes inconditosque Barbaros coërcere atque infringere non possent, redintegrato clamore in aduersos hostes montesque strictis ferris ruunt, factaque impreßione non loco modo potiti sunt, sed omnes procul in interiores montes refugere coëgerunt. Ea clades fractum animo Paulum Ingam adduxit, vt cum veniente Pizarro pacem iniret, fœlicioraque in societate Hispanorum, quam

Pugna in Vilcacinis.

Paulus Inga cum Pizarro pacẽ init.

I 3 vi spe-

vi sperare disceret. Postquã ergo Pizarrus cum cætero agmine aduenisset, Inga veniam suppliciter deprecatus est, paceq́ legitimo sacramento cõfirmata, indicauit ad Cusconem magnas copias cõspiratione facta ipsius aduentum ad pugnam conserendam præstolari. Pizarrus dierũ aliquot itinere progressus, vbi Cusconi propinquare cœpit, fumum latè tolli vidit, ratusq́ Barbaros vrbem succendere, cõfestim certos Duces cum expeditis ad inhibendum incendium misit. In hos iuxta vrbem progressos magna Barbarorum multitudo sese effudit, telisq́, fundis, et saxis adorta cedere nostros compulit, sed vbi repente subsidio missi cum equitibus Consaluus atq́ Ioannes Pizarri fratres aduenêre, tunc magno incursu fusi fugatiq́ Barbari, & in fuga magno numero per compita callesq́ ab equitibus acerrimè insequentibus cæsi. Postridiè Pizarrus ratus haud dubium certamen subeundum fore, ad vrbem instructa acie processit, sed quod domiti hesterna clade Barbari spiritus remisissent, & magna eorũ pars metu per noctem dilapsa esset, omnia pacata quietaq́ præter expectationẽ inueniens, nulla

Barbarorũ fuga & cædes.

nulla cum grauiore molestia Cuscone introiuit, tam faciliq́; modo regia vrbe potitus est, vbi tantam auri gazam repperit, quantam Cassamalcæ vnquam acceperat. Posthæc vt fama allatum fuit haud procul abesse Quisquim, venisseq́; in vicinam Condusiorum gentem, ad illum insequendũ cũ equitibus quinquaginta missus est Sotus, quem Quisquis expectare haud ausus, relictis paßim populationum incendiorumq́; vestigijs, in Sausanos receßit, vt Hispanos, quos ea in regione ad impedimenta relictos sciebat, de improuiso opprimeret. Sed cũ rem antè explorassent, capto edito loco molestanti Quisqui fortiter repugnarunt, ita ille nulla re memorabili acta in Quitonicum agrum se recepit: quare Sotus fratresq́; Pizarri post illum mißi, cẽtum amplius passuum millibus cũ insequuti nequicquam fuissent, Cusconem sunt reuersi. In ea vrbe constituenda Pizarrus dies viginti consumpsit, militibusq́; inuenta ibi præda donatiui nomine diuisa: quum discessum inde pararet, veteribus incolis, quibus manendi voluntas erat, vrbem incolendam reliquit, quum plæraque Hispanorum pars in

Pizarrus Cuscone potitur.

patriam reuerti properaret, vt isthic iam rebus partis locupletes reliquum vitæ curriculum beato in otio ac tranquillitate traducere possent. Posthæc Pizarrus Benalcazarē Michaëliam misit, vt Tangaranæ præesset; qui, postquā intra Præfecturæ terminos peruenit Canarum, Legatos obuiam habuit, opem ipsius postulantes, quòd Ruminaxis, fratribus Atabalibæ sublatis, Quitonico imperio crudeliter potitus copias ingentes contraxisset, & Canarum agrum continente bello premeret. Hi enim ob exercitam in ipsos Atabalibæ, vti dictum est, crudelitatem maximè ipsius Præfectis infensi erant, & cum nostris idcircò quamprimum amicitiam iunxerant. Hac de caussa Benalcazar, quia quam plurimi Panamaide iam aduenerant, cum peditibus ducentis, atq; octoginta equitibus aduersus Ruminaxim profectus est, qui licet ad duodecim hominum millia sub signis haberet, nunquam tamen in aciem dare se ausus fuit, sed crebras insidiando molestias potius, quam pericula aut damna inferebat: quippe abditioribus in locis, aut in montanis vallibus vel vias obsepserat, vel in virenti

Benalcazar Tangaranæ Prouinciæ præficitur.

Benalcazar in Ruminaxim.

Insidiæ Ruminaxis.

ēti gramine cæcas ſcrobes effoderat, in quas
qui pedibus hauſtis inciderent, quas omnes
ifficultates Benalcazaris induſtria vias no
e primū explorando, nec recta in hoſtes, ſed
er circuitus proficiſcendo, facilè deuitabat.
a quum per montes cāposq́; nauiter ac con-
derate procedens iam Quitoni inſtaret, Ru
inaxis nullum potius conſilium inuenit,
uàm ſi inde in interiora loca inuictis aſperi-
tibus tuta profugeret, quo minimè Hiſpa-
s eſſe peruenturos credibile videretur. Hoc
itur diſtinato conſilio ad Pellices ſuas con
rſus: Ecquid, inquit, meæ quondam deli-
e, nunc ſe animi habent veſtri, quando iam
riſtianis aduentantibus, diu exoptata li-
dine mei pertæſis, perfrui licebit? quibus
m verbis veluti ſalſo dicterio dictis arri-
rent, iratus Ruminaxis plæraſque crude-
er interfecit. Nam vti omnis ferè mulie-
is nouo in orbe ſexus inuſitato noſtrorum
minum appetitu atque libidine exardeſ-
, ita hæ non incerta ob Hiſpanorum ad-
ntum lætitiæ ſigna dederant. Hoc facino-
perpetrato, & incenſis præterea inſignis
ignificentiæ ædibus Rum[illegible]xis profugit,

 & Qui-

& Quitonem occupandam non difficili negocio Benalcazari atque Didaco Almagro reliquit. Priusquam enim cederet Ruminaxis Almagrus ad Benalcazarem peruenit à Pizarro missus, quòd fama percrebuisset Petrum Aluaradum ad Peruuiam inuadendam magno cum militum numero & classe aduentare.

FINIS.

Θεὸς τὸ δέος.

Argumentum Lib. III.

Petrus Aluaradus, Prouinciæ Va-
malianæ Prætor, de Peruuiæ fœli-
tate ac Francisci Pizarri successu
rtior factus, dum ille ad Cassamal-
m detinetur, in spem Quitonis po-
idæ venit, appulsúsque ad portum
eterem inde per Arcabuxios mon-
s difficili & graui labore in Quito-
cum agrum peruenit, perceptoque
lmagri discessu in illum tendit, sed
ium in mutuum conspectum ven-
m esset, res pactione cõposita fuit,
fugato in itinere Quisqui, quũ am
o ad Pizarrum peruenissent, soluit
luarado pecuniæ summã Pizarrus,
illum in suam Prouinciam remisit.
lmagrus verò Cusconẽ digressus,
b perceptam de Cæsareo diploma-
famam, isthic tumultuari cœpit,
d aduentum Pizarri turba sedata
œdereque renouato Almagrus iter
i Chiliacos cœpit. Pizarrus Regiũ
st reuersus, interim quum Ferdinan
us in Peruuiam Cusconem redijs-
set,

ſet, Cæſareum diploma Ioannes Er-
rada attulit, quo ille accepto, condi-
tionum factarũ pœnitens, contra iuſ-
iurandum Cuſconẽ redit, & ea vi po-
titur, Ferdinando atq; Conſaluo Pi-
zarri fratribus captis. Verũ his libe-
ratis paulò pòſt bellũ inter Pizarrum
atq; Almagrũ erupit, prælioq; dem
ad Cuſconẽ cõmiſſo captus ac cæſu
ab Ferdinando eſt Almagrus, dehin
ad rerũ geſtarũ rationẽ dandã Ferdi-
nnadus in Hiſpaniã profectus eſt, ſe
quũ ibi ad cauſſam dicendã detinere-
tur, ac Vacianus Caſter ad cognition
rei habendã in Prouinciã mitteretur
Almagrus ſenioris Almagri filius c
Ioanne Errada ac ſui nominis ſtudio
ſis coniurationẽ in Pizarrũ inſtitui
vi In ipſius ædes irrũpit, & illũ truci
dat, Prouinciæq; Præturã occupat, o
toq; propterea inter hũc ac Vacian
Caſtrũ bello, præliũ ad Vamãtiacum
commiſſum eſt, quo victus Alma-
grus & Cuſconem fugiens demum
cæſus eſt.

LEVI

LEVINI APOLLONII GANDOBRVGANI DE REBVS IN PERVVIA GESTIS.

LIBER III.

HOc modo, nec grauiore labore Cuſcone, Quitoneq́ regijs vrbibus in poteſtatem redactis, quum ferè, quicquid Peuuini nominis erat, Hiſpanorum ditioni ſubiectum eſſet, Barbarorumq́ Ducibus vel ferro vel fuga abſumptis hoſtes deeſſent, non diu inter Hiſpanos Duces æmulatio mutuo liuore agitata ferre potuit, quin incredibilē illam virtutem, qua tantulo tempore Prouinciam ſubiugarāt, in ſuum ſanguinem viſceraq́ ſcelerato ferro cōuerſam nefariè exerceret, adeò vt nihil verius rectiusq́ eo Scipionis Naſicæ apud Romanos quondam iudicio fuiſſe conſtet, qui Carthaginienſi excidio parcendum ideò tantum putauit, vt ad impias damnatasq́ ciuilis belli contentiones declinandas nunquam externi hoſtes deeſſent,

sent, qui aßiduis territantes armis perpetu
honesti exercitij, & ciuilis concordiæ mate-
riem caussamq; noui ac semper reuiuiscenti
belli metu Romanis in ciuibus Principibus-
que continerent. Ac certè, vti tum primum
inuictum antea imperium subsequuta ciui-
lium irarum bellorumq; dißidia diuulsère,
postquam domito orbe & Cimbrorum dispu
sa mole, potentia ad inusitatam quietā pro-
uecta suorum Ducum tædiosa atque inuid
esse cœpit: ita in hac similiter Prouincia, qui
Atabaliba deuicto, Regijs occupatis, & iug
vniuersæ Peruuiæ imposito præpinguis ocij
ac mollis quietis delicata tranquillitas spe-
rari posset, subito Duces, resuscitatis prim
dißidij caußis, ad mutuas contentiones mu
tua inuidia prouocauit. Primam intestin
discordiæ caussam dedit Petrus Aluaradus
qui, quum multum diuq; in Mexicanis apu
Ferdinandum Cortesium militasset, eo bell
confecto ab illo digressus Vatimalianam a
Prouinciam venit Isthmo proximam, quan
quum magno labore subactam Cæsaris per-
missu gubernandam impetrasset, famam d
Peruuia hic tandem accepit, statimq; Gar-
ziam

ziam Holgunum ad littus explorandū cum nauigio misit. Hic quum plurima de Prouinciæ statu, Pizarri successu, & Cassamalcano imprimis prælio, copiaq; auri parta retulisset, in spem venit Aluaradus Quitonis potiundæ, dum diuersa in parte rebus constituendis Pizarrus ad Cassamalcam occuparetur. Itaque instructis aliquot nauibus, & aliquot etiam Nicaraguæ captis liburnicis ad Portum Veterem appulsus viam per Arcabuxios montes secundum Æquinoctialem in Quitonicum agrum affectabat. Iter erat, vt in montibus fit, per aspera & inculta, vbi nisi aut supra verticem saxeæ rupes, aut desuper confragosæ atque infrugiferæ valles spectantur: montes, quod mirum est, propter loci inclementiam nullos aut fontes, aut riuorum amniúmue scaturigines euergunt, torrida perustaq; omnia occurrunt, & in ea etiam parte quidam cæteris montibus insuperabili cacumine excelsior, Ætnæ Siculæ instar, eo turbine atque vi flammas atris & cauernosis faucibus eructat, vt vel ab multo spacio prætereuntes bituminosis glebis defœdet. Ibant igitur per loca non inculta atque inco-

Petri Aluaradi ad Quitonem occupandam inceptum.

Montes Arcabuxij.

Mons Aetnæ instar flammas eructans.

incognita modò, sed ne trita antè vnquam, errabundis similes, & sibi viam, qua transirent, moliuntes, labore, siti, fame cōfecti. His difficultatibus vna commoditas succurrebat, quod magna arundinum in ijs aspretis copia esset, quæ matutino rore tinctæ mediocrem aquæ abundantiam sitientibus præbebant. Hanc montium plagam vltimo æstu pressam longè frigida madidaq; excepit, vbi non minora negocia molestiæq; niuibus amouendis fuêre, quæ montium vertices, lateraq;, & valles ipsas altè contexerant. Rigebant dextræ, vixq; vnica armorum præsidia sustinere corpora poterant: interdū vias quærentes niuosæ voragines absorbebant; tantaq; in summa mordacissimi frigoris ac gelu vis erat, vt propè vadentium pedes in ipsis vestigijs stringerentur, & eo mortis genere (quod longè fuit miserrimum) obrigentibus membris velut sopiti sexaginta milites interierint, inter quos vnus vxorem filiasq; duas, quas adduxerat, conspicatus partim eundi labore, partim frigore exhaustas, vt pedem amplius promouere non possent, & ipse in earū cōspectu obrigescere maluit, quan-

Sexaginta gelu constricti.

quam

quam sui conseruandi facultas non deesset. His tandem superatis in viciniora Quitoni loca temperie aëris, & vallium salubritate lætiora Aluaradus propè tertiam suorum partem desiderans peruenit, & reliquum iter ad Almagrum ac Benalcazarē opprimendos instituit. Hi postquam Ruminaxi digresso Quitone (vti dictum est) potiti fuissent, Almagrus non tanta auri gaza inuenta, quantam fuerat spe cōplexus, ad Pizarrum Cusconem reuerti, Benalcazare sua in Prouincia cum suis relicto, destinarat, sed eo Michaëliana via profectum & regredi conantem tantis laboribus implicitū Barbari tenuere, qui paßim montanas obsidentes vias, iniuriæ atque impedimento festinanti erant, vt ea hostes arcendi disijciendiq; interposita mora spacium Aluarado propinquandi, & Almagri occupandi percommodum offerretur. Magnum etiam & difficilè cum Luxibambis certamen ad latißimum amnem in itinere fuit, qui ponte interrupto ripas magno numero circumsidentes Almagrum minimè flumen transire patiebantur. Verùm, illo nequaquam tantas hostium copias refor-

Aluaradus in Almagrum & Benalcazarem.

Fœminarū virtus.

midante, hunc ea contentio exitum habuit, vt, quum etiam fœminæ militibus adiunctæ fundis ſaxisq; iaciendis virili affectu fortiſſimè rem gererent, magna noſtrorum virtute, & Barbarorũ cæde per vim amnis tranſitus pararetur, & ipſe hoſtium Dux caperetur. Ex illo demum Almagrus de Aluaradi aduentu cognouit, & iam vix ipſum quindecim paſſuum millibus abeſſe intellexit rupem obſidentem, quam ad tranſitum prohibendum Soſopaxis regulus munierat: quibus rebus perceptis ſeptem equites ſpeculandum emiſit, qui ſimul omnes ab Aluaradianis circumuenti, & capti ſunt. Quapropter Almagrus, maiore militum parte Benalcazari ad præſidium relicta, cum viginti & quinque equitibus duntaxat, quanta celeritate poſſet, Cuſconem properare cogitabat: verùm id cõſilium alius caſus inhibuit. Philippillus interpres poſt Atabalibæ cædem (cuius authorem fuiſſe creditum hunc diximus) in grauem ſuſpicionem illapſus, cùm pœnam etiam metueret, ad propinquum Aluaradũ cũ Barbaro quodam Regulo tranſfugit, cui fidem dabat, vniuerſæ regionis ipſius

Philippilli tranſfugium.

ſius

ſius poteſtati tradendæ: illud etiam adiungens, Almagrum cogitantem proficiſci Cuſconem anteuerti & capi poſſe, quòd militum eius numerus non pedites ducentos, equites vix quinquaginta excederent. Aluaradus transfugæ conſilium ſequutus nullam inde procedendi moram facit, celeriterq́ꝫ contendens breui ad Luxibambam peruenit: vbi, quum Almagrum conſediſſe exploratum habuit, inſtructa acie in eum procedit. Tum vero Didacus in eum coniectus locum, vnde ſe ſine ignominia eripere non poſſet, eos ſequitur, qui ex neceſſitate ancipitem nutantis ingenij habitum ad fortitudinem reuocant, exiſtimansq́ꝫ omnino è ſua eſſe dignitate nullo trepidæ mentis argumento facto ſuam militumq́ꝫ virtutẽ conſtanter tueri, quanquam hoſtium numero nõnihil terreretur, peditatu intra locum vtrinque muro munitum ordinato Aluaradum expectare conſtituit. Verùm ebullientem iã in arma ac pugnas iram mutuus conſpectus leniuit, & primum ſuborta in animis rei indignitatis reputatione murmura tolli cœpta ſunt, ecquid inſtituere ac moliri ſe? memoriámne quo ſanguine, Hiſpani in ſe.

 qua

qua patria orti sint, abijsse? iam fratres in viscera sua sanguinemq́ grassari? ecquid capturos exẽpli inde socios? ecquid hostes Barbaros spei concepturos, postquam Hispanos, gentem aliâs inter se vsque adeo charam & amicã, nunc auri libidine cognationis ac patriæ necessitudinis oblitos semetipsos consumere viderint? Vbi deinde fundendi sanguinis omnes clam miseratio subiret, quo etiam ad Magellanicum fretum regionem subigi non dubium esset posse, hæc imprimis commemorante ac deprecante Caldera, dextræ interiunctæ sunt, et pax his legibus composita, vt Didacus pro insumptis in clasiculam ac milites impensis centum aureorum numûm millia dependeret Aluarado, & ad hos dinumerandos vterque ad Pizarrum proficisceretur. Eæ conditiones clam compositæ, et magno silentio suppressæ sunt, ne noui tumultus indignantibus Aluaradianis caussam adferrent, quod nihil de ipsis remunerandis astuta & ingrata sui nominis præteritione constitutum, sed in solius Ducis fructum ea pactio transacta fuisset. Inter hos enim multi authoritate & existimatione bello paceq́ spectati

Pax & pactum Almagri cum Aluarado

ſpectati erant, qui in magnam ſpem Aluara dum ſequuti ea ſibi iniqua tranſactione penitus omni ſperati emolumenti ſucceſſu haud dubiè deijciebantur: propterea ne quid ea res nouæ turbæ pareret, Aluaradus atque Almagrus rumorem in vulgus edidere iter eo conſilio Reginum in agrum ſecũdum maritimam viam adornari, vt noua ſuperioris littoris regionisq́ exploratio iniretur. Igitur data, quibus liberet, Quitone apud Benalcazarem manendi poteſtate, ad Pagacamiam Reginum in agrum profecti ſunt, quo iam Cuſcone Pizarrum deſcendiſſe acceperant. Priuſquam Quitonico agro excederẽt, Didacus regulum illum, quem cum Philippillo ad Aluaradum anteà trãsfugiſſe diximus, igne concremauit, haud dubiè eodẽ ſupplicij genere in Philippillum animaduerſurus, ni homini vitam ſollicito deprecans interceßiſſet Aluaradus. In itinere cùm eſſent, nunciarunt Canares Quiſquin, cuius multa ſuperiore libro eſt mentio facta, cum duodecim hominum millibus aduentare, & eius tradendi ſpẽ faciebant, ſi morari vellent: verùm diffidente Didaco cum itinere continuato in

Chaparros peruenissent, in primam Quisquis aciem, cui Sotarxes præerat, ex improuisò incidêre. Quisquis enim in proficiscũdo hunc ordinem seruabat, vt tria hominum millia ad efferendos vndique commeatus, præparandamq́ sequentibus viam præirent, totidem bidui itinere pòst sequerentur, ipse inter id agmen medius cum militum robore procederet. Hic Sotarxes cum prima acie præmissus certos aditus obsidere iussus fuerat, quos transituros putaret hostes, verùm Aluaradus, via præoccupata, nihil tale metuentem Barbarorum turbam fudit, & hac etiam securiorem Sotarxem viuum cœpit. Eadem celeritate in spem Quisquis opprimendi erectus, vbi certiora de illo ex captiuis cognouisset, nulla equitibus quiete data ad hostem contendere perrexit. Vbi tamen ad alicuius amnis descẽsum peruentũ fuit, maiore noctis parte hæsitatũ est. Nam quò isthic arrectius montis iugum surgebat, eò deiectiore cursu via præcipitabat miris angustijs conclusa, in quam insuper deuolutus amnis arenis proiectis ita extantia lubricabat saxa, vt ægrè miles tentabundus & manibus

Quisquis in proficiscendo ordo.

bus

bus retinens virgulta ac circà eminentes stirpes, cùm equum insuper fræno deducere cogeretur, & se à lapsu, & equum à ruina sustinere posset. His tandem difficultatibus superatis, quanquam extrema propè fatigatione tā viri quàm equi enecti essent, nulla respiratione capta Quisquis assequendi consilio institerunt: sed vel summa celeritate adventus sui famam præuenire non potuêre: qua edoctus Quisquis, vt se maturè imminenti periculo eriperet, relicto cum maxima exercitus parte Gipalcone, cuius virtuti plurimum tribuebat, per auersos montium tramites Quitonem versus fugam intendit. Gipalco breui oratione cohortatus suos, ne animos turpi metu remitterent, & in pugna virili potius nece defungi, quàm in fuga fœdo & miserabili exitu perire, aut in longè miserabiliorem seruitutem venire mallent, mōtem capit, quem Aluaradus Almagrusq́; adorti pugnam frustra ad noctem extraxere, qua interueniunte, cùm suos reciperet Aluaradus, Gipalco ad quærendum Quisquin deserto loco excessit. Ita præter spem Hispani monte potiti in tertiam Quisquis aciem

Quisquis fuga.

 inci-

incidêre, quæ præaltam & asperam, ac præfluenti etiam fluuio impeditam rupem occuparat. Eam aggressus Almagrus simili & contentione & pertinacia fatigandi loco quidem deijcere non potuit, sed ita cōterruit, vt, inaccessa alioqui rupe sponte deserta, per noctem ad interiores montes altioresq; sui firmius muniendi caussa profugeret. Id (quanquā Ducibus, hostes insequendo, diutius cum inuictis locorum asperitatibus moliundi bellum nulla ratio videretur) tamen ad non inane tanti itineris insumpti, laborumq; deuoratorum solatium milites ingenti præda ditauit: nam præter magnam captiuorum hominum turbam amplius quindecim ouium millibus potiti sunt. Per has præliolorū molestias vt tandem Michaëliam vētum fuit, ad Portum Veterem Almagrus Didacū Moram misit, vt in ipsius auspicia Aluaradi classiculam reciperet: qua re facta, & omnibus mediocri iam quiete refectis, cœptum iter instituit, in itinereq; Martinum Astetium, sicuti Pizarrus iusserat, ad Trugillanam vrbem colendā reliquit, quum intereà Quitonicum in agrum Quisquis fuga dilapsus acces-

Ingens præda.

accessisset. Ibi etiam illum incertis vijs trepidè oberrantem excipientes Benalcazaris milites strage damnoq́ omni eò desperationis redegêre, vt consilij inops Ducum sententias exquireret; qui cōmuni saluti consulēdum, et amicitiam pacemq́ Hispanorum, quàm vim amplius experiundam rati suadebant, vt societatem gratiamq́ cum Benalcazare iniret: ad quæ cùm animi indignationem Quisquis non dissimularet, Barbaræq́ adhuc arrogantiæ plenus diceret eâdem potius, qua venissent, redeundum via, & extremas humanitatis ærumnas fortibus animis corporibusq́ subeundas, quàm dedecorosa fractæ spei abiectæq́ mentis confessione ignominiosas noxiæ pacis leges emercari, & ab innata Peruuinis aduersus hostes patriæ ac gentilis dignitatis tuendæ generositate turpissimè resilire, cæteris ferocior vnus nomine Gipâlas, Ergo, inquit, Imperator, si vsq́ adeo tibi patrium decus cordi est, & fortia consilia tantopere approbas, cur, postquam ad extremam iam ferè alimentorum inopiam sit deuentum, redeundo magis lubet inter vastas incultorum locorum solitudines miseranda

planeq́ virilibus ingenijs dispudenda mortis genera famis sitisq́ quærere, quàm hic (quando probrosæ, vt infis, pacis cogitationes abominaris) cruentam potius dimicando cum gloria, atq́ honore necem oppetere? vixque hæc vt fatus fuit, indigna responsa reddentem Quisquin furore accensus, & in pectus ipsius violento incursu delatus medium hasta transfixit, atque ita reliqui, quo vellent, in quascunque abiere partes. Almagrus interea & Aluaradus, cùm in Reginum agrum ad Pizarrum peruenissent, omni humanitate & gratulatione ab eo excepti sunt, soluitq́ Franciscus statutã Aluarado pecuniæ summam, quanquam multi haud leuibus querelis obstrepentes iudicarent nõ modo id pactũ, quod certo prælij metu adductus Almagrus fecisset, non præstandum esse, sed ipsum Aluaradum in vincula conijciendum, ad Cæsaremq́ in Hispaniam mittendum, vt isthic lite cõtestata summi tribunalis iudicium acciperet, quod alienam prouinciam inuadere, externosq́ limites pertentare, in quos nullum ius haberet, non dubitasset. Verùm Pizarrus, quanquam id vel citra omne periculum

Quisquis ab suis trãsfigitur.

Murmura in Aluaradum.

lum præstare posset, maluit veteris amici existimationi consulere, fideq́ue deuincta Almagrum liberare, solutaq́ ob id pecuniæ destinatæ summa Aluaradum Vatimalianam ad prouinciam veterē remisit, Almagro iam Cusconem abeunte, ipse ad Reginam vrbem colendam, quod portus commoditas, agriq́ue fœlicitas mirificè arrideret, se totū cum suis dedit applicuitq́: cui negotio dum sedulò studet, allata est fama Ferdinādum Pizarrum diu expectatum ex Hispanijs in Isthmum traiecisse, breuiq́ in Prouinciam aduenturum, et vnà Cæsareum diploma, quo aliqua imperij portio Almagro conferebatur, allaturum. Cæsar enim diligentius intellecto Peruuinæ inuentionis negocio, postquam ad eam rem summum attulisse adiumentum Didaci Almagri industriam didicisset, eius virtutis operæq́ fidem aliqua imperij portione remuneratam cupiens, Almagri potestati ac diœcesi id dicebatur addixisse, quicquid extra Pizarrinæ Prouinciæ limites erat: cuius rei famam vt in Peruuiam Ferdinandi aduentus attulit, moxq́ longè lateq́ dißipauit, Almagrus fastu turgidus, & nimium præpro-
pero

pero gradu ad Imperium contendens, Cuſconē vt venit, (quòd ea vrbs extra Pizarrini imperij terminos ſita eſſe putaretur) tumultuosè omnia aduerſus Pizarros fratres agere, ſeſe pro Prætore gerere, præhenſare proceres, & largiendo concitandoq́ ſtudia hominū ſollicitare cœpit, adeò vt ſingulis fere diebus inter Almagrum fratresq́ Pizarros Ioannem & Conſaluum magno tumultu, & armorum gladiorumq́ micantium ſtrepitu res gereretur. Didaco enim ſe Sotus adiunxerat, Pizarris verò plæraque ciuitas ſingulari fide adhærebat. Hoc excitus tumultu Pizarrus, mutatis ad celeritatem iumentis, maximis itineribus Cuſconem contendit, ibiq́ue rem omnem ea moderatione pacificauit, vt tantæ leuitatis admiſſæ pudor Almagrum caperet, quod inani rumuſculorum aura confiſus nullo adhuc accepto diplomate, vſque adeò pueriliter imperium, quod nondum in manu haberet, præcipiti & intempeſtiua cupiditate deuoraſſet. Sed quum Pizarri aduentu repente omnia priſtinæ quietis ſilentio conticeſcerent, fœdus his conditionibus eſt renouatū, vt Almagrus ad Meridianæ

Almagri tumultus.

Fœdus & pactum inter Pizarrum & Almagrū.

idianæ plagæ ſcrutandam regionem (quò
Chiliaci iam fama cogniti vergebant) profi-
iſceretur, quamq́; ea in parte occupare poſ-
et, eam Cæſaris permiſſu Præturæ nomine
btineret, quod ſi nihil labore dignum inue-
ire poſſet, tum ipſe ac Pizarrus Pro-
inciæ fines inter ſe diuiderent: quo fœ-
ere icto vterq; ad ſacram aram proclinans
ſitato ſacramento fidem aſtrinxit, ſe nun-
uam mutui quicquam diſsidij concepturos.
Almagrum etiã adiuraſſe ferunt, nunquam
licet ab Cæſare concederetur) ſuũ ius litém-
e his terris ſe interpoſiturum, quæ vel cen-
um milliarium interuallo extra Cuſconici
gri confinium iacerent, quam ſi fidem impiè
ruſtraretur, aſſerunt illum adieciſſe diuino
quentem corpori (quod ſacrata manu ad a-
am ſacrificus porrigebat) vti dignus eſſet,
corpore animaq́; æternis ignibus damna-
um ſupremo ſupplicio perderet. Sed vel illa
orribilis ſacramenti magnitudo, vel id re-
aratum labaſſantis amicitiæ vinculum ni-
il ad frænandas Almagri ſpes valuere, quũ
le imperij cupiditatẽ ita remittere nõ poſ-
t, quin eandem poſtea occaſione oblata re-
ſuſcitaret

suscitaret tanto exarsuram æstu, vt nec ve-
teris amicitiæ memoria, nec recentis sacra-
menti religio vlla consideratione atque re-
spectu sit sedatura. blandè enim ac molliter
insidiosa cupiditas est, quotidiano sensim in-
cremento per imas mentium medullas scinti
lat, paulatimq́ aliquo sine sensu ignescens in
eam demum flammā exardescit, vt omnem
miseris in mortalibus cogitatæ rationis v-
sum respectumq́ perurat, &, si quid vsquam
adhuc sani relictum est, demoliatur atq́ con
uellat. Ergo, postquam ea pace omnia rect
statuta pacataq́ visa sunt, Pizarrus Re-
gium est reuersus, Almagrus, vti in condi
tionibus præscriptum erat, in Meridiem ite
instituit. Fuêre illi præstò milites ducēti, se
postea aduentu plurimorū numerus ad quin
gentos excreuit, quibus auxilijs cōfirmatus
quicquid ab Cuscone ad Chiliacos terræ in-
teriectum est, magnis difficultatibus ac cru
entis victorijs peragrauit. Isthic enim occu
rebant viri proceris corporibus ingentes, hi
spidisq́ marinorum Luporum pellibus ter
ribiles, qui sagittis, quarum magni artifice
erant, tergis lateribusq́ euntium frequen
tißim

Almagri in Chiliacos expeditio.

tißimè incursabant: præter eas molestias cæteris omnibus ærumnis intolerabilior gelu ac frigoris rigor proficiscentes persequebatur, vsque adeò in omniũ corpora sæuus atque horridus, vt eadem via redeunte Almagro, quod post quinque mentiũ interuallum accidit, ad rupes inuenti sint, vti in equis vi ui consederant, erecto corpore, & manibus adhuc fræna tenentes, vnà cum ipsis equis, veluti adhuc in suo gressu stantibus, gelu constricti. Verùm de hac plaga, populisq; Chiliacis libro primo copiosè diximus. In eo itinere Almagrus Philippillum interpretem è fuga retractum, quam è castris fecerat, quadripartitum dissecuit, feruntq; illum pro morte culpam interfecti Atabalibæ suã esse multo cum fletu confessum. Almagrus cum Cuscone discederet, Mango Guascaris frater cum Paulo Inga secreta consilia seruerat, qua ratione omnibus locis iniecto tumultu Hispanos tota paßim Peruuia repentino oppressu trucidarent. Illi enim paternæ potentiæ memores, iuuenilisq; animi ac roboris pleni, pati nõ poterant, se non modo auito deiectos regno, et suam hæreditatem ab exteris atque ignotis homini-

Philippillus quadripartitus.

Mangonis ac Pauli Ingæ motus, & ad opprimendos Hispanos occulta cõspiratio.

hominibus per vim occupatam, sed se omnesque populares ad fœda seruitia, alienumque viuẽdi arbitrium miserè redactos: propterea celeri & maximè incauta rebellione obruere Hispanos, & ipsum Almagrum, cùm adhuc Cuscone ageret, opprimere decreuerant. Verũ Mango in eo conceptu comprehensus, quum aliquamdiu in vinculis detentus fuisset, apud Ioannem Pizarrum multis precibus tandem impetrauit, vt liberiore in custodia haberetur, posteaq;, quũ ipse Franciscus Pizarrus aduenisset Cusconem ob illum, de quo dictum est, Almagri motum, magna ab eo humanitate tractatus atque habitus. Id factũ esse ab Pizarro creditum est, non vt illam modo conceptæ cogitationis nubem ab eius animo detergeret, verùm vt certam sperati auri summã ea benignitate emungeret. Proinde Mango, vbi commodum aliquid impetrandi locum dari vidit, promittens se auream statuam ad patris Gynacauæ similitudinem fabrefactam asportaturum, petijt à Pizarro, vt sibi ad Incæos festi (vti dictitabat) celebrandi caussa proficisci liceret, quod cum facilè obtinuisset, eluso hac fraude Pizarro

zarro emissus statim perficiendo sceleri cogitationes adiecit, à paruisq; cædendi furtis ad magna facinora sensim cogitatam crudelitatem acuere cœpit: mox manu aliqua mediocri ex sibi fidis quempiam ad occupandam Hispanorum munitionem Cusconi vicinam misit, breuiq; ad eam spem respondente euentu, cum insuper Hispanos eam recuperare conatos, interfecto lapidis iactu Ioanne Pizarro, Præfectus fortiter repulisset, ipse non multò pòst ingenti effecto exercitu Cusconem obsedit: certatumq; per integros decem menses magnis & sanguineis contẽtionibus. Erant in vrbe præter Pizarros fratres Duces clarißimi Gabriel Roas, Hermannus Pontius, Alphonsus Henricus, & milites fortißimi, qui ad conceptam venturi propediem Pizarri spem pro salute ac dignitate promptißimè violentæ obsidionis angustias inter quotidianas Barbarorum oppugnationes ferebant. Nouißimè his paulo ante hostiũ accessum Ferdinandus Pizarrus aduenerat, qui, sicuti vel sola aduentus sui fama ab concitatam aliquot rumoribus spem antea Almagrum permouit, ita, vbi in Prouinciam

Mangonis conatus & crudelitas.

Ioannes Pizarrus interfectus.

Mango Cuscone obsidet.

uinciam appulit, eundem ad sopitæ cupiditatis impetus reuocauit. Inter cætera enim donata Francisco fratri priuilegiorum iura, ipsiusq; Prouinciæ fines paulo longius propagatos, Cæsareæ liberalitatis diploma attulit, quo Almagri imperio in ducentorũ milliarium spacium regio ab desinentibus Pizarrinæ Prouinciæ limitibus concedebatur. Hoc vbi ab Ferdinando acceptum Ioannes Errada Almagro apud Chiliacos versanti attulit, tum verò Didacus ea Cæsaris liberalitate factarum cum Pizarro cõditionum lege exclusum se fremens indolẽsq;, initæ pactionis dirum pudorem concepit, sed spe desiderioq; Imperij anhelus omnem dati sacramenti memoriam abijcit, & incitãtibus Ducum plærisq; vel contra iurisiurandi religionem armis repetendam Cusconem in ea Barbaricæ rebellionis occasione sibi proponit. Igitur summa celeritate reflexit, Cusconicumq; vt in agrum venit, relicto Ioanne Saiauedra ad Hurcos (loco id nomẽ est) ad Mangonem Barbarorum regem profectus est, eumq; omnium scelerum promissa impunitate ad se traducere tentauit, sed ille doli plenus venire ad

Cæsaris diploma pro Almagro.

Almagrus contra iusiurandum Cusconem redit.

re ad

re ad se Almagrū societatis ineundæ caussa iussum propè circumuênit: quando venientem cum paucis ita repēte inuaderet, vt vix maturè Barbarorum manibus explicare se posset. Hæc dum peragit Didacus, perlata de Almagri aduentu fama in vrbem, Ferdinandus Pizarrus vbi ad Hurcos Saiauedram relictum cognouit, centum septuaginta armatis eductis ad illum processit, colloquioq; cum eodem sociato ferunt Ferdinandum magno auri pondere promisso sollicitasse Saiauedram, vt suos milites, qui ferè treceti erant, suæ potestati traderet: verum Saiauedra, vti erat constanti fide ac probitate insignis, noluit ijs postulatis, quæ impiæ proditionis notā inflictura essent, aures adhibere. Nec multò pòst Almagrus ad Hurcos reuersus quatuor Pizarrinos equites per insidias cœpit, ex quibus omnem vrbani status seriem cognouit; auditisq; Hispanorum miserijs, vti ad summam militum paucitatē redacti essent Duces, ampliusq; dimidiam vrbē igne Barbari absumpsissent, plurimū hausisse doloris se simulabat, misitq; in vrbem ad Pizarros fratres, proceresq; collegas, qui

Fictus Almagri dolor, & postulata eius.

qui ſimul minis, ſimul promißis agitando ſuaderent, vt ſe Cæſareo diplomate Prætorem confirmatum Cuſconicæ Prouinciæ, quæ procul extra Pizarrini imperij ius eſſet, gubernatorem pacatè in vrbem reciperent. Id minimè recuſaturos ſe proceres profitebantur, modò Pizarri limitibus exacta dimenſione examinatis Cuſconem eius imperij fines ſuperare re ipſa teſtari poſſet. Ferdinandus etiam aliquam vrbis partem vacuaturum ſeſe ſpondebat, in quam ipſe cum ſuis recipi ad hoſpitium poſſet, modò interea induciarum conſtare tempus, & rem omnem ad Pizarrum perſcribi pateretur. Verùm Didacus, quum nec de metiendi ratione cõuenire poſſet, & ea Ferdinandum ſpondere intelligeret, quòd, plæraque militum parte perpetuis certaminibus, vigilijsq; cõfecta, ægrè Barbarorum vim ſuſtineret, ſuoq; acceſſu aliqua quotidiani laboris parte leuari cuperet, quadam nocte inter ſummam Pizarrorum ſecuritatem vrbem improuisò ingreſſus eſt: & inſignis aliquandiu Ferdinandi atque Conſalui fratrum pugna fuit, qui tumultu exciti ſe expedierant: ſed demum his captis & cuſto-

Almagrus Cuſconem capit, & Pizarros fratres cõprehendit.

diæ

diæ mandatis, sine aliquo maiore certamine vrbe potitus est, & ea victoria Mangonem profugere procul inde ad Andæos montes coëgit. Hæc omnia longo tempore latuêre Pizarrum Regij agentem, quòd, plena rebellionis Prouincia, Barbari paßim vias intentißimè obsidentes & obseruantes non modo omnes nuncios interciperent, sed milites, quos Cusconem mittebat Pizarrus, tanta occidione opprimerent, vt ne casus eiusmodi nuntius elabi posset. Eo ferè modo ducenti Hispanorum equites diuerso mißi tempore periêre: primum septuaginta ductante Didaco Pizarro, deinde octoginta duce Cõsaluo Tapia, tertiò multo plures Morgouetio & Catoductantibus. Nã Barbari, obseßis vndequaque editarum rupium cacuminibus, & eò congestis ingentium saxorum aceruis, hoc insidiarum genus seruabant, vt equites nostros proficiscentes in profundas, & montium ambitu septas valles se demittere paterẽtur, ac tum verò saxorum struem in subiectos prouoluentes, vbi equis oppreßis virorum etiam ceruices ac manus miserabili spectaculo contusas fractasq; ad reliquam pugnam planè

Ducenti Hispani Barbarorum insidijs oppreßi.

 debiles

debiles & inutiles reddidissent, fero vlulatu territantes vndequaque decurrerent, & frustrà parantes Hispanos resistere nullo periculo ad vnũ omnes opprimerent. Hac fraude tot Hispanici nominis viris trucidatis, Barbari Pizarrum etiam viribus & copijs exhaustum opprimi posse rati, in Regium agrum se profudêre Franciscum Godæum insequentes, quem Pizarrus, nihil de missis toties auxilijs audiens, ad suorum fortunam cognoscendam triginta cum equitibus miserat. Cum Regio propinquarent, facta eruptione ardentissimè dimicatum fuit, coactiq; sunt Barbari vicinum in montẽ pedes referre, quẽ cum audaciore quam sapientiore consilio Hispani adorti essent, multa vulnera retulere, & ipsi Petro Lermæ, qui erumpentium Dux ante alios auidissimè dimicabat, dentes confractis gingiuis excussi sunt, & aut suo sanguine cruentius certamen fecissent, aut portentosa Barbarorum strage eo die finem bello imposuissent, ni Pizarrus receptui dedisset signum, cædisq; adhuc & sanguinis auidos reduci iussisset. Ita segregato prælio Barbari sacrificijs gratias perma-

Pugna ad Regium.

permagnas Dijs suis habuere, quòd eo die maximo è periculo exempti fuissent: posthæc, castris eo ex loco motis, in impendentem Regio montem concessêre, factisq; ibi munimentis diu & acriter obsidionem, Hispanis viriliter sese tuentibus, continuarunt. At Pizarro, cum ne nuncium vnquam ab fratribus accepisset, tanta repente præter omnem expectationem innumerabilium hostium multitudine circumfusa, quid aut putaret, aut suspicaretur, non satis constabat: modò, extinctis Cuscone fratribus, et ipso Almagro apud Chiliacos cum omni exercitu interfecto, hostes, tota rebellante Prouincia, ad se opprimendum venisse, credere: modò, relictis fratribus, vim omnem in se conuertisse, vereri: minimè verò, id quod erat, Almagri perfidiā tanti motus caussam esse, suspicari poterat. His anxius curis celeriter in oēs partes literas ac nuntios ad ciuitatū præfectos destinat, suas etiam naues Panamaidem cum omni sexu imbelli, Agathoclis Siculi & Alexandri Magni exemplum sequutus, remittit, vt omni effugij spe interrupta Hispani præterquam ab dextris animiq; constantia

Barbari Regium obsident.

Pizarri sollicitudo.

ſalutem nuſquam expectandam putarent: eadem via celocem ad Trugillanum Præfectum mittit, ſcribitq́ ad Alphoſum Aluaradum (quem anteà ad Cichapoiades ablegerat) vt quot poſſet militibus Trugillano ſeſe coniungeret, amboq́ clam tum ea, quā Trugillum miſiſſet, celoce ſibi primo quoque tempore, quos poſſent pedites equitesq́, auxilio adducerent. Nec Alphonſus ad maturandū Pizarro ſubſidium quicquam moræ fecit, Trugillumq́ vt venit, omnia ad rem diligenter compoſuit, ac militibus deinde nauigio impoſitis breui Trugillo Regium magno exceptus gaudio peruênit eodem propè momento, quo Barbari, incertum qua de cauſſa, fortè quod de auxilio aduentante audiuiſſent, Regino agro exceſſêre. Liberata graui metu vrbe, extemplo Pizarrus, vt quis caſus res fraternas ageret certius cognoſceret, Aluaradum cum trecentis Cuſconem mittit. Hic duplicem in itinere cum Barbaris pugnam fecit, priorem victor, alteram dubio Marte, in ſolitudinesq́ progreſſus quingentos ferè ſeruos indigenas ſiti amiſit, maximam militum partem amiſſurus, ni citati equites vel ex

Alphonſi Aluaradi induſtria.

Aluaradi cum Barbaris pugna.

remo-

remotioribus locis aquam petitam aduexiſ-
ſent. Inde in Sauſanos tādem emerſum cam
pos conſequutus eſt Gometius Tordous, quē
poſt illum cum ducentis Pizarrus miſerat,
quibus acceptis auxilijs Aluaradus ad A-
uancæum amnem (de quo primo libro dictum
eſt) proceſſit, vbi in vinculis eſſe Pizarros
fratres, omnemq; rei geſtæ ſeriem cognouit,
ſed ita Didacus Almagrus Cæſarei diplo-
matis tabulis confidebat, vt vbi Aluaradū
aduenisse accepit, mitteret legatos, qui iuris
ſui rationem demonſtrādo ad conſenſum tra
here conarentur: verum Alphonſus id perfi
diæ omen deteſtatus, non his modò aures mi
nimè applicuit, ſed in caſtra venientes, dicti
tans ea de re agenda nihil ſe in mandatis ha
bere, detineri iuſſit: quamobrem iratus Al-
magrus, eductis Cuſcone copijs, & leui com-
miſſo ad amnis pontem prælio, caſtra Alua
radi inuaſit, prodenteq; amnicam ſtationem
Petro Lerma, fuſis cæteris Alphonſum cœ-
pit. Ex præfecturæ enim grauiſſima obtre-
ctatione Lerma Aluarado obſcurè inimicus
erat, quod illum Pizarrus ad ſummi imperij
dignitatem, qua ipſe antea functus fuerat,
L 5 ſe amo-

Alphonſus Aluaradus ab Almagro capitur.

ſe amoto ſuſtuliſſet: quam contumeliam ita altè in animũ demiſerat, vt eius vindictam oportuno tempori reſeruaret, ac iam demum in ea Didaci irruptione perficeret. At Almagrus ea vel infami proditione victoria potitus, vbi Cuſconem rediijt, vſq; adeò Barbaricæ arrogantiæ vela diſtendere cœpit, vt captiuos contumelioſè exciperet, propalamq́; iactaret ſe propediem effecturum, vt ne nomen quidem Pizarrorum vniuerſa in Prouincia noſceretur. Pizarrus intereà acceptis, quæ expectarat, auxilijs, adhuc rerum, quæ Cuſcone gererentur, ignarus, ad bellum in Barbaros gerendum copias Regio eduxit, in quibus ſeptingenti Hiſpani erãt, profectusq́; in Naſcones (qui ſupra Regiũ viginti quinq; paſſuum millibus abſunt) ibi demum, quæ ab Almagro geſta erant, cognouit, atque incredibili, vt par erat, ſtupore perculſus Regium (quod tantũ aduerſus Barbaros ſeſe inſtruxiſſet) reuerſus eſt: primumq́;, antè quàm ad belli cogitationes decurreret, veritus ne Cæſar ciuili contentione iratus vtrique Prouinciam abrogaret, & alienum cum magna ſui laboris contumelia ingereret, ad Almagrum

Almagri ſuperbia.

grum

grum Elpinosam misit, qui noua trāsactione rem componere experiretur, ipsumq; veteris sacramenti admonitum doceret, procul omni dubio futurum, si indecora contentione viris eadem patria ortis inhonestas, & ipsis imprimis non veteris modo familiaritatis, sed recentis etiam fœderis religione sibi mutuo obnoxijs indignas de imperio digladiationes serere nullo pudore verecundiaq; pristinarum necessitudinum tacti inciperet, vt iure concitato Cæsare (se omni principatus ac nominis dignitate infami repulsa deiectis) alieni præmia laborum suorum, factæq; tanto periculo messis fructus contumeliosa successione prærepturi essent. Quod si his monitis nihil proficeret Elpinosa, ab Almagro petere iubebat, vt saltem fratres perfidiosè captos custodia emitteret, & se pacatum Cuscone contineret tantisper, dum lis omnis Cæsaris æquitate componeretur. Verum nec his postulatis, quæ satis moderata erant, nec summa Elpinosæ facūdia Almagrus ab sententia deduci, & ad salutaris concordiæ animum flecti potuit, superboq; ore quælibet reijciens Cuscone suos educit, & ibi constituto Præfe-

Pizarrus Almogrū ad pacem sollicitat.

Præfecto Gabriele Roa, eiusque tutelæ Consaluo Pizarro, & Alphonso captiuis demandatis secum Ferdinandum Pizarrum assumens in maritimam regionem descendit, & suprà Regium viginti millibus passuũ consedit, vbi Prætoriana authoritate designato in loco Coloniam cõstituit. At Pizarrus, inexpectatam truculenti hominis perfidiam execratus, Regium vt rediijt, sibi necessario sumendum bellum ostendit, & minime omittendam sui tutelam aduersus Almagrum, qui ex amico violatis ac ruptis fœderibus crudelis hostis factus omnem concordiæ renouandæ mentem exuisset, sed postulata sua contumaciter aspernatus se euertere, concessaq́; & manu fortiter occupata demandatæ Prouinciæ possessione priuare contenderet. Hoc rumore in vulgus edito dilectum quàm potest maximum habet, milites recenset, manipulisq́; centuriatis Duces ac Præfectos constituit. Imprimis, quia tum magnus tormẽtorum numerus aduectus erat, his Petrũ Vergaram præponit, qui eadem asportanda curarat, hastatos Didaco Vrbinati viro audacia virtuteq́; insigni committit, Equitibus

Pizarri bellicus in Almagrum apparatus.

Dida-

Didacum Roam, Peransurem & Alphonsum Mercadillum fide & fortibus dextris egregios præficit, sed secundum ipsum imperij summa ad Petrum Valdiuiam respectabat, qui vti authoritate, ita virtutis existimatione reliquos Duces excellebat, & narrandis adhuc prælijs inclarescet. Hæc prospicienti Pizarro læta res accidit. Consaluus et Aluaradus tumultu ex carcere emersi ipsum Gabrielem Roam, in cuius ipsi modo custodijs fuerant, ludente fortuna captiuum adduxerunt, quorum aduentus magnam inter milites lætitiam & alacritatem excitauit, statimq; Pizarrus ad Consaluum singulari fraternæ necessitudinis & exercitatissimæ virtutis prærogatiua id meritum Imperij summam amoto Valdiuia transtulit, & Aluaradum suprema equitum præfectura affecit. Tum verò Almagrus captiuos elapsos, & potentiam Pizarri cõspicatus, iamque vrgente metu in summi discriminis propositi cogitationem animum consideratum recipiens Alphonsum Henricum, & Didacum Mercadum, ac Ioannem Gusmannum ad Pizarrum legatos de re componenda misit. Habita

Consaluus & Aluaradus è carcere erumpunt.

bita deliberatione litis dijudicandæ sedandæq; cura Francisco Bouadillæ cucullati ordinis viro permissa est, atque is ita censuit, vt ante omnia vinculis liber restitueretur Ferdinandus, & Didacus omnino rem Cusconicam integrã inuiolatamq; Pizarro redderet, copiæq; vtrinque in alias adhuc inexploratas regionis partes mitterentur, omnisque negocij Cæsar certior fieret, quo ipsius iudicio, quicquid in controuersiam veniret, componeretur, deinde Imperatores in mutuum conspectum colloquiumq; prodirent. Eas conditiones cũ ne Almagrus quidem auersaretur, statutus est colloquio locus inter vtraq; castra medius: verum Consaluus, cui fraudulenti hominis perfidia altero exemplo minimè experiunda videbatur, profectum cũ paucis ad colloquium fratrem Pizarrum clandestino agmine subsequutus est, iußitq; Castrũ virum impigrum cum delectis sclopettarijs clàm locum insidere, quem Almagro ab colloquio redeunti transeundum sciebat, vt si is plures, quam cõstitutum erat, adduceret, aut aliquam institutæ fraudis speciem daret, extẽplò ex insidijs inuaderet. Didacus etiam, veluti

Consalui in Almagrum insidiæ.

veluti iam suspicionis plenus, Rodoricū Or-
gonium instructo agmine diligenter inuigila-
re atque circumspicere iußit, vt si quo dolo
agi videret, expeditus adesset, atque eandem
Ferdinando vim inferret, quam sibi inferri
videret. Ita vti colloquium parum fideliter
initum fuit, sic minus syncerè Principes in
colloquio se mutuo cōplexi sunt, & vixdum
sermone aliquo de præcipuis rebus habito re-
nunciatum Didaco fuit, vt se reciperet, quòd
tumultu Consaluiani propinquātes iam im-
minerent: quo perculsus nuncio Almagrus
infecta re in castra per medios insidiatores
quietè se continentes receßit: & quanquam
de eius doli iniuria plurimum quereretur, ta-
men Didaci Aluaradi impulsu his conditio-
nibus Ferdinandum dimisit, vt Pizarrus
portum aliquem sibi concederet, & naues ali-
quot impertiret, quibus literas nunciosq; in
Hispaniam ablegare atque recipere posset:
deinde vt neuter aliquid prius nouaret, quā
res Cæsaris constitutione sedata esset. Mul-
tū diuq; id Ferdinandi dimittendi consilium
Orgonius dissuaserat, quòd illum indignius,
quàm virum Principem decuisset, habitum,
simulac

Colloquiū Pizarri & Almagri parum candidum.

Ferdinandus dimittitur.

simulac dimissus esset, vindictæ non immemorem fore putaret, atque idcirco, vti in omnem crudelitatem præceps erat, nō modo non dimittendi illius, sed interficiendi præcipuus author fuerat. Vix hæc instituta erant, cum repente Petrus Ansur superueniens Cæsaris literas attulit, quibus ijs quisq; locis dominari iubebatur, qui ea primū inuenisset atq; occupasset, etiam si eorum limites in alterius diœceseos fines pertinerent, idque tantisper fieret, dum rem accuratius excussam Cæsar planè dijudicasset. His literis fretus Pizarrus, & quòd exemptum periculo fratrem haberet, audacior factus postulauit ab Almagro, vt ex earum literarum mandatis Cuscone cederet, & ijs omnibus locis, quæ à se primum occupata & Colonijs inductis culta constaret: imò non modo se pariturum dicere Didacus, nempe ea tenendo loca, quæ quisque obtinuisset, sed ex earundem literarum authoritate cupere, vt se Pizarrus suo in statu, dum extremo Cæsaris iudicio finiretur contentio, pacatū relinqueret, nec præcipite bello prouocaret: contrà literas interpretari Pizarrus, demonstrandoq; vti Cusco

Lis inter Pizarrum & Almagrum.

sco

sco cum ea regione primum abs se occupata esset, iubere vt Cuscone agroq; vicino excederet, quem sibi vi contra pacta, ac iusiurandum proditoriè atq; nefariè eripuisset: quod ni faceret, testari nihil iam apud se veteris amicitiæ ius valiturum, ipsumque pro amico hostem, pro familiari proditorem veneficum habitum iri. Has minas cū adhuc parui Didacus videretur morari, in illum copias Regio eduxit, cuius aduentum minimè Almagrus expectare ausus Cusconica via refugere cœpit, in itinereque ad iter Pizarro venturo intercludēdum ruptis atque obseptis vijs celsiores rupes munitas occupauit: sed Ferdinandus Pizarrus, qui cum expedita manu fugientis vestigia extemplo sequutus fuerat, secretiore calle in montes perueniens Didacianos deiecit. Tum Almagrus Cusconem properans, vt nihil ea profectio fugæ simile haberet, simul vt hostis insectabundus nihil detrimenti postremis inferret, nouissimo agmini Orgonium ad tutelam relinquit, & maximè compositis ordinibus iri iubet. Hic vt ex interceptis duobus equitibus instare Pizarrum cognouit, celeriter abire contende-

Pizarrus in Almagrum.

Fugit Almagrus.

M bat,

bat, quanquam plærique ferè hortarentur vt signa sisteret, & conuerso agmine hostes magna ex parte tyrones, & laboriosis montium callibus insuetos haud dubiaq; ob id fatigatione debilitatos & valetudine etiã male affectos fidenter adoriretur. Verùm quanquam ad id audax ac forte consilium per se generosus esset, tamen ne præter Almagri præscriptum ordinem faceret, id cœptum neglexit, cùm tam vera, quàm vtilia suaderentur. Nam eadem de caussa Pizarrus, ne insequendi pertinacia hostes ad repetendum certamen irritaret, omissa insequutione in maritimam regionem receßit, cùm interea Didacus continente fuga Cusconem abruptis omnibus pontibus peteret. Ibi verò bimestre nactus spacium summa diligentia, quæ ad instans pertinerent bellũ, viros, arma, equos tormentaq; cõparauit. At Pizarrus eodem spacio satis ab ea fatigatione exercitu refecto, postquam multum diuq; cum suis deliberasset, quid facto opus esset, tandẽ constituit vt Ferdinandus atq; Consaluus fratres Cusconem cum exercitu proficiscentur, dicundi iuris prætextu ciuibus nonnullis, quos Al-

Almagri in Pizarrum apparatus bellicus.

magrum

magrum bonis seruisq; indigenis spoliasse aiebant. Hi ergo profecti, vt in agrum Cusconicum peruenêre, in edito monte castra locarunt, postridieq; summo mane collem, vrbanæ munitioni proximum occupare decreuerant. Verùm Rodoricus Orgonius facile vrbis discrimen prospiciens, si hostes propinquius aduenire pateretur, vixdum cœlo inalbescente in campũ cum omni militum suorum multitudine processit, & vt atrocis odij vindictam euomeret, quoscunq; Pizarri studiosos sciebat, duobus in locis vrbanæ munitionis ita includi iussit, vt multi spiritu mutuo habitu impedito, & eo intolerabiliũ angustiarum compressu planè obturato veluti strangulati misere interirent. Huic Almagrus imperij summam, supremamq; suæ salutis curam tradiderat, quòd ipse à rebus gerendis vehemente morbo prohiberetur: is igitur, cùm eo die fortunam publici imperij festino prælij vnius euentu periclitari decreuisset, in campo aciem instruxit. Equitibus præerant Franciscus Chauesius, Ioãnes Tellus, ac Vincentius Queuara, qua parte collibus propinquior acies stabat, adiunctæ erant

Rodorici Orgonij crudelitas.

Hiſpanis Barbarorum aliquot cohortes, alterum latus palus & riuus decurrens tuebantur. Pizarri fratres, quibus maximè in animo erat prælium ſubterfugere, & Hiſpano ſanguini parcere, vt ſibi neceſſariò dimicandum vidêre, ipſi quoque egregiè ordinato agmine ab monte deſcenderunt: ante omnia Ferdinandus Mercadillum cum velitibus prouolare iubet, ſimul ad Barbaros impediendos, ſi forte deſcendētibus moleſti eſſe vellent, ſimul ad ſubſidium, quò ferret neceſſitas, adferendum: ipſe cum hippoſclopiſtis, cæteraq; equitum turba ad paludē riuumq; contēdit, quæ dum Equites, tenaci adhærentis luti vorागine paulò impediti, ſuperare laborant, celeriter Sclopettarij tranſcurrêre, Petroque Valdiuia maximè ei facto arridente, & cohortante, eum ſubito imbrem glandium ferrearū ſolutis Sclopettis in propinquā quandam Didacianorum equitum cateruam excuſſêre, vt cedere cogerent, inter quē ſuorum hoſtiumq; tumultum Ferdinandus, à palude riuoq; ſuperatis, recta in hoſtilem aciem proceſſit, ſolertiſſimè ſingulos Duces deſtinati officij præmonens, ac præſcribens: militum

Ferdinandi induſtria.

vero

verò vulgus tum vim, iniuriam, atq; perfidiam, cuius nomen omnibus gentibus execrabile sit, Almagri prædicando, simul ingratitudinem atq; auaritiam obijciendo, nõ longiore oratione cohortatus est, quam vt pristinæ virtutis meminissent, et qua Peruuinam regionem occupassent, nunc eadem ab occæcati hominis libidine fratri sibiq;, quorũ ductu diuites ac opulenti facti essent, & tot memorabilia præstitissent, fortiter fideliterq; vindicarent: hæc se veteranis dicere, tyrones eorũ virtutẽ gloriamq; pari strenuitate adæquare contenderent, putarẽtq; ipsum Pizarrum Imperatorem in oculis versari, & vniuscuiusque virtutis spectatorẽ adesse, modò si fortem, & quòd Dij non inanes æquitatis fautores dare vellent, victricem operam nauarent, merita omnibus præmia liberalibus stipendijs & donatiuis adiunctis daturum. Ad ea conclamantibus militibus ita se pro virili facturos, Ferdinandus hostium hastatos erectis stare hastis conspiciens, in earum syluam ab alto Sclopettarios iaculari iussit, ita factum est, vt bino vnanimi omnium displosu amplius quinquaginta hastæ cuspidi-

bus arbreptis sternerentur, multiq́ vel ante prælium inermes fierent, nō obscuroq́ pauore fluctuare inciperent, quod conspicatus Orgonius præliū Duces accelerare, & inclinatis hastis impreßionem facere iubet, quos deinde vt etiam ad imperata segnes vidit, ipse alta quoslibet inclamans voce, & Deos hominesq́ in prælium inuocans in eam partem, antè quam præ cæteris tendentem Ferdinandum videbat, equum concitatum admisit, eoq́ omni cornu promptißimè Ducem sequente, cum eodem impetu suos inducerent Pizarri, præferuido certamine vtrinque signa inferri sunt cœpta. Nec tam militū, quàm Ducū insignis pugna fuit, nec tam virium quā irarum contentio extitit. Pizarrinos violatæ fidei indignitas, publica iniuria, & minæ perfidæ, priuata etiam contumelia toleratæ in vinculis acerbitatis fratres vrebant, Didacianos superbia Pizarrorū, insolens contemptus, adhæc nisi in victoria salutis posita spes veluti altera stimulorum æmulatione accendebāt: & quo simultatū ardore magis, quam decoris studio certabatur, ita, maior crudelitas erat. Hæc mens admirabili obstinatione corrobo-

Orgonij se rocia.

Pugna ad Cuscon m.

corroborata cũ plerisq; esset, diu pugna neutro inclinata stetit à primisq; ad medios æquo sanguine vtrinq; cruenta peruasit. Cõsaluius enim atq; Aluaradus præsentẽ diẽ suæ vindictæ idoneũ rati Orgonio irrumpente pari vi & ipsi in hostes prorupere, omnemq; eam audacißimorũ iuuenum frontẽ amplius quinquaginta interfectis fortißimè diffrigêre ac lacerarunt, ipse autẽ Orgonius quanquã primo statim prælio glande læthaliter in fronte ictus fuerat, & ante prælium multorum languore iam propè desereretur, tamen & vulnere, & suapte iracundia furibundus primæ cateruæ nodum audacißimè perrupit, duosque hasta transfixit, & tertio habitu insignior (ipsum esse Ferdinandum suspicatus) gladium aduersum per os adegit. Verùm cum frustra effluentis sanguinis defectu labassans corpus, & irrepentem iam mortem ferocia superare connisus omnino viribus destitueretur, et nihil amplius ne quicquam fremens posset, seseque ob id duobus militibus dedere compelleretur, alius, qui ab eo iniuria fuerat aliquando affectus, inuisam noscitans faciẽ, increpando optãdoq; vt ne vllus hostis eua- Orgonij cædes.

euaderet; sed similì casu perirent omnes, ingenti verbere ceruicem discidit. Nec vel in pugna vel in fuga fœliciorem Didacianorum quisquam sortem adeptus est, quanquam Ferdinãdus multas in partes discurreret, & precabũdus inexorabilem militum furorem reprimere ac mitigare cõtenderet. Alphonsi enim Aluaradi milites, ad vindicandam ad Auancæũ acceptam ignominiam, vt diu collectam hostilis hauriẽdi sanguinis sitim abundißimè satiarent, vsque adeo implacabili & immoderata insequendi cædendiq; Didacianos auiditate consectabantur, vt omnibus nobili ignobiliue immanißimas manus inferent, & in ipsos, qui ab aliquo accepti in fidẽ erant, truculẽtißima occidione sæuirent, eaq; ratione magnæ virtutis præfectus Rudias deditus, dum fræno equi tenetur, ab altero hasta miserandum in modum sit trãsfixus. Almagrus ab edito loco prælium conspicatus, vbi rem suorum fuga deploratam agnouit, in vrbanam munitionẽ refugit, ibiq; ab Alphonso Aluarado atque Pizarro captus est. Pugnatum est anno tricesimo octauo quarto calend. Maias: præda ferè omnis in Barbaro-

Aluaradianorum in Almagrianos ira & crudelitas.

Capitur Almagrus.

barorum manus deuenit, qui Hispanis fugientes consectantibus ad femineces conuolantes exuuias detraxerant: nec tristius miseriæ exemplum accidit inter varia crudelitatis genera eo die immitissimè per iram perpetrata, quam in eorum vitæ exitu, qui subita morte non penitus interempti, sed in campo, vti vulnerati erant, relicti fuerãt, quum illi semiexanimes, ægroq; halitu penè enectũ trahentes spiritum, inter cruciatus pœnasque innumerabiles sensim pigram et vitæ pertinacem animam miserandi exhalarent. Ab ea pugna, quæ cæterorum ciuilium bellorum seminarium fuit, victor Ferdinandus omni benignitatis beneuolentiæq; genere Didacianos delinire, & vniuersis pacatæ humanitatis lenocinijs permulcere, & talibus artificijs allectos ab omnisq; dissidij ac belli memoria alienatos, in suam gratiam pristinamq; concordiam ac societatem irretire studebat. Affirmabat enim omne iniuriarum initium ab Almagro profectum, ab eoq;, quum insitatæ audaciæ superbiæq; vestigijs, omnem transigendi modum respuens, inhæreret, fratrem propè inuita Minerua ad id bellum in-

Res miserabilis.

Ferdinandi in Almagrianos humanitas

famiæ ac damni vtrique plenum esse pertractum: idcircò postquam primi perturbatores, & ipsa seditionum capita dignas impia confidentia accepissent pœnas, suam fratrisque iram in ipsos, quos fortuna pietati amicitiæque reconciliandæ superstites conseruasset, non longius processuram, si tam piè Christianeq;, quàm ipsis vniuersæque Prouinciæ vtiliter odiorum obliuisci, &, quod veternos amicos, patria cognatione affines, Christiana pietate fratres maximè deceret, interiunctis syncerè dextris in veterem gratiam, pacẽ, familiaritatem et omniũ rerum coniunctionem cum fratre, ac se, cunctisque Pizarrini nominis vltro inuitati atque recepti redire vellent. Verum Didaciani, vti ex ipsius Ducis ingenio desperatæ contumaciæ atque acerbitatis homines erant, postquam inflicta ignominia accessisset, tantum odium in Pizarrinum nomen conceperant, vt non modo ad vllas pacis cogitationes, vel in tanto victorum metu se flecterent, aut aliquam societatem percuperent, verùm cum Pizarrino nomine internecinam nouercalis odij flam-

flammam sibi perpetuò fore, donec ad alterutrius gentis nominisque excidium exarsisset; metuendo pallore luridi, & insidiosa hypocrisi taciturni, maximeque ab omni Pizarrinorum familiaritate & commercio refugi, certissimis argumentis declararent. Enimuero vti venusta delicati vultus forma carcinomate læsa, aut longiore febri labefacta, turpiore præ cæteris commutatione fœdatur, nec vnquā vel vllis curationum remedijs ad veterem gracilitatis decorem perducitur; ita alta necessitudo quibusdam irrepentium odiorum caussis concussa grauiore quam in reliquis solet, mole simultatis exurgit, nullaque vel intimæ reconciliationis gratia ad pristinum candoris affectum post odia applicatur. Nec verò Didaciani ab omni pacis animo auersos modo se præbebant, sed noua in dies clandestinarum insidiarum commenta apparebant, quibus inopinatò Almagrum ab Pizarrorum manibus eriperent. Quapropter Ferdinandus nullum quietis locum, nullam concordiæ viam fore conspicatus, dum Almagri vita spes adhuc eorum tene-

teneret incolumes, indomitæq́ ferociæ animos conseruaret; optimum iudicauit è medio Didacum tollere, tunc facilè insanabiles omnium spiritus concisuros, publicamque ortæ contentionis turbationem remedij capacem fore ratus, postquam ipsum caput tanti mali principium non inani conturbatæ Prouinciæ piaculo, veluti hostia, concidisset. In illũ itaque accusatione ex more præstructa, quòd contra fidem è Chiliacis reuersus armata vi Cusconem irrupisset, eamq́ pro crudeli arbitrio occupasset in omnes sæuitiem exercens, qui vel hiscere cõtra ausi fuissent, quòd Reginum in agrum armato exercitu peruenisset (quem absque vlla dubitatione fraterni imperij limites esse constaret) Didacum, vti perduellij reum, dãnat, frustraq́ excusationes moliuntem, & ingrata commemoratione pristinos amores, necessitudines, Peruuinæ in exploratione adiumenta Pizarro exhibita, & in ipsum denique, quum suæ potestatis fuisset, alijq́ ad interficiendum se incitarent, præstitam benignitatẽ, multaq́ id genus similia in memoriam redigentem, iugulandum ministris commisit, indigno certè consilio, si ad ip-

Accusatio in Almagrum.

Didacus Almagrus iugulatur.

id ipsius Ferdinandi naturam fiat respe-
ctus, quòd in omni vitæ actione quum omnis
noderationis clementiæq; famam quæsiuis-
et, illiberali nunc & prope ingrata veteris
imicitiæ obliuione summæ virtutis virum,
& cunctis Hispanis charißimum, à quo ipsi
tiam summa ornamenta accepissent, in tan
a venerabundæ senectutis canicie sexage-
iarium morte afficeret, indigno, inquam, con
ilio, sed, vti ipsi videbatur, ad parandam
uietem necessario: & si ad extremi casus e-
uentum referatur aspectus, maximè fatali,
uando in hac Almagri cæde Ferdinandus
Græci versus patrem interficientem etiam Νήπιος ὃς πατέρα κτείνας παῖδας καταλείπει.
liberos obtruncare ad vltionem euitandam
iubentis (modo id viro Christiano dicere ac
facere fas sit) parum se memorem aut gna-
rũ, iuniori Almagro parcens, demonstrarit,
quod ipsi imprimis Pizarro funestum fuit.
Post Didaci necem Ferdinandus vt tanta
hominum turba liberaretur, Didacianosque
imprimis, à quibus sibi suisq; grauißimè ti-
mebat, separaret, & procul extra Prouin-
ciam contruderet, diuersis sub Ducibus va-
rias in partes ad occupandas vicinias, popu-
losq;

losq; adhuc incognitos explorãdos misit. Ipse in Collaones, proximaq; Titicacæ paludi loca, de quibus primo libro est dictum, cõcesßit, suppliciumq; de Didaciano Duce Mesa sumpsit, qui improuida iactatiõe turbas isthic miscere fuerat conatus. Hæc dum agit Ferdinandus, fama literisq; excitus Cusconem aduenit ipse Pizarrus, ad eumq; idcircò celeriter rediit Ferdinãdus relicto in Collaonibus Consaluo, vt terram eam vlterius exploraret: verùm quum hic ad Charcantes perueniens repente ab Barbaris circumuentus in magnum periculum incidisset, breui Cuscone retractus est, compulsusque fratri subito auxilio succurrere. Postquam copias coniunxêre, depulsis & victis Barbaris, longè lateque terrã omnem depopulati sunt, frequentibus etiam prælijs cũ Barbaris per insidias insultãtibus dimicarunt, quoad demum Tizim eius terræ regulum cæpere, quo capto Cusconem reuersi sunt, lætißimeque ab Pizarro accepti. Hunc in modum Prouincia latè quieta, sicuti antea fuerat constitutum, ad dirimendam dissoluendamque tantæ multitudinis turbam, Duces qui

præci-

præcipui nominis ac maximè fidei habebantur, varias in expeditiones misère. Procellus ac Vergara ad veteres suas sedes, quæ apud Braccamoros erant, redire iußi, Mercadillo alia plaga designatur, Petro Valdiuiæ, quod ea terra insignem virum postularet, Chiliaci, cum omni tractu, quem iam Almagrus aperuerat, attribuuntur. His rebus curatis Pizarrus Regium est reuersus, et Ferdinandus alteram nauigationem ad Cæsarem in Hispaniam suscepit, vt eundem rerum gestarum certiorem faceret, & primas belli ciuilis caussas aperiret, quanquam multi ab eo consilio plurimum alieni viderentur, quod quo animo Almagri cædes acciperetur, incertum esset. Verùm Ferdinandus instituto innixus, quum discederet, fratrem Pizarrum admonuit, vt accuratißimo prospectu sibi ab Didacianis caueret, eisque nullam conuenticulorum potestatem, aut fidei locum relinqueret, persuasumque haberet certissimè tum de ipso tollendo machinas excuti, postquam vel sex tantum numero in cœtum subijsse videret. Nō multò post Ferdinādi discessum fama in

Ferdinandi secunda in Hispaniam profectio.

Pro-

Prouinciam perlata est, esse ad Quitonicæ plagæ orientem terram auri, & cinamomi imprimis prædiuitem: quam ad famam Pizarrus excitatus eò Consaluum fratrem mittere constituit, quodq́ ab Quitone inchoari iter, & eodem reditum fieri oporteret, eius Prouinciæ curam, modo Cæsar cõsentiretur, fratri attribuit. Ergo vbi Consaluus Cuscone Quitonem peruenit, quæcunque ad commissam expeditionem vsui essent, singulari diligentia comparare cœpit, rebusq́ demum omnibus præparatis cum ducentis delectißimæ armaturæ militibus, & quatuor Peruuinorum millibus, magnoq́ armentorum ouiũ ac porcorũ grege Quitone discesßit, & satis lõginquo itinere vbi ad Quissonũ terram accesßit, leue cũ Barbaris certamẽ fecit: sed his fuga per noctem euanescentibus, dũ isthic dies aliquot quiescẽdo consumit, magnum in metum periculumq́ deuenit. Etenim fulminum tonitruũque tempestate concussa ventorum procella vsque adeo horribili fremitu & turbine ipsa intimæ terræ viscera, cæcasque cauernas perscidit atque permouit, vt eo in loco tellus horrendo motu tremiscens, atrisque hiati-

Terra cinamomi.

Consalui Pizarri expeditio in cinamomi terram.

Terribilis terræ motus.

hiatibus concidens amplius quingentas Barbarorum mapalium domos absorberet, & ipse Consaluus cum suis non in dißimili discrimine versaretur, in quo Antiochiæ ex eiusdem tempestatis casu Traianum fuisse meminit Caßius Nicæus. Quapropter subito Consaluus diras relinquens sedes, asperius per montium iuga iter cœpit, longoque labore ac via ad Sumaxidem regionem peruenit. Hæc erat terra, in qua cinamomum esse fama docuerat: id in arboribus crescit frondes lauro persimiles habentibus, fructus baccæ sunt in folliculis tenui corticum circuitu conclusæ, eæ cum folijs ac radice arboris, cinamoni odorem, saporem, substantiamque habent, sed his longè præstantius Cinamomum præbent eorum folliculorum cortices circumductæ. Harum arborum permagna hic copia paßim crescit syluestribus ac desertis in locis, solo terræ aërisque adiumento sustẽtata, eæ verò, quas in hortis enutritas incolæ peculiari opera fouent, multò præstantioris sunt naturæ, & ab ipsis Barbaris incomparabilis precij habentur, ita vt non raro fundos, ædes, vestimenta cæteraque, quibus egent, harum permu

Cinamomum vbi & quo pacto crescat.

tatione acquirant. In hac terra relictis tenerioribus, cùm saniore ac valentiore militum parte Consaluus ad vias quærẽdas per montana contendit, variosque post errores, & diuersas famis sitisque toleratas ærumnas, quod Barbari viarum Duces consultò nõstros sæpenumero in contrarios calles seducerent, ad Cocam egregiam inter Barbaricas vrbem peruenit, atq; isthic propè bimestri spacio moratus dum eos, quos in Sumaxide reliquerat, expectaret, demum hi postquam incolumes accessissent, Coca abcessit, & graui multorum dierum itinere ad ingentem amnem progressus, eundẽ, deiectis per Sclopettarios Barbaris, qui altera in ripa sedebant, transiuit, indeq; per varias montani tractus terras, ac populos digressus ad alterum amnem omnibus, quos ea in profectione viderat transieratq;, altitudine ac rapiditate superiorem inter summas inopiæ angustias peruenit. Ibi, quò vtraque ripa pro arbitrio vteretur, & impedimenta commodius corporibusq; ægri veherentur, ipsique rectius curari possent commeatus, nauigium maiore, quàm dici ac credi queat, labore construxit.

Nam

Nam, quum ignota in regione procul à domo versans nullam ferè præter lignum ex arborum caudicibus fabrefactum materiem adipisci posset, necesse habuit mortuorum equorum vngulas sumptas ad ferri vsum cudere, & pro pice ratem resina ac visco arboribus defluente illinere, ad ignesq́ excitandos pro stupa ac lino indusiorum assiduo pluuiarum madefactu putrescentiū scrutis vti. Ipse non modo nulla in re sibi parcebat, sed ante gregarios quosque ad cudendum ac fabricandum promptiorem prioremq́ sese præstabat. Hoc tandem modo nauigio constructo, magna aliquandiu ad itinera superāda, parandosque commeatus facultas Hispanis fuit, modò ab flumine per montana, modò per varia arundineta amni proxima ibāt, vias sibi gladijs securibusq́ moliuntes, modò, vbi arua riuis atq́ fluuio inundante contecta erāt, nauigio persulcabant: qua ratione quū ducentis amplius millibus progressi fuissent, Consaluus nihil adhuc præter radices, frugesque syluestres delicatioris cibi inuentum conspicatus, ad alios commeatus inuestigandos cum nauigio Franciscum Aurellanum

Consalui industria.

 præcur-

præcurrere, & ratem, si quid inueniret, onerare, & vbicunque amnes per arua media delabi sentiret, ibi minores lembos relinquere iubet, locum etiam designat, ad quem sese expectaret. Aurellanus ab Consaluo digressus ad constitutum locum breui secundi amnis vehementissimo impetu rapidissimè nauigio deuecto peruenit, sed nullo commeatu inuento, vbi plus se tridui spacio amnis secundo fluxu prouectum vidit, quam per aduersum toto anno per helciarios conficere posset, quo fors fortunaq; deferret, itinere cõtinuato proficisci, & suismet auspicijs audere aliquid constituit, atque ita Consaluo prodito nusquã lembos, sicuti iussus erat, relinquens, decurrere cœpit, ac tandem Occidentalem in Oceanum per eiusdem amnis ostia incredibili celeritate, immensissimo itinere confecto, deuectus est. Id vastissimæ longitudinis, ac rapidissimi cursus flumen Maranium vocant, ab Maranio viro, qui in illo primum nauigauit, in extremis Peruuiæ finibus infra Quitonicos montes oritur, cursuq; deiecto amplius citra meandros septingentas leucas conficere creditur. Aurellanus ad Cæsarem

Aurellanus Consaluum prodit.

Flumẽ Maranium.

inde

inde profectus est, narratoq; euentu suo, & multis rebus de terris populisq; nouis iactatis, vt eam regionem ipse occuparet, & sub Præturæ nomine poßideret, impetrauit: sed eius imperij cõmodo, perfidiæq; patratæ fructu diu lætari non potuit, quum reuersus ab suis omnibus laborum magnitudine deterritis repente sit destitutus, & ipse eam ob rem dolore atq; desperatione in ipso præclari conatus limite deformiter interierit. At Consaluus, vbi ad constitutum locum acceßit, videretq; Aurellani fraudem ac perfidiam, Hispani omnes excelsos adhuc animos in pedes demisêre, cunctisq; mox visum fuit Quitonem, vnde iam quadringentis amplius passuũ millibus aberant, vel per extremas difficultates reuerti. Id ergo consilium postquam omnes ardentißimè approbarent, rediere citato agmine per diuersas errantes vias, tandemq;, quum equina caninaq; ac fœlina carne se constantißimè diu sustinuissent, in Quitonicum agrum peruenerunt. Vrbani ciues seu Hispani seu Barbarici nominis, quia id multo antè Consaluus nuncijs præmißis iusserat, cum larga ciborum ac reliqui commea-

Aurellani interitus.

tus copia sese comiter venientibus obuiam effudere, licuitq́ tum cuiq́ non cognitos ante vultus intueri, quales antea viderãt, sed syl uestres propè feras ac monstra: hirsuta ora, hirti crines erant, viri seminudi, aut ferinis pellibus induti, caligæ laceræ, capita vilissimis cariosorum linorum scrutis tecta, gladij rubiginosi sine vaginis, crura brachiaque dumetorum ac spinetorum, quæ transierant, vulneribus saucia. Vbi oblato cibo milites la trantibus stomachis satisfecissent, Consaluus pro se modò Principibusq́ aliquot vestes allatas conspicatus, easdem, ne cæteris dissimilis esset, induere noluit, pristinoque habitu cũ cæteris Quitonem lætissimè processit, & vr bem ingressus recta ad sacras ædes cõtendit, ibiq́ omnes vnanimes Magno Deo egêre gratias, quod ipsius maximè beneficio incolumẽ saluumq́ propè in ipsa salutis desperatione reditum fuissent consequuti. Iam Ferdinan dus in Hispaniam peruenerat, vt rerum ge starum euentum aperiret, atque ibi, cum lite intentata ab Didaco Aluarado, qui & ipse eam ob caussam Didacianorũ nomine in Hispaniam properarat, grauissimè rerum perfi

Mirabilis Hispanorũ redeuntiũ forma & habitus.

diosè

diosè gestarū argueretur, quod minimè expectarat ad caussam dicendam, in custodias redactus est, missusq́, vt de omnibus rebus exactißimè cognosceret, Vacianus Caster, homo non fide ac rara industria modo spectatus, sed summa iuris ciuilis intelligentia imbutus, & Licentiati ordinis gradu prouectus. Hæc res celeri nuncio famaq́ apud Didacianos vulgata vt fuit, omnis eorum modica quiete soporata, sed repentino nouæ spei calefacta æstu crudelitas maiore animorum motu conceptuq́ rebulliit. Agebat Regij Almagri filius ex Barbara muliere susceptus, parentis nomen Didaci gerens, omni disciplina ac literatura iuuenis egregiè ad summam spem informatus, quem Ferdinādus, patrem cùm interficeret, cum Ioanne Errada, cuius antè mētionem fecimus, Regium ablegarat. Is Errada diu in custodia habitus cū tandem ab Francisco Pizarro libertatem impetrasset, arma ac munitiones intra priuatarū ædium parietes clam ac sensim parans, atroci facinore ad Didaci vindicandam necem, ipsius Francisci Pizarri trucidādi consilium cœpit, incitatoq́ ad id Iuuene, & eidem spe

Ferdinandus Pizarrus in custodias coniectus.

Didacus Almagrus senioris Almagri filius annos natus 20.

Ioannis Erradæ ad Pizarri necem cœptum.

paterni imperij adiecta, postquam de Aluaradi ac Ferdinandi lite, Vacianiq́ in Prouinciam accessu perlatum fuit, veluti iã optimo iure ad inferendas homini reo, ac propè (vt sibi suisq́ persuadebat) condemnato manus carnifices accerseretur, conceptum maturare constituit. Erant illi præstò vel ad longè immanissimũ scelus promptissimè, quicunque Didaciani nominis erãt, ex quorum memoria licet & ipse Franciscus Pizarrus omni lenitatis ac beneuolẽtiæ studio infixam illatæ cõtumeliæ iram sensim carpere, & obliuione conterere, quãtum posset, eniteretur, tamen vsque alta vindicandi rabies spumeis insanabili furore animis insidebat, vt iã non leuibus signis præferrent, minimè se prius con quieturos, quàm simili ipsius capitis talione cædi Didaci parentassent. Idcirco frequentia inter se conciliabula conciliaq́ serebant, ac turba in dies augescente, quum varijs ex partibus literis exciti clam in vrbem aduenirent, Pizarrusq́ vel de his non semel admonitus nullum timoris indicium præferre vellet, eorumq́ conatus, vti imbellium & profugorum, despiceret, eò fiducia licentiaque

Almagrianorum in Pizarrum cõspiratio.

Pizarri in Almagrianos contemptus.

succre-

uccreuit, vt propè aperta interficiendi Pi-
arri consilia sererent, & illum etiam conui
ijs propalam, aut alicuius irreuerentiæ, ac
ulsæ illusionis contumelia appetere non ti-
ierent. Erant inter hos quidam non infimæ
ortis, nec prauæ existimationis viri, qui pro
ua in Almagrum charitate ac fide licet pa
um quietos ac benignos animos in Pizar-
um concepissent, omnem tamē odij impetum
noderata habendæ quæstionis expectatione
emperarant, ac ob id postea, Almagri caus-
a damnata, ab hoc impiorum numero defece-
unt. Quapropter vbi iam certius cognitum
sset, Vacianū Castrum, ab Cæsare missum in
Prouinciā, appulsum esse, ad illū excipiendū
quod ad captādā in ipso aduētus limite gra
iā, auresq; querelis præoccupādas plurimum
ertinebat) misère Alphōsum Montemaiorē,
ui grauitate ciuili, & prudētiæ opinione re-
quos antecellebat. Verùm Almagrus iuue-
is, & huius cōcitator Errada, abeūte Mon
emaiore, minimè tantisper æstuantis furo-
is stimulos reprimere potuerunt, dum iudi-
io res componeretur, sed sanguinem atq; v-
um ipsius Pizarri caput spirantes, tū qui-

Vacianus Caster in Prouincia ab Cæsare missus.

dem ſcelerati conceptus exitum feſtinare ſta tuerũt. Verũ huius rei quum manifeſtior in dies fama per vrbẽ increbreſceret, multiq; viri graues & boni Pizarro ſuaderẽt, vt matura cautione ſibi proſpiceret, firmũq; militũ ſatellitiũ aſſumeret, tamen ille, iã fato turpiſsimæ cædi deſtinatus, id ſe facturum pernegaret, ipſe Errada, vt perfidiæ geminaret ſcelus, ad Pizarrum acceſsit, vulgataq́ue in ſe de ſuſpicione plurimùm & grauiter ſe expurgat, maximeque moleſtum affirmat, quòd arma parans, & magnum haſtarum numerũ emens (concepta in ſe innoxium & ipſi ſyncerè peramicum ſuſpicione) aduerſus proditorias inſidias ſeſe inſtruere ac munire videretur. Tum verò Pizarrus, qui dubium metum ei hominis excuſationi facile remittebat, teſtatus haſtas non eum in vſum aut cogitationem à ſe coëmptas, humaniſsimè complexus eſt deprecantem, donatisq́ue aliquot malis arantijs, quæ (quòd tum recenter primum in Prouinciam fuiſſent aduecta) in magno precio erant, manum ipſius perfidioſiſsimè exoſculantem peramicè dimiſit. Tum Errada, qualem optarat, in Pizarro negli-

Ioannis Erradæ duplex perfidia.

negligentiam conſpicatus domum apud ſuos receſsit, cædiq́ue dies eſt iſthic inter coniuratos deſtinatus dominicus proximus, qui erat Iunij menſis viceſimus ſeptimus anni quadrageſimi primi ab milleſimo quingenteſimo. Id pridiè inter confeſsionem ſummi tẽpli parocho detectum fuit, qui idipſum Antonio Picado ſecretorum magiſtro aperuit, ac deinde, cœnatum ad Pizarri ædes ductus, ipſi Franciſco indicauit: ad quæ verba eius paululum expalleſcens vultus mutari viſus eſt, ſed reſumpto animo fabulam eſſe Picado dicebat, quòd recenter adhuc Errada peramicè & humaniſsimè ſe adijſſet. Verũ, quum præter id alia atq; alia nouis ſemper nuncijs ab viris probatæ fidei adijcerentur, tanta formidine paueſcere cœpit, vt noctu cum paucis Ioannis Velaſci Regini Prætoris domũ adiret, in eiusq́; ſinum animi trepidantis ægritudinem, his, quæ audierat, eidem narratis, effunderet, & domũ reuerſus poſtridiè, qui dies erat ipſius cædi deſtinatus, publico ſacro non intereſſet, ſed domi priuatum audiret, eoq́; abſoluto ad viſendum ſolandumq́; illum cum pluribus acceſſère Ioannes Velaſcus, & Fran-

Dies Pizarri cædi deſtinatus.

Pizarri metus.

Franciſcus Chaueſius. In meridie, cum ſatellites pranſum dimiſsi, alijq; præter hos duos domum abijſſent, & ipſa vrbs, dilapſis in ædes quibusq;, ſilentio meridionali conticeſceret, ecce Errada alijq; duodecim numero ex ædibus diſtrictos manibus gladios vibrantes proſultant, clamoremq; tollentes, vt nunc pro ſe quiſq; ad mactandum tyrannum adiungeret ſocium, qui regium Prætorem mori iuſsiſſet, per forum rectà ad Pizarri domum vadunt, areæq; portam celeriter occupant, &, illam vnũ relinquunt, qui, occiſo agno ad ſanguinolentum ferrum oſtentans, cæſum Tyrannum clamitaret, vt ſi qui ex ciuibus auxilio properare contenderent, cruentũ conſpicati enſem actum de Pizarro exſtimarẽt, eaque deſperatione domum reuerterentur.

Coniuratorum audacia.

Iã, percepto tumultu, Pizarrus properè Chaueſium proceſtrij atq; atrij ianuas obſerare iubet, dum ſe armet: ſed ille, metu ac trepidatione vix ſui compos, vſque adeo pauitabat, vt nullum oſtium clauderet, ſed rectà ad podij gradus decurreret, ibi rogantem, Ecquid iſthic tumultus eſſet, Errada & coniurati reliqui celeri curſu ad proceſtrium euecti mu-

Coniurati in Pizarri ædes irrũpunt.

li mucrone vulnerant, restare deinde stri-
to ense parantem inuadētes Parricidæ tru
idarunt. Ita, occupato atrio, ad Pizarri
ubiculum properant: profugiunt vndiq; sa-
ellites Hispani: ipse Velascus se è fenestra
ræcipitat: Ergo, imminentibus tantopere
ostibus, Pizarrus cum fratre Francisco
Martino, nobilibusq; duobus Ioanne Varga Pugna in
Gometij Tordoi filio, & Ascandonio, ac to- ædibus Pi
idem seruis vix bene armatus scuto gla- zarri.
ioq; ad ostium aduolat. Ibi hercule ardētior
uàm pro hominum numero aliquamdiu pu
na fuit, egregiè profectò locum defendente
Pizarro, & lingua etiam exhortante voci-
eranteq;, vt aduersus perfidos, aduersus la-
rones proditoresq; nulla nisi in dextris spe
epugnarent. Multum diuque cùm certatum
sset, demum Franciscus Martinus laßitu-
ine & vulneribus obruitur, in eiusq; caden
is locum insiliente seruorum altero cùm non
ninus cieretur certamen, metusq; circumsta
et parricidas, ne subsidium alicunde veni-
et, Errada socijq; pugna defungi festinant,
vnumq; optimis protectū armis vi in ostium
ncidere iubent, ita, dum irruentem illū pro-
pellere

pellere annituntur Pizarrini, validò impetu irrumpentes Parricidæ ostium occupant: & tum scelere antè concepto, tum pugnæ sustentatæ contumacia accensi tanto ardore vndique sunt adorti, vt Pizarrus, viribus exhaustus & spiritu anhelus, vix gladium palpitante præ fatigatione dextra regere amplius posset: ita humi ruentem, & miserabili voce frustra supremæ exomologeseos copiam inclamantem, iugulo perfosso, obruerunt, plæraq; etiam vulnera feritate & sæuitia trunco iam corpori adiecerunt. Tũ verò, trepidam interfecti Prætoris rumore vrbem peruadente, ducenti amplius repente emicuêre, qui ad facinoris euentum conspiciendum ad id tempus quieuerant: tum deserti hominum fuga vici, destricta aduersus dubitantes tela, ipsi parricidæ sanguineis per cõpita ferris discurrebant, & ante alios in equum proiectus Didacus Almagri filius, vrbemq; perequitans, magnoque paßim suorum clamore exceptus, omnium in se oculos conuerterat. Quocunque enim iret, iusserat proclamari Errada, eum esse genuinum Prouinciæ Prætorẽ, cuius rei consensum ab Patribus

Pizarri miserabilis cædes.

Regij tumultus & coniuratorum vis.

Almagrus iunior Prouinciæ Præturam occupat.

ibus Collegis postea etiã expreßit, pater-
e succeßionis iure adducto. Pizarri cada- Miserandũ fortunæ ludibrium.
r in templum serui aliquot, vti cruentum
at, extulêre, vixque vni Ioanni Barbara-
o ad exhibendum veteri hero sepulturæ ho-
orem spacium fuit, quum Didaciani ad præ
dendum caput, paloque ignominiosißimè
nponendum, aduolarent, id haud dubiè per-
ecturi, ni raptim humo iniecto condidisset
Barbaranus, postea exequiarum & funera-
ium cærimoniarum suo impendio appara-
um curans. Hunc vitæ exitũ habuit Fran
iscus Pizarrus, magnũ hercule funesto ex-
mplo documentum præbens, quid sibi vel in
ummo arridentis fortunæ fastigio, firmißi-
noque opum ac stemmatum præsidio stulti et
d omnia temporũ momenta mutabiles mor
ales spondere debeant, quum ille, tanti mo-
lo nominis Dux, in eo luculentißimi imperij
fulgore ac luce breuißimi temporis spacio ab
omni satellitum militumque, qui tanto nu-
mero familiam modò onerabant, tutela atq;
ope desertus, intra ipsa priuatarum ædium
munimenta, quod vix vlli tyrannorum acci
dit, à paucis latronibus incredibili & stupen
do im-

do imprimis ausu sit immanissimè trucidatus, tãtæque miseriæ finem acceperit, vt, qui non inexhaustis modò gazarũ thesauris abundabat, sed suo propè auro Cæsarem pascebat, nunc vix adornandis exequijs, liberisque prouehendis vel tenue opũ subsidium relinquendi facultatem haberet. Nec illud forte minorem æstimantibus admirationem adferet, quod inter duos hos summæ potentiæ, virtutis, atque audaciæ Principes, Almagrum atque Pizarrum, familiaritas, ab arctissima coniunctione & opum societate inchoata, in tantam mutuæ æmulationis ac repentini odij flammam præter omnium opinionem exardesceret, vt vterque sibi inuicẽ funestissimi excidij caussa fieret, quemadmodum in C. Cæsare atque Pompeio accidisse constat. Fuêre profectò naturæ dotibus, quæ in ipsis insigni ornamẽto eluxerũt, laborum tolerantia, liberalitate, & suorum amore plurimum sibi persimiles, quemadmodum etiam ætate fermè æquales erãt: vterq; iam senex Peruuinam exploratione aggressus est, ad imperiũque prouectus, pristinæ fortunæ habitũ egregia memoria seruabat, &, quod

Pizarri & Almagri senioris cõparatio.

quod maximè mirandum fuit, in tanta literarum & ipsius scribendi artis ignorantia, tantarum rerum administrationibus par & expeditus: digni ambo certè vel summorum Ducum laudibus, diuturnioreq́ occupati imperij fructu, nisi illud Almagrus, quod tempore ac spacio parandum erat, intempestiua præferuidæ cupiditatis præuaricatione affectasset, & Pizarrus sibi paris impatiens inconsultius ad vindicãdum, veteris amicitiæ parum memor, se demisisset. Vtrunque intestata & pudendæ egestatis plena mors sustulit, sed par certè successionis casus vtriusque posteritati ab inopinato accidit, quum Almagri filius, trucidato Pizarro & Regio occupato, Prouinciæ Præturam inuadere atque vsurpare non dubitarit, sed infaustum inconsulti imperij cæsus finem sit nactus: postea verò Cõsaluus Pizarri frater, pulso Vela Prorege, sicuti dicetur, imperium occupare nouumq́ue dominatum protendere confiderit, atque ipse etiam tandem debitas præcipitis confidentiæ Tyrannidisq́ pœnas turpi supplicio affectus inuenerit. Ergo hũc in modum Pizarro sublato, cùm Didacus Alma-

Pizarrus & Almagrus non omnis modò sciẽtiæ, sed scribendi ignari.

Almagri iunioris crudelitas.

gri filius per vim Regium occupasset, versa est iracundia in eos, quorum fidei suspicionem mouebat aut intercedens cum Pizarro familiaritas, aut vitæ consuetudo: quibus eiectis, cum libera extincto metu vrbs pateret, multa fuere perfugia exulum & proscriptorum, raptoq; viuere assuetorum, nec vlli parentium imperio, nisi vbi pessundato iure vis præceps libertatem agendi perdundique omnia, pro effræni latrocinantium ingeniorum arbitrio, communi permissione atq; vsurpatione concederet. Idcirco affluente passim turba, vbi spoliatis Pizarrinorum ædibus Didacus tumida & fatali iudicij præoccupatione se Prouinciæ Prætorem pronunciando, ius vindicandi, & incertam quæstionem, quæ patri cum Pizarro intercesserat, in vim manifestam trahit, improuisæ belli tempestati spem fortunasq; iniecit, & earum fructus omnino peruertit. Nam cum Regij turbidis suorum vocibus Princeps acclamatus, literis ad diuersos præfectos missis ab ijs etiam haberi & accipi plena nominis vsurpatione & iuris potestate vellet, primum Alphonsus Aluaradus apud Cichapoiades in veteri

veteri sede agens, & præsidio fortißimorum militum centum sat fretus, egregiè denegauit. Is enim vti egregia in Pizarrum fide fuerat, ita omne Almagrianum nomen summa capitalis odij acerbitate prosequebatur, & ad Cusconem in prælio, vti diximus, ante alios maximè cum suis sæuus atque immitis fuerat: idcirco varijs minarum promissorumq; illecebris sollicitanti Didaco vnum id responsum dabat, nunquam se prius ad illum accipiendum agnoscendumq; Prætorem adductum iri, quam manifestum Cæsarei consensus diploma vidisset, speraretq; se Magni Dei beneficio, & singulari fidelium bonorumque hominum adiumento, quæ vel pater vel ipse in Maiestatem atq; Pizarrum perfidiose atq; immaniter perpetrasset, ipsius latronumq; eius sanguine propediè vindicaturum. Quapropter cum mediocri equitũ peditumque manu in Alphonsum ab Didaco missus est Garzias Aluaradus, eodemq; itinere Michaëliam occupare, armaq; & equos inde abducere iubetur. Is profectus vbi Santã, quin decim millibus passuum Trugillo distãtem, peruenit, in Alphonsum Cabrerium incidit,

Alphonsi Aluaradi in Almagrum constantia.

qui Vanucone profugus Trugillũ cum paucis accelerabat, vt eam vrbem aduersus Didacianos tueretur, quem ob id captum, vbi Michaëliam processit, vna cum Voo Mediolanio capite plexit. Eodem tempore, cum Cuscone postulata Didaci perlata essent, Principes Patresq́ Collegæ, Francisco Caruaiale, qui plurimum adhuc sequentibus bellis innotescet, ad id maximè annitente, constanter se opposuerunt, quanquam, vt inani eiusmodi spei lactatione retardato Didaco aliquod parandi milites spacium haberent, tum se illum Prætorem accepturum per literas pollicerentur, quum luculentiore legatione voluntatis suæ sensus clarius apertiusq́ explicuisset. Fortè tum animi caussa abierant in venationem Gometius Tordous Senatorum princeps, cuius filium cum Pizarro ad ostium aduersus Pizarricidas pugnasse meminimus. Is reuertens, cum ex nuncijs obuijs rerum gestarum atque Didaci postulatorũ certior factus fuisset, falconi, quem manu gestabat aucupum more, iugulum diuellens, Pugnandi, inquit, hoc tempus est, non aucupandi. Nec mora, in vrbem vt venit, belli consilia

Cuscónica ciuitas authore Francisco Caruaiale Almagro se opponit.

Egregium Gometij Tordoi factum.

ia cum Principibus clam inire cœpit, Pe-
rum Ansurem è charcantibus ad vrbē ad-
ocat, ipse ad Petrum Holuinum profectus
st, qui tum aduersus Barbaros diuerso in lo
o res gerebat. Hunc grauibus incitamentis
rget, vt summam imperi se consessore acci-
eret, bellumq; Maiestatis nomine aduersus
Didacum administraret. Holuinus, quan- Petrus Holuinus bellum in Almagrum parat.
uam multum diuque recusans tanto oneri
e parem agnoscere nollet, tandem Tordoi
recibus accedit, vocatisq; Arecupia militi-
us vnà Cusconem profecti sunt, & fugere
nde Didacianos compulêre, qui iam nō ex-
guo numero sese insinuarāt. Ibi, approbato
Gometij consilio, Principes Holuino dato
cceptoq; sacramento tantisper imperij ac iu
isdictionis summam detulêre, dum ab Cæsa-
re alter daretur, statimq; non ciues modo, de-
dicatis in belli vsum omnium suarum fortu
narum viribus, se ad Holuini imperium du
ctumq; applicarunt, sed breui è vicinis agris
& Charcantibus, Petro Ansure ductore, plu
rimi ad signa eius confluxere, ita vt arma-
torū numerus intra paucos dies ad trecētos
succresceret. Holuinus, habito cum suis consi

lio, vbi Didacum amplius octingẽtos sub signis habere cognouit, deserta Cuscone, prius quam ab hoste omnibus rebus longè superiore circumueniretur, ad Alphonsum Aluaradum montana via proficisci constituit, quem iam fama nunciante perceperat egregriè postulatis hostilibus refragatũ intrepide in Didacum bellum apparare. Quapropter Garcilasco Vega, Petroq; Ansure equitibus, Castro ac Martino Roblesio peditibus præfectis vrbe exeßit, & agmine semper parato instructoque, ne alibi inopinatò impeteretur, magna celeritate ad Alphonsum contendit.

Holuinus ad Aluaradum tendit.

His rebus perceptis Didacus facile de Holuini consilio suspicatus, adoriri properantem, viamque intercludere statuit, tamen voluntate sua tardius proficisci potuit, quod Garziam Aluaradũ expectare cogeretur, quem ab illo ad Michaëliam occupandam missum fuisse ostendimus: vbi verò is reuersus est, iugulato Antonio Picado & liberis Pizarri eiectis, in viam se dedit, vixque cũ vnius diei itinere absceßisset, perlatæ Regium sunt

Vaciani ad Reginos literæ.

literæ Vaciani Castri Quitone datæ ad Frãciscum Barrionouium Thomamque Martinianum

tinianum Prædicatorum Pontificem, quibus monebat hos Vacianus, vt tantisper rebus præessent, dum ipse aduenire, quibus illi literis impulsi, & cum his Senatores, diuersæque aliquot sortis Principes clam Vacianum Diæceten & ipsius Vicarium Hieronymum Aliagum delegerunt: qua re confecta, magna eorum pars, ad Didaci crudelitatem matura fuga euitandam, Regio Trugillum profugit, nec tam id fieri clam potuit, quin subodoraretur Didacus, qui de retrahendis profugis aliquandiu cogitauit, sed veritus, ne id & Holuinum sibi eriperet, & vulgata de nouo Præfecto res suis tumultum inferret, eam cogitationem omisit. Ita quanquam periculosus Ioannis Erradæ morbus nonnihil moraretur, cuius omnibus consilijs innitebatur, tamen, vt Holuinum Sausanos iam excessisse audiuit, maxima celeritate ad eum insequendum contendit. At Holuinus, vbi ea propinquitate imminentem sibi Didacum vidit, vt nulla ratione euadere posset, stratagemate tali hostem elusit. Viginti equites nocte quadam in stationes hostium incurrere, & quot possent, captiuos adducere iubet,

Almagrus Holuinum insequitur.

Holuinus stratagemate Almagrum eludit.

atque illi postquam, imperatis nauiter factis, tres adduxêre, duos necat, tertio vitam indulgens aliorum etiam præmiorum pollicitatione impulsum sacramento astringit, vt ad Didacum eat, renuntietque castra eius proxima nocte se aggressurum: atque is vt eam rem Didaco persuasit, totam ille noctem in acie suos continuit, qua hostium mora & expectatione Holuinus tuto elapsus procul antecessit, nihilo tamen secius cognita fraude insequi Didacus haud destitit, forte consequuturus etiam, ni celerem nuncium cum literis, quæ accelerare iuberet, ad Aluaradum misisset, cuius rei moram quanta posset diligentia diuturniorem Alphonsus non fecit, breuiq; copijs coniunctis Didacum insequendo abstinere compulerunt: nam hunc sponte etiam mortuus apud Sausanos Errada nõnihil impediebat, & noua spes ad Cusconis intercipiendæ conatum verterat. Dum hæc geruntur, intereà Vacianus Caster Panamaidem Bonauenturanum in portum appulsus, atq; inde difficili itinere in Quitonicum agrum progressus, vbi de Pizarri cæde cognouit, sibi Prouinciæ Præturam assumit, & di-

Holuini et Aluaradi coniunctio. Ioannis Erradæ mors.

Vacianus Prouinciæ Præturam assumit.

diuersos Duces ad vrbes Principesq́ va-
ias in partes mittit, qui se accipere agnosce-
eq́ iuberent. Is enim, quanquã ad habendam
antùm de Almagri cæde quæstionẽ in Pro-
inciã missus esset, secretò tamẽ donato ad id
Cæsaris diplomate in mandatis hæbebat, vt
i eo tempore, quo ipse in Prouincia versare-
ur, è viuis Pizarrus excederet, tũ ipse tan-
isper Prætoriam administrationem obiret,
lum alter ab Cæsare summitteretur. Idcircò
d præparanda arma militesq́ conscribẽdos
Petro Pulletio præmisso, quum è Quitonico
naritimam in regionem descendens in Brac
amoros peruenisset, accesßit illi eius loci Præ
ectus Vergara, quem Cusconico in prælio
Sclopettarijs præfuisse meminimus, pari fœ-
icitate cum illo Trugilli Gometius Tor-
lous, qui iurgij caussa cum Garcilasco Vega
pluribusq́ alijs ab Holuino discesserat, se
oniunxit. Hac omnium in se inclinatione
vehementer gaudens Vacianus Trugillo ad
Holuinum atque Aluaradum profectus est,
latimq́ omnium assensu prõptißimè & ma-
gna lætitia ab Ducibus receptus est, iussoque
Holuino cũ omni agmine proficisci, in Sau-

Vacianus Regium tendit & accuratam bello apparando diligentiam istic adijcit.

ſanos, atque ibi ſe expectare, cum paucis Regium iter deflexit, vt iſthic armorũ tormentorumq́ imprimis accuratiorem curam ageret: Trugillum verò ad præfecturam Didacum Moram, virũ genere factisq́ illuſtrem, miſit, in cæterisq́ porro tanto diligentiſſimæ conſtitutionis proſpectu inſtantibus belli curis occurrebat, vt plærique tantæ cautionis diligentiam in viro togato, qui vix vnquam bellicis rebus interfuiſſet, bono omine mirarentur. Didacus interim Almagrius Cuſconem præſidio nudam per Chriſtophorum Sotellium, quem præmiſerat, in poteſtatem accipiens, ijs magiſtratu deiectis, qui Vaciani nomini addicti erant, maximum belli apparatum inſtituere cœpit, &, quod regio metalli ac nitri permultũ eſt ferax, magnæ tormentorum, ac pulueris tormentarij copiæ parandæ ſummam diligentiam adhibuit, ingentem etiam armorum multitudinem comparauit, ea paſſim per officinas cudi curando, ita vt quiſq́ miles lorica & armis indutus cerneretur, et plærique galearum coni auro vel argẽto immiſto interniterẽt. Sed Didacum, his rebus diligentiſſimè intentum, malum

lum intestinum propè oppreßit: Orto dißidio simultas Præfectos incesserat, Sotellium & Garziam Aluaradum, interfectoq; incrudescente iurgio per iram Sotellio hoc tumultu excreuit contentio, vt propè militum acies inter se infestis signis concurrerent, ni in medium se ingerens Didacus ferociam insurgentium mitigasset, vnde Garzias sentiens Sotellij necem, quòd percharum haberet, esse Didaco permolestam, veritusq; ob id ne increscente odio in vitæ discrimen aliquando veniret, interficiendi eius cogitationes agitare cœpit, & conceptum scelus demum in cœna perpetrare putabat. Inuitatus Didacus, quòd consilium & insidias expiscatus fuisset, ægrum se simulat, armisq; sub vestibus indutus infirmum, vt videbatur, corpus lecto componit, cum antè armatos aliquot ad cubiculi latus abdidisset. Garzias interim, qui ad cædem omnia domi diligenter instruxerat, cùm ad ædes Didaci velut morantem acciturus accederet, occurrens Martinus Carillus, ne ingrederetur, monebat, adiungens de ipso trucidando cogitari, verùm quum id pro somnio habens introire non dubitaret, Dida-

Garzias Aluaradus Almagrũ tollere intendit.

Almagri astuta simulatio.

Didacumq; Dominum Hispanico more compellando decumbentem læto ore rogaret, vt familiari colloquio valetudinem refecturus ad cœnam veniret, contraq; Didacus chlamydem poscendo, & se gladio succingẽdo exeuntibus reliquis velut ipse etiam egressum moliretur, subito Ioannes Errada defuncti Erradæ filius ostium clausit, Garziamq; apprehendens, Te, inquit, captiuum siste, stupenteq; illo, & propè fraudem suam detectã iam suspicante, Didacus stricto ferro pauentem feriens, Non captiuus, inquit, sed mortuus esto, simulq; cum dicto irrumpentes armati Garziam innumeris vulneribus lacerarunt. Ea cædes vulgata ingẽtem hercule turbam, Garzianis tumultuantibus, vrbi intulisset, ni Didacus properè tectis in forum euolans, fugientibus Garziæ familiaribus, principia maturo occursu sedasset. Hac re perpetrata, quod iam antè cognouisset Vacianum se cum Holuino coniunxisse, in Sausanos iter intendit, singulari toto hoc bello Pauli Ingæ fide atque auxilio adiutus, qui cum Barbarorum manu agmen semper præcedens itinera explorabat, &, vt commeatus vndequaque

ἅιρων ἀίρεται. Garziæ cædes.

affer-

afferrentur, egregiè, quod notitia atque authoritate apud incolas maximè valeret, prouidebat. At Vacianus, vbi intereà Regium peruenisset, sumptis mutuo septuaginta aureorum millibus, quod Didacus publicas fortunas, ærariją; incredibiles thesauros spoliasset, haud dispari cura bellum interea instruebat, paratoque mediocri tormẽtorum & virorum numero, vrbi Franciscum Barrionouium præfecit, eią; præcipiens, vt si Didacus, postquam ipse abijsset, Regium, sicuti fama tenebat, veniret, ciues maturo perfugio in naues se reciperent tantisper, dum ipse conuerso agmine Didacum persequeretur, in Sausanos ad Holuinum discessit, eoą; vt venit, quod magnus equitum peditumą; ac tormentorũ numerus confluxisset, exercitum in Præfecturas dispertiẽs Holuinũ, Ansurẽ, & Garcilascũ Vegã equitibus præfecit, pedites Petro Vergaræ & Nonnio Castro ducendos dedit, quibus veluti subsidiariam equitum peditumą; aciem duplici ordine, Gometio Aluarado duce, & Sclopettariorum turbã adiecit, cui Ioannes Vellæus præerat iuris laurea eruditionis caussa donatus, qui cum rei militaris

Ioannes Vellæus miles togatus.

militaris non vulgari peritia summam doctrinam coniunxerat, atque ante meridiem ius dicebat, interq́ Senatores togato habitu incedens versabatur, tempore autem pomeridiano chlamydatus caligisq́ segmentatis militarem habitum præferebat. Suprema tamen ordinũ potestas, acierũq́ cura Francisco Caruaiali incumbebat, quē iamprope octogenarium ob id Vacianus ad hoc munus sustulerat, quòd mirificam virtutem, animumq́, nulla ingrauescẽtis ætatis sarcina eneruatũ, præferret, & quum in Italia quadraginta amplius annos ordines duxisset, longißimè cæteros omnes bellicæ scientiæ existimatione superaret. Eodem tempore ad Vacianũ Consalui Pizarri, qui tum ab ea expeditione, de qua dictum est, Quitonem recẽter erat reuersus, nuncij venere, per quos ille cum auxilio adfuturũ se breui spondebat, verùm, gratijs ei beneuolentiæ habitis, respondit Vacianus, vt quietũ sua sese in sede Quitone contineret. Minimè enim ei bello Consaluum interesse volebat, quòd vel timeret, ne is præsens omnes occasiones ac spes cõponendæ per quietem rei cædis fraternæ vindicandæ studio

Franciscus Caruaial in exercitu generalis.

peruer-

ęruerteret, vel quòd vereretur, ne, postquã
i castra venisset, amore ac memoria Pizar
i fratris abrogatum sibi imperium ad illum
eferretur. Ita remissis nuncijs, audiens Cu-
cone Didacũ mouisse, & ad Vamantiacum
ræoccupandum, aut certe ingentis amnis
ransitum intercipiendum contendere, eò e-
iam è Sausanis properauit, præmisitque ad
ca exploranda Didacũ Roam, qui proxi-
nè Vamantiacum progressus, vt Didacum
aud procul abesse didicit, perpulit Vacia-
um sequentem, vt ad hostem anteuerten-
lum festinius adueniret. Idcircò summa ce-
eritate properans, quũ duobus ab vrbe pas-
uum millibus sub vesperam consedisset, fa-
na allata Didacum proxima nocte in vr-
em venturum, nonnihil sibi incanduit, quod
uorum, qui tardius sequebantur, pigritia
dhibitæ celeritatis suæ industria retarda-
etur, quoad remissus Alphonsus Aluara-
lus eos omnes grauiter increpitos & festina-
re iussos adduxit. Tum verò nulla mi-
litibus data quiete Vacianus iter continu-
ans, quod obuiorũ paßim montiũ asperitati-
bus perdifficile occurrebat, præterita vrbe
vlte-

Vacianus in Almagrum Vamantiacũ tendit.

vlteriore parte per totam noctem in arm[...]
constitit, sed vbi altero nuncio postridiè Di-
dacum amplius adhuc nouem passuum mil-
lia abesse cognouit, ad eum Franciscum Dia-
quesium cum his mandatis misit, vt fidei a[...]
potestati Cæsaris, quam impiè in omne nefa[...]
præceps excußisset, iusta pœnitudine sese red[...]
deret, copiasq́ dimitteret, quod si facere non
grauaretur, rerum omnium iniquè, et ad cru-
delitatem proximè gestarum veniam habi-
turum, sin minus, cum eo se iure acturum eo,
quod ad impios rebellesq́ puniendos naturale
iudicium legesq́ præscripserint. Diaquesium
cùm mitteret, simul militē alterum locorum
apprimè gnarū Barbarico habitu indutum
cum literis clam ad pertentandos Didaci Du-
ces misit, sed, illo capto & suspenso, Didacus
grauiter Vacianum redarguit, quod, cùm pa-
cis ineundæ remedia quærere videretur, indi-
gnæ proditioni suorum aut certè turbis atq́
dißidijs Duces suos per secreta literarum mo-
limina concitare conando sese inuoluere atq́
implicare contenderet. Sciret itaque, dum ipsi
cum Holuino atque Aluarado suis odij in-
terneciui hostibus res esset, non sui esse animi

ipsius,

Vaciani ad Almagrū mandata.

Almagri ad Vaciani mandata responsum.

ipsius mandatis parere, nec exercitum prius dimittere, quam Cæsareo sigillo obsignatum veniæ donatæ diploma in manu haberet. Porro, quod istiusmodi secretis literarum machinis impugnare se contenderet, eam sperare militum suorum esse fidem, vt non modò dati sacramenti ius constanti fiducia conseruare poßint, sed ipsi propediem virilem pro sua salute, dignitate, atque in Prouinciam iure defendēdo pugnā fidelibus dextris animisq; sint præstituri. Audito Didaci responso Vacianus rem prælio committere statuit, motisq; inde castris in æquiore planicie, quam Chupam indigenæ vocabant, consedit, intelligensq; dubitationis nonnihil multis iniectum, an Didaci ab Cæsare damnata caussa esset, quod ab Cusconico prælio Ferdinandus Pizarrus in Hispaniam profectus in custodia habitus, ad iudiciumq; reiectus fuisset, Cæsaris nomine sententiā in Didacū pronunciauit, eundē, bonis fisco adiudicatis, appendicesq; eius proscriptionis & necis denique damnans. Postridiè, cum propè hostes aduenissent, propiusq; sensim secundū æquiores quosdam montes ab latere sinistro, mili-

Vaciani in Almagrū sententia.

tari via deserta ad vitandas paludes, subirent, Vacianus Nonnium Castrum cũ quinquaginta Sclopettarijs ad lacessendum prælium emisit, hostesq́ distinendos, dum sui, qui transeundi montes erant, transcenderent, nec ascendendo occupatis Didaciani transuersis tormentoriarum pylarum ictibus vehementissimè nocerent. Ita, cùm iam suos summa occupasse nauiter vidit, Vacianus Caruaialẽ acies instruere iussit, ipse, in quãcunque partem venerat, seduli & Ducis & hortatoris munere fungebatur, tantumq́ iubebat animis cogitare, ipsi qui essent, vnde orti, ac nati, pro quo, & aduersus quos pugnaturi essent, Cæsareum decus ab ipsorum virtute pendere, victis fugæ receptusq́ locum superesse nullum, vincentibus diuitias perpetuas opimasq́ exuuias, & certè præclaram defensatæ suis dextris Cæsareæ dignitatis famam gloriamq́ non inani præmio fore. Ad quæ cum vno ore omnes fortem fidelemque virtutem summa constantia se præstituros sponderent, omnibusq́ in rem bene compositis haud ita multum diei superesset, perlibenter Vacianus in sequẽtem diem prælium

Vaciani ad milites exhortatio.

distu-

distulisset, verùm, dehortante Alphonso Aluarado, qui militum ardorē nulla mora refrigerandum dicebat, optasse tum sibi dicitur Vacianus Iosue potestatem, vt, sicuti illum fecisse sacræ literæ prodiderunt, ad diem lucemq́ prolongandam Soli in occasum vergenti quietem imponeret. Plurimus etiam non ipsum modo, sed cæteros quoque Duces, metus tenebat, ne descendēs gradatim agmen ab aduersis hostium tormētis laceraretur, sed commodùm altera via auersior sinistrorsum ab Aluarado demonstrata est, quæ in vallem ducebat, secundum quam minore periculo ad hostes perueniri poterat. Iam pariter suos instruxerat Didacus: equitatus duas in partes diuisus, in suas veluti alas peditatum receptum habebat, Ioanne Balsa, Tello, ac Didaco Mendesio, qui Rodorici Orgonij frater erat, Præfectis, tormenta valli instar ita frontem protegebant, vt, simulac in conspectum hostes venissent, magno pylarum imbre prodeuntes ad summam perniciem stragemq́ exceptura viderentur. Igitur, quum hostiles iam bombi personarent, via cōmonstrata Vaciani descendere, sicuti instructi

Vacianus Iosue potestatem sibi precatur.

erant, cæperunt. In dextro cornu Aluaradus ibat, vbi regium signum ab Christophoro Barrientio gestabatur, sinistrum Holuinus, Gometius Aluaradus, Garcilascus Vega, & Petrus Ansur tuebantur, inter primos ipsi versantes. Inter hæc equitum cornua peditum agmen ducebant Petrus Vergara, Ioannes Vellæus, & Nonnius Caster, & supra hos ipse aderat Caruaial, in cuius audacia virtuteq; omnem plærique spē reposuerant. Hinc veluti quartam aciem obtinebat Vacianus à cæteris paulisper separatus (triginta equites erant) vt quò res aduocaret, opem ferret, spectatorq; fieret ignominiæ cuiusq; fortitudinisq;, magnum animorum incitamentum. Dum hoc ordine militari processu descenderent Vaciani, hostes nunquam iaculando cessabāt, exiguo tamen descendentium damno, quum glandes altius elibratæ militū capita præteruolarent, quod conspicatus Didacus, ratusq; corruptum ab hoste tormentorum Magistrum Candiam, velut ex composito sublimius iaculari, properè destricto gladio aduolat, è vestigioque Candiam obtruncat, & tormenta acrius displodi

ſplodi iubet, quæ ad imperata quum acerrimè vehementiſsimeq́; glandes contorquerentur, nonnulliq́; iam caderent ex Vacinianis, & reliqui vix depreßioris loci beneficio pylas euitarent, agmen Caruaial reſiſtere iuſſit, ne magis propinquando ſummæ ſtragis diſcrimen milites ſubirent. Tum verò Didacus his veluti non dubiæ victoriæ initijs, & ſuopte etiam ingenio concitatus, ratusq́; viris fortibus indignum, ſi tanta quiete ſe loco tenerent, & expectabūdis ſimiles ipſi quoque certamen non laceſſerēt, prouectus aciem cum tormentis applicare cœpit. Id ſicuti primum multa alacritate accidit, ita poſtremo haud dubiam victoriam Didaci manibus eripuit, primumq́; ante omnes Petrus Suuaretius excubiarum Præfectus obſtitit, clamitans exercitum vnico nudari munimento, quum tormentis propinquantium hoſtium ordines vel ante pugnam & acies applicatas diſſringi poſſent, nunc verò ea occaſio corrumperetur, poſtquam ipſi prius appropinquantes id ſpacium interciperēt, in quod conſiſtendi mora intra patentiores tormentorū ictus hoſtes proliciendi eſſent. Sed vbi fru-

Cauſſa erepta Almagro victoriæ.

stra clamantẽ se vidit, deteriore semper vincente sententia, equo concitato indignabundus ad Vacianum transiuit: tum ad tympani pulsum suo incedentes passu in mutuum quoque conspectum acies venerunt, ac Vaciani, vbi ex deiectiore loco infra attollentis se planiciei supercilium peruenissent, ne glandibus in ipso accessu obruerentur, dum tormenta hostium displosa essent, substitêre. At Didacus, si forte primos lacerare ordines posset, nullam tormentorum procellam intermitti iubebat, & quanquam ex innumeris glandibus plæraeque ferè inanes, Vacianos planiciei insurgentis supercilio adhuc protegente, emitterentur, ingens tamen peditibus, qui erectiores ad summitatem stabant, non sine terribili stratorum hominum aspectu damnum incidebat, ita vt tetra cædes non dubiam turbationem, ac metum fluctuantibus ordinibus incuteret, & Ducibus destrictis gladijs in quascunque partes discursando, & mortem comminando fugæ inhibendæ, & pauentes animando comprimendoque plurimum isthic laboris esset. Equites etiam cum superata accliuitate conspicui fierent,

Vacianianorum cædes ac trepidatio.

rent, non minore propè strage excepti sunt, & ipsi etiam inter laceratorum turbam Petrus Holuinus ac Gometius Tordous ab intercurrentibus hostium Sclopettarijs singulis glandibus interfecti cecidere. In hac omnium consternatione Petrus Vergara & ipse ictus ad equites clamat, vt properè irrumperent, prius quàm pedites, qui propè ante tormentorum fauces stabant, obruerentur. Omnes igitur & aliena increpatione accẽsi, & se mutuo alius alium increpantes incitant equos, raptoq; agmine in hostes effusis habenis ruunt, simul pedites, canentibus vndique signis, eodem momento gradum inferre cœperunt. Neque verò Didaciani segnes erant, equitesq; non minus alacriter pugnam excepêre. Ibi tum, vt initium hastis interdirigendis factum fuit, vtrinq; impigrè ad gladios peruentum est, ac tum vir virum amplexus maiore animo & sanguine memorandũ quisque facinus patrare satagebat. Diuersa parte peditum sensim propinquabat certamen, quos omni adhortationis genere Caruaial tormenta contemnere iubebat, plurima, quàm vanus glandium sit impetus, viris fortibus

Holuinus ac Tordous interfecti.

Pugna ad Vamantia cum.

 ostendens,

ostendens, & ne se, quod firmo armorum munimento protectus esset, hæc dicere existimarent, admirabile & stupendum facinus ausus ruptis vinculis arma ac loricam abijcit, atque vti tum nudus erat, & goßypini thoracis fulgore conspicuus ferrum modo manu tenens concitato cursu in tormenta procurrit: qua Ducis vesania pedites ferè obstupefacti, tum suo quoque furore ac strage vecordes per glandes, tormenta, viros, armaq; inuaserunt, & vt eo impetu perculsos vidêre hostes, ne perturbatis aut resumendi animos aut impetum instaurandi facultatẽ darent, annitentes, cùm iam propè nox interlabens prælium dirimeret victoriam haud dubiam interceptura, instare vndequaque pergunt, eodemq́ue tempore, quum equites etiam oblanguescens certamẽ renouarent, Vacianus, vt equestrem tumultum perculsis hostibus ageret, triginta equites, quos hactenus ad vltimum subsidium reseruarat, intulit, cohortesq́ue duas in sinistro cornu ferocius victoriam conclamantes aggressus cruento certamine concisis fere ad vnum omnibus deuicit, quum ex suis Ximenen atq; Montalphum & mi-

Stupenda Caruaialis audacia.

ꝫ milites aliquot fortißimos amisisset. Eo *peditum equitumque intolerabili impetu Di* *daciani iam se amplius sustinere vndiq; per-* *culsi ac cæsi nequierunt, quin reliquam salu-* *tis spem in fuga peterent, ipse Didacus, vt* *præter omnem expectationem tanta vi ho-* *stes contendere, & demum suam aciem incli* *nare vidit, & ipse tenebris protectus fugæ se* *dedit. Tũ verò Martinus Bilbonus & Chri* *stophorus Sosanus, vt ab Duce fortunaque* *deseri se sensêre, summo furore ac rabie in* *medios feruntur hostes, seque nomine compel* *lantes, & se Pizarri interfectores alto cla-* *more memorantes cædendo sauciandoque va* *dunt ira truces, furore præcipites, lymphati,* *amentes, desperatione cæci, quoad tandem ra* *bidarum instar ferarum vulneribus dissecti* *in eo fremitu occubuere. Cũ vndiq; iam à Va* *canianis victoria conclamaretur, Didacia-* *ni pars in montes vicinos, pars Vamantia-* *num fugam intendit. Didacus vt Cusconem* *venit, vna cum Didaco Mendesio ab suis* *Prætoribus Rodorico Salasarte, & Anto-* *nio Ruitio Queuara comprehensus est. Ceci-* *dere hoc prælio (quod in decimum septimum*

Almagrianorum & ipsius Almagri fuga

 Septem-

Septembris anni quadrageſimi ſecundi incidit) ferè vtrinque trecenti, atque inter hos Petrus Anſur, & , vt dictum eſt, Holuinus atque Tordous, qui candidis auro intertexto thoracibus induti quod eſſent, agniti ob id ab hoſtibus, & contortis in eos certatim globis confecti fuerant. Omnium verò iudicio eius victoriæ laudem promeruit Caruaial, qui vſque adeo intrepidè morte contempta corpus tormentis obiecerat, & fortiſsima irruptione primum hoſtes perculſos in fugam verterat. Secundum hunc proximam virtutis ac diligentiæ laudem tulit Alphonſus Aluaradus, fuereq́ adhuc plurimi alij, quorum virtus hoc prælio ab inſigni confidentia conſtantiaq́ innotuit, inter quos primum obtinent locum Benitus Caruaial, cuius ſequentes libri multam adhuc mentionem facient, Didacus Aquilera, Hieronymus Aliagus, Ioannes Barbaranus, quem Pizarro exequias celebraſſe meminimus, Lupus Mendocius, Didacus Cetenus, Petrus Hinoſa, Melchior Verdugus, & Petrus Purtocarrerius, adhuc pluribus factis memorabiliores poſterioribus libris futuri. Multa nox fuit, prius quam

ıam milites in castra reuocari possent, quos
's Vacianus accõmoda oratiõe collaudauit,
r gratias egit. Postridiè summo mane curan
is saucijs, quorũ numerus quadringẽtos ex-
debat, et mortuis humãdis operã dedit, atq;
Holuini & Tordoi cadauera Vamãtiaci ho
orifico funere sepeliẽda curauit, sumpsitq́; de
õnullis suppliciũ, inter quos fuit Ioãnes Tel
us præcipui inter Didacianos nominis, pau
isq́; pòst diebus Cuscone profectus Didacũ iu
ulauit, idẽ Mẽdesio factur', ni is fœlici irru
tione carceres effugisset: quibus rebus pera-
tis, Duces quosq́; cũ militibus, vt eorum one
e Prouincia atq; ipse liberaretur, varias in
artes scrutandi atq; occupandi misit, Petrũ
Vergaram in veteres sedes ad Braccamoros,
Ioannem Perin in Mullobambos, Didacum
Roam ad nouas terras perquirendas versus
Occidentalis Oceani littora & Argyreum
amnem cum Philippo Guterio ablegauit, ip
se vitam aliquandiu Cuscone in tranquilli-
tate atque ocio egit, venitque paulo pòst
eò Quitone Consaluus Pizarrus, vnde in
Charcãtes ad veteres possessiões reuersus est.

Almagrus iugulatur.

FINIS.

θεὸς τὸ δέος.

Hiſpani quum in indigenas ſum-
mam inuſitatæ ſeruitutis inſolentiam
exercerent, ad eam corrigendam de-
creta in Prouinciã miſſa ſunt, in qui-
bus inter cætera cõtinebatur, vt, qui-
cunque ſe vel Pizarri vel Almagri fa-
ctioni immiscuiſſent, ſeruis indigenis
ſpoliarẽtur. Ad hæc decreta exequen-
da, cum Proregio nomine in Prouin-
ciam Blaſcus Nonnius Vela miſſus eſt,
vnà cũ Ephoris quatuor, verũ, quum
natura ſeuerus atque immitis ille nul-
lam Ciuitatum poſtulationem admit-
teret, ſed inexorabili auſteritate de-
creta exequi vellet, ei ſe Cuſconica
ciuitas oppoſuit, Ducémque Conſal-
uum Pizarrum delegit, qui in ea tum
occaſione facilem viam ad imperium
ſtratã ſibi conſpicatus publicæ cauſ-
ſæ ſimulatione ſuam rem cum Fran-
ciſco Caruaiale agere cœpit, quod vbi
ab nonnullis ſentiri cœptum eſt, Prin
cipes quiq; profugere ad Proregem
ſtatuunt, verùm ſeueritatem hominis
veriti

eriti ad veniæ impetrãda diplomata
althaſarem Lauſanum ad Velã mit-
int, qui celeriter diplomatibus impe
atis reuerti contendebat, ſed re euul
ata ab his retractus ac captus eſt, qui
onſalui ſtudioſi Regio ad illum in-
quendum ſe effuderant. Tunc Re-
ij tumultu per eã noctem ſuborto,
dibusq; inquiſitis, quum Velæ Pro-
gi nunciatum eſſet, inter eos profu-
os Ilani Suuaretij cognatos eſſe, id il
us impulſu factum ratus ad Suuare-
um adducendum fratrem miſit, qui
bi hominem lecto exire iuſſum ad-
uxiſſet, Suuaretius iſthic per iurgiũ
oram Vela cæſus eſt, vnde graui &
phororũ & totius ciuitatis odio in
lum orto, decreuit Vela fugere Tru
illum, & Regium euaſtare, ſed rem
ciſcunt Ephori, augetur tumultus
prope ad manus venitur, ac tãdem
ela ab Ephoris capitur, & in Hiſpa-
iam deſtinatur, verùm Aluarus, cu-
s cuſtodiæ tutelæq; mandatus erat,
itinere gratiam cum capto init,
atque

atq; ita restitutus, quũ Tumbæũ ap-
pulisset, bellũ instaurare cœpit. Cõsa-
uus autẽ, percepta Ephororũ ac Velæ
discordia, Regiũ cũ armato exercitu
venit, ac tũ palã Imperium ac Prætu-
rã Prouinciæ postulat, tandẽque vi &
metu ad eũ cõsensum Ephoros per-
trahit, dehinc in Velã conuersus eum
Popæanã confugere cogit, atq; ipse in
summa turpitudine ac voluptate mul-
tis mensibus Quitone hæsit, vbi dum
tẽpus terit, authore Didaco Centeno
apud Argyropolitanos occiso ipsius
præfecto Almẽdra nouũ bellũ exortũ
est, sed illuc misso Caruaiale id teme-
rè concitatũ celerẽ finẽ habuit, quum
ille Centenũ in antrũ fugere cõpelle-
ret: pari fœlicitate per Alphõsum Hi-
nosam Panamaitis pactione inani e-
lusis, & Melchiore Verdugo deuicto,
Isthmũ occupauit atq; obtinuit: ipse
demũ acri ad Quitonẽ prælio cõmis-
so Proregẽ Velã Popæana callidè ele-
ctũ deuicit atq; interfecit, Regiúmq;
triumphabundè reuersus est.

LEVI-

LEVINI APOLLONII GANDOBRVGANI MITTELBVRGENSIS DE REBVS IN PERVVIA GESTIS.

LIBER IIII.

BEllo ingenti confecto, & Pizarri morte Almagrorumq́ interitu factione sublata, otiosæ pacis & securæ quietis lorem tandem aliquando res Peruuina spe- abat, perpetua diuturnorum bellorũ quasatione fatiscens, cùm inexpectatò omnem Prouinciam maximi & longißimi belli tur is alius casus inuoluit, quanquam honestisimo instituto ad deprauatißimæ consuetudi is emendationem sit illatus atq; inductus. Ægerrimè enim nouis homines legibus deuinciri volunt, si indurata iniquarum consuetudinum vsurpatione valescentes frænos inoletæ licentiæ ab ijsdem imponi intelli ant. Hispani longa quadam maiorum vsiatione durum & immite in deuictos subiu atosq́ Barbarici nominis hostes hominum genus,

genus, qua Mauros Numidasq; tractare solent, ad Occidentem rerum potiti, eandem duritiem atque inhumanitatem vbique in noui Orbis indigenas exercebant, atque idem licentiæ ac potestatis ius sibi in captiuos sumebant, quod priscis seculis Domini Ethnica insolentia audaciaq; in seruos atque vernas vsurparunt. Miseros enim non vilium modo mancipiorum munijs defungi cogebant, sed pecorum instar clitellis ac sarcinis onerabant, noctes diebus fodiundo auro continuare, mensis seruire, fœminarum obsequijs vetere spadonum cõsuetudine adesse, agrum colere patiebantur. Id impudicæ atque illicitæ potestatis malum Cæsar, piorum quorundam hominum sacrati ordinis instinctu adductus, noua salutaris decreti constitutione constringendum corrigendumq; haud inuitè suscepit, & quanquam ferè omnibus damnum insigne ex eo accessurum non ignoraret, plus tamen ea in re, ad Christiani nominis dignitatem pertinẽte, pietatis ac modestiæ rationi, quam hominum fructui compendioq; dandum putauit. Idcirco proposita statuta ac promulgata sunt, & in Prouinciam breui

Ius ac licentia Hispanorum in noui orbis indigenas.

missa.

missa. Cauebatur ne quis incolam (vti hacte nus omnes consuessent) aut domi seruũ præter voluntatem teneret, aut sine laborandi mercede seruilibus operibus astringeret, aut ad portandas sarcinas similiaq; eiusdem fœditatis onera subeũda inuitum compelleret: deinde penitus ijs, qui vel cum Pizarro vel cum Almagro factionum sustinuissent nomen, serui indigenæ adimerentur. Quum hoc decreto incolis succurreretur, eodem negotio ei quoque difficultati mederi placuit, quæ in forensium caussarum actionibus insidebat. Lites enim & id genus actiones intentatas persequentes longè Panamaidem confugere, & interdum longissimo amplius mille laucarum spacio ab domo patriaq; ad immensos impendiorum sumptus disiungi, & longissimo sæpe tempore iudicia ac definitiones iudicum expectare oportebat. Nam quanquam vnicuiq; vrbi ac populo magistratus, iusq; legitimum ad caussarum discrimen diremptionemq; non deerat, tamen summæ iurisdictionis, & extremæ prouocationis authoritas ad Panamaidos Iudices pertinebat. Proinde hinc summi Iudicij sedes inter Va-

Decreta in licentiam lata.

timaliam & Nicaragnam translata est, ad quam vniuersa regio, quæ Terræ Firmæ nomen habet, respectaret, Peruuinis autem caußis archisenatus Regio destinari placuit, cui Consiliarij quatuor, totidemq́ Ephori, & supra hos Præses vnus adessent, qui (quod Peruuinæ Prouinciæ magnificentia, & negociorum incidentium grauitas ita benè ferrent) Proregis appellatione ac Maiestatem gestaret. At, diuulgato per Prouinciã edicto, quod anno fuit quadragesimo secundo, grauißimus indignantium hominum motus erupit. Nam suis impensis, sanguine atque sudore explorata inuentaq́ regione, cùm inter pacta ab Cæsare obtinuissent, incolas, quos cœpissent, suæ potestatis fore dũ viuant, mortuorum etiam filium natu maximum, aut, si liberos haberent nullos, vxorem, eoq́ modo connubijs impliciti innexique vetustis altas cognationum stirpes egissent, indecens atque iniquum esse clamitabant, se nunc senes, & cicatricibus laceros contra fidem & gratiæ referendæ æquitatem vsitata diu iustorum bonorũ possesßione spoliari. Propterea vndequaque ad Vacianum literæ com-

Regij archisenatus Peruuinis statuitur.

Ob decreta hominum in Peruuia tumultus.

ræ commeabant querentium, atque ille ita disserebat, si luculentius res ad Cæsarem referretur, diuersa ratione huic negotio prospectum iri: idcirco conuentum Principũ habendum, ac de communi consilio legationem ad Cæsarem mittendam suadebat, &, quod Regium conueniendo ob loci æquitatem Cuscone videretur commodius, cæteros quoque per literas inuitans eò suo cũ comitatu profectus est. Interea, ad exequenda edicti statuta, Peruuiæ Prorex à Cæsare declaratur celeberrimæ seueritatis Blascus Nonnius Vela Abilanus, qui antè summa cum iustitiæ laude Malacæ ius dixerat, atque illi Ephori sunt contributi, Licentiatus Cepeda Tordesilanus, Lisontius Tiada senator Vallisoletanus, Aluarus eadẽ in vrbe caussidicus, & Petrus Hortitius Sarates, itemq; Augustinus Sarates Regio senatui secretorum ac rationum magister. Hi calend. Nouemb. anni quadragesimi tertij naue conscensa fœliciter omnes Theonymã appulêre. Hic dum aliquot dies cunctatione transiguntur, Vela Prorex, (ita enim deinceps appellabimus) quod inter illum atque Ephoros leuiusculis

Prorex ad exequenda decreta in Peruuiam mittitur.

Ephori Peruuini Concilij.

ex rebus dißidium ignesceret in grauißimæ simultatis flammam erupturum, non expectatis Ephoris, quanquam plurimi rogando obsisterent, naue præparata ex Isthmo meridionali pelago prouectus, fœlici nauigatione Tumbæum appulit. Inde Regiũ terrestre iter apparans, quocunque venisset, incredibili austeritate præscriptas leges exequi cœpit, licetq; Michaëliæ ac Regij Ciuitatum Legati accedenti obuiam missi scripto tradito postularent precarenturq;, vt, cum ad Ephoros eius negotij pars authoritasq; pertineat, nec ipsi soli fas sit quicquam illis inconsultis nesciisue, aut dißidentibus machinari, rem omnem ad ipsorum aduentum legitimumq; Concilij Regina in vrbe habendi conuentum differret, tamen nihil omnino abstinere incœpto volebat, iniquam esse postulationem affirmans, cum decreta infractarum instar legum ad tollendas deprauatarum licentiarum consuetudines, omneq; Tyrannidis euertendum nomen destricta solido Cæsareæ cõstitutionis fundamento incumbant, quæ tenacißima fide ob id præstari sit æquũ, quibusq; nullæ inanium appellationum nugæ inter-

Vela Prorex Tumbæũ venit.

Legatorũ Peruuinorum apud Velam postulata.

Velæ seueritas, & ad Legatos amarulenta respõsio.

gæ intercedere & aduersari aut debeant aut possint. Erat enim Vela non ingenitæ modo seueritatis mirè tenax, sed per se ingenio durus, amarus & contumax, nec quicquam pensi ducens, modo, eo æquitatis iustitiæq; tenore inuicta obstinatione confirmato, vel leuissimæ existimationis apud vulgus vmbras consectaretur, et nomen suum terribili indomitæ seueritatis morositate in terrorem induceret, & vel inuisa fidelitate, maximoq; plebis insanientis odio veterem opinionem gratiamq; ingratus auceps apud Cæsarem tueretur. Ita, reiectis Legatorũ postulatis, confestim horrido rumore fama omnem Prouinciam est peruagata, venire Proregem intolerabili truculentia decreta exequentem, nec vlla appellationum, postulatorum, aut refragationum nomina quicquam morantem, atque hinc multa aliorum commentis addebantur, qui maximè concitatam hominum inuidiam Proregi volebant: ob id Vacianianorum varij pullulabãt tumultus, alij respuendam inuisi Iudicis audaciam, & authoritatem nihili faciundã tantisper censebant, dum Ephori præscripti adessent, plurimi omnino

Velæ ingenium.

Vacianianorum in Proregem murmura.

non recipiendum clamabant, quòd acerbissima seueritatis trucitate non ferendus contra omnem rationem consuetudinemq́ Cæsaris clientibus atq́ subiectis, legitimum ius audiendi derogando, indignum commisso munere sese fecisset. Hos compescuit Vacianus, bene q́ sperare nec dubitare iußit, quin simulac Ephori aduenissent, in legitimo Concilio benignè ipsorum postulata audirentur, atque ita (vti Vela missis ad ipsum literis fieri iusserat) solenni renunciatione Prouinciæ Diœcesi se abdicauit, Regiumq́ peruenit. Ibi non minore dissidio disputatum fuit, venientémne Proregem, & ipsa decreta acceptare par esset, quum ex ijs quiq́, qui seruorum numero diuites sibi consultum volebant, immensissimè occlamarent, dicerentq́ vrbem amaro homini, & vel ipso Rhadamanto horridiori præcludendam, & tota Prouincia interdicendum: sed post longas variasq́ consultationes tandem Ilani Suuaretij Proconsulis æquitate est factum, vt venientē Proregem digno honore exciperent, atque idcirco iam viginti tantum passuum millibus absenti Gauram viros, nomine ac probitate illustres

Vacianus generali Præfectura se abdicat.

Ilanus Suuaretius recipiendi Velæ author.

illustres, obuiã officij caussa mitterent. Proinde ab his ad vrbem adductum læta & hilari pompa ciuitas excepit, introeuntem sub vmbella inaurato parapetasmate contecta Proconsules in vrbem, inde Senatores coccineïs togis spectabiles ad templum, & ex eo in regiam deduxêre. Paulo antè Vacianiani, vel quòd seueritatem hominis timerent, vel quod eidem omnino parere nollent, Vadaciliam, direptis Vamantiaci tormentis, profugerant, quod cùm antè percepisset Vela, absoluto inductionis triumpho Vacianum capi, in publicumq; carcerem abstrudi iußit, eundem eius profugij motusq; in se concitati apprimè conscium esse iudicans. Tum verò ea indignatione permoti optimi quiq;, & ipsi Senatorum Principes circumsistere Velã omnes, supplicesq; obsecrare, ne tantum squallidißimi ignominiosißimiq; carceris probrum ei viro inferret, qui inter Consiliarios Maiestat. excelleret, quenq; fortem ac pium Prouinciæ gubernatorem sensissent. Nam licet postridiè etiam capitis damnaretur, honestiore tamen custodia dignum posse videri eum, cuius virtutem tot honesti ciues præsentes spectassent,

Vela Prorex Regij recipitur.

Vacianus comprehensus in publicum carcerem truditur.

 sent,

ſent, & tota Prouincia nō ſine ſummo tranquillitatis fructu experta fuiſſet. His precibus Vela adductus liberiorē Regiæ carcerem Vaciano indulſit, cùm ſe prædem centum millium aureorum ciuitas præſtitiſſet, qua tamen nequaquam contentus fide, quicquid Vaciani erat, mulctauit, & iuri ſubiecit, ita vt ea indigna in bonum virum amarulentia consternati plærique offenſos ab eo animos verterēt, multi obſtreperas voces palàm attollere auderent, plurimiq; furtim ſe Cuſconem ad effugiendum immitiſſimi Iudicis rigorem cateruatim proriperent. Vix hac re peracta cicurataq;, cùm in omnes ſæuire inciperet, tandem expectati Ephori adfuêre, Cepeda, Aluarus, ac Tiada, ægro Sarate Trugilli relicto, ſtatimq; haberi concilium, iuriſq; adminiſtrationem fieri, ac prius de more regium ſigillum recipi atque introduci Vela iuſſit. Id ſolenni cærimonia in capſa reconditum vehebat equus inaurata ſyndone conſtratus, quem ſub vmbella Ioannes Leonius Proconſul dextra inducebat. Acceptato per hanc pompam ſigillo, variarum cauſſarum actiones cœptæ ſunt, in ipſiſque principijs

Vacianus precibus ciuitatis liberatur.

Ephori Regium veniunt.

Cærimonia qua regiū ſigillum recipitur.

vna

na inter cæteras incidit, quæ, excitata prio
um iurgiorum mußitationumq́ memoria,
perrimis dißidiorum ac simultatum flucti
is Velam & Ephoros implicauit. Ille Re- *Caussa dissidij inter Velam & Ephoros.*
um proficiscens, infra vrbem viginti pas-
um millibus cùm ad Gauram peruenisset,
cum hominum effugio planè desertum, &
uos in muro versus Hispanico rythmo so-
ros offēderat in se astutè cōuitiosos. Eam
ntumeliam quanquam ab Antonio Solar
eius loci Præfecto non dubitaret esse profe
am, rem tamen impræsentiarum dißimu-
rat, dein Regij inauguratus paulò pòst
d se euocarat Solartē, de eoq́ conuicio haud
scurè in suam contumeliam perstricto gra
iter expostulans, quum illi excusare se, atq́
uertere culpam, & respondère difficile esset,
aretq́ titubando manifesta conscientiæ si-
na, iratus Vela cōcludi vndique palatium
ussérat, accitoq́ sacrifico, cui reus damnatus
upremæ expiationis munia perageret, cer- *Velæ in Antonium Solartem ira.*
um erat nulla longiore interposita mora
d porticus epistylium Solarti gulam fran-
ere, sed ille restitans clamando quærendoq́
e contra omne ius ad necem insontißimum

 trahi,

trahi, tantisper rem egit, dum excitus Archipræsul cum grauibus aliquot viris accurreret, delinitoq; Vela multis precibus obtineret, vt efferuescenti iræ spacium daret, & Solartem ad carceres reijceret. Dum hîc amplius duos menses squallidus delituisset, fortè accidit, vt ad audiendas reorum caussas Ephori captiuos inuiserent, atq; in hunc demum prolapsi rogant, quis eũ huc casus coniecisset. Is ne sibi quidẽ cõstare asserit, adeoq; nec litem hactenus intentatam esse, nec Iudicem alterius se cuiusquam rei postulare, nisi quod ita Proregis iussu iniunctum dicat, vt se in compedes coniectum carceri demandaret. Statim rem ad Velam deferunt Ephori, nec sibi quicquam criminis aut alterius capitalis caussæ in Solarte offensum demonstrant, quamobrem in probrosi carceris fœtores contrudendus videretur, sed ita vulgò ferri, ipsius insana iracundia eò repente proiectum esse, quod si cum veritate faciat, nec plenior eius supplicij caussa in homine coargui posſit, nequaquam iuris æquitatisque se, nec aliud exequi posse, quã Solartem, veluti insontem innoxiumque, indigna immeriti

Solartes ægrè vita donata in carcerem conijcitur.

meriti carceris turpitudine primo quoque tempore liberare. Ad ea stomachabundo ore respondit Vela: iussu suo cõprehensum id scelus, in vinculaque coniectum, sibi etiã in optatis fuisse fœdæ crucis supplicio vitam illi finire, scilicet vt memorabili exemplo addiscerent cuncti, quam sibi pœnam expectandam putarent, qui vanorum spiritum leuitate audaces violata Principum obseruantia temeraria calumniarum licentia ad se incessendum ludendumque abuti confiderent. Idcircò cum illum ad suam existimationem conuiciosis rythmis lædendam, aliasque obtrectationes in se criminum spargendas, quæ nemo attestari poßit, nulla verecundia abstraxisset, se quoque seuerius iuri suo ad audaciam castigandam sibi indulgendum putasse: nihilo secius capiundi occidendique, quem sua vlciscẽdi libido vellet, liberam sibi potestatem ex regiæ Præfecturæ prærogatiua relictam esse, nec vlla neceßitate compelli se, vt ea in re ipsorum rationem consensumque respiciat aut requirat: At illi nõ vlterius eius potestatem patere demonstrantes, quàm iuris iustitiæque septa ferrent, Solartem

Velæ arrogantia.

Solartes inuito Vela liberatur.
Bellum in Velam Cuscone paratur.
Consaluus Pizarrus è Charcantibus aduocatus dux in Velā creatur.

tem innocentem pronunciant, liberūque paucos post dies dimittunt. Hæc veluti scintillā ignescentis dissidij fuit. Dum hæc geruntur Regij, totius propè Prouinciæ vnanimi conspiratione atrox in Proregem Cuscone bellum parabatur, ab ijs, qui infensissimo odio Velæ seueritatem insectabantur, & decretis omni conatu intercedi maximè cupiebāt. Hi Consaluum Pizarrum multis precibus incitatum è Charcantibus Cusconem euocarant, Ducemque dixerant, qui Regium proficisceretur, & omnium nomine in Concilio, facta aduersus decreta appellatione atque eorum postulata emēdatione, publicā caussam tueretur. In id & ipse consenserat Didacus Centenus, Cusconem Argyropolitanæ ciuitatis nomine plena cū potestate missus, statimque magna inter omnes deliberatio incidit, præstarétne solum inermi lingua caussam agere, an armato cum præsidio Regium venire, pluribusque rationibus propositis, quod Vela iam delectum militū habere cœpisset, quod decreta omni trucitate inexorabilis nulla appellatione admissa perageret, quòd deniq; iactitasset sibi ab Cæsare impositum esse, vt ca-

ut capitali supplicio Consaluū tolleret, quòd factionibus inductis & cæso Almagro Prouinciam interturbasse diceretur, statutū est, vt ad se tuendum, ac Proregis omne ius reuoluentis atrocitatem refutandam sustinendamq; armato exercitu Consaluus iret, cui consilio non tepidis suggillationibus frigidam suffundebant caussidici ac practicis versutijs imbuti, qui, vti precio venales linguas gerunt, callidis vafrorum argumentorum anfractibus funesto impioq; consilio fundamenta rationum quærentes, vim vi retundendam, Iudicemq; audacia non iure contendentem pari ausu virtuteq; optimo iure sustinendum reprimendumq; testabãtur. Proinde Consaluus Dux atque Imperator omniū consensu acclamatus, cui ob vetus Francisci Pizarri imperium, veluti ad iustam fratris hæreditatem, cupidè ad summam Præfecturam anhelanti Prouinciæ inuadendæ imperijq; occupandi huius occasionis opportunitas mirificè arridebat, probè diligẽtiæ suæ ad inflammandos homines, velutique oleum flammæ addendum, et seditionem augendam copijs armisque parãdis partes agere cœpit.
Ad

Cõsalui ad bellum gerendũ prõptitudo & diligentia.

Ad milites conscribendos commodam illi facultatem præstitere thesauri regij, ærarium publicum, defunctorum bona, & ciuium priuatæ quorundam fortunæ, quibus cum mediocrem manum contraxisset, misit Franciscum Almendram ad itinera claudenda, ne quicquam rerum Cuscone gestarum ad Velæ aures perlabi posset. Scripsêre tum Principes Senatoresque Cusconici ad Argyropolitanos, vt Didaci Centeni consensum, quem Consalui imperio pro sua potestate attribuisset, ratum habere vellent, cum omnibusque virium suarum facultatibus, vt demum Regium iter institutum suscipi poßet, ad se venirent: ipse insuper Consaluus per literas vnumquemque sibi notum ac familiarem sollicitabat. Verùm inciderat tum commodùm Respub. in diligentes ac fideles Præfectos Aloisium Riuerium Antoniumque Aluarum, qui, coniecta altius cogitatione, clandestinas Consalui machinas prospicientes id Centeniani consensus nomen minimè sibi curæ esse responderunt, ciuitatemque ob id eã esse animi constantia atque existimatione, vt, licet summum ex decretis detrimentum

acce-

cepturaesset, à pristina tamen fide in Ma
tatem sua desciscere, quam præ cæteris ha
nus religiosissimè coluisset, ignominiosum
tet, potiusq; opinetur, vel cum summa for
narum iactura atq; discrimine eandem in
ic etiam caussa Maiestati fiduciā constan-
amq; præstare, quàm abrupta obsequij fi-
nunc noua conspiratione, quæ nihil ab re-
llione abesset, in eius leges ac missum Pro-
gem perfidiosè eniti. Hæc non omniū qui-
m voluntate rescripta fuerunt, quum mul
, Consaluiani nominis studiosi, diuersissimè
on modo sentirent, sed ad inuadendā Rem-
ub. Præfectis persæpe insidias struerent. Ve
ùm hi, singulari cura diligentiaque sibi præ
auentes, dolos facilè deuitarunt, ac tandem,
t post longos errores ambagesq; in vrbem
liplomata sunt illata, assentiente Senatu
nagna lætitia Velam Prouinciæ Proregem
acceptarunt, quare facta, sicuti iußi erant,
viginti amplius equitibus instructis per di-
uersos viarum secretarum anfractus, ad eui
tandam Consalui vim, Regium ad Velam
sunt profecti. At ille, quanquam arctißimè
vias obsideret, ne rerum suarum quicquam
ad Pro-

Argyrepolitani Consaluo imperium agnoscere nolūt & Velam Proregem acceptant.

ad Proregem perferri posset, fama tamen diu Velam cælare non potuit, qua facilè excitatus (cũ ad ea omnia credẽda, quæ vel incertis & nullo propè authore promanatis rumoribus didicisset, imbecillis, suspicax, & propè odij in se communis gnara conscientia adduceret) bellicæ curæ apparatum instruere cœpit. Ante omnia, vt validis pecuniæ neruis prima Martis initia suffulcirentur, centum aureorum millia sibi accipit, quæ Vacianus Cuscone deportata mox ad Cæsarem auehenda iam naui condiderat, tormenta, viros, arma parat, & cohortes centuriat, equitibus Alphonsum Montemaiorem, & Didacum Cutum præficit, peditum curam Martino Roblesio Pauloq; Menesæo assignat, Sclopettariorum præfecturam Consaluo Diæ attribuit, atque his omnibus Velam Nonnium fratrẽ præponit. Erant illi præter Reginos ciues armati amplius sexcenti, &, vt frequente exercitio militem ad rerum gerendarum veritatẽ acueret, sæpè falsò vulgato hostium aduentu ad arma concini, frequenter in foro militari testudine instructas cohortes circumcurrere, sæpissimè, veluti ad

Vela apparatum bellicum instituit.

pugnam,

pugnam, in aciem ire iubebat: atque his ludicrarum occupationum voluptatibus suorum animos experiens, quòd parum æquam Vacianianis fidem haberet, crederetq́ liberiorem custodia Vacianum clandestini quippiam consilij præmoliri, dato ad arma signo, dum quisq́ discursando occupatur, per certos satellites Vacianum, Petrum Cabreriũ, Ferdinandum Mexiam, Laurentiũ Aldanium, Melchiorem Ramiretum, fratremque eius Balthasarem diuersis vrbis partibus clam comprehendit, liberatoque solo Aldanio, Cabrerioque ac Mexia Panamaidem, & Ramireto Nicaraguam in exilium missis, Vacianum in naui vinctũ tenuit nemini caussam intentans, quamobrem ea supplicij ratione tam præcipitanter cum quoquam ageret. Per id tempus holcades duæ, mercatorijs mercibus oneratæ, ad Arecupianum portum appulerant, quas Consaluus retineri iussit, et conuectis in illas tormẽtis maritimas subuectiones impedire, & Reginum etiam portum oppugnare decreuerat. Ea res percœpta Velam magno terrore affecit, quod nihil aduersus eius generis vim antea præparasset,

Vacianus secundo captus ab Vela.

ſed cũ ingens periculum euenturum proponeretur, ni id malum matura arte caueret, nauim ipſe etiam in portu parat validam, tormentiſque inſtruit, & huic Hieronymum Surbanum cum ſtrenuißimis fortißimiſque militum, quibuſque imponit: ſed eum metum per ſe fortuna Velæ ciuitatique breui deiecit. Erant Arecupiæ Alphonſus Cazara, & Hieronymus Sernæus, qui Proregis clã ſtudioſi, cognita Conſalui voluntate, noctu ad naues tormenta aduehenda expectantes deſcenderunt, ac trierarchis auro obtruſo victis, è portu in altum prouecti Regium curſum habebant. Nec mora, cognito nauium aduentu, per ſpeculatores ab alta inſulæ vicinæ pharo proſpectantes, ignarus rei Vela ratusq; venire oppugnaturas, extemplò ad littus cum equitibus contendit, ſimulq; Surbanus acriter tormenta in aduentantes diſplodere cœpit: ſed vbi velis contractis Cazara atq; Sernæus amicitiæ ſigna dederunt, tormentis ceſſantibus lembis adnauigantes re expoſita Velæ naues tradidere, vnaq; in vrbem magno cũ ciuitatis gaudio ſunt profecti. At Cõſaluus, quicquid vlla ſedulitate

Holcades Conſalui intercipiuntur.

ad bel-

ad bellum gerendum contrahere poterat, Cuscone intentus curabat. Vltra quingētos sub signis habebat, & veterani nominis plurimos, qui sub fratre eius Vacianoq́ue stipendia meruerant, & sub hoc Duce, quo nemo per omnem Prouinciam vulgari æstimatione ob longam experientiam spectatamq́ue virtutem præstantior habebatur, ad ingentium diuitiarum spem alacriter nomina dederant, postquam è diuerso seueræ Cæsaris leges, & his multò seuerior exactor Vela spolijs prædæq; inhiātes grauioribus stimulis irritaret. Equitibus Petrus Purtocarrerius, peditibus Ioannes Vellæus Queuara, Sclopettarijs Petrus Cermenius præerāt. Acies tribus distinguebantur signis generalibus, prima regium præferebat, altera Cusconicæ ciuitatis, tertia Pizarrinæ familiæ propriū, quod postea Petro Pulletio attribuit. Tormenta campestria habebat magnitudine rariore viginti, pulueris, & pylarū numerum ingentem, cæterarumq; rerum, quas belli vsus postulet, copiam permagnam. Tum verò Consaluus hoc apparatu instructo non clandestinis amplius consilijs viam ad conceptum

Consalui ad bellum industria & apparatus.

 auidæ

auidæ mentis explendum præmunire, sed palam in concionibus colloquijsq; propositū detegere cœpit, simulq; paßim creberrimis instigationibus reliquis ferociæ audaciæq; omnis calcaria subdens, amplißimæ suæ caussæ rationes differebat. Quanto ipse fratresque sui labore, quóue capitum fortunarumque periculo Peruuinam terram fuerint perscrutati, atque Cæsaris ditioni nominiq; subiecerint, quantos inde ex eadem auri argentique thesauros in Hispaniam transmiserint, nulli ignotum esse, tamen interfecto crudelißimè fratre Prætore, non modo aut ad natum eius, aut ad se eius imperij legitimā emeritāq; hæreditatem secundum pactorū tabulas non esse delatam, sed nunc pro meritis gratiaque ad se spoliandos leges atrocißimas obiectas, & his longè atrociorem tetrica fronte & inexorabili pectore exequēdi caussa missum in Prouinciam esse Blasium Nōnium Velam, cui præter omnem iuris consuetudinem cunctam appellationum postulationumq; populo facultatē derogare, vniuersam Prouinciam miserrimis turbationum tragœdijs concutere, se vero supra omnes contumelias omni

Consalui Protestatio aduersus Velam & decreta.

pro-

probrorum genere lacerare, immaniterque supplicium capitale minitari sit volupe, quando non quicquam modo vnquam aduersus Maiestatẽ abs se delictum cœptumq́ue, sed omni supremæ industriæ vigilantia honori ac dignitati eius fortiter fideliterq́ue esse desudatum constet. Idcircò sibi Cusconicæq́ue ciuitati visum fuisse, vt in generali Prouinciæ concilio confidenter aperteq́ue omniũ caussa ac voluntas postulatioque explicetur, ad Cæsaremque Legati mittantur, qui certius illum de publico statu Ordinumque postulatis edoceant, atque erudiãt, in eam nimirum spem, quòd facilè malo succursum ea ratione iri confiderent, sin verò mutare prorsus Cæsar statuta, aut de earum seueritate aliquid remittere nollet, tum se mandatis morigeros fore, licet vel pronis pectoribus vermiũ instar rependo manibus pedibusque huc contendendum sibi esset, propterea, quo hæc præclaro ordine ex ipsorum Principum adeoque omnium hominum postulatis peragi queant, constituisse se Regium proficisci, & armata quidam manu non violãdi lædendiue quempiam caussa, sed vt se & tot optimos popula

res clientesque aduersus effrænem Proregis inclementiam atque vim conseruet atq; defendat, cũ non modo seueritatis remittendæ illi quicquam animi esse sit certum, sed ad infaustæ immansuetudinis continuandum tenorem in dies adaugendis viribus copijsque comparandis vniuersam curam, studium atque operam penitus adhibere fama increbescat. His iactationibus effecit, vt multi incertæ voluntatis illi adiungi, certamque victoriam sub eo Duce sperare non dubitarent, qui non omnes modo Prouinciæ Duces belli scientia & Martis vsitatione longissimè anteiret, sed fœlicibus auspicijs ad vniuersæ Prouinciæ tutelam salutemque aduersus durissimum hominem signis explicatis procederet. Applicuit se magna voluntariorum etiam turba, qui pacis odio & lucri cupiditate ex vicinijs sese passim effuderãt, quãdo præter iactatas hortationes promissaque Consaluus etiam (vti erat annos quadraginta natus) ab excelso vegetæ ætatis vigore pecuniæ profusus immensæ liberalitatis fama, & studio erga milites incredibili, & virtutum etiam genuinarum illustri nobilitate,

Consalui ætas.

ani-

animiq; magnanimi, & corporis proceri amplitudine, admirationis humanæ modum excedente, mortalium mentes accenderat. Consaluus nihil differendam profectionem ratus, Cuscone eduxit cohortes, quum paulò antè Franciscum Caruaialem exercitui præfecisset. Is proculdubio erat militiæ peritissimus, & recente ad Vamantiacum pugna maximè illustratus, ordinem sub Petro Nauarro Duce clarissimo duxerat, & prælio etiam Ticinensi interfuerat, in quo captus ab Cæsarianis Ducibus fuit Franciscus Gallorum rex, posteaque in Hispaniam vnà cum Catharina Lytonia pellice commigrarat, & istinc in Peruuiam traiecerat, vbi honestè quieteq; vita aliquãdiu traducta, ab Francisco Pizarro in eo Prouinciæ tumultu ac Barbarorum rebellione præfecturã Cusconica in vrbe adeptus, & in summo honore ab Vaciano etiam propter virtutis opinionem habitus, adauctis vehementer facultatibus, & amplius sexaginta aureorum millibus corrasis: sub Velæ aduentum in Hispaniam redire statuerat: sed vbi vectoriam nauim nancisci non posset, fatris trahentibus ab

Consaluus Cuscone in Velam egreditur.

Francisci Caruaialis vita & mores.

Consaluo ascitus est, & ab eodē summa præfectura donatus, homo certè supra fidem bellicosus, & supra humanæ naturæ vires fortis; ad octogesimum annū prouectus erat, tamen rara senectus vulgari ingrauescētis ætatis torpore, nec iuuenile rugosi corporis robur, nec florentē grauis animi vigorē infregerat aut labefactarat: statura erat mediocri, sic tamen vt toroso habitu apprimè neruosi ac validi corporis vigorem exprimeret, fatigato aut humus aut sedile cubito caput inclinans tenenti cubile erat, ac semper tempora somni quam noctis arctiora transigebat. Sed has laude dignas corporis dotes ex communi militarium virorū contagio, quos omnium scelerum quotidiana tractatio in omnem licentiam efferare solet, teterrima nequißimi ingenij vicia conspurcabant. Nam quantum corpore insignis, fortis toleransq́ videbatur, tantum animo erat vehemens, ebrius & supra omnem modum crudelis, sæpe omnis misericordiæ expers, frequenter ad voluptatem nulla aut exigua de caussa, quem liberet, ad necem raptari atque abstrahi iubens, ita vt demum non sera diuinæ iræ vindicta

Caruaial octuogenarius.

Caruaialis animi vicia.

dicta

dicta tantæ immanitatis truculentiam postea fœdissimæ necis supplicio miserabiliter extinctus perluerit. Consaluum, quanquam antea in illo temperati ingenij moderatio morumq; honestas egregia pietate condita non defuisset, prosperis rebus desipientem fortuna eadem viciorũ lue infecit, ita vt ad summam miserabilis Prouinciæ cladem, et bonorum imprimis virorum oppreßionem in hac labassantis æquitatis opportunitate non vetus duntaxat commendatio atque mutua cognitio, sed par studiorum turpitudo ac similitudo hos coniunxerit, & quod maximè admirandum videtur, demum etiam fortuna vtrunque ad amplißimum omnis fœlicitatis culmen euectum exitiali reflatu aduersa subito ex tanti splẽdoris ac spei fastigio ad turpe supplicium præcipitatum depresserit. Per eos dies fortuna inopinato casu Petrũ Pulletium Consaluo adiunxit. Is, Vanuconi ab Vaciano præfectus, ad Velam salutandi gratulandiq; caussa peruenerat, impetraratq; ab eodem præfecturam veterem ea conditione, vt Proregi beneuolam ciuitatem teneret, ciuesq; ad omne ferendum auxilium, si res ferret,

Caruaialis & Consalui similitudo studiorũ

ret, paratos & promptos. Pulletius domum reuersus non id modo industriè faciebat, sed ad Proregis fauorem aduenas quosdam principes pertraxerat, Gometium Solisiũ, & Bonifacium, iamq́ Proregis decreta expectabat. Is, vbi opportunum videretur, cum publicis schedulis priuatisq́ literis ad Pulletiũ Hieronymum Villegam Vanuconem misit, quibus, vt ad se iuuãdum veniret actutum, mandabat. Recitatis in Ciuitatis cõcilio decretorũ schedulis, et ipsius Velæ spectata voluntate, metus oẽs præoccuparat, ne, si Proregi se applicarent, tristi euentu sibi id cederet, quando Consaluianorum postulatio, & ipsius Velæ seueritatis offensio non paruam suspicionem inferret, ne, Consaluo debellato cæterisq́ ad officium obsequiumq́ redactis, Vela seueri imperij iugum ciuitati repentè inijceret, & ab inuicta seueritate inexorabilis horridas exitialesq́ decretorum leges cunctis imponeret. Proin concordi murmure succlamatum est, vt relicto Vela ad Consaluum transirent; apud quem signa pro libertate, vita, fortunisq́ defendendis explicantẽ vberiores spei, opis exitusq́ facultates proponebantur.

Vanuco ad Consaluũ deficit.

bantur. Vela celeriter per Ilatopam indigenam Principem rem expiſcatus, ad claudendum iter Pulletio Vanuconitiſque fratrem Nonnium & Conſaluum Diam miſit. Hi, quantum poterant, accelerantes properè Vadaciliam, viginti paſſuum millibus Regio diſtantem, peruenerunt, vbi clam cum hoſtibus facta cōſpiratione Cōſaluus Dias Nonnium Velæ fratrē è medio tollere, & ad Conſaluum tranſire decreuerat. Anteçurſores, dum ad Pariaxacam vicinum vicum præcurrunt, occurrentem habuêre Thomā Martinianum Prædicatorij ordinis virū, quem ad rem componendā Vela Cuſconem ad Conſaluum miſerat. Is ſeorſim cum milite quodam colloquutus aperit, quid in omnes ipſumq; imprimis Nonnium conſpirationis ſit conceptum, locoq; is ni celere fuga raptim excederet, poſtremum eum diem victurum oſtendebat. Ille externatus, reuocatis ſuis, cum Thoma Vadaciliam reuolat, vulgoq; ad diſcutiendam explorati conceptus ſuſpicionem ſpargebant, irritum perſequendi laborē eſſe, quando Pulletium iam in Sauſanos penetraſſe conſtaret, at remotis arbitris ſecretò

Conſalui Diæ in Velæ fratrem Nonnium tacita proditio.

inſtans

Nonius insidias fugit. instans discrimen Nonnio exponunt, & , ni ante noctem facessat, certissimam necem imminere confirmant. Attonitus Nonnius nulla mora clam equis subtractis se subducit, raptimque sub tenebras proficiscens, deducente Thoma, effugit, Regiumque perlatus Velam, nusquam fidam opem sentientem, seseque omnium manifestissimis odijs ardere experientem, incredibili luctu onerauit. Vix euaserat Nonnius, quum Pulletiani Duces Vadaciliam irrupere, statimque Sclopettis omnium pectoribus admotis, & ipsi etiā Consaluo Diæ manibus colligatis astuta simulatione ostentabant, quasi fortuitò non destinato consilio id factum fuisset. Sed nemini dubia esse poterat callida conspiratio, quum, nulla intercedente ira aut simultate, satis abs re alienum appareret, Pulletianos eam vinciendi duritiem Consaluo Pulletij genero inferre. Ex his, qui cum Dia missi fuerant, cum tribus duntaxat Rodoricus Ninus euasit, quem, cum hostes nulla re, vt ad Pizarrum transiret, permouere possent, equis vestibusque abreptis omni contumelia affecerāt, ita vt vir genere & dignitate clarissimus pedes, vixque

Pulletiani Vadaciliā irrumpunt

Rodorici Nini in Velam constans & laudabilis fides.

subli-

bligaculis vilißimis pudenda contegens, r sparteis calceamentis pedum plantas de- ndens asperrimo itinere Regium perueni- t. Ea autem Pulletij defectio vsque adeo rcommoda Consaluo accidit, vt, ni is casus m inclinantem ac iam ruentem instauras- t, non dubium foret, quin in ipso limite bel um confidenter inchoatum, dissoluto exer- tu & quibusq; profugientibus, ferè pessun- atum concideret, ipsiq; infœlix vitæ exitus beundus proponeretur. Vix enim Cusconi- agro quum excessum fuisset, repentè (quod onsaluus imperij fasciumq; supercilio ela- us, sibiq; quidlibet licere existimans, cristas astuoso spiritu attollere, & imperare atque xequi, quod colluberet, occiperet) plærosque aximi nominis atque authoritatis Princi- es palam Maiestati iniuriam fieri, atque in andem tumida seditione insurgi, omniaque iõ ad optatam catastrophen relapsura præ- entientes pœnitudo inceßit. Fuêre inter hos Principes Gabriel, Gaspar, ac Gometius Ro s, Garcilascus Vega, Petrus Barcus, Ioan es Saiauedra, Martinus Florentius, Go- netius ac Aloysius Leonij, & Petrus Man giarus,

Turba in Consalui exercitu.

Principes qui primũ ab Consaluo secesßêre

giarus, viri toga paceq́; spectati, & Peruui-
narum rerum diuturno exercitio maxim-
clari. Inter hos nōnulli assumptis secū sche-
dulis, quas exhibere in Concilio statutum fu-
rat, furtim secretis viarum ambagibus auf-
gêre, quorum defectione tantus perturbato-
rum militum, vndequaque se iam ab Duci-
bus ac Præfectis suis deseri ac prodi creden-
Consalui trepidatio. tium, motus Consaluianos perculit, vt fer-
omnes ad fugiendi cogitationes decurrerent,
& ipse Consaluus, hac cunctorum fluctua-
tione trepidus, in Charcantes ad veteres se-
des cum amicissimis fidissimisque quibusque
secedere, ac se aduersus omnem vim præmu-
nire isthic cogitaret. Verùm coucitatæ Pro-
uinciæ & manifestæ seditionis initio facto,
quum nullum vsquam satius tutiusq́ue con-
silium inueniret, quā cœptis insistere, eorum-
q́ue fortunam, quam suo capiti rebusq́ue sui
Deus daturus esset, experiri, quo cœpisset iti-
nere, Regium perrexit, cohortationes, qua-
posset, in vulgus spargens, & famam diuul-
gans, sibi multorum ciuium Reginorum li-
teris significatum esse, tanta in spe atque ho-
minum cupiditate suum institutum versari,
vt,

t, quanquam ipse cum quinquaginta dunaxat equitibus Regium perueniret, commo ißimè optata consequi posset. His atq; alijs icitamentis aliquamdiu spem atque animos suorum sustentauit, sed vbi plurium sen im relaxari fidem & voluntates flaccescere viderentur, tanta cum pauitatione metus c dubitatio apud omnes renata est, vt vel ntra triduum quosuis dilapsuros periculum ertißimũ appareret, ni in tanti discriminis nomento Pulletius adfuisset, cuius aduentu omnis cum tumultu timor, fluctuantiumque estus resedit, quum Pulletius, adductis amplius quadraginta equitibus, non militũ modo augmento dubios in deuinctæ fidei officio contineret, sed valido mitißimorum verborum solamine tristes atque abiectos, resuscitata spe atque alacritate, confirmaret, supraq; id in vulgus editũ esset, si minus Consaluus cœptã caussam persequi vellet, id per se Pulletium cum suis facturum. At Gaspar Roas, cæteriq; omnes, quos iam Consaluiani imperij pertædebat, tacitè inter aures mußitantes perlibenter ad petendam Velæ gratiam, fugiendumq; perduellionis crimen conuer-

Pulletij aduentus Consaluianis animum reddit.

Gaspar Roas cum suis ad Velã transfugere cogitat.

conuersos animos inclinarāt, sed, quod primi seditiosæ temeritatis authores fuissent, pœnā veriti, neque seueritatis Velæ ignari, vix rationem dispicere poterant, qua pacem, libentibus ac propensis quidem votis petitam, consequerentur. Tandem id constitutum fuit, vt ad Velam Regium Balthasar Lausanus vnà cum Ferdinando Caballio sacrati ordinis cum literis mitteretur, atque is suis verbis proponeret, si certa rerum perpetratarum venia tabulisq; confirmata daretur, ipsos quamprimū, relicto Consaluo, ad illum transituros, nominisq; authoritate cum reliquos antecedant, vix esse dubium, quin aduersa tantorum virorum defectione reliqui aut idem desciscendi consiliū sequuturi sint, aut, Consaluo deserto, dissoluti vagique diuersas in partes profugituri. Lausanus, labori industriæque nulli parcens, summa festinatione vnà cum Caballio Regium peruenit, postulatisque declaratis, celeriter ab Vela impetrat optatū veniæ donatæ diploma, ac, re diligenter curata, secreto iterū ad Consalui exercitū viā habebat. Hoc negotium, quanquam summo silentio confectum erat, diu

Balthasar Lausanus & Ferdinandus Caballius ad Velam veniæ querēdæ caussa mittuntur.

diu tamen clam esse, & hos imprimis fugere non potuit, qui Consaluo ex occulto fauebãt, vniceq; indomitam Velæ atrocitatem, vt in securitate decretorum immunes viuere possent, exterminatam prostratamq; volentes, etiam ijs cœptis, quæ ab manifesta rebellione non abhorrebant, studiosè cupiebant atq; patrocinabantur. Quocirca, vbi cum tabulis ac diplomatis discessisse Lausanum didicerunt, certoq; prospicerent, si ea virorum capita, qui inueterata prudentiæ authoritate valebant, studijs repentè mutatis deficerent; gregarijsq;, ab primatum ferè consilijs pendentibus, suasq; in ipsorum factis spes repositas continentibus, fidei instabilis exemplum præberent, de Consaluo, cæterisq; actum esse, qui insolentissimè acerbissimeque dominanti Velæ, atque nocentissimis Cæsareorum decretorum statutis opponere atque obiectare se intrepidè ausi fuissent, ad Lausanum Cabelliumq; retrahendos circiter viginti celerrimis equis sub vesperam se effuderunt. Inter hos Principes erant Balthasar Caster, Laurentius Mexia, Rodoricus Solasartes, Didacus Caruaial, Franciscus Ascouetus, Petrusq;

trusq;

trusq; Martinus natione Siculus. Non fefellit volantes rapida celeritas, Lausanum Caballiumq; vico in quodam hospitantes deprehendunt, diplomataq; abripiunt, & ea ad Consaluum mittunt, & ad eius castra cum captiuis Petrus Martinus profectus est. Consaluus primum nonnihil attonitus, deinde de tanto fortunæ beneficio plurimũ sibi gratulatus schedulas delatas secretißimè vnà cum Francisco Caruaiale perlêgit, deinde easdem cum præcipui nominis Ducibus, quorum fidei maximè confidebat, communicauit. Horum omnium, prò vt quisq; grauiorem supplicij pœnam ex ea proditione sibi futuram ominabatur, aut seueræ sententiæ luculentiora præmia ab Consaluo captabat, concors censura erat, vt insignis supplicij inusitata atrocitate cæteris tanti facinoris concipiendi metus incuteretur. Nec mora ea sententia pronuntiata, ipso Pizarro ab hac crudeli concitatione inflammatam mentem in omnem immanitatis cogitationem demittente, damnati sunt Gaspar Roas, Arias Maldonatus, Philippusq; Gutirius, atque hi duo Vamantiaci, cùm serius fugam distulissent, misso

Lausanus ab Consaluianis capitur.

missso Petro Pulletio sunt interfecti. Roam autem tollendi difficilior facultas suberat, quum virum præpotentem, magnisq; clientibus subnixum, & omnium ferè militum familiarem, aperta cæde sternere metus prohiberet. Tandem Consaluus tormentis directis, acieq; instructa, quum ad arma concini iußisset, Ducum concilium aduocari iubet, veniensq; inter cæteros Roas, vbi insidias sensit, aliò simulabundus deflexit, & reliquos castra ingressos dum consultis fabulis distinet Consaluus, Caruaial à tergo Roæ aßistens, manu in eius ensis capulum statim iniecta, ensem destringit, & nequicquam se excusantem, ac ius implorantem trucidari iußit. Hæc cædes, quæ Consalui Tyrannidis truculentiq; dominatus principia funesto conceptu inchoauit, cunctos factæ conspirationis socios, vrgente conscientia summo pauore externatos, maximè permouit, quum præsens in summis Ducibus sui quoque exitus exemplum tristi aspectu conspicati, parẽ supplici casum suis capitibus augurarẽtur. Post hæc, vt cognitum fuit, captiuos Lausanum atque Caballium in castra adduci, Cõsaluus

Initium tyrannidis Consalui.

Gaspar Roas, Arias Maldonatus, Philippus Gutirius ab Cõsaluo interfecti.

Lausani periculum.

Caruaialem eo itinere, quo aduentare rebatur, obuiã proficisci, in crucemq́ agere iußit, sed hoc miseris in extremis angustijs fortuna fœlicitatis indulsit, vt altera via ducti in castra peruenirent, vbi innumeris aliorũ deprecationibus vita donata, ad seruile eruendi auri opus damnati sunt, & Caballius demum, laqueo suffocatus, vitæ finem nactus est. At Regij vbi cognitum fuit, quosdam ad persequendum Lausanum citatißimè effusos Vela per Didacum Vrbinam vigiliarum Præfectum, qui inter commeandum in ipsorum ædibus solitudine reperta totam vrbem ad Consaluum effusam renunciarat, certior factus, & haud secus, quam par erat, motus, signum concurrendi ad arma dari, ædesq́ tantisper inquiri iußit, dum de ijs, qui profugerant, certius cognitum esset. Igitur, cùm inter reliquos ædium solitudine indicante Didacus Hieronymusq́ Caruaiales, & Franciscus Ascouetus deprehensi essent, Velæ fatalis suspicionis zelotypia obrepsit erga Ilanum Suuaretium, quẽ authorẽ fuisse ostendimus, quod Regij Prorex reciperetur. Nam quod hunc profugi cognatione attin-

Velæ Proregis sollicitudo.

attingerent, & communes ædes haberent, Ilani instinctu ad Consaluū secessisse, aut hercule saltem eius propositi rite conscium participemq́ fuisse, Vela certissimè suspicacissimo animo persuadebat: quare extemplò cum magna Sclopettariorum parte Nonniū fratrem ad Ilani ædes mittit, vt eū sibi captiuum adducat. Is, quia profunda tum eius vesperæ nox erat, qua profugos ad Lausanum persequendū euolasse diximus, ignarus, securus, & supremæ imprimis horæ nescius, quieti nocturnæ indulgebat; excitatum proinde vestitumq́ vbi Nōnius adduxit, Vela proditorem appellat, perduellionisq́ postulat, eiusq́ scelere factum dicit, quod ipsius necessarij ad Consaluum profugissent. Varia hîc rei gestæ est opinio, alij, cum impauidè respondisset Ilanus, immeritamq́ accusationem leniter respueret, furore inflammatum Velam gladio arrepto transadegisse loquenti pectus, alij, & ipse ita factum postea testatus est, confidentius & veluti altercabundè sibi patrocinantē ab proximis satellitibus hastis trāsfixum fuisse putant. Certè, si vel non absurdis ab signis iusta in hominem suspicio cade-

Omnē crede diem tibi diluxisse supremum

Ilani Suuaretij cædes.

re potuisset, ea tamen vel ob id Ilanus cæde indignus censeri poterat, quod, quum ille acceptando inducendoq; Velæ quondam fuisset annisus, beneficij accepti memoria nō impia modo ingratitudine non contaminanda, sed minimè detestabili scelere accumulato violāda videretur. Interfectum tolli iussit, sed, ne cognita gratissimi viri cædes cruentissimum in se militum tumultum excitaret, qui numero ferè centum singulis noctibus in area ad regiæ portam excubabant, si in ipsorum conspectu aueheretur, postico porticu, qui ad forum pertinebat, demissum cadauer est, per certosq; seruos exceptum, & in templum deportatum, vti erat quisquiliatæ togæ inuolutum, terræ mandatum est. Postridiè, anni quadragesimi quarti ipsis Idibus Septemb. cum magna equitum parte Vela ad retrahendos profugos Alphonsum Montemaiorem misit, qui vel summa celeritate nihil efficere potuit, quum illi iamdiu longeq; præuecti essent, in reditu tamen Hieronymum Caruaialem cœpit, qui sodales non eadem festinatione sequutus, & ab via aberrans, in arundineto ad persequentes eludendos se occultarat,

Centū milites in Velæ ædibus excubant.

Hieronymus Caruaial ab Velanis capitur.

rat,

rat, verùm diligenti Montemaioris sagacitate quæsitus, & captus, non dubium erat, quin in supremo vitæ periculo versaretur, nisi tum ipse Vela ab Ephoris captus, vti diceretur, fuisset. Illi enim, postquam cognitũ fuit Ilanum, ea nocte ad Proregis ædes eductum, nusquam interea amplius comparuisse, extemplò Velæ atrocissimam litem intentarũt, quæstioneque decreta ad ipsius veritatis cognitionem exactissimè habendam sepultum corpus effodi iussère. Tum verò vt, vulneribus deprehensis, planè perspecta cædes fuit; quum omnium mentibus pietas, studium, fauorque Ilani in Velam perpetuus facilè adhuc altè inhæreret, iamque supra horridæ seueritatis Tyrannidem vsque adeo sæui facinoris turpitudo veteris hulceris cruciatum dira vngue scalperet, vniuersa incolarũ ira odioque nunc veluti iusta de caussa in inuisum antea incalescentiũ ciuitas inusitato tumultu stridoreque contremuit: adhæc iratis astutæ Consaluianorũ suggillationes accedebãt, qui rectissimæ occasionis tempore ad augendam odiorum flammam subditis omnium calumniarum fomentis strenuè vtebantur. Addu-

Ephori Velæ ob Ilani cædem intendunt litem.

Omnium in Velam ira ob Ilani cædem.

cebat Vela caussas, cur Ilanum tollendũ putasset, non veritatis quidem absimiles, sed tamen nequaquam firmas, & dubijs tantum signis conceptas, nempe quod haud dubiè eius fugæ ab cognatis initæ apprimè conscium illum fuisse oportuerit, quum cum ijsdem communes ædes haberet, præsensq; eorum consilijs conuentibusq; intra vnos parietes quotidiè adesset. Porrò in cæteris etiam rebus omnibus semper austero ore ingratoq; aspectu erga se minimè propitij animi iniquitatem ac morositatem prætulisse, quondam etiam dedisse se ei literas ad Licentiatum Caruaialẽ Cuscone agentẽ, dandas ad ipsius fratrem, vt ille ad se omnia perscriberet, quæcunque Cuscone ab seditiosis in dies gererentur, nihil tamen vnquam accepisse se responsi, quum vtrinque tutò ac facilè nuncij vltrò citroq; commeare possent. Verùm, quum satis Ilani probitas cunctis spectata esset, Vela implacabili inuidia deflagrare se, et excusatiões suas nihil proficere sentiens, inter irã patratique sceleris pœnitentiam vsque adeo attonita & suspensa mente stetit, vt dignitatis suæ oblitus, imminentemque ante omnia Consal-

uum

um timens, in vnam salutis suæ curam to-us incumberet. Propterea, ab cruenti inge-ij sæuitie dirum animum induens, statuit Trugillum profugere, vrbemque Reginam, eportatis mulieribus plærisque & terra om i late euastata, miserabili populatione fæ-are. Summa consilij eius erat, vt crederet ibique persuaderet, quum Consaluus, tãtum ter emensus, vna cum tormentis cæterisque arrorum ac sarcinarum grauißimis impedi ientis Regium perueniret, si expilatam se-iuersamque vrbem et omni commeatu ex-ianitam milites offenderent, vbi itinere fa igati omnium rerum adiumenta se adeptu-os sperassent, ac deinde in restantis itineris, uod Regio ad Trugillum vsque pertine-at, eadem vastatione exhaustis paßim ho-itijs & præuerso commeatu horrendi repu ationem examinationemque venirent, cun-tis repente animos in pedes collapsuros, nec sque adeo inepti ardoris odioso Duci stu-ia præstituros, vt eò contẽdere vellent, quo ßilientis sabuli intertrigine fatigatos, & fa e ac siti, æstuque perituros nemo sanĩ iudi-ij peruenire posse speraret. Hoc consilio con

Vela profu gere statuit

 stituto,

stituto, Didacum Cutum parare naues, liberosque Francisci Pizarri imponere, & eos cum Vaciano conseruare iubet, ne eosdẽ, vti ab Consaluo iniunctũ secretò metuebat, Antonius Riuerius vxorque eiusdem latebris reconderent. Id factum rumore vulgatum non popularium modo iram exauxit, sed Ephoros etiam impulit, vt manifestum dissidiorum certamẽ aduersus Velam susciperet, ac primo Sarates, qui iamdudum aduenerat, domi hominem aggressus illum ab humanitate verecundiaque alienè facere ostendebat, quod Franciscam Pizarri filiolam, forma liberali pubescentem, inter inciuilem, lasciuamque & impudicam rudium nautarũ turbam redigeret, id verò præter Cæsaris voluntatem ac mandatum fieri, quòd vrbe excedere & aliò commigrare destinasset, cui palam ab Cæsare iurisdictionis sedem assignatam sciret, se verò minimè prius discessuros, quã diuersæ cõstitutionis diplomata accepissent. His Vela perceptis Ephororum voluntatem agnoscens, decreuit regium sigillum intercipere atque secum auehere, vt sic sublata res confectas signandi facultate, Ephori, si minus

Ephororum ac Velæ atrox dissidium.

nus se sequi vellent, quicquam agendi potestate orbati velut priuatæ personæ absque caußis tractandis permanerent. Verùm id quum illi expiscati essent, acciuere ad se Cancellarium, penes quem regium sigillum erat, & hoc illi ereptum apud Cepedam ætate cæteris honorabiliorem deponunt, deinde sub vesperam in eiusdem Cepedæ ædibus conuenientes statuunt secundo rem ad Velam referre, vt Pizarri liberos nauibus exponeret, quod si ex veteris consuetudinis morositate id recusaret, placuit enarratis populo, militibus Ducibusque regij diplomatis aliquot schedulis interdicto edici, ne qui ea in re Proregi, ad classem quempiam abstrahere volenti, parerent, & liberos à suo complexu auelli paterentur, sed omnes constanter armis desumptis ad iniquã vim repulsandam sibi aßisterent, paribusq; fidelium voluntatum studijs ad defendendam charorum pignorum salutem, libertatemq; sese Ducibus concursarent. Hac re curata schedulas ac codicillos aperiunt, et cum Martino Roblesio, quem peditibus ab Vela præpositũ diximus, secretò conferũt, & eundẽ rogant, ne tãtam

Ephori in Velam conspirant.

præ-

præfractißimi hominis licentiam ferret, ad eamq; reprimendam ipsius consilium, opem ac vires sibi aggregare vellet. Id se facturũ prolixè spopondit Roblesius, qui hoc tum libentius ab Vela se alienari patiebatur, quod id temporis nonnihil iurgij ac simultatis cum illo gereret: idem multi ex ciuibus polliciti sunt, quibus rẽ similiter Ephori cõmunicarant. Hæc agitantes quanquam tacito & maximè silente conuentu negotium inter se facerent, emanabat tamen ad Velam vel tenuis harum rerum fama, sic vt multa intentè discursando quælibet subodorantium, auditaque narrantium, quanquã obscura & incerta delatione, tamen ad incutiendam suspicionem curamq; sufficiente, proderentur. Id quoq; vsq; adeo clam fieri nõ poterat, quin idem Roblesius persentisceret: is, priusquam plenè suspicio Velæ ignesceret, trepidus ad Cepedæ ædes accurrit, renunciatq;, quicquid in manu haberent, maturandum velociter esse, si ipsi periculum euadere, & constitutorum euentũ optatum adipisci vellent. Extemplò vocantur Aluarus ac Tiada: Roblesiani aliquot milites cum ciuibus

Regij tumultus inter Velam & Ephoros.

non-

onnullis coëũt, fit per vrbem discursus, sed icito adhuc murmure pastius. Didacus Vr- nas, vigiliarum Præfectus, aliquot ex his ilitibus factus obuius, vbi facilè rem suspi retur, ad dormientem Velam accurrit, sed le subridens, ridiculumq́ duntaxat aliquot inicatorum ludibrium fieri iocãs, securum se iussit. Vrbinas reuersus, vbi equites ali- uot Cepedæ ad ædes properare vidit, secun- ad Velam reuolat, & visa exponit, tumul umq́ grauiore sensim strepitu patescere atq́ ugeri indicat, & serio exhortatur, vt festi- occursu insurgens periculum malumque æsens occupet. Tum nonnihil perculsus Ve vestibus armisq́ sese induit, in forum cum ilitibus prodit, ipsumq́ stimulabat animus vestigio Cepedæ domum aggredi, Ephoris- ue in vincula coniectis, sedare tumultum, ci tatem pacare, seditiosos iustis supplicijs af- cere: sed, vbi armatorum militum in ipsius nspectu ruentium ad ædes Cepedæ multi- ido coërceri non posset, insuperq́ Alphon- s Palominius assereret vniuersam ferè ci- tatem ad Cepedæ ædes confluxisse, à pro- osito deterretur, iamq́ propriæ salutis cura

Vela Ephoros contemnit & irridet.

solli-

sollicitus intra tecta se recipit, armatosque ad portæ valuas, atque intus per certos Duces disponit, & ibi rei euentum opperiri statuit. Ephori interea certiores facti, in foro stare Velam, in animoque habere ipsos adoriri, satius iudicabant ex ædibus in apertiorẽ aream prodire, ne, circumueniunte Vela, alijs subsidio aduolare volẽtibus, accessus præcluderetur. Ita & ipsi ad forum contenderunt, plurimaque ex itinere turba se vadentibus adiungente, recitantur schedulæ regij diplomatis, quũ tamẽ præ strepitu, vociferatu, clamoreque gannientium hominum nihil aut certè exiguum intelligi ac percipi obturatis auribus posset. Vix forum ingreßi cùm essent, Velani Sclopetta aliquot ab ædium procestrio elibrare cœperunt, quibus aliquot ictis vsque adeo graui reliqua multitudo ira exarsit, vt, quin quamprimum in portam irrumperent, Ephori vix compescere possent. Illi potius quietè rem componi conantes Gasparem Caruaialem inter Prædicatorios hypocœnobiarcham, & Antonium Ferdinandũque Roblesios ad Velã mittunt, qui suis verbis denunciarent, se ab eo nihil & velle & postu-

Legati Ephororum ad Velam & postulata.

ostulare aliud, quam vt cõmigrandi, ciuesq;
d classem abstrahendi conatu abstineret, id
itis aperte cõtra Maiest. statuta esse callens,
eniretq; inermis ad colloquium in sacrã æ-
ẽ, vbi ipsum expectaturi essent, alioqui ipsi-
s periculo maloq; fore, si cũctaretur. Legati
ix ad portã peruenerant, cũ repentè valuis
pertis præsidiarij deserta statione fugiunt,
& se hostibus Velæ adiungunt, quod Epho-
orum milites conspicati ædibus se infudere,
nferioraque cubicula direpere cœperunt. Ve
a tumultum percipiens, sentiensque se ab
uis desertum, & ædes hostibus iã propè com
letas esse, quum sibi mandatis necessario pa
endum videret, in sacram ædem descendit,
eseq; Ephororum potestati fecit, quem hi, si-
ut armatus erat, inde in Cepedæ domũ abdu
cêre. At demum cum res ad altiorẽ futuro-
rum cogitationem, & quid captiuo fieri præ
staret, in deliberationem vocaretur, tum cer
è id à se perpetratum serò agnoscere cœpe-
runt, quod ipsos in valdè periculosam salu-
tis, dignitatis, existimationisq; aleam esset
perductur ũ. Suberat enim ipsis in arcano in-
gẽs metus, si vel aduentãtis Consalui, vi vel
clande-

Vela ab suis deseritur.

Vela in Ephororum potestatem venit.

Ephororum trepidatio & sollicitudo ob Velam captum.

clandestinis malignorum hominum ad Ilam vindicandam cædem insidijs oppressus tolleretur, atque inde aliquid turbarum, crescente hominum audacia, proueniret, ne omnis eius ignominiæ culpæq; labes in se deflueret: sin verò custodia carcereq; exemptum in liberum pristinæ potestatis seueritatisq; cursum emitterent, aut aliò solum ablegarent, altera occurrebat cura, ne quælibet in longè deteriora grauius miseriusq; degenerarent, & ille aliquando, viribus resumptis reuersus, se iam irritata sæuitie miserandum in modum obrueret. Nihilo secius, vti in facinore audendo incœptatis principijs reliquum continuare fidenter solemus, oportebat hæc patientibus animis deuorare, & euentum, quē sors daret, consequi: quocirca, Imperatore Cepeda declarato, captiuum, vt inde in Hispaniam naui aueheretur, ad littus deduxêre. Erat classis in potestate Didaci Cuti, quem ad abducendos Pizarri liberos ab Vela ad naues missum diximus: is, cognito Velæ casu, turbam venientē ad littus conspicatus, cū grandiore lembo, in quem tormenta aliquot cum Sclopettarijs demiserat, Hieronymum Surbanum

Didacus Cutus Velanæ classis præfectus.

banum ad nauigia intercipienda misit, atq; inde ad Ephoros proficisci, &, vt Proregem dimittant, petere iubet. Illi postulata se facturos promittunt, si vicißim is Pizarri liberos redderet, & in continentem exponeret. Cutus nihil in tam necessarij temporis momento ad Proregem liberandum ratus recusandum, lembo Pizarri liberos cum Antonio Riuerio atque eius vxore remittit, at non eadem integritate promissorum fidem Ephori exoluêre, quum Velam haud tantum secus, atque promiserant, non dimitterent, sed eidem truncaturos se caput Cuto minarentur, si classem tradere recusaret: verùm cū nec Cutum minis, nec Surbanum precibus præmijsq; permouere possent, Regium Velam arctè atque prouidè custoditum reduxêre. Habebat hæc claßis naues decem, Cutusque intelligens ab Ephoris ad illam expugnandam omnia præparari, maturè Regino sinu excedere optimum statuit, &, quum præ hominum paucitate lembos tueri non posset, eosdem incendit, fugiensq; Gauranum in sinum vela intulit. Hoc enim consilium proposuerat, quum claßi de commeatū ritè vel

Ephori promissa non seruant.

in longum tempus prospectum esset, errabun dè circa littus tantisper vagari, dum res Peruuinæ certiorem ad statum tumultibus cicuratis conualescerent, aut, quid sibi faciundum incumberet, nouo Cæsaris misso decreto doceretur. At Ephori, qui strenuè adnauigantibus hominibus lembos, licet semiustos, summa tamen aquam infundentium contentione seruandos curarant, vbi Gaurano in portu versari Cutum acceperunt, ratiꝗ; propter Velæ periculum nõ vlterius prouectum iri, bona rem benè gerendi spe terra marique milites ad classem capiendam emittunt. Datur negocium maritimæ rei Didaco Garziæ, qui vna cum instauratis lembis ad portum profectus se latitabũdus post prominentioris extantiæ locum cõtinebat, quũ circa eundem Ioannes Mendocius, & Ventura Bertranus terrestri itinere profecti secretò intenti iacerẽt. Cutus, strepitu Sclopettorum audito, vti frequenter euenerat, adesse existimans Velæ studiosos, qui descendere cuperent, adnauigare Nonnium iussit. Huic littori appropinquanti è latebris erumpens Garzias ab latere inuectus est, simulꝗ; tormentis vndique emissis

Ephororũ conatus ad classem capiendam.

emißis ſeſe dedere Nonnium compulit. Is caſus, & minæ inſuper iactatæ, quibus Nonnium ſe trucidaturos Duces profitebantur, Cutū ad claſſem tradendā coëgerunt, quum pridiè commodum, quàm in Gauranum ſinum Garzias veniret, Hieronymus Surbanus vno cum nauigio Cuti iuſſu diſceßiſſet. Hac re cognita, Ephori Velā in Hiſpaniam ad Cæſarem cauſſa indicta amandare conſtituunt, & qui abducat, octo aureorū millium ſalario ad profectionem deſignato, Aluarum decernunt, ſchedularumq́ue explicationes ad Cæſarem dandas dum parāt, Aluarus Gauram terreſtri itinere profectus eſt; Velā tum, metu Ilanianorū in inſulā contruſum, Garzianus nauiculator aduexit. Dum in inſula verſaretur, quæ non duobus paſſuum millibus ab Regino ſinu aberat, Alphōſus Montemaior, quem ab Vela ad profugos retrahendos miſſum diximus, quum in vrbem reuerſus eſſet, ab Ephoris cum alijs quibuſdam captus, & in Robleſij ædibus in cuſtodia poſitus eſt. Ibi inter ſe captiui Proregis caſum lugubri queſtu deplorantes, quum ſatis viderent, ſi Vela liber eſſet, egregiè Conſaluo

Ephoriani claſſem aſtu & minis Cuto extorquēt.

Aluarus ad Velam euehendū in Hiſpaniam delectus.

resisti, rebellium contundi atque infringi conatus, insurgentem Maiest. seditionem compesci, & deniq; malis in isthoc dißidio expectandis occurri posse, statuêre, facta conspiratione, armata vi Velam ex insula carceribus eripere, ac libertati dignitatiq; pristinæ restituere, &, si ita ad quietem parandam opus videretur, Ephoris manus inferre, atq; vrbem Maiestatis nomine capere ac conseruare: iamq; tāta exquisitarum machinarum arte rem conceptam instruxerant, vt nō magno negotio destinata perfecturi viderētur, ni per militem incontinentis linguæ quendam idipsum Cepedæ detectum fuisset. Quapropter, cùm nulla tormentorum adhibita atrocitate ab aliquo constituti sceleris confeßio exprimi posset, proscripti sunt Montemaior, Paulus Menesæus, & Alphonsus Cazara, qui initæ coniurationis Principes erant, & post longos errores varijs periculorum ac miseriarū iactatus procellis Montemaior Tumbæum, sicuti dicetur, ad Velam reuersus est. Is tum Garziano nauigio Gauram vectus ad nauigationem Hispanicam in Aluari potestate agebat. Hic, inter cæteros

Conspiratio ad Velam liberandū.

Conspirati proscribuntur.

teros longè princeps, author huius tragicæ conturbationis fuerat, primusque omnium Proregis Maiest. contumelioso contemptu incessere ausus, miserrimi Velæ calamitatis veluti fundamenta iecerat, solertissimeque ante omnes seditiosis incitamentis consilijsque frigidam, ad inferendas Velæ manus, suffuderat, iam, vbi omnia sua opinione deteriora acciderent, deceptus suiq; dispudens, quod in summæ impietatis perfidiæq; crimen deuenisset, & voluntaria etiam miseratione tanti viri contactus, pœnamq; insuper non occulto pauore extimescens, si vir atrox, & natura in omnem vindicandæ contumeliæ acerbitatem abiecta humanitate pronus aliquando præsentis miseriæ angustijs extricaretur, vel ipse Cæsar Ephororum caussam audaciamq; damnaret, id detestandæ proditionis facinus ingentis beneficij nomine expiare, inflictamq; Velæ calamitatem æqua gratia permulcere arcano conceptu statuerat. Erat enim ab versatili ingenio cœptis inconstans, & in varias nutantis animi commutationes volubilis, quo opportunè temporum rationi, & hominum voluntatibus cal-

Aluarus cum Vela reconciliari studet.

lidè quidem, sed parum honestè, deseruire nouerat, iãq; ne in ambiguo casu omnis culpæ pœna in se fortè recideret, sed vt supplicij metum culpãq; conturbationis ac seditionis iniectæ sibi eleuaret, cum Vela conciliari volebat, facilè ab homine veniæ locũ sibi spõdens, quum communi studio mortales in angustijs quascunq; euadẽdi rationes quærant, & vel ab infensissimis hostibus oblatas iræ odijq; veteris obliti perlibenter arripiãt. Idcircò, quam schedulæ perferrentur, prius cõscendit, proculq; iam in altum prouectus cùm esset, ad Velam ingressus, Si magnificè, inquit, heros stabiles, & vnico pietatis tenore constantes, nec tot incertis vacillationum ruinarumq; minis obnoxias mortalibus mentes Dij fecissent, nõ etiam vsq; adeo infinitis casibus procax fortuna res humanas versaret. At, quum hæc communis natura sit nostra, vt omni tempore semper æquè pij perpetua ingenij constantia nostri similitudinem conseruare non valeamus, sed pro vario instabilis cupiditatis æstu, nunc hæc nunc illa expetentes, facientesque, miris incertitudinum rotis in horas circumagitemur, laudanda

Aluari ad Velam oratio deprecatoria.

danda benefacientium virtus est, peccantium error boni consulendus. Is certè communi mortalium opinione ad Deos quam proximè accedit, qui talē æquabilis animi habitum præstare potest, vt benefacientibus iustæ gratitudinis officium exhibeat, offendentes placida mente, ratione Duce, perferat, & vel immeritæ gratiæ pietatem pœnitentibus non deroget. Illud tibi familiares obstringit, hoc odium atque inuidiam in te æstuantem extinguit, atque ex hostibus amicos facit. Sed vti antea cogitasse hæc expedijsset, priusquam mutua culpa valuisset fortunæ impotentia, ita nunc admonere non inane erit, scilicet, vt animis vtrinque ad se redeuntibus non serum dissensionum furori remedium adferatur, & prius, si quæ adhuc fidei, charitatis aut amicitiæ partes restant, memoria iusti muneris reuiuiscente sustineantur. Vide, qui te in manu habeo, arbitrioque subiectum quodammodo teneo, sponte tibi supplex asto, qui huic fortunæ insultare possum precor humilis, imò hoc corpus tibi dedo tradoque. Nimirum ea pœnitentiæ veræ vis ac

vehementia est, vt in sui authoris respectum penitus cæcutiat, famamq́ aut hominum curas posthabeat, atque vno tantum nisu per laudem, per probrum, admissæ noxæ turpitudinem vero piaculo eluere contendat. Ego neque diffiteor, neque te coram silebo, à me suprema malignitate atque væcordia impiæ mentis adducto omne iniuriarum contumeliarumq́ genus in te esse congestum, quod ab iratißimo hoste subuerso omni humanitatis ac rationis iure vix poßit infligi, sed hoc nũc tibi moderato põdere pensitandũ est, vtrum aliquod tam grande scelus committi potuit, quod tanta pœnitentiæ signa euincere atque diluere nequeant. Quicquid tibi euênit, hoc certè beneficio multò minus est, quo tibi omnia restituuntur, quæ præcipiti seceßione ac tumultu tibi vel acerbißimè erepta conqueri queas. In hoc momento Prouinciæ, meæq́ caussæ & tuæ fortunæ cardo vertitur, nec in posterum ea copia fortaßis fiet, quæ nunc vltrò offertur. Itaq́, quæ vel iniquiùs vel inhumaniùs errore quodã admissa sunt, perlibens candore Christiano obliuione delebis, mihiq́ amissæ gratiæ locũ reddes, fortunæq́

benigni-

nignitatem auidè ante omnia apprehēdes,
ıæ hanc ipsam ad veterem veniendi sta-
m, mihi tecum in gratiam redeundi, publi-
q; dissensionis tollendæ occasionem, nō tam
nestam, quàm necessariam nomini nostro
pedite demonstrat, nunquam in posterum,
iam cunctis & negligas, habiturus ean-
m. Quod si facis, hanc ego cum cura præse-
uram mihi abrogo antiquoque, tibi hanc
assem trado, & in tuam potestatem fideli-
r redeo. Vela, quāquam tristitia oppressum
nimum paululum ad ea attolleret, tamen
eteris seueritatis non immemor contracta
debat fronte, gratijsq; Aluaro actis in sua
ispicia classem milites que recipit, atque ita
Trugillum peruenit. At Ephori, quanquam
lurimi de Aluaro non fœliciter existima-
ent, ad Consaluum scribunt, qui tū ad Sau-
nos peruenerat, vt exercitum dimitteret,
ut si omnino Regium venire destinasset,
on illi aditu interdici, modo hostilis iræ spe-
iem deponeret, &, vt amicum atque hospi-
em deceat, cum honesto quidem equitum co-
ntatu veniret, non cum isthac militari tur
a, quæ haud dubie ipsius Ducis animū præ-

Vela libertati & imperio restituitur ab Aluaro.

 ferat,

ferat, quando ſuper hæc, licet is pacatā etiam mentē geſtaret, militaris inſolentiæ audacia, ſæpe vel ad Ducū minas effrænis, Rempub. plebe atrociſsimis diſsidijs exagitata, inter-turbare cōſueſcat. Nā id omne irarū armorumq́ fomentū, quod illi vel non iniquā belli faciundi cauſſam dediſſet, eſſe extinctum, delatam decretorum exequutionē, ſeueritatem immitiſsimi Proregis, inexorabili rigore in-horreſcentem, exploſam, ipſum quibusque metuendum, & illius imprimis nomini odioſum, quo vix maius quippiā votis optare poſſet, captū & procul ad ſummi iudicij tribu-nal in Hiſpaniam amandatū. His literis ad Conſaluū proficiſcebantur Aguſtinus Sarates, Antoniusq́ Riuerius, ore, quæ ſupereſſent, peracturi, & publicæ etiam fidei ſchedulas, vt certiſsima credulitate timidum ac diffidentem obſtringerent, exhibituri: At milites Ducesq́ue Conſaluiani, qui perceptis his rumoribus triumphantes alacriter ſpes mentesq́ ad opulentiſsimam vrbem de-prædandam intenderant, vbi de literis Legatisq́ Ephororum cognouerunt, omnino id impediendum putabant, ne tantæ rei facul-

Auguſtinus Sarates & Antonius Riuerius legati ad Cōſaluum mittūtur.

Conſaluiani Legatos auertere ab caſtris ſtudent.

tas

tas deperiret, et importunæ sibi pactionis intercessione belli suscepti, sumptus impensi, & continuatæ hactenus profectionis veluti iusto salario ac mercede exciderent. Propterea ad intercipiendos Legatos cum triginta equitibus Hieronymus Villega in id iter extruditur, quo venire credebantur: nec is opinione frustratus, deprehēdit vtrunq;, & Rieriū transire passus Saratē captū Pariaxa cam duxit, spoliatisq; & abreptis, quas afferebat, schedulis omni terroris genere territatum sacramento adegit, ne eorū, quæ in mandatis haberet, corā Consaluo Ducibusq; verbum inferret. Decē post dies cum eodē aduenisset Consaluus, in cubiculum ab illo accitus secretò Sarates vera illi mandata exposuit, postea in cœtum Ducum admissus, iussusq; ab Pizarro eadem exponere, quæ sibi remotis arbitris aperuisset, Sarates intelligens consilium alias caussas adduxit, nempe, quum cessisset Vela, valuissentq; differendorum decretorum postulata Ephoros petere, vt insumpta Velæ impēdia Maiestati persoluerēt, deinde vt, quicūq; nō inanibus ad Proregē iuuandū caussis permoti Cuscone Regiū profu-

Sarates Legatus capitur.

profugissent, liberaliter ignoscere, & cum ijs Reipub. caussa in gratiam redire peccato condonato non grauarentur. Ad ea nihil aliud respondêre, quàm ad Ephoros ipsum referre iuberent, honestè & communi vniuersæ Reipub. summo bono facturos, si ad Consaluum, insigni hominum fauore omnibusque heroicarum virtutum ornamentis præditum, & tantæ nobilitatis bellicæque scientiæ splendore eximium, egregia etiã moderatißimi peritißimiq; Ducis fama florentem, & publico etiam consensu imperio dignum, summæ Præfecturæ dignitatem liberali suffragiorũ concordia referrent, ac tum cuncta & ad noxiorum gratiam, & ad totius Prouinciæ tranquillitatem prolixißimæ pietatis gratitudinisq; omnibus beneficia, ipsis verò priuata æternorum honorum obsequijq; & amoris commoda esse expectanda, quod si autem contumaciter & superbè suo ad moderandam Rempub. & componendum Prouinciæ statum arbitratu vti, & potestate frui vellent, pro tantis bonis commodisq;, incendiorum, cædium & ipsius vrbis direptionis cladẽ breui habituros. Hæc vbi

Consaluianorum postulata & mens.

n vrbem Sarates retulit, quanquam id se
actu rum multum diuq; recusasset, tum, ve-
uti æquum erat, manifestata Consalui im-
erio peruersissima cogitatione anhelantis
equitia, qui nihil se quicquā aliud flagita-
e ad id vsq; tempus fuerat per Legatos li-
erasq; professus, quàm vt Vela facesseret,
decretorumq; executio prorogaretur, Epho- Ephororū metus.
ros ingens terror corripuit, quum eo iam se
coniectos viderent, vnde, quodcunque insti-
tuerent, sine magno vitæ & existimationis
discrimine explicare se non possent. Nam si
demandatæ authoritatis ius vsurpare, nec
quicquam præter concessam potestatem au-
dere vellent, è vestigio eius consilij pœniten-
dum apparebat tam propinquo hoste, & om-
nibus metu magis & secundæ fortunæ adu-
latione quadam, quàm vero & syncero fa-
uore in ipsius postulata supinè proclinatis,
qui celerrimè ad id, quod sponte nollent, se
per vim inuitos cogere possent. Proinde,
vti in summi momenti re fit, habetur om-
nium senatus, qui honorabilis personæ ima-
ginē præferrent, dicuntur & audiuntur di-
ferentes sententiæ, ipse etiā Legatos ad con-
cilium

cilium Consaluus præmiserat, vt nutante partium animos spe, promissis, ac metu con cuterent. Hi multis rationibus adductis p stulationis Consalui diserte caussas exponebant, aiebantq; nō ad iniuriā aut periculum cōstitutæ iurisdictionis hoc fieri, sed eò duntaxat, vt clarum æquitatis Pizarri iniuriæq; Velæ testimonium exhiberetur. Dū sententiarum dißidio, & Ephororum imprimis dubitatione cōsultatio trahitur, ad vrbem Cōsaluus peruenit, castrisq; & tormētis dispositis ipsius iussu sequēte nocte Caruaial triginta cōprehendit, qui partim antea Cuscone effugerant, partim in suspicione accusationeq; adiuti Velæ versabātur, inter quos erant, qui primum seceßione sua Consaluianis tumultum iniecerant, Garcilasius Vega, Gabriel Roas, Petrus Barcus, Ioannes Saiauedra, Martinus Florentius, Petrusq; Mangiarus, & præter hos Melchior Verdugius, Licentiatus Caruaial Ilani Suuaretij ab Vela interfecti frater, Alphonsus Cacresius, & Antonius Ruitius Queuara. Hos Caruaial in publicum carcerem contru sit, depositoque Prætore sibi custodiarum claues

Consaluus ad Reginā vrbem venit.

Triginta præcipui nominis viri ab Caruaiale capti.

assumpsit, frustra dolētibus Ephoris, & verbum quidē mutire audentibus, quan-am in ipsis oculis id perpetratū viderent. ostridiè, quum sententias aliquanto magis tescere videret Consaluus, quàm suæ cu-litatis æstus ferret, & ipsa fauentium stu postularent, ad vrbem ex Ducibus quos-m mittit, qui Ephoros admonerēt, vt de-andatæ Præfecturæ tabulas illicò matu-rent, alioqui intra horas duas fatalis pi-itiæ ac cunctationis moram publico priua que supplicio egregiè luituros. Ipse autem ruaial, planè abominabili crudelitate in-tiabilis, Barbaraque impietate trucu-ntus, ad augendum terribili exemplo pa-orem confestim ex captiuis Petro Barco, Martino Florentio, & Ioāni Saiauedræ ad rborē propè vrbē gulam frangi iussit, mo-entibus etiā indignissima insultatione con icia impingens, & supra alios Barco etiam nuitiosissimo scommate illudens, quod is rimæ regionis explorationi non minimi no inis Dux interfuisset, atque idcirco eò pulentiæ ac dignitatis euectus esset, vt ei ltitudine parem vniuersa regio mox non habitu-

Caruaialis absurda immanitas.

Nescia mēs hominū fati sortisq; futuræ. Et seruare modum rebus sublata secundis.

habitura esset, se quoque hanc ipsi nunc honoris caussa prærogatiuam concedere, vt sibi optionem rami desumat, cui affig[...] mallet. Tum hercule, quum simili ratione extemplo, nulla interposita mora, cum reliquis captiuis acturum se, militemq; præterea ad cædem ac prædam omniū se immissurum Caruaial minaretur, si diuturniore[s] deliberationum moras necterent, ea res Ephoros, supremo stupore ictos, ad ineūda suffragia compulit, certatimq;, cùm iam nemo cōtra hiscere auderet, confectæ sunt tabul[æ] cōditionesq; perscriptæ. Pizarrus, quod bonum faustumq; esset, Prouinciæ Præfecturam obiret tantisper, dum secus ab Cæsar[e] cōstitueretur, Ephororum authoritatem, sicuti impræsentiarum esset, imminutam intemeratamq; relinqueret, & perenni ipsorum cōsilio vteretur atq; authoritati pareret, tātopere etiam, vt si quādo illi iure adducti magistratum abrogarent, vel ab Cæsare alte[r] in Præfecturā mitteretur, haud inuitè su[a] dignitate abiret. Tabulis in castra perlatis, cōfestim Consaluus instructis ordinibus regio more in vrbē progressus est. Prima aci[e] præi-

Consaluus per vim metumq; summam præfecturam exprimit.

Magnificus Consalui in vrbē ingreitus.

præibant ſex indigenarum, tormenta hume ris ſuccollatis baiulantium, millia, quibus triginta Sclopettarij præſidij cauſſa adiun cti erant. Hos ducentis peditibus Didacus Gomiellus, illum centum quinquaguinta numero Queuarani, hos ducentis Sclopettarijs Cermeniani ſequebantur. Poſt eam turbam ipſe equitabat Conſaluus equum, veluti ſeruis præcedentibus harum acierum præfectis, Baxicouo, Queuara, atque Cermenio, ipſe lorica indutus aurea in trabea egregiè & procero corpore, & habitu conſpicuus erat. Totidem equitum Duces, vexillis ventilantibus ſpectabiles, ſequebãtur. Inter hos medius erat Petrus Purtocarrerius regium ſignum geſtans, ſuperior equitabat ſigno Cuſconico Antonius Altamiranus, inferior ſigno Pizarrinæ familiæ Petrus Pulletius. Hinc omnis equitum cataphracta multitudo, agmen claudebat. Eo ordine ac pompa vrbem inuectus ad ædes Saratis quamprimum ſe contulit, atque inde, accepto Ephororum ſacramento, in curiam, vbi Senatorum honoratorumq́ virorum cœtus venientem admirabili humanitate excœpit: ſta-

 timq́

timáq; inde in regiam facessens, ac milites ciuium sumptu ali iubens, paucos post dies diuersas in vrbes, Cusconem Alphonsum Torum: Arecupiam Petrum Fauentium: Argyropolim Franciscum Almendram: dimisit, ipse Regij rem bellicam, iurisdictione omni penes Ephoros relicta, aduersus imminentes casus sedulò curabat, quod iam non incerta fama allatum esset, aliquid clandestini fœderis amicitiæq; Aluarum cum Prorege contraxisse. Hæc sub Calend. Nouemb. gesta sunt anno nostri seculi quadragesimo quarto: quadraginta post dies, à quibus Vela ab Ephoris captus fuerat. Is tum Aluaro (vti dictum est) conciliatus, & summo inexpectati casus beneficio suæ potestati restitutus, Trugillo Tumbæum peruenerat, quò ad illum breui confluxêre illi, quos coniurationis ad captum Velam insula eripiendum factæ caussa ab Ephoris fuisse proscriptos diximus. Vela tum, cunctis perceptis rebus, quæ Regij gestæ erant, Tumbæo literas ad vrbes Præfectosq; mittere, iniuriaq; Consalui explicata & suæ captiuitatis euentu exposito, Quitoni, Michaëliæ viciniisq; vrbibus & lo-

Vela Tumbæum venit.

corum

corum Præsidibus pecuniam, viros armaque imperare cœpit. Neq; vsquam ferè pioru͂ hominum volu͂tates illi defuêre, qui Proregem Cæsareum Ducem contra proditores Tyrannos omni virium suarum adiumento defendere, imperijq; amißi fortunæ incolumem & conseruatum reddere, honestu͂ & præclarum sibi ducebant. Pizarrus, cui hæc diu secreta esse non poterant, Consaluo Diæ, (quem callidè ab Vela desciuisse ostendimus) Hieronymoq; Villegæ (quem Legatum Saratem cœpisse dictum est) perscripsit, vt cohortes, quas possent ex vicinis locis corraderent, ne qui ad Velam effugere possent, & ipsi, si quid ille moliri attentaret, ad prohibendum expeditas vires haberent. At Regij Consalu͂u͂ longè altera in imis medullis cura angebat, qu͂u͂ profunda sollicitudine ea, quæ facta essent, grauißimis cogitationum ponderibus examinans plurimum vereretur, ne, publicis thesauris Cuscone spoliatis, expulso Prorege, inuaso imperio, apud Cæsarem in capitalis periculi culpam vocaretur. Plurimi authores erant, vt Consalui Prouinciæq; nomine legatio ad Cæsarem institueretur, quæ rei ge- Consalui metus clādestinus.

 stæ se-

ſtæ ſeriem enarraret, ipſiusq́ voluntatem referret. At Caruaiali Baxiocouoq́ potius videbatur per literas cauſſam perſcribi, cur theſauri ad eum ex iure redeuntes tranſmiſsi nō eſſent, ac tum vnà explicandū Prouinciæ ſtatum, de quo conſtaret plurima Velam perſcripſiſſe, cuius potiorem fidem apud Cæſarem fore nulli dubium erat. Ab longa conſultatione ſtatutum eſt tandem, vt Tiada Ephororum nomine vnà cum Franciſco Maldonato Pizarri cauſſam acturo, ad Cæſarem Velæ fortunam, cæteramq́ rem geſtam expoſiturus ablegaretur. Nā hoc modo duo conſequebatur Conſaluus, quum & Cæſarem per Legatum miſſum pertentandi facultatem haberet, & abeunte Tiada Ephororum iuriſdictionem, quam occulto conatu perdere cupiebat, interrumpi neceſſe eſſet. Tiada ſex millibus aureorum contentus, profectionem cùm adornaret, iubetur Ferdinādus Baxicouus tormenta aliquot, militesq́ ſexaginta ei naui imponere, in qua captiuus adhuc Vacianus detinebatur. Parata ad rem diligenter cùm eſſent omnia, & ipſe Tiada aduenire putaret, infinitis precibus pollicationibusq́

Tiada in Hiſpaniā deſtinatur

nibusq; Vacianus per Garziā Montalphum, sibi cognatione propinquum, ad voluntatem nautas pertraxerat, effeceratq;, vt sibi nauem permitterent, atque ita protinus illuso Baxicouo in altum se abripuit. Ea res noui tumultus, & noui discriminis caussam plærisque præbuit, quum Consaluus, ad omnem vel tenuißimæ rei auram erga omnes suspicax & maleuolus, indignißimè ferret eo casu profectionem impeditam esse, & certißimè opinaretur Vacianum clandestina quorundam ope ad eam rem adiutum fuisse. Idcirco non in eos modo, qui Cuscone profugi merito suspicioni ex vetere simultate obnoxij esse poterant, sed in hos insuper, qui se manifestè Consaluo non applicarant, deriuata suspicione quamplurimi comprehēsi, in carceresq; abrepti sunt. Ipsi Benito Caruaiali, qui inter captiuos facilè princeps erat, Caruaial statim renunciat, quamprimumm conderet testamentum, & solenni more ad extremam sese horam præpararet: quod cum ille haud grauatè fecisset, eo tandem adductus est, vt præsente carnifice, & laqueum parante, omnes stupore icti, hominis desperatam salutem

Vacianus fugit.

Benitus Caruaial in ipso mortis articulo.

lutem putarent, quum incredibile omnino, et nulla opinione præcipiendum videretur fore, vt tantæ maiestatis homo, postquam ad supremum subeundæ mortis articulum redactus, & ad scalas perductus esset, ad lõgè maximum totius vitæ probrum infamiamque, nulla factorum præstantia expiabilem, conseruaretur. Alij, si tantæ dignitatis authoritatisq; splendor eum virum ab crudelitate non vindicaret, idem mortis suppliciũ, quod miserabile foret, ad cæteros cuiuscunque nominis rationisue captiuos delapsurum iudicantes, incerta expectatione suspẽsi tacitè rei exitum præstolabantur. Dum loquitur, dum circumspicit, Benitus, dũ carnifex laqueum instruit, inter eã morã viri spectata probitate Consaluũ adeunt, rogantq;, vt veterem hominis dignitatem ob oculos ponat, secumq; accuratius, qua apud populum authoritate polleret, ratiocinetur, & fidem insuper diligenter expendat, constantißimè inde ab eo tempore ipsi semper ab illo exhibitam, ex quo Vela fratrem eius Ilanum hac de caussa crudeliter trucidatum sustulisset. Proinde ab omni ratione auersum videri, & ipsius imprimis

mis existimationi maximæ fraudi procul du bio futurum, si vsq; adeo inclyti nominis, & tanta virtutis opinione apud quemlibet com mendatum virum, immanis atque Principibus abominabilis supplicij genere tolleret, cuius præsertim integram synceramque adhuc fidem, nec vllius fuci labe inquinatã, hactenus esset expertus, & in quo talem verisimile appareret perpetuò reman suram, quem acerbißima charißimi fratris cædes sumendæ vindictæ in Velam iratißima cupiditate inflammaret. Satis verò liqui dũ esse, quod Vacianus surrepta naue profugisset: nullam aut Beniti aut reliquorum cul pam interesse, sed diffidentis suspicionis inuidia fidem conuelli, & in dubium ærceßi, atq; hoc sycophanta traductos præter meritum ad cruciatus, aut ad capitum discrimina deuocari. His verbis incandescens Consaluus tanta animi ac vultus amaritudine in omnes exarsit, vt neminẽ aut ipse affari, aut lo quentẽ pati vellet. Tandẽ, qui sanguine Benito proximi erãt, in manus bracteã aureã, quæ mille aureorum precium superabat, & magna insuper auri summa promissa, Carua

Caruaial auro vincitur.

iali intrusêre, quo munere promissoq; facilè victus, ad Consaluum accessit, & ferocientis iram detergens, vitam Benito ac reliquis impetrauit. Nec multò post, quod in portum Arecupiã nauigiũ appulisset, omnia ad decretam nauigationem iterum parari cœpta sunt, duobusque adiectis, & per has tormentis dispositis, quæ Cuscone Consaluus adduxerat, Baxicouus cum Tiada & Francisco Maldonato discessit, legensque placida nauigatione littus, cum Tumbæi Velam agere percepisset, in portum inuectus est, statimq; clamore ad arma circumfuso, Vela ratus subsequi secundum oram Consaluum, rapidissimè sese cum suis vrbe eiecit, Quitonemq; profugit. Ita Baxicouus, tutò commeatum, militesq; aliquot exportans, ad Veterem portũ diuertit, vnde Panamaidem nauigauit. Dum in itinere ad Parolenias insulas hærẽs modica quiete se reficit, Panamaitæ aduentum eius sentientes misêre ad eum ciues duos, qui voluntatem eius, aduentusq; caussam exquirerent, &, ne intra suæ ditionis terminos cum armatis veniret, denunciarẽt: quibus respõdit Baxicouus, quod

Vela Quitonem fugit.

milita-

militarem secum turbam adduceret, nõ damni ipsorum cuiquam inferendi, at suæ confirmationis defensionisq; aduersus Velanos gratia fieri, & se ad exponẽdos duntaxat Prouinciæ Legatos, in Hispaniam ad Cæsarem profecturos, venire, è vestigiò abscessurum, vbi de necessariarum rerũ copia classi prospexisset. His verbis Panamaitæ fidem habentes, portus vrbis & rerum suarũ copiam liberaliter fecêre: at Baxicouus, vti vel ipso Caruaiale & inhumanior erat, subdolæ mentis fraudem statim euomuit. Nam, quum in vrbano sinu nauigia duo erectis iã velis nauigationem pararent, insequutus vtramque vbi alteram cœpit, magistrũ ad Antennam laqueo suffixit, & in vrbem mox metu admissus, quum paulò antè Ioannes Gusmannus, Velæ Præfectus milites per Isthmũ conscribens, fuga cessisset, in insontes ciues quẽcunque pro votis & appetitu possessionibus ac fortunis deijciens, & easdẽ sibi vendicans, omnia miserandæ calamitatis, teterrimæque nequitiæ exempla edidit, suis etiam trux & formidabilis, quum duos Principes, consilij de ipso interficiendo agitati conuictos, inter-

Baxicoui crudelitas in Panamaitas.

 fecisset.

fecisset. Super hæc tormenta nauemq; sibi assumpsit, qua paulò antè fuerat aduectus Vacianus, qui, intellecto Baxicoui aduentu, Theonymam profugit, atque inde naue conscēsa, vt in Hispaniam traijceret, se in Oceanum dedit. Theonymam sub idem ferè tēpus venêre Didacus Cutus, quem similiter ad suam caussam agendam ad Cæsarem Velalegarat, & Consaluiani oratores Tiada atq; Franciscus Maldonatus, mortuoq; in itinere Tiada, reliqui fæliciter omnes in Hispaniam salui traiecerunt, statimq; nulla mora Cutus & Maldonatus veredarijs equis, vt suas quisq; partes ageret, ad Cæsarem in Germaniam celerrimè contenderunt. Vacianus autem, cū dudum circa vnam Azoream insulam hæsisset, tandem Vlißiponem Lusitaniæ vrbem peruenit, vbi, cum Hispalim metu propinquorum & familiarium Ioannis Telli (quem ab illo, victoria aduersus iuniorem Almagrum parta, fuisse iugulatum diximus) se non auderet conferre, indicta lite comprehensus amplius quinquennium in variarum vrbium custodijs miser, & ea sorte indignus, obtorpuit, & vix demum iudicio absolu-

Vacianus in Hispaniam nauigat.

Tiada Hispanico in itinere moritur.

Vacianus Vlißiponē appellit, & malo casu excipitur.

absoluta lite libertatem impetrauit. Dum hæc geruntur, Vela Tūbæo fugiens vt Quitonem venit, propensissimas in se hominū voluntates offendit, summaq; promptitudine & humanitate exceptus, permagnam in tanto incolarum fauore vires parandi copiam nactus est, contractisq; iam circiter viris ducentis, quum regionem rerum abundantia & fertilitate armatis sustinendis egregiè parem animaduerteret, cum parato præsidio isthic permanere, & se aduersus Consaluum præmunire ac tueri cōstituit tantisper, dum certius per Cutum de Cæsaris voluntate cognosceret. Idcirco, vijs passim obsessis, intētè affluentes de Consaluo rumores obseruabat, & quicquid Regij gereretur, sedulò explorabat, qua in cura duo milites illi superuenêre Regio profugi, qui, declarata Consalui tyrannide, quam varijs modis diuersoque oppressu vnicuiq;, vt lubitum esset, grauissimorum onerum, & propè abiectissimæ seruitutis intolerabiles sarcinas imponens in innoxium Reginæ vrbis populum truculenter in dies exerceret, confirmabant omnes tanto inexpectatæ insuetæq; calamitatis pondere

fatbis-

fathiscentes ad euitandam crudelißimi hominis sæuitiem auidis animis ad ipsum continuo defecturos, simul atq; in conspectum omnium hominum, votis ac spe diu exoptatum imploratumq́; venisset, aut illum quemcunq; procul dubio sequuturos, qui Maiestatis nomine bellum intendere, & ad Tyrannorum insolentiam castigandam, populumq́; terribili dominatu liberandum, sese audaci indole efferre atque eleuare non dubitaret. His rationibus Vela repentè in nouam coniectus spem, destinati consilij decretum commutat, & Michaëliam, centum quinquaginta passuum millibus ab Quitone distantem, profectus est, eo consilio, vt ea in vrbe, quæ ad bellum trahendum commodißima videbatur, quod Quitone prius facere decreuerat. Cutum cum Cæsaris mandatis expectaret, & quicunq; in Peruuiam venirent sibi interceptos adiũgeret, magnisq́; tum viribus ingens in Pizarrum bellum pararet. Venientem plæraque ciuium pars honorificè in vrbem recepit, nec ferè quisquam fuit, qui non liberaliter omnem suam opem auxiliumque viris, tormentis, equis pecunijsq́; parandis

Vela Quitone Michaëliam venit.

expe-

xpetenti conferret, ſingulari autem fide
diutus eſt Didaci Ocampi ab eo tempore,
uo primum Tumbæum peruenit, quod vt
neficium pari gratia compēſaret, illi ſum-
æ militaris præfecturæ dignitatem attri-
uit. Neque verò Aluarus Ephorus ab eo
nciliationis initio degenerem vnquam fi-
em Velæ præſtitit, qui peculiaris vnius ſi-
lli vi ac poteſtate, quod eū in caſum Pro-
gi antea donatum fuerat, vt ſi ipſe cum
no atque altero Ephororum duntaxat
ius in Prouinciam perueniret, aut Epho
rum aliquis morte intercideret, eo ad fa-
nda mandata, cauſſasq; expediundas v-
retur, ſuæ iuriſdictionis vſurpationē cum
ela continuabat, iſthoc Cæſaris titulo no-
ineq; mandatorum cauſſarumq; ſchedulas
ſignans, ita vt admirabili confuſione, &
dendo exemplo duobus in Prouinciæ lo-
Regij ſenatus authoritas, & apud Ve-
m, & Regij apud Conſaluum tabulis con-
iendis ſignandisq; vſurparetur, & in eadē
uſſa, quod omnium erat deterrimum, fre-
enter diuerſum iudicium mandatumque
ſibi mutuo aduerſum conſtitueretur.
Priuſ-

Priusquam Vela Michaëliam perueniret, audito eius aduētu Consaluus Dias, & Hironymus Villega Consaluiani Duces, qui circa ea loca Michaëliæq; imprimis Cōsalui iussu milites conscribebant, vrbe profugiētes ad Colliquios, quadraginta passuū millibus ab Michaëlia sitos, peruenerunt. Hi audientes non procul versari Ioannē Peririum, quem paulò antè ad milites adducendos Vela in Chapoiades miserat, rati non multum hominem de suo aduentu cogitare, improuiso adorti sunt, Peririoq; truncato, milites metu mortis deterritos suas ad partes tradu͞xêre, sed parum memores, quid sibi itidem accidere fortuitò posset, in Colliquios vt sunt regreßi, ab ea victoria securi, & eadem Peririj oscitatione imbuti, nihil ab hoste verentes sedebant. Vela, hac re percepta ratus cædem Peririj vindicandi occasione vtendum, & amissorum militum detrimentum sarcire cupiens cum centum quinquaginta equitibus, quam potuit, occultißimè Michaëlia egressus est, celerrimeq; profectum spes non fefellit. Nam quum famam sui aduentus anticipasset, vbi in conspectum venit, omnia repente

Ioannes Peririus per insidias oppressus.

Consaluianorū fuga.

ɔetè tumultus, timoris, ac fugæ plena fue-
nt, ita vt, ipsis Ducibus pauidè in diuer-
: partes ruentibus, Dias à Barbaris alibi
erit trucidatus, Villega vix per longos er
res Trugillum redierit. At Consaluus, qui
leriter ea de re edoctus fuerat, partim eius
ıominiæ dolore nonnihil permotus, par-
n maturo remedio anteuertendum existi-
ans, ne quotidiana militum auctione, qui
l è Terra firma, vel è mediterraneo ve-
:bant, copiarum & armorum vires vigi-
ntißimo hosti magis magisq; in dies accre-
rent, occulto etiam metu stimulatus, ne,
um tantus in Velam implacabili seuerita
omnibus antea ferè inuisum fauor homi-
ım studiumq; resurgeret, literæ ab Cæsare
o ipso aduersus se perlatæ essent, bellum re
scitare, obuiam proficisci, reflorescēti cur-
m infringere, &, si aduersum prodire au-
ret, prælio rem vniuersam committere
creuit. Quapropter, stipendijs persolutis,
aximam militum equorumq; partem cū im
dimentis duobus nauigijs Trugillum præ-
ittit, quorum vnum Arecupia centum mil
ı aureorum Consaluo aduexerat, alterum
ab Ter-

Consaluus Dias interfectus.

ab Terra firma, Martelio Puntio nauicu-
latore, vxorem Pizarri Regium deporta-
rat. His amplius centum quinquaginta mi-
lites cum tormentis & magno hastarum ar-
morumq; numero, & plæraq; nobilitatis par-
te, atque ipso Cepeda Ephoro Trugillũ ad-
uecti sunt, vt isthic sequuturum Consaluum
expectarent: eaq; ratione callido consilio Pi-
zarrus Ephororum iurisdictionem sustulit:
quum Tiada, Aluaro, atq; Cepeda absenti-
bus, Regij solus Sarates relinqueretur, quem
quũ quotidiana prope febri tentaretur, non
multi faciebat Pizarrus, & ad eum deuin-
ciendum filia fratri ipsius Blasio Soto col-
locata (quanquam id matrimonium contra
Saratis voluntatem fuit contractum) affini-
tatem cum eo coniunxit, quibus tamen om-
nibus rebus non multum ad perpetuam Sa-
ratis fidem sibi astringẽdam æstimatis, vt o-
mnia certiora essent, regiũ sigillum quorun-
dam suasu abstulit, Laurẽtiumq; Aldanum
Reginæ vrbi cum octoginta militum præsi-
dio, interea dum ipse abesset, præfecit, quibus
cõstitutis mẽse Martio quadragesimi quin-
ti anni naue conscensa Trugillum abnaui-
gauit,

Consalui ad iurisdictionẽ subuertendum conatus.

Consalui cum Sarate affini-

Laurẽtius Aldanus Regio præficitur.

gauit, festoq́; palmarum isthic celebrato, in Colliquios profectus est; vbi paucos intra dies varijs accessibus omnes copiæ illum subsistentem sunt consequutæ, acieq́; recensa Consaluus amplius sexcentos comperit, quo numero minimè inferior erat Vela, sed longè bellico apparatu, armorum instructione, militumq́; veteranorum præstantia excellebat Consaluus, quum Velæ præter tyrones plærique inermes & laceris vestimentis deformes adessent. Consaluus, antè quã ad hostem aggrediundum se accingeret, accuratissimam rationem cõmeatus imprimis instituit, quod Michaëliam in Velam eunti Motupiana (de qua libro primo dictum est) solitudo amplius viginti passuum millibus dilatata obijceretur, ingrediunda itinere expeditis quoque intolerabili. Idcircò, qua copias ducturus esset, præmissi, qui ex vicinis vrbibus vicisq́; commeatus ad vescendum in viam deferrent, equi vtribus aut cadis aquarijs onerati, & pro se quisque miles, quod commeatus ferre posset, sibi curare iussus. Hac re curata, equites viginti quinque vulgari solitudinis itinere præmittit, ad suspicionem explo

Motupiana solitudo.

Consaluus in Velam.

ratoribus Velæ inijciendam eadem via se subsequi, ipse dehinc altero itinere ad Velam subito contendit. Blascus, percepto hostium aduentu, quũ minimè tyrones suos Consaluianis veterani nominis ferè omnibus temerariæ ad pugnæ subeundum discrimen cõmittendos saniore iudicio putaret, militibus vrbe eductis aduersus Consaluum proficisci se simulabat, verùm, cuncti cùm essent egreßi, via Quitonica fugam intendere cœpit: quod vbi Pizarrus cognouit, abiecto adeundæ Michaëliæ consilio, nullam sibi moram attulit, quin paribus vestigijs fugientem insequeretur, sed iam quatuor horis prægressum, & celerrima profectione maius semper spacium antecapientem, quanquam cum totis copijs consequi non posset, plurimos tamen nõ eadem celeritate primis instantes ex Velanis cœpit, & hac insequẽdi cõtinuatione id profecit, vt quum molestiores magis magisque montium valliũq; fugientes viæ exciperent, nauseabundi plærique aut incederẽt, aut Velam vel transfugio vel aberratione desererẽt. Non pauci etiã inter præcipui nominis viros Ducesq; promißis et veniæ impetrãdæ spe ab

Vela Consaluum fugit.

Consaluus Velam insequitur.

ſpe ab Conſaluo incitati, ſecretis literis Velæ interficiendi fidem Pizarro dederant: quibus rebus confiſus Conſaluus, deſperanſque ſe fugientem aſſequi poſſe, & ſuis etiam parcere nonnihil fatigatione exhauſtis volens, omiſſo Vela Quitonem ad quietem ſe recepit, atque ita ducta primũ ratione ab eo itinere, quo primum è Charcantibus euocatus Cuſconem bellum inchoaturus peruenit, amplius mille leucarum ſpacium ad Velam inſequendum proficiſcendo abſumpſit. Hic vbi aliquot dierum quiete milites refeciſſet, ad Paſtum Quitonici agri oppidum ire perrexit, vbi Velam reſediſſe perceperat, ſed is ad primum Conſalui venientis nuncium properè diſcedens, atque inde per deſerta procul fugiens, nobilem ad vrbem Popæanam peruenit. Tum demum Conſaluus non tam ſua cupiditate, quàm immenſi itineris tædio, militumq; ſuorum miſeratione fatigatus, quod vaſtæ paßim montium ſyluarumq; ſolitudines occurrerent inſequentibus peruadendæ, Quitonem reuerſus eſt, ac ſe ſuoſque meritæ quieti dedidit. Sed vti ferè bellicis curis occupatis ex communi contagio accidere ſolet,

Vela Popæanam fugit.

Conſaluus Quitonem peruenit.

vt, postquam his inopinata quies ab diuturno variorum laborum exercitio repentè contigerit, animos ad ocium deflexos, & desidia mollescentes omnium repentè voluptatum, scelerumq; confinium lenocinijs atque dulcedini adaperiant, magna certè commutatio Consaluum inuertit. Nam quum ante imperium priuata in vita satis commodos mores amabili ingenio præstitisset, nūc imperio, potestate, & fortuna imprimis ad voluptatem fluente, factus insolens superbiaq; proteruus, vix se capere poterat, iamq; palam insurgere, Ephororum authoritati illudere, munia ipsorum, senatus, Legum in se trahere, & eo demū pectoris effrænati tumore raptari, vt neminem moraretur, hostibusq; longè semotis & ferocißimis quibusq; metu ad tempus domitis, nullum vniuersa in regione putaret, qui obmutire sibi, aduersari atque in se efferri auderet, apertaq; iam futuræ rebellionis signa præferret, si abs Cæsare pro Vela pronunciaretur: sed ô facilem hominum spem (vt ille dixit) fragilemq; fortunam, & inanes nostras contētiones, quæ in medio spatio sæpe franguntur & corruunt, & antè in

Consalui ex fortuna insolentia.

ipso

ipso portu obruuntur, quàm portum conspicere potuerint. Nec in ea insaniæ deerant subdolæ aliorũ incitationes, maioribus flammis sponte ardentem accendentes, qui, velut seruitio ac voluntate promptiores, callidæ assentatione affluentiorem opum, honorum ac gratiæ copiam aucupabantur. Hæc animi viciorum labes facilè ad externa etiam scelera contagiosa herpête proserpsit, & vt mens fastidij, arrogantiæ, crudelitatis ac iræ plena erat, ita subitò corpus in voluptuarias oblectationes profusum stupris, luxuria, ebrietate turpißime diffluebat: tum epulæ sumptuosißimis tragematum apparatibus agitari cœptæ, tũ sambucinæ & id psaltriarum ludionumq; genus mensis admotæ, tum ad libidines efficacißimo conspectus irritamento acuendas cerussatæ calamistratæque meretriculæ conuiuijs adhibitæ, & quod maximè infami probro Pizarri nomen onerauit, ipse tanto impietatis ausu fœdis amoribus deseruijt, vt gratioris formæ ex suis vnius ancillæ, quò illa honestiùs frui posset, præmijs ad id patrandum facinus Vincentio Paulo viro Hungaro (qui postea Vallisoleti Consalui pudendum facinus.

 in cru-

in crucem actus fuit) turpiter incitato maritum trucidaret. Huic turpitudini immersum subito nouum bellum Consaluum distendit. Principio huius motus, quum ad publicam caussam in Concilio agendam Pizarrus Cuscone Imperator dictus esset, Argyropolitani, quanquam concessisset Legatus ipsorum Didacus Centenus, in id tamen vt consentirentur vel summa Cusconicæ ciuitatis obsecratione, & maximo in decretis diuulgandis exequendisq; detrimento omniū proposito adduci non potuerant, Consaluoq; exploso, Proregem, sicuti dictum est, acceptarant, & armati ad iuuandum illum Regium iter intenderant: verùm in itinere cognito Velæ casu seram & inanem opem suam capto esse conspicati, domum reuersi erāt. Ob id factum Consaluus iamdiu ira in illos altè concepta, vbi Regium peruenisset, donata Præfectura ad vrbem occupādam, sicuti meminimus, Franciscum Almēdram miserat, virum non tam militia quam simili tyrannide acrem, et ad puniendos, quos vellet, crudelitate vehementem, atque huic inter cætera vnam vlciscendæ imprimis eius confidentiæ curam com-

Argyropolitani se Consaluo opponunt.

Franciscus Almēdras Argyropoli ab Consaluo præficitur.

commendarat. Is vel summæ inhumanitatis mandata non perlibenter modo expleuit, sed præter alia iniuriarum genera miseris ciuibus accumulata, Gometium insuper Lunam virum vniuersæ ciuitati charissimum, quòd dixisset fieri hercule nō posse, quin adhuc aliquando Tyrannis expulsis suum imperium Cæsar obtineret, abstractum carceri publico inclusit. Nec tantæ vilitatis contumelia affecto ciui optimorum quorumq́; deprecationes apud Almendram deerant, rogantium, vt matura contumelia virum optimum liberaret, aut honestiori custodiæ imponeret: verū Almendras præfractissimo ore obtestationes respuit, quumq́; ex turba ferocior vnus minaretur, si dimittere recusaret, per se vel ipso inuito exemptum iri, indignatus Almendras in carcere hominem concubia nocte strangulauit, mediaq́; demum luce in forum aduecto cunctis spectantibus caput præcîdit. Eo spectaculo Argyropolitani (id enim supra omnium iniuriarum damnorumq́; inflictorum acerbitatem longè miserrimam iudicabant) in merā id ciuitatis contumeliam factum videntes, tantò furore

Gometius Luna ob dictum ab Almendra captus.

Almendræ inhumanitas sibi funesta.

atq; vindicādi animo sunt stimulati, vt nisi ipsius pari cæde insontissimi viri manibus parentare, suæq; cupiditati satisfacere destinarent. Nec mora, concitante ante alios ipso Didaco Centeno, principemq; se omnium ac Ducem præbente, secreta cōspiratione in Almendræ cædem fœdus ac societatem ineunt Lupus Mēdocius, Alphonsus Peresius Esquiuellus, Alphonsus Camargus, Ferdinandus Nonnius Segura, Lupus Mandietius ac Ioannes Hortitius Saratis Ephori frater. Is Didacus Centenus belli initio Consaluianæ caussæ sese acclinarat, quòd decretis impeditis ea pro Reipub. salute facere videretur, ob idq; Argyropolitanæ ciuitatis nomine Cusconem Legatus missus, Consalui imperio assenserat, sed vbi, aperiente se votis Pizarri fortuna, paulùlum intimi eius conatus atq; sensus patuere, venia impetrata secedens Argyropolim domum remigrarat. Hîc quū aduersus insidias Almendras militum præsidio corpus muniisset, veluti aliqua de re singulari colloquuturus accessit, statimq; inopinātem pugione destricto, inflictis rapidè aliquot vulneribus, sauciat, attonitis ipsis mi-

Coniuratio in Almendram.

ſis militibus & non multum indolentibus, quod ferè cuncti Conſaluianorum (vti in ipſo Pizarro clarius poſtea apparebit) fortunam neceſſario quodam fauore, non amicitiam amorémue Conſalui ſequerentur, deſerturi quando per occaſionem liceret. Tyrannis enim, & inſolentia, ab immodico ſuperbæ poteſtatis fœlicitatisq; faſtu petita, niſi fortunæ amicos habet, qua prolapſa nō modo iacturam eorum facit, ſed iiſdem repentè atrociſsimis hoſtibus circumuenitur, quibus neceſſaria vafræ amicitiæ ac callidi fauoris ſimulatione fucatis modò ignara ſtultaque confidebat. Ergo, deſerentibus Almendram vel ſponte vel metu ſuis, cæteri ſemianimem circumſiſtunt, in forūq; præcipites rapiunt, ac licet iam ſenſu ferè expertem eodem capitalis ſupplicij genere truncatū manibus Lucæ quodammodo litant. Ita Argyropolitani truculentiſsimi hominis dominatu liberati Conſaluianum nomen penitus explodunt, ſeq; & in libertatē, & in Cæſaris ſeruitium vindicant, ac confidenter de bello cōſilia ineunt. Rati enim longinquo in Velam apud Quitonē bello impediri Conſaluum, non omnino

Didaci Ceteni audax facinus.

Non ſic excubiæ, non circumſtantia pila quam tutator amor

Cæditur Almendras.

Argyropolitani primi omniū in Conſaluum inſurgunt, & Maieſt. nomen tuentur.

nino incommodum tempus esse putabant, iu-
gum excutere, Charcantiam impotenti Pi-
zarri crudelitate atq; iniuria extortã Ma-
iest. restituere potestati, sese vlcisci, & præ-
clarum cæteris vrbibus egregij facinoris au-
daciæq; ad Tyrannicam vim propulsandam
exterminandamque exemplum proponere.
Quid enim vel ad gratiam Maiest. deuin-
ciendam vtilius, vel ad tuendum fidei no-
men fidissimis ciuibus speciosius esse, omnibu
crudeli metu oppressis atque silentibus, se so-
los capita ac ceruices aduersus superbiam do-
minatũq; inhumani hominis attollere fuisse
ausos, Cæsareæq; Maiest. Imperium pedibus
immanissimè obtritum calcatumq;, & com-
munem libertatem tyrãnide obrutam tuta-
tos esse ac sustẽtasse? quod si temerè incepta-
tum confisumq;, præpotentibus fortunatissi-
mæ belluæ armis prouocatis, in supremi exc
dij calamitatem cederet, vti minimè arbi-
trandum, Dijs caussæ æquæ non defuturis,
videretur, certè mori in acie dimicando præ-
stare, quã diu isthoc vnius furore se miseros
excruciari. Dant ergo fidem eandem omnes
promptissimè subituros fortunam, & coniu-

rationis

ionis Principem Centenum creant, statimq́, Centenus Argyropolitanorum Dux.
ro facultatibus à singulis ærario aucto de-
ectus habetur. Centenus, vti ab solerte inge
uo & mediocri rerum bellicarum exercitio
lurimum industriæ scientiæq́, generosæ &
xpeditæ indoli adiunxerat, quicquid ad bo
i Ducis officium pertineret, exequi festina-
uit, copias in ordinem præfecturasq́, redigit,
nilitibus stipendium persoluit, & vni im-
rimis curæ inuigilat, vt vijs interclusis ex-
ra Charcãtum fines nihil aliò rerum acta-
um efferretur: quibus sedulò prospectis ad
Arecupiam occupandam Lupum Mendo- Lupus Mendocius ad Arecupiã occupandã mittitur.
ium misit. Sed inde satis edoctum fuit nul-
lis industriæ, aut intentißimarum curarum
vinculis septísue famam coërceri posse, quæ,
prius quã hæc satis firmiter Argyropoli in-
stituerentur, totam repentè Prouinciã per-
cursans nouo rumore omnium aures impleue
rat. Hac adductus Arecupiæ Præfectus Pe
trus Fauentius antea profugiens facilè occu
pandam vrbem Mendocio, & ad arbitrium
constituendam reliquit. Is milites, equos, pe-
cuniam ad se quã posset trahens, vbi Argy-
ropolim reuersus est, excreuit virorum nu-
merus

merus ad ducentos, ſed erant honeſti nominis ciues plærique, & nobilitate inſignes, armisq́ & cætero omni neceſſario apparatu egregiè inſtructi. Stipendio perſoluto, Centenus omnes in concionem vocauit, datoq́ per præconem ſilentio in hanc ſententiam fatus eſt. Quæ precatus ſum à Dijs immortalibus, ciues & commilitones optimi, eo die, quo virilis animi memores, cæſo egregiè Almẽdra, ex illo Cõſaluiani dominatus piſtrino ad veterem libertatem confidenter ac generosè erupimus, vt ea res auſpicato profligãdæ Tyrannidis exemplo nobis cunctisque bene atq́ fœliciter eueniret, eadem precor ab iiſdẽ Dijs immortalibus ob partam libertatẽ vna cum ſalute obtinendam, nomenq́ ac ius Maieſtatis tuendum: & poſtquam ad memorabile iam facinus præclari Tyrannorum vindices accingimur, ac Prouinciæ incolisq́ & ipſi Maieſtati pacem, tranquillitatem atque otium afferre paramus, vt optatum in hoc pio conatu ſucceſſum indulgeant, & ſtabiles vobis mentes ad propoſitum conceptum conſeruent. Iam enim vnumquemq́ ſe in optima cauſſa verſari, cur vltrici manu arma deſum-

Centeni ad Argyropolitanos oratio.

esumpserit, atq; id omne dubitationis ex-
utere oportet, quicquid antea ex stulta, aut
mplice iuris, publicæ caussæ tuendæ nomi-
e, Consaluo asscripti opinione in animo re-
dit. Nihil certè inter multa infœlicius mo-
ales decipit, quàm crimini prælata adum-
rati iuris species, quæ non impietatem mo-
o ostẽtatæ æquitatis prætextu obuelat, sed
iam, vt haud iniqua mortalium admissio-
e tolerantiaq; perferatur, efficit: verũ hu-
s quondam ad salutem publicam institutæ
ctionis eum nũc præclara scilicet sorte exi-
um videtis, vt qui ruentem Rempub. velu
humeris suis sustinere modo videri vole-
et, eum prima omnium miseriarum funda-
enta iecisse sentiatis. Neminem enim opi-
or vestrum fugit, iam penè per omnem se-
um, ætatem Prouinciamq; Consalui Pizar
peruagata crudelitas atque tyrannis: qui
imum Regijs decretis per Velam Prore-
m allatis Cusconem progressus astuto com-
uni caussæ patrocinandi lenocinio, aliarũq;
genus iactationum illecebris, vt in se si-
ul omnes pellexit, & in hac demum re im-
tranda, nempe vt Cuscone Regiũ ad Con-
cilium

cilium publicam aduersus decreta caussam acturus iret, callidus victor euasit, atque isthoc speciosi tituli nomine omnium voluntates sibi procliues fecit, armata manu Cuscone egressus est, statimq; in itinere prima sceleratі conceptus initia detegere cœpit, tot laudata probitate spectatoq; genere viros illustres eam tantum ob caussam immanissime obtruncans, quòd propositum insidiosæ calliditatis institutum subodorantes studia sua ab ipso ad Proregis caussam fideliter abstraxissent: deinde tam probè cum ipsis Ephoris egit, vt friuolorum iurgiorum ludibriis implicitus Prorex contra fidem caperetur, nauigioq; auectus, vt Pizarrus tuto expediteq; fraudem inchoatā persequi posset, procul deportaretur: quod noster hic præclarus publicæ caussæ patronus fœliciter consequutus, vbi æquatam proposito perficiūdo viam vidit, non secretis amplius machinis aut tacito gradu, sicuti prius, arrepsit, sed vi manifesta per fas nefasq; profanus diuini humanique iuris contemptor ad libidinem perficiundam grassatus est. Armatus Regium venit, summæ Præfecturæ inaugurationem imperauit

auit, Ephoris ius suum atque authorita-
em extorsit, quem modum quem finem sce-
rum fecit? Illi quia ad grauissimam impe-
ationem paululum suspensi cunctarentur,
ec modò iuris obliti quidlibet è vestigio in-
æniipsius libidini propinarent, per Carua-
alem tot viros honestos in carceres abri-
uit, tot infami suspendio contumeliosissimè,
eluti latrones furesq́ue, sustulit. Hinc minis,
etuq́ue & vi armata Ephoris codicillos sche
uláque demãdatæ Præfecturæ expressit, non
eceptus vrbẽ intrauit. Quid nunc post mis-
as huc atque illuc literas, impositamque cun
is approbãdæ agnoscẽdæque gubernationis
ius necessitatem ex his, qui vel obsistere au-
essent, vel Cæsareo Proregi eius Præfectu
æ vsurpationem tantum relinqui volebãt,
ot viros mactatos, tot vel ad supremam le-
eridem fortunis spoliatos referam? Nulla
ies sanguinis expers, nulla hora furti immu
is, quoque momento noua ira furorque ad
ouam cædẽ rapinámue struitur. Super hæc,
ecenter adhuc paratis Regi viribus quàm
axímis, nouam insequendo profligandoque
Proregi expeditionem intendit, & vt sine
æmulo

æmulo dominari pro lubito queat, vniuer-
ſam Prouinciam bellis, cæde, rapinis diſcor-
dijsque permiſcet, ius omne ſubuertit, &, di-
remptis diſtractisque diuerſa in loca callid-
Ephoris, legitimam iuriſdictionem eraden-
in ſuo ingenio, arbitratu ac lubito vniuer-
ſum legum mundum, ſi Dijs placet, repoſui
Equidem propè fabulam & fictam rem eſ-
credebam, quod de Siculis Romanisque Ty-
rannis veterum monumēta tradidêre, nun-
aut eundem hunc, aut certè eorundem dir-
admiratione zeloque imbutum noſtrò cū m-
lo probè ſentimus. Ergò ſi hoc illi libuit, v-
Franciſci Pizarri fratris, ſuæque omnin-
vniuerſæ ſtirpis oblitus, honore poſtpoſito o-
mnem Prouinciam quolibet malorum gene-
re laceſſeret, nec publica ſalus, rei ipſius ra-
tio, honeſtas, Chriſtiana pietas ab tanto ſce-
lere deterritum permoueret, ſtultum eſt nū-
vobis deeſſe, aut diutius pati, quod ne ocul-
quidem atq; auribus ſuſtinere potuiſtis. Sum-
ma nunc ſalutis, & veſtræ erga Maieſta-
tem fidei occaſio, quæ ſe præbet, in præcipit-
vertitur, quæ ſi prætermiſſa effluat, certè &
veſtris quoque ceruicibus longè maior Ty-

ranni,

rannis increſcet, & proditæ erga Maieſt. fidei infamiam euadere non licebit. Agè confidenter arma cum vindices manus deſumpſerint, quod ad bellum gerẽdum, finesque poſthac tutiſsimè conſeruandos ſupereſt, maturemus, egregiè oſtenſuri impotenti inſoleſcentium ſuperbiæ nec hoſtes vel in ſumma potentia deeſſe, nec vllo vnquam tempore deſuturos: maturè facto opus eſt, quod ſi paululum rem anxijs deliberationibus differimus, modò conſilia noſtra detegente fama, in capitibus habebimus hoſtes, & circundatis tunc longè grauior truculentiæ moles incumbet. Nam tum præter exploratas & omnium iam ferè (quod dolet) communes vſitatæ tyrannidis ærumnas, quarum exempla vel in alios edita accepiſtis, vel ipſi propè perpeſsi eſtis, earum etiam acerbitatum cumuli preſsis accedent, quas iræ in rebellantes conceptæ exæſtuans vis, irritatique furoris calor adijciet. Agè exeamus properè omnes, meque Ducem veſtris etiam ſuffragijs nominatum, nec inanem (ſpero) Maieſtatis vindicẽ rectà ad vindicandos Tyrannos tendentem alacres ſequimini, modò aut fœlici aut infœlici exem

 plo

plo declaraturi nunquam impotentē sui hominem, imperioq́ ad popularium detrimentum abutentem impunè victurum: neque deerūt, si simul signa extulerimus, pro æquitate fideque pugnaturis eorum auxilia, qui iamdudum iniquißimi dominatus pertæsi, & initium vsque adeo laudatæ rebellionis secum tacitè expectantes, nostram propensißimis animis mox voluntatem complectentur, & in eadem haud grauatè se auspicia dabunt, quibus libertas ac in suum Principem fides aduersus Proditores ac sceleratos propugnanda non infaustum sperati exitus omen auguriumq́ portendunt. Illi, sublata voce, responderunt, vt fortia consilia ipsoq́ digna exequi non dubitaret, se namq́, quod postulasset, quocunque (quando vellet) sequuturos ducentem, ac pro libertate ac fide, sicuti incepißent, periculosi belli aleam vel ad vltimos spiritus impauidè subituros. Centenus inde paratos educēs in Cicutis, qui Charcantum agro proximi sunt, consedit, atque ibi hostem expectare constituit. Hæc fama festinè ad varios Consalui Duces perlata, vt sibi quisque prospiceret, monuit, & omninibus

Centenus Argyropolitanos educit.

nibus propinquiorem imprimis Alphõsum Torum impulit, vt ab montium obsessorum custodia (tum enim certa itinera insidebat, quod Pizarrus scripsisset iter Velam in superiorem montium tractum extendisse) se Cusconem quamprimum conferret, & malo orienti tempestiuo prospectu occurreret. Ad vrbem simulac peruenit, quid de rebus apud Charcantes actis Didaciq; Centeni perfidia, ac rebellione certißimè cognitũ habeat Principibus aduocatis proponit, & quum Cusconicæ vrbis opulentia frequentiaq; eam facilè virorum & equorũ copiam elargiri queat, qua Centeni conatibus facilè obsisti atque intercedi poßit, eam ad rem exequendam ipsorum consilium & opem postulat. Hoc enim rationum suarum fundamentis dabat, quod Centenus egregio regij iuris tuendi prætendiculo nouarum rerum initium omnibus excitatis fecisset. Propterea quando Consaluus communi coëuntium suffragiorum consensu, ac delatione summam Præfecturã adeptus esset, statutumq; fuisset, vt eam cũcti ratam indubitatamq; quietè ac pacificè tantisper haberent colerẽtq;, dum apud Maiest.

Alphonsus Torus ciui tatem Cuscon. in Cẽtenum incitat.

Tori pro Cõsaluo aduersus Centenum rationes.

 certius

certius negociũ constitueretur, ecquid caussarum Centeno relictum, cur bellis subticentibus ex sua authoritate pacatam Prouinciam nouæ seditionis ac cõspirationis superbia conturbaret. Neminem verò vsque adeò iniqua & ingrata mente erga Pizarrinum nomen esse affectum, qui aut nescire aut inficiari queat, quanto capitis ac fortunarũ discrimine, qua fide atque studio Consaluus ipsos omnemq́ Prouinciam nocentissimo decretorum onere subleuasset, discussaq́ illorũ nube, quantum per solius eius industriam commodi, ac ad conseruanda retinendaque vetera bona securitatis ad ipsos rediisset, cũ valente decretorum latione tristissimã omnium fortunis iacturam conflare atq; astrui ex omnium confesso certum esset. Ideò maximus publici in Prouinciã beneficij ab Consaluo collati vinculis arctè obstrictis par esse Consaluianum nomen tueri, seditiosorum conatus dispescere, maleuolentissimos publicæ quietis aduersarios reprimere, iustisq́ belli suppliciis appetere, & libenter omnes eius fortunã non modo aspernari & refutare, sed complecti atque augere, cuius fidei exploratæ iampridem

Reipub.

Reipub. partes, & communem eius salutem committendā putassent. His rationibus facilè omnes in sententiam adduxit, & ad iuuandum sese persuasit, quum præterea recusantibus, certo exitio imminente, nemo refragari, & Centeni caussam approbare auderet. Torus enim, vti erat ab Consaluianorum reliquorum ingenio austero & trux ad iramq; procliuis, quosdam addubitantes capiendo & ad supplicij locum ducendo, cæteris summum terrorem admouerat. Hæc seueritas magnam virorum, equitum pecuniæq; copiam extudit, &, ne ipse graues impensas subiret, effecit, statimq; constitutis ad bellum rebus ad Hurcos profectus est (abest is locus ab Cuscone sex passuū millibus) & hîc ad tres hebdomadas moratus, cū interclusis vbique vijs (indigenæ enim ferè omnes in Centeni partibus erant) plurimū vereretur, ne sibi repentè inopinato Didacus incumberet, ipse certo dimicandi proposito ad Cicutos contendit. Ibi, quum res de compositione tentata nequicquam esset, Centeno non erat animus suos conatus & omnium salutem repentinè prælij fortunæ subijcere, ne in fortuito malo & Con-

Tori sæuities.

Torus in Centenum.

 saluia-

saluianis, incredibili gloria inflati spiritus accrescerent, & penitus, quibus ad suũ instituum non læua mens esset, fracti animi deijcerentur. Hac de caussa venienti Toro sensim concessit, seq; ad fatigandum insequẽtem in remotiora sensim dtrioraq; loca retraxit, & circa Argyreum amnem Casabindã peruênit. Torus acerrimè ad Argyropolim vsque cedentem insequutus est, quæ centum octoginta passuum millibus ab Cuscone abest; sed incolarum fuga deserta subtractaque omnia offendentẽ satietas insequendi cœpit, atq; inde reuerti domum properauit intentus & curiosus, valentissimis equitibus cum Alphonso Mendocio in posteriore acie relictis, ne vlla ignominiæ inferendæ facultas Centeno præberetur. At Didacus in eam diligentissimè curam excubans, vt alicunde ex occasione hostibus noceretur, vbi, quod expectarat, euenisse cognouit, cohortatur suos, vt alacriter adesse, secumq; fugientem hostem intrepidè adoriri vellent. Quod si, inquit, primi euaserint, certè postremi detrimentum effugere, ac se cædentibus vobis extricare non poterunt, quando, vti planè reor, secreta

Centenus Toro callide cedit.

sub-

ſubeſſe cauſſa debeat, quæ modo inſequentes nunc ad fugiendum impellat, vti, qui modo fugere videbamur, ſuis mox tergis adeſſe ſentirent, quam vereor, vti ſemper ſuſpicio mihi incidit, ne diſsidio inter ipſos oborto, & Duce cum militibus parum conueniente, vim atque tyrannidem fortuna nunc deprehenderit. Cunctis ad ea alacriter ſucclamãtibus, maximis itineribus ad Torum contendit, & diu multumq; inſequutus, vbi ad Collaonum agrum ventum eſſet, quanquam Torus procul iam abſceßiſſet, tamen inter nouiſsimos illato impetu quibuſdam cæſis quinquaginta cæpit, &, impoſitis in ſingula capita redemptionis quingentis aureis, dimiſit præter paucos Tori familiares, quos Lupus Mendocius ſtrangulauit, quem ea re geſta Centenus aduerſus Alphonſum Mendocium Argyropolim miſit, ſed ille, quæ Toro accidiſſent, vbi reſciuit, diuerſo tramite fugiẽs cladem præcauit. Huius vel leuis victoriæ fama Regij ad omnium aures repentè ſurrepſit, vrbemq; atroci mox diſsidio atque tumultu quorundam leuitate diſcidit: nam cùm magna militum multitudo adeſſet, audita Centeni fœlicitate

Centenus Torum reuertentem inſequitur.

Regij ex Centeni victoria tumultus.

citate(vt plærique fluxa et vænali sunt fide)rati omnem modo Prouinciam Consaluiani imperij nauseabundam ad Regij iuris caussam & Centenum, æquißimæ moderationis virum, expulsis Consaluianis subitò subitoq́ue defecturam, temporis & occasionis ignari, studia sua detegere cœperunt, multumq́ue sermonis ac murmuris de hac re hinc inde per vrbem ferebatur. Consaluiani haud dubiè perplexi quamquam essent, nihil tamen quicquam mouebant, sed omnem rei pacandæ spem in Laurentij Aldanij vrbis præfecti industria collocarant. Is ab Consaluo discedente Regio præpositus, vir erat integritatis iustitiæque plenus, & ciuitati percharus, tantoq́ue impræsentiarum astutæ simulationis artificio flexibilis, habilisq́ue ingenij naturam condierat, vt Consaluianæ amicitiæ in hac temporum neceßitate deseruiens, in neminem tamen asperum quicquam populare aut dissolutum ad suspicionem mouendam præstaret, sed ratione temperata Reipub. constantiam præberet, priuatis verò rebus propter infirmitatem bonorum & Consalui potentiam singularem cautionem & diligentiam

Laurentij Aldanij temperata & callida virtus.

iam adhiberet. In eo vrbanæ fluctuationis momento perlata est in vrbem earum rerum ama, quas aduersus Velam Consaluus gesset. Hæc coalescentes insurgentium animos lanè refrigerauit, crescentemq́ impetũ com reßit, Consaluianis verò mirũ in modũ spiritus auxit, & ea in opportunitate ad matu andam seditiosorum pœnã erexit. Nec mo-a, incusatis quibusdam, qui maiore ante alios suspicione deflagrabant, ab Aldanio ostulant, vt in seditiosos, & ad quamlibet el leuium rumusculorum auram improbè umultuantes quæstionem exerceat: ad quæ espondit Aldanius, de talibus nihil vnquã bi constitisse, & vbi constaret, quæstioni se, cuti par esset, minimè defuturum. Consaliani quindecim comprehendũt, & inter hos Didacum Lupum Sunigium, captos modo d fidiculas reijci, et lege agi ab Petro Mar ino forensium rerum Prætore volebãt, cer umq́ erat vitæ vltima miseris instare, ni Aldanius interueniens in suam domum captiuos accepisset, isthic quasi tutius, vti diceat, arctiusq́ custodiendos, ibi verò, non vti aptiuos, sed familiares hospites omni tra- *Aldanij in captos humanitas.*

 ctandi

Ɛtandi beneuolentia atq; humanitate comprehendit, & denique naui impositos, quanquam Consaluiani fremerent, et cõquererentur, liberos incolumesq; dimisit. Eam ob rem multis in Aldaniũ tacita suspicio succreuit, quod ipsi clandestini aliquid fœderis cum hostibus intercesset, atque idem literis Consaluo perscribebant, &, vt illo interfecto periculosissimæ rei malo tempestiuè obuiam iret, hortabantur, verũ Pizarrus non ignarus quantum rerum suarum momentum in tanti viri spectata & sibi adhuc fida virtute recumberet, nullo expostulationum calumniarumque impulsu in Aldanium potuit concitari, fato nimirum postulante, vt per illum virum primus Consaluianæ ruinæ lapis iaceretur. Verùm Consaluus iam & ipse satis de Charcantum tumultu, ac Centeni rebellione, Toriq; casu edoctus, id in animum altè demisit, nec vllo segnescendum modo putabat ad eius mali initia opprimenda, quod propositæ æquitatis lenocinio, si longius promanare, ac diffundi in dies perferret, haud dubiè in eandem rebellionis ruinam vniuersam Prouinciam pertracturum videretur. Itaque ab omni alia

Aldanius primus Cõsaluianæ ruinæ lapis.

alia re huc omnes cogitationes curasque
ntulit, vt aliqua via Centenum tolleret, et
regiè Charcantum audaciam ad reliquo-
m terrorē vlcisceretur. Huic negotio cum
se propter Velæ Proregis metum ire non
sset, Caruaial omnium maximè idoneus,
m ob belli scientiam, tum ob insignem ad
xios puniendos crudelis & vel in insontes
clementis ingenij acrimoniam videbatur,
eum proficisci omnes maximè cupiebant,
uòd partim bono & acri Duce ad bellū ge-
ndum, castigandosq; rebelles opus esse præ-
icarent, partim quòd nocentißimi hominis
horrida feritate belluas excedentis præ-
ntia ac conspectu libentißimè liberari vel-
t. Caruaial ipse id onus promptè assumpsit,
aratam ingentem ex eo gloriam & profun
as diuitias sperans, schedulisq; ab Consaluo
cceptis, quibus pecuniam virosq;, quos vel-
t, imperandi potestas fiebat, Quitone Mi-
haëliam descendit, vrbi infensus, quòd an-
ea Proregem omni virium subsidio adiu-
isset, venientemq; ciuitas, vt nouæ benigni-
atis ostētatione pristinum peccatum dilue-
et, & iratum mitigaret, solenni inductionis
pom-

Consalui in Centenū cura.

Caruaial in Centenū destinatur.

Caruaial Michaëliā iratus venit.

pompa excepit, qua introductus Proconsu-
les sex, aliosq; ex Principibus viros equis de-
scendere, & se in hospitium sequi iussit, vt
Crudelæ Caruaialis facinus.
cum ipsis literas vnas Consalui communica-
ret. In conclaue vt ventũ est, foribus ædium
clausis, armatisq; appositis ostẽdit, quantum
Consaluus in omnes ipsos iræ odijq; concepe-
rit, quòd præfracti in illũ hostes Velam per-
petuis rerum suarum facultatibus adiuuis-
sent, profugo in vrbẽ receptum perfugiumq;
præbuissent, & bellantis copijs quæcunque
commeatuum ciborumq; adiumenta submini-
strassent, idcircò primò sibi statutum desti-
natumq; fuisse, vltima supremi excidij clade
in ciuitatem animaduertere, postea verò con-
sideranti innoxiam plebem vi aut saltẽ me-
tu ad Principum suorum peccatum addu-
ctam, satius visum esse id authorum dunta-
xat supplicio expiare: iamq; ipsos à se dele-
ctos, atq; hic in plagas irretitos, qui vsque
adeo fidos & præstantes Velæ fautores sese
gessissent: ergò, vt mori cuperent, se euestigiò
compararent, nullam exeundi aut fugiendi
potestatem, clausa obseptaque esse vndequa-
que omnia, moris non esse locum, statimque

vix

x his dictis vnum raptim strangulari iu-
t. Tum verò cæteros ea atroci sententia
tonitos, et vix sui cõpotes ipsa veluti mors
uasit. Is rumor per armatorum custodias
latus, omnem celeriter vrbem peruadit, o-
nes veluti in se eodem exemplo mox mana
ro magnus terror capit, stupescunt impri-
s, quorum fides suspectior erat, & vt bre-
ter dicam, eadem vbique mortis facies, per-
lsio, horror, qui morti addictos intus cir-
mſederant, versabantur. Certè in tacito o-
nium silentio memorandum muliebris im-
tentiæ, impatientiæq́ exemplum emicuit:
xores enim, aut proximæ horum, qui inclu
apud Caruaialem tenebantur, magno que-
u vlulatuq́ tectis effusæ, & sacri ordinis
iros appellantes; cum his vnà per posticum
stodia nudum in Caruaialis domum irru-
re, & ibi ad contumacissimi pedes abiectæ
finitarum precum ac lachrymarum strepi
constitutæ crudelitatis propositum expu-
arunt. Sed Caruaial id concessæ miseris
itæ beneficiũ suo pudori & mulierũ caussæ
a donauit, vt, quum in fœmineum fletum
rumpere, & iacentes eiulantesq́ respuere,
(quod

Plurima mortis imago.

Memorandum muliebris impotentiæ exemplũ.

(quod ne Barbarus sustineat) infame sibi turpe indecorumq́ existimaret, horumq́ exemplo cæteris similem audaciam resecanda diceret, vt, inquam, exilij, ereptorumq́ seruorum pœna miserabiles elabi non possen Post hæc, corrasis ab his quinque aureoru millibus, Trugillum petijt, paßim ingẽte pecuniæ vim exigens, non ærarijs modo, s etiam templis interdum sacrilega manu spo liatis, & priuatim omnibus coactis auru argentumq́ in publicum conferre. Perlibenter huic etiam vrbi suæ crudelitatis monumentum Melchioris Verdugi cæde relinqu volebat, quem ante alios maximè cupieba vindicatum, quòd ille perpetuo Velæ stud atque obseruantia lõgè alios omnes præire verũ nec illi tanta amentia fuit, vt infestissimi hostis aduentum ad certißimam & crudelißimam pœnam expectaret, ideoq́ maturè in Cassamalcanum agrum proximum secedens, festinantẽ, & vno animo Centenum petentem, Caruaialem deuitauit. Trugill Regium est peruentum, atque hinc petitum Vamantiacum. Ibi morante Caruaiale, Regij Franciscus Giro, Ioãnes Velascus, Fran-

Melchior Verdugus Caruaialis aduentum fugit.

ciscus

us Gusmannus, & Franciscus Rodori- comprehensi sunt, & magno inflictorum mentorum excruciatu initæ in Laurentij danij Præfecti cædem, inuehendúmq; vr- tumultum conspirationis confeßio est ex- essa, ac post exiguam aliquot dierum mo- n Giro suffocatus est. Velasco manu præ- a, vitæ indulgentiam multorum depreca- impetrauit, reliquis quanquam eadem cle ntia contingeret, ita tamen horribili tor- ntorum vexatione fracti contusiq; sunt ar s, vt perpetua paralysi debiles, membro- mq; apoplexia eneru es corporis vsum per nem vitam miserabiles deperderent. Pe- us Manzarrus, qui coniuratorum caput at, in præsentia quidē se fuga in alios mon s expedijt, sed in posterū tamē post diutur- s latebras in Consaluianorum manus de- niens, non sero destinati suspendij suppli- um subijt. Petro Martino forensi Præto- suspicio insidebat, quod ijs etiam Ducibus, i Caruaialem sequebantur, aliquid societa s cum ea conspiratione clam subesset, ideoq; ránsciscum Gusmannum inter tormenta gabat, num cum eo instituto nihil quic- quam

Conspiratio in Aldaniū detecta & conspirantium pœna.

Petrus Aquirra & alij quinque innocenter suspensi.

quam cõmercij ac cognitionis Peruchio A-
quirræ intercederet, is cito cruciatu persu
gi festinans, tum id confitebatur, posteà ex
emptus, id præ pœna abs se agnitum dixi
Sed id dictum vi expressum tantũ apud Ty
rannica ingenia valuit, vt, simulac res a
Caruaialem fuit perscripta, nulla accurra
tiore solidioreq́; habita quæstione Aquirr
& quinque alijs, frustra omnibus contrà c
mantibus, & reis suam innocentiam in ip
scalis solenni protestatione profitentibus, la
quei mors irreuocabili conceptu imposita a
insigne Tyranni scandalum fuerit subeun
da. His vixdum sopitis rebus, ad Caruaia
lem perlatum est Didacum Centenum præ
lium defugientem ceßisse Alphonso Toro, &
Casabindam retrogressum: quamobrem no
necessariã maximi & longißimi laboris pro
fectionem adeundam iudicans, Regium est
reuersus. Tacita enim eius animo formid
insidebat de Toro, cum quo longas simulta
tes non obscura imperij obtrectatione gesse
rat, quem, si in Centenum pergeret, vindican
dæ simultati, & iræ satiandæ explendæ cu-
pidini, ad se vel insigni ignominia, vel ipsius

Caruaialis & Tori simultas.

salutis

salutis inextricabili periculo onerandū minimè defuturum putabat: neque verò adeo famæ suæ erat ignarus, vt inuisa Tyrannide alienatos à se suorum militum animos, inuitosq; sequi, & vel ad omnem leuissimam caussam molestos fore nequaquam intelligeret, prospiceretq; sibi magni discriminis bellanti rem futuram, & cum hoste, & cum militibus proprijs, & cum Toro vndique conflictari. Ergo Regium reuersus vt in vrbem venit, diuerso rumore longè rem se secus habere cognouit, rediisse Centenum, & regredientem Torum multis in tergo captis insigni detrimento affecisse. Ad eam famam Arecupiam accessit, inde in Charcantes profecturus, quum talia meditantem per literas Cusconica ciuitas obsecrauit, vt accedere non grauaretur, & eam vrbem (quæ non sine magno amplissimæ gloriæ fructu egregium & laudatum aliquādo ciuem habuisset) illo dedignari honore non vellet, vt nobilem profectionem inde susciperet, insigni cū laude prodiem & magno vulgi applausu egregius ac præstans victor excipiendus. Hæc inuitandi humanitas non diu ciuitati læta fuit

Cusconici Caruaialē ad se inuitant.

 Tori

Tori caussa. Is enim inimicißimum sibi hominem aduocari, & à Pizarro sibi multa fœlicitate bellum gerenti summissum esse indignatus, perlibenter vindicando dolori occasionem dari volebat, sed interim ægrotantis animi affectum callidæ ostentationis artificio simulabat, quanquam non ita frontem & linguam contrahere poterat, quin improuisò euolãte interdum iniquiore dicto ægritudinis conceptæ suspicio multis subolesceret. Igitur Caruaiale aduentante ciues armatos & veluti in pugnam euntes instructos adesse iubet, atque egressus tecta in valle (quæ transeunda Caruaiali erat) consedit, in hanc expectationem intentus, vt se aggrediunte aliquo tumultu iniecto ad cogitatæ rei euentum negocium traheretur. At Caruaial his omnibus probè cognitis non dubius, quin hæc ab insidioso animo ad aliquã expediundi doli fortunam parata essent, rem tamen & ipse simulanter premens Sclopettarios onerare Sclopetta iubet, dein intentè ordinata acie pergit. In vallem vt ventum est, è latere Torus se inopinatò intulit, sed neminem moueri conspicatus eum hostilem aggressum in

Torus Caruaiali insidias struit.

repenti-

repentinam salutandi cærimoniam conuertit, & Caruaial satis & ipse vafer tempori benè seruiebat. In vrbem introductus paucos post dies nullo verbo ad Torum habito vocatos ex familiaribus ipsius Principes aliquot necauit, quo facinore incredibili doloris insania Torum pupugit. Tum adhuc Quitone sedebat Consaluus de Velæ Proregis instituto incertus, nec quicquam de ipso cognoscere aliud poterat, quàm quod inanis fama ferret, aut longè inaniores hominum coniecturæ persuadebant: quidam in Hispaniam rediturum dicebant, alij quieta in sede Popæanæ Cæsaris cõstitutionem præstolaturũ, plurimi ad Terram firmam aduolaturum asserebant, vt itinera intercluderet, & vires fractas instauraret. Ad hanc postremam opinionẽ facilè sua suspicione inclinabat Consaluus, ideoq; Ducum etiam suasu optimum factu ducebat, occupata Terræ firmæ Prouincia, vtcunque Cæsarei iudicij euentus caderet, itinerum facultates in manu habere. Commodum ad hanc rem paulò ante Baxicouus Panamaide cum trecentis peruenerat, & quia is infanda crudelitate isthic rebus

Polypi mẽs ἀλωπεκίζειν πρὸς ἑτέραν ἀλώπεκα cum vulpe vulpinandum.

Consaluianorum de Vela Prorege opiniones.

conturbatis indigenarum voluntates, sicuti dictum est, ab Consaluiano nomine auerterat, Pizarrus trecentos hos & classem omnem mitioris ingenij & ad alliciendos homines commodioris lenitatis viro Petro Hinosæ attribuit, eumq́ imprimis Bonauenturanum littus & D. Ioannis amnem incursare, & ipsum deniq; Isthmum cum Panamaide atque Theonyma occupare iubet. Hinosa, non longas varijs moliminibus moras nectens, breui Veterem Portum peruenit, vnde Rodoricum Caruaialem cum literis Consalui Panamaidem ad quosdā Principes dandis myoparome mittit. In his ille blandissimam fallaciæ escam protrudens hortabatur, vt fidei & beneuolentiæ constantiam in Consaluianum nomen reseruarent, ac rem suam syncera fiduciæ perpetuitate pro virili proueherent, cuius studij gratitudinem remunerationemq́ perspicua declaratione intellecturos: Non autem sine magno luctu audijsse se, quæ iampridem furciferi hominis diritate inflicta crudelitatis atq; furtorum damna & clades pertulissent, id profectò maximè ab sua voluntate fuisse auersum, Tiadam dunta-

Petrus Hinosa classi Consaluianæ præficitur.

Fallaces ad Panamaitas Cōsalui literæ.

duntaxat exponi volente, & ad eam bono indicio declarandam, propterea, vt iniuria affectis erepta penitus compensarentur, Hinosam cum magna pecuniæ vi sese mittere, atq; is, quanquam armatos etiam in classe contineat, fieri tamen non violandi ipsos caussa, quod impiè Baxicouus fecisset, sed defensionis gratia aduersus Velam, quem isthic per certos homines inautorare milites fama iactetur. Cum his literis Rodoricus dimissus Anconem vbi venit (oppidulum id est non procul Panamaide) ex rusticanis cognouit Ioannem Gusmannum & Ioannem Illanesium, Velanos Duces, in vicino agro militum delectum habere, & ferro vel vrbem occupaturos, vel Popæanam ad Velam cum militibus contractis profecturos. Rodoricus satis periculi sui, & deploratæ ad quid impetrandum spei gnarus, si morando inutiliter tempus transigeret, expeditum statim militem cum literis ad vrbem clã mittit. Is adhibita, qua posset, celeritate contendens, vbi literas ciuibus tradidit, easdẽ illi ad Senatum detulêre, cuius iussu tabellio comprehenditur, & minis metuque ab eo rei veræ narratio

Tabellio ab Panamaitis comprehenditur.

extorquetur. Per hunc cognito Hinosæ aduentu ad arma modò discursum est, missæq; liburnicæ duæ ad Rodorici myoparonē expugnandam & capiēdam: sed hic ea tabellionis cunctatione idipsum, quod acciderat, suspicatus ad insulas Parolenias, littori Bonaventurano obiectas, Hinosam expectaturus sese recepit. Is cum decem delectis nauibus breui ad Bonauenturam appulit, eo consilio, vt rumusculum quempiam de Velæ conatibus venaretur, & repertas fortè naues caperet, omnemque ea ex regione, quæ ad Velam Popæanam ducebat, nauigandi facultatem tolleret. Ibi ex captiuis, quos exultantes in continentem milites adduxerant, relatum est Velam, Popæanæ adhuc versantem, enixissimè viribus reparandis elaborare, & in intimam Prouinciam bellum vertere meditari, ac, quum Illanesius, atque Gusmannus mediocrem manum attraxisse constaret, statuisse Velam Nonnium fratrem cum Ducibus aliquot Panamaidem ablegare, vt finis tandem conscribendi esset, & maiori authoritate reliquum negocium administraretur, ac conscripti ad Velam

Hinosa consilij Velæ ex captiuis fit certior.

lam primo quoque tempore adducerentur: dedisse eam ob rem illi pecuniam omnem ex Cæsareo fisco alijsq; bonis contractam, & puerum etiam Consalui nothum, vt eundem male mulctatū conspicatus negociator quispiam ad promerendum parentis beneficium emercaretur: cum verò Baxicouum omnia nauigia abstraxisse non dubitaret, iußisse per indigenas seruos ad ædificandam celocem picem, stuppam, ligna, omnemq; materiam accommodā ad portum cōportari, vt extructo & remulco in æquor nauigio protracto Nōnius iamdudum Popæna digressus, & vnius vix diei itinere adhuc absens quamprimum Panamaidem aduеheretur. Hinosa his perceptis lætus, & veluti in sinu ridens, ilicò duplicem militum manum diuersis vijs emittit, & ductante illo, qui hæc enarrarat, vna Nonnius, altera Rodoricus Mexia & Saiauedra Pizarri puerum nothum adducentes vterque magna cum auri vi in potestatem deuenerūt, & ad classem vnà cū captiuis cæteris magno Hinosæ gaudio sunt perducti. Hinc rectà Panamaidē contendenti occurrit è Parolenijs insulis

Consalui nothus.

Nonnius Vel. frater ab Consalnianis per insidias capitur.

Rodoricus Caruaial, & vrbani adhuc status ignarum monuit, vt intentiore cura & ordine ad vim refutandam expeditus aduehe-retur, atq; ita Anconem peruentum est. In vrbe interea iamdudum, quod ad hostẽ prohibendum, & se defendendum opus erat, sedulò præparabatur, erantq; armatorum amplius quingẽti, sed inter hos mercatores ac mæchanici tantæ ad res bellicas ruditatis ineptiæq; homines, vt multi Sclopettà exonerare nescirent, plurimi iaculaturi manibus trepidabundis ignescentes funiculos pulueri admouerent, atq; omnes ab pugnandi voluntate planè abhorrerent. Existimabant enim non modo nulli futurum fraudi, sed ingenti bono cessurum, si Peruuinis viatoribus præberetur accessus, ex quo mercatores opimiore tũ negotiatione ingens lucrum sibi spondebant, mæchanici suis quoque negocijs permagnum incrementum ab eo frequente hominum commercio ac commeatione accessurum sperabãt: eosque imprimis, qui exercitatione argentaria egregiè locupletes, paßim per Peruuinas vrbes eius exercitij societates & (vti vocant) musæa habebant, summus metus incesserat,

Panamaitæ aduersus Hinosam arma capiunt.

ſſerat, ne Conſaluus, quando ſuis aditum
enegatum accepiſſet, ea ad contumeliā vin
icādam cum ſupremo ſuarum fortunarum
etrimento ſpoliaret atq; euerteret. His Pe-
rus Caſoſius Iſthmi Præfectus, quos Theo-
ymæ & vicinis in agris rapere poterat, Pa
amaidem adductos iunxerat, ſub quo præ-
r Velanos Duces Guſmannum atque Illa-
eſium, inſignes aliquot & illuſtres viri mi-
tabāt, ſingularibus ſub vexillis milites abs
conductos ducentes. Hi ſociati omnes, au-
ito Hinoſæ aduentu, ad prohibendos exitu
eſcendere è nauibus volentes vrbe ſunt e-
reſſi. Hinoſa probè vrbani ſtatus ab Ro-
prico Caruaiale edoctus, Ancone duobus ab
Panamaide paſſuum millibus expoſuerat mi
tes, & eoſdem inſtructos ſecundū littus du-
bat, actuarijs nauigijs ſequi iuſſis, vt in
uadentes hoſtes tormenta ſtatim diſplode-
nt, relictisq; apud naues maiores militibus
uinquaginta mādarat, vt ad prælij inchoa
ſenſum Nonnium cum ſuis ſtrangularēt.
aſoſius, & ipſe numero magis, quam virtu-
ſuorum, confiſus, ad præliandum eodē gra
u propinquabat: iamq; intra oculos & te-

Panamaitæ in Hinoſam egrediuntur.

Hinoſa in Panamaitas acie progreditur.

 lorum

lorum iactum penè peruentum erat, quū sacrati sacris indumentis signisq; venerabiles inter vtrosque ab vrbe concurrunt (quod ab muliebri sexu factum aliquando Romanæ historiæ meminerunt) & verbera spirantes molliendo impetrāt, vt pugna dilata rationi ac colloquio locus antè daretur. Tum, inducijs constitutis & fide accepta, ad colloquium in medium Balthasar Castilianus ab Hinosa missus, & Petrus Cabrerius (quem ab Vela intra Panamaidē fuisse proscriptum diximus) vrbis nomine prodierūt. Ibi Castilianus prolixè cōmemorat planè nescire, & planè nulla cōiectura assequi Hinosam posse, qua ratione inducti se oēs veniētes oppugnare & eijcere vellēt, quādo ex missis literis sat ipsis iampridē confirmatū scirent, nō prædandi, aut aliqua belli inhonestæque licentiæ iniuria quenquam violandi caussa se venisse, sed missum ab Consaluo Hinosam ad facienda rerum ereptarum detrimēta, & diluendam liberali remuneratione impotentis Baxicoui noxā adesse, quē prius non lacessiti ad irā prouocare ecquid æquitatis esse? Præter dictā caussam non aliā subesse aduen-

Pugnam imminentem intercurrentes sacrati impediunt.

s sui, quã vt Velã inquirerent, & turban omnia inquietũq; hominẽ in Hispaniã, eò Ephoris iampridẽ destinatũ, abire cõpelle t: quẽ si isthic nusquã inueniret, non aliud nstitutũ habere, quã vt, nauibus refectis, cessarijsq; cibis comparatis, abirent: igitur, quid adhuc in ipsis prudentiæ superesset, merario ausu non cædes, nõ verbera quæ- rent, alioqui eò necessitatis adacto Hino- illa tũc pro sui ac Imperatoris nomine fa unda relinqui, quæ ad se defendendũ & pu endum rebelles honestas, et Consalui impe- um exprimeret. Ad ea respondens Cabre- ius Pizarri iniquitatẽ ostendit, quantum- s enim legitimo iure Peruuinæ Prouinciæ dministrationem atq; imperium obtineret veluti ipsi iactarent) periniquè tamen Hi- osam hunc cũ armatis in Isthmũ misisse in uẽ nullũ vel quæsiti iuris colorẽ obtendere osset: præterea admissi iãpridem Baxicoui trocissimã immanitatẽ fecisse, cur ipsorum riptis pollicitisq; nullã fidẽ haberent. Hæc iterfati quũ esset, res demũ his cõditionibus d transactionẽ perducta est, vt continente, r vrbe frui Hinosa dies triginta, et milites quin-

Panamaitæ cum Hinosa paciscuntur.

quinquaginta ad ſui præſidium aſſumere poſſet, reliqui ad Parolenias inſulas retro- derent, & materiam iſthuc ad naues reficie- das conferrent: dein Hinoſa, abſoluto trigi- ta dierum ſpacio, quamprimum Iſthmo ex- dens in Peruuiam nauigaret. Hac pace co- fecta, vrbem cum deſignato præſidio Hino- ſa intrauit, & paucos poſt dies admirabi- verſutia omnes Velanos milites in ſuas par- tes traduxit. Nam cibaria ac potum qui- busq; præbens, & omnes, qui vellent, luſibu- commercijsq; ſuorum indulgere patiens, cu- ctis cum ſe ex æquo affabilem, comem, ac be- neuolum præſtaret, hac benignitate permo- milites, qui in aciem aduerſus ipſum prodie- rant, ad illum tranſierunt: quamobrem ho- minis potentiam inualeſcere & confirmar- in dies Velani Duces conſpicati, nec eã ignà- ri ad ſolidi imperij iacienda fundamenta a- ſtrui, ſeq; ob id nudos inimico cõmittere no- audentes, vbi ſenſim cõditiones velli & in- fringi ſeq; deſeri ſensêre, Theonymam pro- gerunt: ſed inter hos retractus ex fuga Io- annes Illaneſius Conſaluiano nomini ſeſe addixit. Ita nullo impediẽte, Hinoſa in Iſth- mo

Hinoſa Panamaidem intrat & Velanos ad ſe trahens callidè Iſthmum occupat.

permansit, viribus augendis inuigilans: l nulli molestus aut iniuriosus, hostium e- im Duces, si se modestos præberent, haud il eraliter aut morosè complectens: pauloq; ft Petrũ Cabrerium & Ferdinandũ Me- am misit Theonymam, vt isthic perlato- m scriptorum nunciorumque rumores, ex ispania affluentes aucuparetur. Hæc mo- ntem diuersa sollicitudo cœpit. Melchior rdugus, cuius suprà mentionem fecimus, i de Caruaialis discessu certò percepisset, rugillum reuerterat, vnde ad fugiendam ius venientis immanitatem, in Cassamal- num agrum secessisse suprà demonstraui- us, & isthic appositum pari dolore Consal- gratiæ remetiendæ tempus quærens, oc- ltè in ædibus suis (habebat autẽ nobilium u magnificas) milites ad se trahere, pecu- am comparare, Sclopetta, compedes, cate- s & ferrea id genus vincula per certos fa- os clam cudere cœpit. Tum forte Regio na gium deuectum in portum appulerat, cuius agistrum ad se vocatum horrido et caligi- so conclaui includit, quod eum in euentum lificãdum curarat: inde pedibus obuinctis,

veluti

Admirabilis Melchioris Verdugi astus.

*veluti podagra laborabundus, (vti frequ-
ter tenebatur eadem) ad prominentem in p-
teas fenestellam se compones, Prætores Iu-
dicesq́, qui circiter indies commeare solebã
rogabat, vt cũ ipse per morbũ descẽdere no
posset, ad se ascendere colloquij caussa no
grauarẽtur; eaq́ ratione intra limina pelle-
ctos apud nauiculatorem compedibus stri-
ctos iubebat condi. Hac arte amplius vi-
ginti in vincula pertractis, qui Consaluia-
ni nominis præcipui erant, extra domum re-
pentinus procurrit, & magno clamore re-
gium nomen ingeminans ad forum conten-
dit, & ad nouanda studia excutiendumqu
Pizarrinæ iniquitatis iugum, omnes perce-
lere nititur, attractisque quibusdam ad ca-
ptiuos intus accedens his animi sui institu-
tum detegit, grauissimè de ipsorum perfidia
expostulat, quòd priuato homini adiurati,
qui per vim & nefas omnẽ Prouinciam in-
uasisset, regij iuris ac nominis rationem
proderent: idcirco minis terrefactos ingen-
tem pecuniæ summam sibi Maiestatem tuen-
ti expendere iubet; quandoquidem Consaluo
permagnas sæpe iterumque persoluissent.
Cum*

m metu nemo recusaret, imperata cum
uiculatore transigens, apparatu omni &
is captiuis omnibus carpentis ad littus
uectis, in nauem conscendit, propere-
e abiens Bonauenturanum portum pete-
t, in itinereque holcadem præda Isth-
aca Baxicoui onustam deprehendit: sed
ritus ne ea via contendenti Consaluiana
ißis occurreret, de qua nihil certum ha-
bat, ad Nicaraguanæ Prouinciæ littus
bstitit, & inde in continentem egrediens,
ratiam, vbi iurisdictionis sedes tum e-
t, profectus est. Ibi multis precibus ab
phoris Præsideque impetrat, vt sibi pro
laiestatis iure in Tyrannos bellaturo ip-
um militum, ac præfectorum opera accom
daretur. Impetrato ad eam rem publici
nsensus diplomate, & misso insuper Rami
Alarcone idipsum iubendi caussa, Ver-
gus breui ad centum viros contraxit: re-
sque omnibus diligẽter exploratis, audiens
inosam cum præsidio vniuerso Panamai-
versari, Theonymam verò à paucis tene-
eò, quòd id maximè ab hostiũ expectatio-
alienum videbatur futurũ, accelerat, per
lacum-

Verdugus Isthmum Consaluianis eripere intendit.

lacumq́; Nicaraguanum in Occidentale O-
ceanum delatus ex captiuis quibusdã, qu
cum nauigio quodam cœperat, quid Pana
maide, quid Theonymæ gereretur, quî isthi
quî hic Duces agerent, omnia luculentius c
Verdugus Theonymã occupat.
gnouit. Celeriter ergò in occasione aduolan
dum ratus, cum militibus media nocte in lit
tus excedit, & vnum ex captiuis Ducem
sequutus in vrbẽ peruenit, nec excitato ad
huc tumultu, rectà ad Ioannis Sabalij æde
pergit: in quibus hospitio excepti erant Hi
Aedes oppugnantur
nosani Duces Cabrerius & Mexia. Ibi pe
vim irrumpere paranti ab prætorianis mili
tibus egregiè repugnatum est; ac, primis re
pulsis, tantisper defensæ sunt ædes, dum vir
tutis locus esset. Verdugani, vbi maiore vi
contrà, ac rati erant, resistendo contendi vi
derunt, tecta facibus illatis succendunt; nec
vti id primo sentiri non poterat, pugnæ ar-
dor deferbuit, diuque concitatus stetit, & e
concitatior, quo crescente flamma Hinosa-
norum crescebat periculum. Tum demũ, vbi
proserpens ignis laquearia lambere inciperet,
deciderentq́; in pugnantium capita fauillæ
& ardentes titiones, Cabrerius & Mexia
aut

ut moriendum, aut sanguineo furore erum-
endum conspicati, per flammas virosque præ
enti animo prorumpũt, noctisque tenebris con
ecti Panamaidem celerrimè refugerunt, &
Hinosæ, quid accidisset, renunciarunt. Fa-
ilè tum clades, tum ignominia, tum ipsa bel
i ratio, ne hostem ijs in finibus augescere,
& commodissimum omnium portum obti-
eri pateretur, permouerunt Hinosam tum
d Verdugum eijciendum, tum ad omne Ve-
æ exterminandum nomẽ, vt id in summam
uram cogitationemque reciperet. Sed, vt ho-
esto velamine res ageretur, ciues Theony-
nenses quosdam subornat, qui ciuitatis no-
nine Riuerium præfectum adirent, & ca-
umnias in Verdugum ementientes, (nempe
ti pecuniam omnibus extorqueret, Iudi-
es ac Præfectos in vincula cõijceret, & mul
a improbæ confidentiæ argumenta propo-
eret) ab eodem ipsius auxilium atque opem
duersus hominem perniciosum flagitarent.
Riuerius his fidem habens, quũ eam ad rem
Hinosa suos aliquot illi milites deferret, ac-
epto ab ipsis sacramento Panamaide Theo
ymã properauit. Verdugus rem festina ex-

Hinosa callide sibi Theonymæ Præfectum aduersus Verdugum asciscit.

A a *ploratio-*

ploratione intelligens forum capit, & ibi, quod reliquum erat, acie instructa & ciuibus adiunctis peragere cōstituit: postea tamē veritus, ne in medio iam pugnæ feruore, oppidani in vicinas domos secedētes se nudum desererent, & ipse tum circumclusus in inextricabile aut receptu effugioq; difficilè discrimen perueniret, melius duxit, foris pari tum suorum æquitate iniquitateq; dimicare. Igitur, educto & suo et oppidanorum agmine, iuxta littus æquo in loco constitit; & ipse interim appropinquarat Hinosa. Tum, emißis vtrinque telis, mutuò incursum fuit, vsque adeo acri inuectione, vt ad primū congressum multi viri fortes & nobiles aliquot ex Theonymensibus interfecti caderent. Id primum oppidanos perculsit, pugnandi profundendiq; sanguinis conspectui insuetos: deinde, vbi Riuerium ab hostium partibus stare sentientes non vitæ modo in præsentia, sed in posterum fortunarum etiam periculum, eò quod in suum Prætorē Præfectumq; acie pugnarent, se subijsse viderunt, in proxima littora gradum retrahētes secessêre: deinde, cum milites terrere ac retinere abeuntes

Pugna ad Theonymā Hinosæ cū Verdugo.

tes

tes vellent, hostili vi & intestino etiam dissidio conuulsi sunt ordines: ab hostibus victoriæ clamor attollitur: Verdugani varias in partes diffugiũt, & ad littus præcipites descendere conantur, pauci intenta aliò fuga per auias & inaccessas rupes euadunt; ipse Verdugus satis trepidè ad naues se proripit, quæ nisi littori appulsæ trepidos accepissent, superfuisset fugæ aut pugnæ vix quisquam: & ibi etiam sat trepidatũ ac tumultuatum fuit, dum nautæ, ne hostes cum suis simul irrumperent, trahunt scalas orasque; milites item certatim pro se quisque primum in eas euadere contenderent: multi insuper nauibus adnantes profundo mari immersi, incerto præ timore quid aut peterent, aut vitarent, fœdissimè interierunt. Ab ea Verdugi clade, quicquid turbatum erat, subita tranquillitate resedit, pacataque Repub. eosdem Duces cum maiore præsidio vrbi relinquentes, Hinosa atque Riuerius Panamaidem, vt isthic Cæsaris mandata quietè expectarent, redierunt. Interea Caruaial, paucis diebus Cuscone transactis, in Centenum progredi cœpit, et per Collaones ad Pariam regionem,

Hinosæ victoria & fœda Verduganorũ fuga ac trepidatio.

Caruaial in Centenũ

quo cesserat Centenus, iter habebat. Trecenti circiter erant, qui abeuntem comitabantur, sed inuiti & per vim tracti: quare hæc multorum erat opinio, vt ab suis in itinere proderetur; quando, præterquam quòd militum stipendijs non satisfaceret, crudele ingenium, immanem indolem, inhumanos mores ferre vix quisquam iam posset. Sed has omnium voces, vel ad se delatas, astuta aure Caruaial transmittebat, ne vllius dubitationis præstitæ argumento nutantes confirmaret commoueretq́; sed constantis animi, & stabilis fidiq́ vultus præsentia metu ac terrore susurrantes ab aliquo incepto comprimeret. Vbi castra castris contulit, misit Centenus, qui Caruaiali denunciarent, si ad Maiestatis tuendum nomen dare se vellet, ipsum se habiturum amicum, & in quibuslibet bellis fidissimum adiutorem; sin, qua venisset, mente cœpta continuare statuisset, pugnam extemplò pararet. Caruaial ea magno cachinno verba excepit, statimq́ colloquiũ telis interiectis interruptũ est, plærisque etiam cum læthalibus pilulis etiã conuicia & probra interiaculantibus. Tum nil cunctatus

Centeni ad Caruaialẽ legati.

Carua-

Caruaial acie parata in Centenū rectà procedit: & illi etiam, quòd equitum numero abundaret, & superiore in Torum victoria factus esset animatior, non alia sententia stabat, quàm vt eo die rem prælio definiret; sed huic obstabant Argyropolitani, qui, audita cognitaq; militum in Ducem abalienatione atque infidelitate & offenso affectu, sperabant rē, deserto Caruaiale, sine prælio conficere, & ob id minimè dubiam pugnæ fortunam experiundam sentiebant: quibus Centenus morē gerens ex eo loco quindecim passuum millia abscessit, acerrimè instante Caruaiale, & veluti cedentium calces propè calcante; castra etiam, quàm fieri poterat, proximè apponebat; & ea nocte imprimis diligentissimas fidissimorum quorumq; vigilias constituit, & vniuersam etiam aciem instructis in ordinibus continuit, neminem exire passus; quanquam Centeniani Sclopettarij lacessentes mirum in modum molesti essent. Postridie Centenus versus Collaones properans, decem passuum millia confecit; & pari festinatione non procul semper tergis aberat Caruaial, quendam etiam fatigatione subsi-

Acris Caruaialis in Centenum insequutio

ſtere auſum ſuſpendi iußit, eodem ſupplicij genere ſe affecturum adiurans, quos pigritia tale quid audentes deprehenderet. Sequentibus diebus eadem fuit ſemper & cedentium & inſequentium celeritas: iamq; Centeniani feßi & euadere diffidentes paßim dilabi, clã fugere, Ducem deſerere; quũ Caruaial, quoſcunq; conſequeretur, nulla ſpe veniæ laqueis ſtrangularet. Centenus ſuorum conſilia deteſtatus, quòd ſe dimicare volentem importuna & exitiali diſſuaſione impediſſent, vbi ſe deſtitui ſenſim, & minui ſuos indies vidit, præmiſſo ad nauigium procurandũ Riba Næirio, quo ſe reliquæ ſaluti ac fugæ ſeruaret, Arecupiam iter intendit. Vix biduum iſthic tranſactum erat, quum & ipſe Caruaial adfuit: qua celeritate victus & occupatus Centenus, cæteris in quas vellent partes abire iußis, ſolus ipſe in mõtes profugit; vbi profundo in antro ab vicinis Barbarorum Principibus, eius cauſſæ mirificè ſtudioſis, quotidiè comportatis ad ipſum cibarijs ſecretißimè ſuſtẽtatus tãtiſper delituit, dum, vti dicetur, ad Petri Gaſcæ Præſidis aduentum, rebellante in Conſaluum Prouincia,

Centenus diu in antro delitẽſcit.

ani-

*nimum ad sese erigendum viresq́ instau-
randas resumpserit. Caruaial in agro Are-
cupiano de Centeni fuga certior factus, vi-
ginti Sclopettarios ad persequendũ Lupum
Mendocium misit; sed hic intentissimæ cele-
ritatis industria ad Argyreũ amnẽ euasit.
Postridiè Caruaial vt Arecupiam venit, na
uem ad littus aduertit, quam Næirius ad
Centeni fugam pararat; edoctusq́ non modo
in quem vsum parata esset, sed quam tesse-
ram proposuisset Centenus nautis dandam,
in spem nauigij potiundi venit: circiter secre
to in loco abditis viginti Sclopettarijs tesse-
ram dedit, quam Næirius Centeni iussu da-
tam ratus, lembo littori adnauigari, sed &
fraudem aliquam præmetuẽs, diligenter nau
tas prospicere iubet: ita præmoniti illi exce-
dere prius nolebant, quam Centenum vide-
rent: ac sic animaduerso dolo vela vẽtis dan
tes Nicaragnam cursum instituêre. Caruaial
ea spe frustratus Argyropolim, atque hinc
Pariam concessit, vt inde in Lupum Men-
docium bellum moueret. Is enim ad Argy-
reum amnem perueniens Gabrielem Vermu-
dum, cum centum viris descendentem, sibi*

adiunxerat; & ad Poconem quadraginta passuum millibus ab Argyropoli considebat. Antequam Paria discederet Caruaial, milites breui hortatione precatus est, ne se Ducem sequentes, cuius ductu tantarum victoriarum facti compotes nominis sui fama omnem Peruuiam compleuissent, eum nunc insequi pigeret, quem semel fusum & fugere compulsum, non modo non pati, sed iusto dolore indignari deberent; quod victus fugatusq́; homo inquietißimus cessare non posset, inuidiaque in se ac nocendi studio non prius cessaturus videretur, quam vltima vltione affectum è medio sustulissent. Se scire nō sibi modo certam esse victoriam, sed hoc videre, quum Mendocium milites equosq́; auro radiantes in aciem esse producturum fama teneret, opulentißimam ipsorum manibus prædam parari; sibi quoq; priuatim ex hostium Ducibus multos suam per literas operā venditasse: superesse laborem ac negocium ad victoriam nullum aliud, quàm vt ad locum, in quo hostes versarentur, perueniret. Posthæc, triginta adhuc in itinere comparatis, Poconē accessit; &, castris positis, hostibus ab edito lo-

loco se ostendit. Mendocius, hoste conspe- Caruaial in Lupum Mendociũ.
o, nullam instruendæ aciei moram fecit; sa-
sq́; sciens omnẽ in equitibus victoriæ spem
se, qui egregiæ virtutis & armaturæ erãt,
m his, relictis in planicie cum magna ar-
nti auriq́; vi impedimentis, aduersus ho-
em processit, non longiore hortatione om-
s admonens, quàm vt meminissent se pro
re & æquitate in infamẽ & omni turpitu
ine obsitum Tyrannum pugnaturos, quem,
n aliud vereri se, quàm vt illum prius tol
t ac cædant sui, quàm ad manus veniatur;
verò omnes in eum coniectos locum, vnde
m salutis spe extricari non possent, quan-
captis explorata illam iamdudum crude-
tas hostium præciderit: vincentibus verò
omnia breuissimo tẽpore ac labore accessu-
, quæ, tot partis victorijs & vrbibus spo-
atis acquisita, hostes attulerint. Cæterum
aruaial, Mendocio castra mouente, diuersa
ia ex edito loco in derelictam planiciem de-
endit; vixq́; dimiserat se agmen, quum om-
es tumultuariè effusi ad impedimẽta Men
ocij diripiẽda conuolarũt: nec difficilis haud
ubiè victoria Mendocio extitisset, si in eo

temporis momento fuisset adortus. Verùm Caruaial tuba hostilis aduentus signum dedit, quo plærique ad signa redièrunt, quanquam plurimi vel diripiendi ardore vel contexta diu fraude reuocari non possent. Multi enim Caruaialē licet præstantissimæ virtutis & miræ fælicitatis Ducem vehementer suspicerent, tamen, quòd etiam post claras victorias operamq; fortissimè ac fidelissimè nauatam milites pessimè accepisset, & stipendijs defraudasset, maximo odio dirum ingenium execrantes in eius cædem conspirarant; ipse etiam Secretorum Magister Petrus Vendanius, cui maximè semper confiderat Caruaial, & suam salutem omnes metuens commiserat (vti plærunque ij, qui iniquis Principibus intima familiaritate, & maxima fiduciæ præstandæ specie sunt coniuncti, infidissimi omnium, & primi ad eorum perniciem proditores reperiuntur) per Barbaros quospiam Hispanicæ linguæ gnaros Mendocio conspirationem detexerat, simulq; monuerat, vt proxima nocte castra aggrederetur. Erāt hæc in ea planicie, quam ab Mendocio relictam Caruaialem occupasse di-

Conspiratio in Caruaialem.

diximus, quæ muro & portis etiam cinge
tur, ad quas certas & maximè fidas sta-
ones Caruaial collocarat. Ad has Mendo-
us, non dubiè occulta proditione fretus, den
iam altæ noctis tenebris cum equitibus pe
tibusq; subijt; ibi, magno tumultu incusso
ehemens inter stationarios subarsit pugna,
ui Mendocianos fideliter fortiterque exce-
os, & vi introire moliuntes, vt aciei in-
ruendæ spacium relinqueretur, constantissi
è repellebāt. Primo statim tumultu, ac cre
tantium Sclopettorum boatu totis castris
irrendo & armis expediundis vehementer
imultuatum est; excire alij iacentes proxi
ios; alij, vt cuique virtus, fides, & arma
i promptu erant, quo clamor ferebat, cursu
rri: nec inter coniuratos deerant, qui diffu
iendo, & passim castrorum ab hoste capto-
im vlulatum circumferundo alijs animos
eijcere, & ad celerem fugam impellere labo
abant. Caruaial magnitudine periculi pro-
è attonitus, & occultam ferè fraudem suspi
ans, sed animo satis intrepidus atq; cōstans,
i quancunq; partem discursat, & nomine
uenq; veteranum inuocans, monens, & co-
hortans

Mendocius castra Caruaialis nocturno oppugnat.

hortans huc atque illuc fertur. Ibi cursa-
tem clamantéq; conspicatus Vendanius Sc
pettario cuidam conspirationis socio demō
strat, & in eum elibrare globum iubet, q
ex obliquo tactū in alterius clunis toro ic
Caruaial, vt se læsum, nec id vulnus ab ho
profectum sensit, ne quem tumultum aug
ret, dolorem preßit; & tacitè cum isthoc V
danio (de quo nulla suspicio in mentem ver
re poterat) seorsim se recipiens vile palliu
ac galerum, vt coniuratos habitu fallere
induit, & ad pugnam reuertit. Vendani
alterum Sclopettarium impulit, vt in illu
iacularetur; sed errante globo Caruaiale
constantißimè fortuna defendit, vt destin
tæ demum neci reseruaret. Ita Mendocian
vbi multum diuq; nequicquam penetrare t
tassent, magno clamore et strepitu sese ger
tes rogitantesq; nū viueret Caruaial, quu
non ore, sed telis ac læthalibus globis respo
deretur, oppugnatione demum destiterun
Ab eo infœlici euentu plæraque equitū par
dum per noctem tutò liceret, aufugit; & pa
tim prælio, partim fuga suorum Mēdociu
ad summam paucitatē redactus, ipse etian
fug

Caruaial ab suo Sclopettario vulneratur.

Mendocianorū fuga.

gæ consilium cœpit, motisq́ castris ad am-
m infra Poconem fluentem properè con-
sit; vbi Caruaial, qui celerantißimè ve-
giis institerat, fatigatione, somno, ac lan-
ore sopitos vulneribusq́ ægros consequu-
s est, & eo in loco Mendocium ac Petrum
eredium securi percussit: auxiliares verò,
i superstites erant, non modo in gratiā re-
it, sed cunctis arma exuuiasq́ reddidit, &
loisium Perdomium Alphonsumq́ Camar
m, quòd defossum ab Centeno argenti acer-
m commonstrassent, vita donauit: deinde
rgyropolim reuersus, literas per Prouin-
m de rebus gestis suis misit, & ab bellicis
ris ad coaceruandas congerendasq́ immen-
pecuniæ gazas animum studiaq́ reiecit:
quam rem ipsa quoque fortuna miram be
gnitatem auaro præbuit. Sunt enim per id
npus ad Potosium fodinæ per Rolandum
rgyropolitanum repertæ, quæ argenti co-
ı cæteris, quæ per vniuersam Prouinciam
it, longè præstant; ad quas breui tāto fos-
um numero est confluxum, vt multæ ali-
sint desertæ, ab tantaq́ hominum conue-
ntiū multitudine eò omnia caritatis per-
uenerint,

Mendocij cædes.

Fodinæ ad Potosium repertæ.

uenerint, vt frumenti, quod Maytium a
incolis vocari libro primo diximus, modiu
viginti aureis; Cocæ verò herbæ, cuius itid
mirabilem naturam explicuimus, sacculu
vix septuaginta florenis comparari posset.
Ex his fodinis Caruaial vsq; adeo profunda
diuitias breui hausit, vt breuißimo tempo
re noningenta aureorum millia accumula
rit: qua tamen fortunæ amplitudine adduc
non potuit, vt in milites equitésue, quorum
opera tantis rerum succeßibus excreuisset,
vllam inexhaustæ opulentiæ partem eroga
ret. Propterea, multis ea ingratitudine co
citatis, ab Aloisio Perdomio, & Alphons
Camargo, quos ab illo vita donatos fuisse
modo diximus, & Didaco Luxanio alijsq́u
ferè triginta in illum est coniuratum, faci
nusq́; in certum diem destinarant, quo tum
fortuito negocio impediti in alterum diem
distulêre. Id spacium coniurationis indicium
& salutem Caruaiali attulit: quapropter
Principes Perdomium, Camargum, Orba
næum, & Balsametum articulatim disci
dit, reliquos æterno exilio addixit: & eiu
supplicij horrore omnes vsq; adeo conterrui
& ex

Caruaialis auaritia.

Altera in Caruaialem coniuratio.

Crudele in coniuratos supplicium

externatos reddidit, vt in posterum nemo
us facinoris quicquam auderet concipere;
uando vel in suspicionem leuem duntaxat
niectis non minus, quã mortis supplicium,
rtissimè immineret; &, indicantibus maxi
is præmijs propositis, omnes eodem metu ac
lentio correpti, & vel fratres fratribus, ac
roximi cognatione coniunctis diffidentes,
lia in Tyrannum concepta cum animo sup
imere, & ad commodiorem occasionem vin
candi flammeam cupidinem reseruare, ni-
l tutius cautiusq; iudicarent. Dum hæc a-
id Charcantes ab Caruaiale geruntur, bel-
mq; infœlici Argyropolitanorũ rebellione
citatum opprimitur, non dissimili arriden
s fortunæ euentu in agro Quitonico res o-
nis contentioq; tandem crueto fine Consal-
o composita atque extincta fuit. Ille enim
circiter tempore, quo in Centenum tende-
t Caruaial, bellum adhuc cum Prorege
tegrum expeditè finiri cupiebat, tantisper
uandæ rebellionis caussas alijs atque alijs
re prospiciens, dum ille in terris superesset,
o quo ius belli stare videbatur, quo sublato
cilè suaue ocium, & profundam imperij ac
dignita-

dignitatis tranquillitatē se consequuturu
sperabat, omnibus tum haud dubiè metu
suas partes transituris, quibus vita eius a
mos & spem ad Maiestatis tuendum nom
suggereret. Hac de re conspicatus profug
eius impeditum victoriæ plenæ cursum es
fraudem ad illū eliciendum excogitans (na
adhuc Popæanæ sedebat) famam vulgaui
se contrà Centeni motus in Charcantes pr
fecturū; deinde Petro Pulletio Quitoni cu
trecētis præposito, vt contra Velam prim
fines tueretur, & bellum inferentis prim
impetus exciperet, ab Prouinciaq; retund
ret, ipse cum delecto militum flore discessi
Ea res per subornatos delatores ad Vela
celeriter defertur, & Pulletius Popæana
ad familiares quosdam scriptas literas, i
quibus rem gestam declarabat, ita consul
mittebat, vt in Velæ manus deuenirent. H
rebus ille adductus, quum, iampridem Ioan
nis Illanesij & fratris Nonnij casu intelle
cto, nullam alicunde opē speraret, simul Pul
letij opprimendi auiditate raptus Popæan
relicta Quitonem iter flexit, et ab ea duode
cim tantum passuum millibus ad Ottaual
lin

Cōsalui ad Velam eliciendum astus.

Vela Popæanam egreditur & Quitonem iterum tendit.

im castra posuit. Tum Consaluus, rem pro
voto obtinens, repentè Quitonem rediit, &
nagnum gestienti eius animo gaudiũ ac vo-
uptas exarsit, quòd rem eò pertractam vi-
leret, quo cupiditatem perpetua sollicitudo
perterat. Quid enim optatius fieri poterat
nsecuro, & nouos semper rebellionum odio-
umq; in se consurgentium rumores audien-
i, & grauiora in dies expectanti, Cæsarisq;
nte omnia sententiam metuenti, quam in-
ertæ fortunæ ac liti colophonem prælio im-
oni, in quo, si vlla rerum gestarum & mili
ũ ratione spes bellicæ æstimari possunt, cer-
iora omnia sibi, quælibet iniquiora Velæ oc
urrebant? Quid tot victoriarum nomen, &
nuictissimorum militum virtutem valitu-
a in illum, quem toties acceptæ cladis, arre-
tæ fugæ conscientia deterreret, semilaceræ
vires, imperiti Duces, pauci milites suis fa-
erent penitus irridendum? parùmue ad con
inuanda virtutis cœpta, ad turpissimã ac-
ipiundæ ignominiæ labem vitandam futu-
a æternis victoribus tot decora ante par-
ta, tot adiuncta immensarum diuitiarũ in-
crementa, omnis deniq; desperatio deuictorũ
Bb apud

apud eum, qui ne suis quidem parcere, & sanguineas manus ab benefacientibus tēperare nosset? iam verò in suum sanguinem tantos appetitus hausisset, vt toties fugatus, fusus, victus, elapsus, nudatus, cessare tamen nesciret, & indomitos adhuc spiritus gereret, malletq; ad vltimum vsque pereuntis vitæ halitum vniuersam Prouinciam æternis discordijs ac seditionibus interturbare, quàm se gubernatorem pati, & Prouinciæ Præfecturam imperiumq; obeuntē sustinere, quod sibi, si ius respiceretur, ex fraterna inuentione, victoriaq; sua etiam dextra semiparta deberetur. Talibus suggillationibus cum mirificam alacritatem Consaluus suis omnibus iniecisset, intelligens Velam ad amnem propinquum castris positis non duobus passuum millibus abesse, aciem eduxit. Equites erant centum triginta generis cataphracti, hastati trecenti quinquaginta, Sclopettarij ducenti, quibus præerat Ioannes Acostanus & Ioannes Vellæus Queuara, hastatos ducebat Ferdinandus Baxicouus, non tam peritiæ militaris nomine, quàm insigni crudelitate spectatus; equitibus aderant Pulletius & Gome-

Consaluus in Velam.

tius

tius Aluaradus. Ipſe Conſaluus cum ſeptuaginta delectiſsimi roboris equitibus circa ſummum ſignum ſeſe tenebat. Præter hos Duces illi etiam militabat Benitus Suuaretius Caruaial, qui iampridem ab eo ad mortis vſq; articulum, vti dictum eſt, adactus, in gratiam redierat, virtutisq; nomine ordinem ac præfecturam aliquot militum acceperat. Caſtra caſtris ita collata ſunt, vt concurrentes velites iurgia telaq; inter ſe interſererent. Vela autē per exploratores certior factus, ſecreto anfractu hoſtes circumiri poſſe, eorum tergis inſilire expectato conſtituit; & Barbarorum multitudine in caſtris relicta, qui ignibus faciūdis hoſtium oculos fallerent, eo tramite, de quo fuerat edoctus, intempeſta nocte milites ducere pergit. Nec dubium erat, quin ad ſummæ rei victoriam id plurimum expediiſſet, quum Conſaluiani diſperſi & rari iacerent, & omnis tormentorum vis in caſtra Velæ vergeret; ipſi verò equites, qui ad terga iacebant, diſſoluto vagātes ordine, nihil quicquam ea in parte infeſtum aut hoſtile expectarent: ſed callis, quò pergere inſtituerat Vela, ſolo frequente at-

Benitus Caruaial apud Conſaluum militat.

tritum non planè ſubacto vſque adeò difficilem & impenetrabilem feſtinantibus ſe præbuit, vt certam victoriam interpellarit, & illum oriente iam luce hoſti ferè pateſcentem ad Quitonem petendam deflecteret, vt eos, quicunque Maieſtatis nomen profiteri vellent, ſibi adiungeret. Conſaluiani autem antecurſores ad caſtra hoſtium procurſantes, vbi ſilentio animaduerſo intrare non dubitarunt, ab Barbaris, quid geſtum eſſet, edocti, rem ad Conſaluum detulerunt. Is, vbi Quitonem Velam iter flexiſſe audiuit, ſubitò eôdem properat, vt quamprimum quocunque in loco verſaretur, prælio decertaret. Tum quoque Vela eò loci redactus, vnde nullo modo fugere poſſet, partim neceſſitate, partim ſuopte deſiderio ad prælium animatus, ita ordinata acie exceſſit, vt equitatum Alphonſus Montemaior, Aluarus, atque Baſanius in hoſtes ducerent, Sanchæus verò Abilanus, Franciſcus Giro ac Rodoricus Bouila, Ioannesq́ Cabrerius, clariſſimi & manu prompti Duces, & in quibus nihil præter fortunam deſiderabatur, cum peditatu ſequerentur. Ipſum Velam, qui eo die ſupremam

Vela Quitonem venit.

premam

premam & in acie, & ante aciem virtutis diligentiæq; operam edidit, gossypino paludamento indutum, cui per secturas thorax aureis peniculamentis fimbriatus eminebat, spadix & vehemens vehebat equus; & quanquam ferè omnes plurimum rogaret, vt extra aciem cum equitibus aliquot consisteret, extremam allaturus opem, quò labor periculumq; inclinaret, primæ tamen pugnæ interesse voluit; cumq; intra teli ferè iactum peruentum esset, ad proximos conuersus, Adest, viri, inquit, optatum tempus, quod terminatis dißidijs, imperium alterutri aßignabit; nunc, quando eos ego in frontibus vestris animos deprehendã, vt meo quoq; animo magnus exinde cumulus accedat, id modo restat, vt caussæ æquitatẽ, & Deum pro vobis stare, & vel iniqua sorte morientibus etiã post fata gloriam, vel longè victoribus hostibus clariorem, nõ defuturam memores sitis: quæ vixdum fatus Basanio & Montemaiore antè tendentibus, concitato equo in aduersum cornu alacriter procurrit, nec Consaluiani equites Benito Caruaiale cohortante diu continere se potuerũt, quin & ipsi effusis habenis

Velæ diligentia & audacia.

Pugna ad Quitonem.

benis incurrerent. Ita feruido inchoata principio pugna breui ad summum ardorem processit; & ipse Consaluus perlibenter primis adesse cupiuerat, vt omnia diligentius curaret, & præsentem se sui, ad speratæ mercedis, & ob id animorum incrementum in conspectu haberent: sed Duces ad latus cum equitibus aliquot spectatorem consistere iusserant, vt fessis aut perculsis parato subsidio in tempore adesset, ac recentibus integrisque fatigatos hostes exciperet. Velæ impetum Sclopettariorum manipulus, ab Consaluo ad eum euentum peropportunè equitibus adiunctus, maximè infregit, qui equites magno incursu inuectos excipiens, displosis repentè omnibus Sclopettis, frontem glandibus ita perculit, vt primis prostratis sequentes puluere, fumo, crepitu, & suorum etiã cadaueribus impediti, oculorum auriũq; vsu amisso, cõsternatos & anhelantes equos vix regere possent, & plurimum ad inuadendũ hostẽ tardarẽtur. In ea rerũ difficultate suo & equorum robore per omnia aspera & confertissimos perrumpendo ab multis ad signa penetratum est, cruentissimumque ea

abri-

abripere ac lacerare conantiũ defendentiumque certamen exarsit. Ipse Vela testatus illum diem, illam aciem fore & tot cladium vindicem, & laborum finem, præmiorumque initium, impigerrimè depugnando munia fortissimi militis audacter capessebat, Mõtalphoq; quodam sua manu deturbato, acriorem sensim pugnam cæde calidus petebat, atque ibi ferocissimè dimicantẽ, nec sibi quicquam parcentem Ferdinandus Torræus graui ascia vi tanta in caput incussit, vt ectasi correptus, sicut nocturno diurnoque labore viribus exhaustis tanti verberis vehementiæ sustinendæ impar erat, ex equo humi moribundus deflueret. Tum, si vnquam, acerrimè pugnatum fuit, quum, Vela strato, certam sibi victoriam ducerent Consaluiani; alteri verò corporibus oppositis deiectum erigere ac tueri, aut in eo vltimo vitæ actu supremum bellicæ virtutis opus cruentissima morte laboreque Duci fideliter præstare vellent. Idem pugnandi feruor apud pedites versabatur, & ante hos destrictam romphæam manu vibrãs inusitatæ virtutis Sanchæus lata obuiorum cæde limitem agebat; dumq;

Vela moribundus ex equo deijcitur.

Sanchæi virtus.

grauißimam dextram ſubire nemo audet, ad mediam aciem mactando trux peruenit, vbi cum ſuis paucis circumuentus, & multis vndique cædentium vulneribus auerſis, aduerſisq́ confoſſus, non inultè in faciem procubuit; pariq́ ferè euentu in ipſo aggreſſu cecidit Cabrerius. Tunc Conſaluianorum clamore & alacritate vociferantium, & intolerabili pondere incumbentium impetus clamorq́ue, nec auribus nec corporibus ſuſtentari potuit; tum cæſis pugnacißimis quibusq́, qui vel inter pedites, vel inter equites infracti immobilesq́ conſtiterant; tũ, impulſa ac turbata cætera acie, ipſe Vela capite detruncato in eo tumultu interfectus eſt, & reliqui diſpalati terga repentè verterunt, Conſaluianis, qui ſe ad inſequendum diſſolutis ordinibus effuderant, fugientes etiam prout aut turba, aut armorum cadauerumq́ aceruis impeditos conſequi poterant, interficiẽtibus; periiſſentq́ plures, ni tuba ſuos etiam diffuſos Conſaluus ad ſigna reuocaſſet. Cecidêre ex Velanis amplius ducenti, quum non plures, quàm ſeptem, Conſaluus deſideraret, interq́ hos magnæ virtutis cẽturiones, qui, vt

Velæ caput truncatur. Velanorũ fuga.

ſe, ac

,ac stirpe nobili, anteactaq; militia dignum
erat, ab suis deserti, dum præfracta statio-
pugnaque mortem petunt, inter media
la gloriose procubuerant. Pauci etiam, qui
el fuga euaserunt, milites Ducésue integri,
ærique saucij discessêre, inter quos fue-
int Aluarus Ephorus, & Ioannes Benal
zar, qui primum, vt libro primo demon-
atum est, Quitonem in Hispanorum po-
statem redegerat, ac nunc auxilio Velæ
cesserat; quos Pizarrus omnes, præter Be-
lcazarem, luce priuare statuerat, & cum
rba deprecantium crudelitatem morare-
r, clam veneno tollere tentauit: sed Gome
Aluaradi summa cura est factum, vt id
ueretur, quanquam Aluarus, qui apud
pedam in custodia tenebatur, mortem effu
re non potuit, quem omnium opinione cer-
m est amygdalina pulte veneno condîta
terijsse. Benalcazarem Consaluus in suam
rouinciam, quæ supra Quitonem erat, re-
isit, Alphonsum autem Montemaiorem,
Rodoricum Bouillam perpetuo exilio
ulctatos, ad Chiliacos amandauit; sed illi,
pto ductore Antonio Vlloa, nauem na-

Aluarus Ephorus veneno sublatus.

cti ad Mexicanos profugêre. Post præli-
um Consaluus conuocat, quicunque ex ho-
stibus capti erant, et his exposita declarata-
que vindictæ emeritæ, quam de ipsis victo
sumere posset, æquitate, ostendit, non se iur
seueritatis vsurum, quando sibi optimè fue-
rit exploratum ipsos nō proprio crimine, se
multorum fraude vicioque in suum odium
esse vocatos: idcirco prætermissa sceleris ad-
missi pœna, depositaq; iniuriæ memoria, se
ipsos singulari quadam lenitate non modo in
gratiam recepturum, verùm non minoribu
perpetuæ benignitatis officijs prosequuturū
quàm eos, qui sua signa sequuti, eo die pro su
salute dignitateque fortißimè fidelißimequ
depugnassent, si longi odij magnitudinem
maiore gratitudinis fiduciæque vsura non
inuita Minerua sarcirent. Ab ea oratio-
ne reddidit erepta, & graui edicto vetuit,
ne quid contumeliosè in ipsos diceretur: qui-
bus rebus curatis, literas de victoria ha
(quæ anni quadragesimi sexti mense Ianu-
ario parta est) in omnes partes misit, &
Alarconem cum myoparone Panamai-
dem ad Hinosam ablegauit, partim vt vi-
ctoria

Consalui in captiuos Velanos insolita humanitas.

riæ ferret nuncium, partim vt Velam onnium Proregis fratrem cum filio no- adduceret. Huic ad se tandem ad- cto, similem clementiam Consaluus indul-, grauissimè etiam interminatus, vt im posset diligentissimè, vel ab omni picione sibi caueret, quam illi confe- n vltimo malo futuram adiurabat. Mi- inde varias in partes ac loca cum mi- bus Duces, eo maximè consilio, vt, si Cæsare contra se pronunciaretur, vi nitatem imperiumque assumptum obti- et; cuius dulcedine degustata tot victo- s partis insolens vltimum fortunarum ac æ discrimen prius subire, quàm Præfe- ra discedere, in intumescentem animum luxerat. Ab eo enim inde tempore, à o Cuscone ad imperium prouectus fue- t, omnium cogitationum cœptorumque cur- n occulto conceptu eò direxit, vt Maiesta nomen sensim extingueret, eos qui illud ri vellent, profligaret, & se paulatim olleret, ac demum per occasionem ad sum- im imperium, vti fecit, insinuaret. Nunc tē, debellato cæsoque Vela, & per Caruaialē

Consaluus Nonnium Velæ fratrē ingratiam recipit.

Centeni

Centeni nomine deleto, eoq; bipartitarum
ctoriarum fulmine ijs, quibus aliqua aud
di quiddã mens restaret, perculsis, ita sub
dominatus iugũ vniuersam Prouincã co
pressam confidebat, vt nemo in posterum e
urgere, nouis rebus studêre, adeoq; ne obm
tire sibi quidẽ ausurus esset; & si Cæsar n
ua constitutione, alteriúsue Præfecti missi
ne sibi quid vellet, nominis ac rerũ gestar

Stulta Consalui spes & opinio.

terrore, Isthmo etiam & Terra firma Pr
uincijs per suos Duces occupatis, se nullo n
gocio impediturum confideret. Nec (si qui
quam humanæ cõiecturæ certũ est) procul
bio spes opinioq; cõcepta fefellisset, si, quoru
dextris viueret memor, milites charitate
studio, liberalitate gratitudineq; deuinxisse
verũ omni impietate superbiaq; imbutus,
sese eò insolentiæ imprudens demittit, vt st
pendia detrahendo & merita virtute pr
mia derogando, memoriam eorum insurgẽ
animo excutit, quorum opera ad eam dign
tatis ac fortunæ amplitudinem peruenisse
fato trahente, & debitas infandæ imman
tati pœnas Superis festinantibus, sese fru
stratum deceptũq; extremo in termino sen

si

Peractis Quitone aliquot mensibus, vbi
riè oĩa cõstituisset, relicto hic cũ trecentis
tro Pulletio, cuius fidei imprimis confide
, Regiũ abscessit, fœliciq; profectione adue
itẽ Laurentius Aldanius cũ ciuitate ho-
ificè excepit, atq; in vrbẽ induxit, Princi
is equũ fræno ducẽtibus, et magno tuba-
ympanorũq; præcinẽte concentu: vbi, cũ
m ipse fortunã nõ caperet, multa in dies
ituit, quæ euidẽtissimis superbia atq; tu-
e turgidũ pectus signis aperuêre: euntem
rannorũ more octoginta satellites præi-
t, superbè spectantium turbam dimouen
assurgere prætereunti vel ignorantia
prætermisisset, in magno periculo erant,
io in conspectu præsentis sedere, nemo ver
m operire poterat, & multa id genus a-
in singulos dies proteruia audaciaq; fie-
t, quæ C. Cæsari post deuictũ Pompeium
iaximo victori inuidiam, & necẽ con-
ciliasse traduntur, huic non fœ-
liciorem euentum pa-
ratura.

Consaluus Regium redit et magnifice inducitur.

FINIS.

Θεὸς τὸ δέος.

Argumentum Lib. v.

Mittitur in Peruuiam ad res co
ſtituendas Petrus Gaſca, regij Co
lij Præſes, qui primum, ſummo Fe
nandi Mexiæ adiumento Hinoſa
ſe traducto, Conſalui claſſe & to
Iſthmo potitur; cuius aduentu pe
pto Conſaluus, plurimum cum ſ
perturbatus, legatos tandem ex co
muni conſilio ad Cæſarem deſti
Laurentiũ Aldaniũ, ac plæroſq; ali
vt eidẽ vniuerſum Prouinciæ ſtatu
ac Velæ imprimis mortẽ exponer
verũ Aldanius, vbi Panamaidem, v
nit, ſeſe Præſidi adiunxit, & ab eode
cum claſsicula ad portum Reginu
occupãdum, homineſq; ad defecti
nem ſollicitandos, & ſpargẽda reg
remiſsionis diplomata mittitur: q
re cognita Conſaluus bellum par
Caruaialem è Charcantibus arceſs
& Regij recenſet milites; ſed vbi A
danius in portum venit, & remiſsi
num diplomata innotuêre, varia m
litum Ducumq; transfugia, & var
ob

b id cædes ac lanienæ ſunt ſubortæ, ɔactusq; eſt demũ ad transfugia im- ɛdienda Regio diſcedere, atque in- ɛ in Centenum conuerſus, qui ex ıtro rurſum emerſus Alphonſi Hi- oſæ opera Cuſconem occuparat, & lphonſum Mendocium Argyropo s Præfectum ad ſe traduxerat, eum ıgenti prælio Caruaialis maximè ar fundit & fugat. Præſes interea Ga- a in Peruuiam venit; tandémque, ca ris ad Saquiſſauanam poſitis, Con- luus vndique ab ſuis deſertus, & aruaial cum plæriſque Ducibus ca untur, atque diuerſis ſupplicijs, ille pite plexus, hic articulatim diſſe- us, interficiuntur, quorum morte ıcata Prouincia Præſes Panamai- ɛm, atque inde in Hiſpaniam traie- t, & Palentinum Præſulatum paulò oſt adeptus eſt.

LEVI-

LEVINI APOLLONI GANDOBRVGANI MITTELBVRGENSIS DE REBVS IN PERVVIA GESTIS.

LIBER V.

Æc rerum tempestas atque ægritudo cùm esset, Cæsar interim per Franciscum Maldonatum & Didacũ Cutun (quos in Hispaniam traiecisse, & in Germaniam inde veredarijs equis properasse diximus) de statu Prouinciæ erat edoctus; veri præsentium negociorum ad religionem pertinentium difficultate factum est, quòd Peruuinarum rerum cura aliquandiu seposita si atque dilata. Nam hæc ferè incidêre in id tempus, quo Cæsar in Germania aduersus Lutheranos bellum cudebat, in quo postea Ioannes Fredericus Saxoniæ Dux, & Philippus Catthorum Princeps Lãtgrauius debellati, ac capti sunt. Tandẽ visum fuit Petrum Gascam sacrato Ordini initiatũ mitti, cuius industria multis in negocijs spectata, &

ta, & in alijs caussis administrandis pruden tia cognita, virtus etiam in re militari ex- plorata fuerat. Hic Præses regij Concilij ti- tulum gerebat, & de omnibus rebus agendi, nouationes atque abusus abrogandi, & mili tes etiam conscribendi authoritatem habe- bat. Verùm quanquam in eo bellicus vigor non desideraretur, tamen ea æquitate mode rationeq; pacifici animi rationem condierat, vt longè auidius omnis quietis consilia am- plecteretur, & ijs maximè in pacanda Pro- uincia vti constituisset, penitusq; ab cruentis belli tumultibus, nisi secus vltima necessi- tas postularet, abhorreret. Is anni quadra- gesimi sexti, quo ad Quitonem pugnatū fuit, mense Maio Martham appulit (id Theony mæ vicinum est) vbi pulsum ab Hinosanis Melchiorem Verdugū Carthaginensi in por tu se expectare cognouit; verū metuens, ne si hunc sibi adiungeret, sui quoque odiū Ver- dugi caussa apud Hinosanos concitaret, re- cta Theonymam illo relicto contendit, ius- sitq; ad explorandos hominum animos Al- phonsum Aluaradum in littus excedere, qui cum Ferdinando Mexia vrbis Præfecto col

Petrus Gasca præses in Peruuiā mittitur.

loquutus, Præsidis aduentum, aduentusque caussam exposuit: sed nullo certo accepto responso, quum neuter alteri permultum confideret, discessit. Tum verò Mexia, altius re considerata perfectiusq; cognita, lembo obuiam Gascæ tendit, & demum in ipsius nauigium insiliens, familiariter complexus est, honorificeq; in littus, ac deinde ad vrbē perduxit: quæ res veluti Consaluianæ ruinæ ianua, & quòd Præses rem obtinuerit, caussa fuit. Inde inter secretos sermones cum Gasca rem omnem & sui aduentus caussam, & Cæsaris voluntatem luculentius enarraret, & sibi demandatæ potestatis diplomata ostentaret, Mexia omnem profundæ simulationis nubem disiecit, & se in Maiestatis ipsiusque seruitium ac nutum redire professus est; & si extemplò bellum indicendum, armataque exeundum manu putaret, operam suam, & quoscunque suis sub signis haberet milites, dedicat; ac docet, si Panamaidem quamprimum tenderet, nullo labore vniuersam classem Consalui in potestatem redacturū, quando sat sciret consideretque, exposita ipsius aduentus ratione, ipsum Hinosam nulla assen-

Gasca ab Mexia recipitur Theonymæ.

assensurum mora, in partesq́; transiturum. His Gasca magnopere gratias agens, longè diuersam sibi propositã viã, & ingrediundã esse ostendit, eam verò Cæsaris mentem, vt modestia temperantiaque exitiosas dißidiorum pestes excindat, & miserabili Prouinciæ inhærentium tumultuum tela euellat, non vt noua maiorum discordiarum concitatione Rempub. labefactatam & inclinantem in certæ ruinæ exitium impellat. Nam, quum ex immoderata Velæ Proregis seueritate vniuersam malorũ tempestatẽ in Prouinciam effusam constaret, non insulsa de causſa Cæsarem moderati ponderatoris iudicisq́; temperantiam respexisse: quamobrẽ magnam sibi spem affulgere, vulgata Cæsaris voluntate, singularem obtemperandi atque in Maiestatis nomen redeundi alacritatem, promptitudinemq́; omnibus accessuram. Ad hæc facilè consentientem Mexiam Panamai dem proficisci iußit, vt Hinosæ rem exponeret, qui ad primam recepti Præsidis famam non leuiter Mexiæ succensebat, quod nondum authoritatem & caussas aduentus ipsius exploratas haberet, & in illo recipien

Hinosa Mexiæ cur succensuerit.

do suam voluntatem Mexia haudquaquam consuluisset, multiq; ob id prædicabant, vbi primum Panamaidem peruenisset, ingens salutis subiturum discrimen: quibus tamē terriculis Mexia ab ea profectione detineri non potuit, partim vetere Hinosæ amicitia ac necessitudine fretus, partim clementis ipsius ingenij, & satis in Cæsareum nomen propensi spe subnixus, quæ venienti, & negocium omne commemoranti, ac sese etiam purganti omnia faciliora apud Hinosam effecit. Theonymam reuersus Mexia, quum satis prospera renunciaret, animumque Ducis ad ipsius accessum egregia oratione præparatum ostenderet, Gasca Panamaidem peruenit; vbi, incredibile dictu, quantoperè non Hinosam modo, sed reliquos Duces etiam, & ipsos milites pacatissimi animi moderatione se digna seueritate condîta, ac vultu inter serenitatem ac grauitatem temperato, colloquij etiam familiaritate comitateq;, veluti tantarū virtutum stupore perculsos, in se rapuerit ac transformarit. At, postquam de Præsidis aduentu Regium fama peruenit, magna repentè conturbatio Consaluum, cæterosq; Duces

Gasca Panamaidem peruenit.

ces

ces occupauit; contrà verò apud hos tacita spes ac lætitia residebat, qui pio in Maiestatis nomen affectu imbuti, in eo tamen dominatu Tyrannorum eundem altè suppressum reconditumq; continere coacti fuerant. Nec mora, Consaluus cum Ducibus, quid facto opus sit, grauissimè deliberat, quorum sententiæ turbatissimè variabant: multi vel palam vel clam ad tollendum hominem mittendos censebant; alij in Prouinciam adducendum iudicabant, tum vel posse quidlibet ab eodem facillimè impetrari; sin id quoque diuersum cederet, longa prorogatione posse distineri per speciem habendi conuentus ciuitatum ad ipsum recipiendum, & hũc propter vrbium disiunctionem, atque interuallum mutuum consulto vel in biennium distrahi posse, ipsum interea, adhibito fido militum præsidio, Pugnæ insulæ imponendum, & ea ratione Cæsari de aliquo motu ac rebellione facta expostulandi locum nõ fore; quando celerius ciuitates, longissimis inter se spacijs dißitæ, ad conuentum venire non posse viderentur: alij in Hispaniam relegandum censebant; & hoc demum cõsensum est,

Consalui ob Præsidis aduentum angor.

 vt ad

vt ad Cæsarem maximæ authoritatis viri mitterentur, qui, exquisita narratione vniuersa totius rei gestæ serie exposita, accurateq́; sui purgatione facta, & omni tumultus suborti culpa in Velæ Barbariem coniecta, vniuersæ Prouinciæ nomine illum obsecrarent, vt Consaluo præfecturam, quā obtineret, relinquere non grauaretur; ijdem etiam Præsidem Gascam in itinere adorirentur, & ne Prouinciæ pedem antè inferret, monerent, quā Cæsaris voluntas ea legatione adamußim explorata fuisset; sin is minus parêre vellet, custoditum Regium perduceret: multi suadebant etiam, vt in itinere interficerent. Ad id munus deliguntur Hieronymus Lausanus Reginus Præsul, Laurentius Aldanius, & Thomas Prædicatoriorū Princeps, qui plurimum apud omnes facundia valebat. Hi dum ad iter res suas componunt, Aldanius nauigio instructo (quem maximè properare, & primos sibi nuncios significare iusserat Consaluus) Panamaidem nauigauit, quē paulò post reliqui sunt sequuti. Hoc tempore tantum fidei apud Consaluum contraxerat Nonnius Velæ frater, vt in libera

Legati ab Consaluo ad Cæsarem destinantur.

bera custodia habito venatum exire liceret, nunc infortunatus misero casus accidit, qui in exitium traxit. Ioannes Torræus in lacuna quapiã (vbi Barbarorũ idolũ adorabatur) inuẽto auri põdere, cuius preciũ octoginta aureorũ millia superabat, præter magnũ torcosiorũ ac smaragdorũ numerũ locuples factus, in sacra omologesi Minoritarum Cœnobiarchæ, apud quem thesaurum deposuerat, aliquando indicauit, permagnum sibi reuisendæ Hispaniæ desiderium esse, vt cum amicis necessarijsq; isthic familiariter suauiterq; conuiuendo, verum beneuolæ fortunæ fructum perciperet; sed quum sibi ob perpetuam Consaluianæ factionis societatem vsq; adeo grauiter offensa Maiestate, ne in pœnam incurreret, metuens, in Hispaniã prius reuerti vereretur, quam id delictum contrario forti aliquo facinore diluisset, sibi statutum vnà cum thesauro Nicaragnam profugere; ac tum, contractis isthic militibus aliquot, nauigijsq; duobus instructis, ad loca im munitiora assultus facere, & Consaluianis subuectionibus molestias exhibere; verum quãdo ad eius rei aditũ consequendũ nec ac-

commodam ætatem, nec authoritatem haberet, velle perlibēter digni nominis & spectatæ virtutis quendam asciscere, nec huic negocio videri appositiorem quenquā ipso Nonnio, quem egregio animi corporisq; vigore, & non exigua militiæ peritia præditū, cùm infinitæ illatarum iniuriarum afflictiones, tum fratris amantissimi miseranda mors ad vberrimam vltionis rapiundæ occasionem iure concitarent: qui si ad pulcherrimum facinus perpetrandum virtuti audaciæq; deesse non vellet, paratum se obsequio seruitioq; eius, vel ad mortem, atque hunc illi sanguinem suum ac vitam deuouere, et eam in rem sacramentum daturum: quamobrem precabatur cœnobiarcham, vt ipse propositum animi sui ad Velam deferret. Id cum Minorita haud grauatè fecisset, Nonnius ei iure diffidēs, quem in præcipuis Consaluianorū fuisse sciebat, primum ad periculosissimæ rei assensum adduci nolebat; sed vbi solidum iureiurando sacramentum ante aras præstitit, dubitabundus negocium tamen suscepit; & multos cùm inter se sermones sererent, ac conciliabula inter notos & familiares agerent,
odor

dor eius rei ad Consaluum peruenit. Ita ca-
tus est Nonnius, & publicè non sine maxi
io omnium luctu iugulatus. Sub id etiam
empus Cuscone Alphonsus Torus ab socero
iter iurgia transfossus est, successitq́ illi Al
honsus Hinosa, non hic Isthmi Præfectus,
e quo hactenus loquuti sumus, qui paulò
òst seditionem subortam compescuit, Lupo
anchæo Didacoq́ Beserrio authoribus in-
rfectis. Interea Aldanius, quem à Consal.
ante cæteros legatos præmissum fuisse
iximus, Panamaidem venit, statimq́ lite-
is Pizarri ad Præsidem satis contumelio-
s & asperas, ne in ipsis principijs tanti mo
enti res inanibus scriptorum conuiciorum-
ie muliebrium nugis offenderetur, discidit
que concerpsit, exceptusq́ ab Hinosa ipso
miliarißimè, cum quo honestatis atque cle-
entis ingenij similitudine conflata neceßi-
do diuturna sibi intercesserat, paucos post
es ad salutandum Præsidem Gascam ac-
ßit; iamq́ fidei declarandæ tempus adesse
nspicatus, quam temporum neceßitate sup
essérat, nulla rerum mandatarum illata
ntione, Cæsareo nomini sese addixit, atq́

Nonnius Vela Velæ Proregis frater iugulatur.

Alphonsus Torus Cuscone confossus.

Laurẽtius Aldanius ab Consaluo ad Præsidem transit.

ita Legatio instituta penitus interrupta est:
& reliqui ferè Cōsalui Duces, qui adhuc in-
certi nutabant, vt ab tanti viri defectione
sibi consulendi exemplum caperent, sunt per-
pulsi. Tum quoque cum Hinosa, qui nondum
penitus Consaluo mētem operamq; renuncia-
rat, audacius liberiusq; res agi cœpta est, &
priuatim Ferdinandus Mexia in aures plu-
rima susurrando præsentem rerum statum,
miserabilem Prouinciæ habitum, calamita-
tum multitudinem, molemq; secum conferre,
cum animoq; diligenter metiri iubebat, ades-
se Præsidem ab Cæsare missum non alia ra-
tione, quā vt maturrimi remedij præsidium
deformatæ & oppressæ Reipub. afferret, Ty-
rannidem euerteret, & vel vltimam dissidij
ac contentionis scintillam extingueret, &
quodcunque vel audacia, vel inter publicam
conturbationem negligentia mali noxijque
obrepsisset, fideliter emendaret: cuius negocij
institutum opus sua facultate atque virili
prouehere, ipsius esse officij, qui perpetuam
honestatis ac priuatæ existimationis curam
optima mente prudentissimè in consiliū ad-
hibuisset, quæ in non dubium cum ipsa vita
& fa-

facultatibus omnibus periculum accessi, si
æsentissimam releuandæ Prouinciæ & fi-
i ac voluntatis erga Maiestatem decla-
ndæ opportunitatem non alias rectius of-
endam aut prætermitteret, aut trepidan-
differret. Ad ea respondit Hinosa, se
ræsidi institutisq; eius negocijs non hone-
ssimè modò cupere, sed haud semel suæ in
m inclinationis propensionisq; indicia de-
onstrasse, nec vllam transeundi moram fa
urum, simulac conspecta Consalui postula-
one nihil firmius pro illo statuens Cæsar sal
um sibi ad eam rem perficiundam nominis
noris q; sui rationem fecisset. Re vera enim
Hinosa, vti non multum belli peritus erat,
ingenio simplex candidusq;, quicquid insti
tum, quicquid gestum patratumq; ab Con-
luo fuerat, legitimè sanctèq; factū opinione
nceperat; quando Pizarri postulationem
iam doctorum & sacrorum virorum suf-
agijs approbatam fuisse meminisset. Me-
ia, imperitæ mentis morbū subsentiens, ni-
il quicquam aliud responsi statutiue ab Cæ
re expectandum declararat; omnes verò
sque adeò ardenter studia sua in Præsidem
reie-

receciſſe, vt nihil ab eo imperatum recuſa-riessent; proin ne ſe inſulſa perſuaſione de-ſum deceptumq́ teneret, eò quòd doctoru etiam virorum ſuffragia Pizarri poſtula approbaſſent, quando valente Tyrannide oppreſſam veritatem, ereptam libertaten & omnes vno eodemq́ aſſentandi ſecund fortunæ ſtudio iſthic perfuſos conſtaret. H rationibus victus Hinoſa poſtridie ad Pra-ſidis ædes ingreſſus Maieſtati, ſacramen legitimè adhibito, nomen dedit; dein voca intus reliqui Duces promptiſsimè idem fe cêre, ſed clam, vt ad deſtinatum tempus ſi lētiſsimè res acta ſupprimeretur; quanquam ex frequenti ingreſſu egreſſuq́ naſutis ſuſpi-cionem ſuboleſcere non difficilè eſſet. Gaſc tanto ſucceſſu omnia vt ſe pro votis conſe-quutum vidit, omnem porrò moram fore pernicioſam ratus, bellum occupare ſtatuit vt expedita celeritate paratiora ſibi omnia hoſti verò imparatiora impeditioráque red-deret. Ante omnia Laurentium Aldanium cũ quatuor myoparonibus accelerare ad Re-ginum portum iubet, vt ea re Conſaluo om-nis rei maritimæ facultatem intercluderet

Hinoſa ad præſidem ab Conſaluo deficit.

Aldanius ad Reginũ portum occupandum mittitur.

ſimul

mulq́; eos, qui piè in Maiestatem affecti es-
nt, cōmodius ad se reciperet, & cæteros e-
ā qui in Consalui adhuc fide erant, ostētatis
ınandæ pœnitentibus rebellionis admissæ
missionis diplomatibus, ad se deficiendum
ferendumq́; Pizarrum solicitaret. Huic
liungit Ferdinandum Mexiam & Ioan-
m Ilanesium; totius autem classis præfe-
uram, vti antè gerebat, Hinosæ relinquit,
in militibus recensendis cum ad ipsum si-
a deferrentur, sua quibusq́; signiferis per-
isit, ea humanitate omnes arctissimo quo-
m amore atque appetitu sibi, summo au-
n odio inuidiaque Tyrannidis infrænis
mores Consaluo obstringens: dehinc Io-
nnem Mendocium ad Mexicanæ Prouin-
e Proregem Alphonsum Mendocium, a-
sq́; passim ad vicinos præfectos Vatima-
m ac Nicaragnam ad auxilia adducenda
ittit. Paulò antè cum suis eisq́; literis, quas
æsar ad Consaluum perscripserat, Ferdi-
ndum Pauiagnum ad Pizarrum mise-
t, quem Tumbæo Michaëliam peruenien-
n Consaluianus Prætor Vilalopus cœpit,
erasq́; ademptas ad Didacum Morā Tru
gilla-

Cæsaris ad Consaluum literæ.

gillanum Præfectum, & is ad Consalum misit. Cæsaris literæ in hanc sententiã pe scriptæ erant. Consalue Pizarre, ex tuis teris & multorum sermone intellexi, qu isthic interea nouatum sit, ex quo Vela Proregia dignitate à nobis affectus Prouinciam cum decretis nostris appul rit, vt his exequendis publicæ vtilita consuleretur. Facilè adducor vt credan abs te nobis repugnandi consilio nih quicquam esse factum, sed Velæ seuer tatis vitandæ gratia, qui nulla postula tione admissa summum ius prosequi inst tuerat: quamobrem Franciscus Mald natus legatus tuus, quæ vel tuo vel r liquorum nomine retulit, benignis & æqu auribus satis accepta sunt, nobisque sul inde ad omnem discordiarum eruendam r dicem, liberandamque tristißimis ærumn Prouinciam Petrum Gascam mittere, eum præstare visum fuit, quicquid diuin gloriæ laudatum, nostræ existimationi com modum, vniuersæ Prouinciæ indigenisqu vtile ac salutare iudicaret: proin ea in re id tu obsequij officijque illi exhibeto, quo

mil

ibi exhibendum putares, opemque quam
tes confer; vti te facturum confido, ita
ibi Francisci fratris tui memoria in-
olata manebit, in te ac reliquam Pi-
arrinam posteritatem vberrimis priuile-
orum compendijs redundabit. His literis
iuatam epistolam ad Consaluum Gasca
diunxerat, prolixæ & maximè piæ admo-
tionis plenam, vti haud difficile fuit viro
nnis scientiæ facundiæque gnaro valen-
ßimas ad permouendam mentem artes
dferre. Pizarrus vtranque clam ha-
uit, sed Pauiagnum, quem cum his mis-
im diximus, adduci per fidum quendam
ruum iubet, adductoque nihil periculi es-
docet, si nulli præterquam ferendis epi-
olis alteri curæ se immiscuisset; sin aut
am aut palam ad concitandos homines
uidpiam faciundo demandati negotij se-
ta fuisset transgressus, nihil tam exiguum
ore, quin illi quamprimum capitale cederet.
Pauiagnus impauidè suam caussam egit,
issusque deinde facessere vbi secesßit, ibi
rtè consultatum etiam fuit de iure
entium violando, quanquam Consaluus id
omni-

Ferdinandi Pauiagni periculum.

omnino inuiolatum sibi perpetuò fore test
retur. Verũ Præsidis diuulgato aduentu
hementer suadebãt Consaluiani Duces, P
sidem nullo modo intra Prouinciæ limites
cipiendum, plurimi, ne Deos ferè quidem e
istimantes è suis manibus tyrannidem atq
imperium posse extorquere, Cæsarem mul
irrisu illudebãt, quod ad priuati hominis
nulla virtute cogniti imperium atque obs
quium indignißimè se reiecisset, qui vniue
sam Prouinciam in nutu manuq; cõtinerent
Verũ Consaluus in vnicam bellici appara
tus curam animum intendens, ad Caruaia
lem scribit, vt cum omnibus ijs, quos addu
cere posset, properè ad se veniret; ipse Reg
solertißimè aduersus omnem motum vigi
lias instruere cœpit, & Saratem imprimis
cto decumbentem toxico tollendum curauit
quem ante alios suspectum habebat. Petrum
Pulletium per literas monet, vt omnem vi
gilando diligentiam adhiberet, delectuque
bello idoneos præriperet, ne conscripturis ho
stibus cederent. Caruaial autem post animum
Pizarri intellectum accelerans, breui aduê
nit, adduxitq; amplius milites quadringen
tos,

Consaluianorum confidentia & superbia.

Caruaial ab Consaluo reuocatus è Charcantibus Regiũ redit.

Sarates veneno tollitur.

os, & octoginta Carolinorum millia, veni-
ntemq́ egressus ipse Consaluus cum proce-
um turba lætissimè & honorificentissimè
xcepit. Interea Laurentius Aldanius Pa-
amaide cum quatuor myoparonibus di-
ressus, non procul Trugillo Malabrigam
ppulsus est; nec quicquam adhuc de Ducum
uorũ defectione Consaluus perceperat, quan
uam in ambigua suspicione eò versaretur,
uòd ab Hinosa nihil amplius literarũ nun
iorumq́ acciperet. De his nauigijs Didacus
Mora Trugilli Præfectus vbi percepit,
uòd multis literis interceptis, quicquid Pa
amaide gestum erat, quanquam non plenè,
ognouisset, ipse instruit celocem, & eodem
roficiscitur, eo consilio, vt si Consaluianas
aues esse aduerteret, ipse commeatus adfe-
endi explorandique caussa aduenisse vide-
etur, sin Præsidis cõspiceret, tum, quod de-
inarat, his sese adiungeret: atque ita acci-
it, vt eodem, quo portu excessit die Alda-
ius venienti occurreret; quapropter consa-
utatione facta suum etiam nauigium Mo-
a adiunxit, & largo commeatu reliqua in-
ruxit. Ibi ad excitandos homines minuen-

Didacus Mora Trugilli Præfectus callide ab Cõsaluo deficiens Aldanio se adiungit.

Mora Cassamalcam abit.

dasq; Consalui vires cõstitutum est, vt Cassamalcam cum aliqua militum parte abiret, isthic intercipiendi omnes caussa, qui ad Maiestatis nomẽ transire vellẽt: diuersi insuper diuersas in plagas ad Cichapoiades, Quitonem & Vanuconem, & ad Mercadillũ Porselliumque Duces diuersis in locis ab Consaluo constitutos nuncij ac literæ mittuntur, vt quamprimum, quibus possent copijs, ex sedibus suis ad Cæsaris obsequium Cassamalcam accelerarent. Non multò post per monachum iudicem ad Cõsaluum fama peruenit, Didacum Moram portu egressum clasSiculæ venienti nauigium adiũxisse; & ipse in eam suspicionem veniebat, vt se Gascæ applicaret, Panamaidem nauigasse, qua adductus nauigio attributo Garziam Leontium vnà cum cœnobiarcha quopiam Trugillum misit, vt isthic Præturam gereret, & profugorum fœminas Panamaidem ad maritos eo nauigio cœnobiarcha adueheret, viduas verò suis militibus, qui illas procirent, nubere quamprimum iuberet, aut eas etiam, quæ nollent imperata facere, cum cæteris Panamaidem deportaret: quod inhumanitatis plenum

Inhumanũ in fœminas Consalui facinus.

num facinus, quanquam varijs excusationum pallijs obtegeretur ac purgaretur, non aliò tamen spectabat, quam vt earũ omnium seruis indigenis, adeoq́ vniuersis facultatibus inhumanissimè potiretur. Verùm, quum iamdudum insitatæ tyrannidis omnes sacietas cœpisset, Leontius occurrenti Aldanio cum omnibus suis se aggregauit, Regiumq́ ad id renunciandum, aliosq́ clam sollicitandos, & eos, qui secreta in Pizarrum odia, in Præsidem verò benigna studia induissent, monẽdos, vt ad littus descenderent, lembis excipiendi, cœnobiarchã remisit. Consaluus, quod erat, fama indicante anteà resciſſens hunc Regium peruenire, aut cum vllo clam palámue sermonem habere vetuit, permultum autem conquestus est, tantum suam se opinionem fefellisse, quod ab Aldanio, cui maximam semper fidem habuisset, in quo summam spem collocasset & vel inuitis alijs candidè pepercisset, nunc initio defectionis facto ante alios subitò proditus esset: multi palam etiã in Ducum corona eam ob rem Consaluum incusabant, quòd, vt maturè infidum hominem tolleret, suadentes stulta

Consalui de Aldanio querela

credulitate fiduciaque respuisset: seræ tum querelæ volitabant, imminens vis pari vi repellenda erat. Ergò Consaluus acies ordinesq́ ac Duces instituere, tormenta parare, arma congerere, & omnem belli necessariam curam expedire cœpit. Benitum Caruaialem ac Cepedam Ephorum, quorum fidei superiore bello egregiè spectatæ id benè committendum putabat, equitibus præficit; Ioanni Acostano; Ioanniq́ Vellæo Queuaræ veterem Sclopettariorum præfecturam relinquit; reliquo peditatui Ferdinandum Baxicouum, Martinum Roblesium, & Martinum Almendram Duces aßignat. Francisco Caruaiali vetus summæ Præfecturæ munus reddit, quod inter alios facilè virtute, sciẽtia, ac erga se fide præmineret, & cum eo maximè omnes consiliorum suorum rationes digereret, eiq́ Sclopettarios trecentos, quos secum è Carchantibus adduxerat, relinquit. Hinc tuba tympanoq́ per vicos compitaq́ sonante, vt quicunque per ætatem ferre arma possent, nomina darent, offerentem se ciuiũ turbam per milites distribuit, & Ducibus insuper pecuniam in stipẽdia impertit.

Consaluus bellum aduersus Præsidem instruit.

Marti-

Martino Roblesio viginti quinque aureorum millia ad centum triginta milites alendos donantur, Baxicouó viginti, Acostano ac Queuaræ in Sclopettarios suos triginta millia dependuntur. Signum regium Antonius Altamiranus vehebat, cui duodecim millia data sunt, vt peculiares ipsi equites attributos curaret, qui Cusconicæ vrbis ciues potentia opibusq; splendidißimi stipendia non merebantur, sed alacriter in Consalui gratiam nomina dederant, in prioribusque etiam bellis fortem fidelemque operã illi nauarãt. Ea nocte, militibus per certas stationes diuisis, summa cura vigilatum fuit, postridieq; milites, vt recenserentur, in foro egregio ordine sub signis constiterunt, & ipse Consaluus peditibus admixtus stetit. Mille amplius viri erant, sed quorum dextræ ac virtus vniuersa ferè Prouinciæ loca egregij facinoris memoria insignierant, & tales hercule, quales nullo in triumpho Europa vidit. Erant enim non decoris modo armis protecti ac fulgentes, sed his superindutas ephæstrides murice, auro, argẽtóue tinctas habebant, caligasq; artificiosè segmentatas, &

Consalui milites quales in nullo triũpho fuerũt.

 per

per earum ſecturas cocco byſſoue diducto, intumeſcente tomento conſpicuas, aut ipſa arma lagunculasq́ auro intincto variegatas geſtabant, inuicta haud dubiè ea in Prouincia Ducibus militibusq́ acies, ſi intoleranda crudelitas ſuperbiaq́ Conſaluo militum Ducumq́ fidem amoremq́ non ademiſſet; quare victum magis, quam bello, ſuperatū fuiſſe conſtabit. Mittuntur hinc in varias plagas nuncij ac literæ ad vrbium Prætores Cuſconem, Quitonem, Vamantiacum, ad Ioannem Saiauedram, Argyropolim atque Arecupiam, vt quantas maximè poſſent copias magnæ & periculoſæ rei cauſſa celerrimè cogant, Regiumq́ perducant, ad alliciendum etiam vulgus hanc rationem belli ſuſcepti fundamentis dabat. Eo propoſito ad Cæſarem ſe Laurentium Aldanium amandaſſe, vt ſuo ſuorumq́ nomine, quicquid in Prouincia geſtum fuiſſet, exponeret, ſtatumque publicū exactiſſimè explicaret, & ſummam eius voluntatem referret, hunc tamen mala mente ſeductum Præſidi fœdus operamq́ fraudulentiſſimè contra fidem applicaſſe, nunc ſua cum claſſe, quam ipſe tot aureorum

Conſalui ratio cur bellum in Præſidem ſuſciperet.

reorum millibus exædificasset atque instruxisset, facta conspiratione, se oppugnatũ venire. Gascam autem Præsidem licet inducendæ quietis, bellorumq́ pacandorum caussa ab Cæsare missus esset, ex sua tamen nunc authoritate copias, quas potuisset, conscripsisse, vt, quicunque superioribus bellis operam consiliumq́ue & adminiculum interposuissent, puniret ac persequerentur, cuius culpæ quum neminem propè expertem esse constaret, enixè, vt sibi prospiciant, omnibus laborandum. Quod enim de donãdis remissionum diplomatis iactatum esset, existere profectò plusquam friuolum ridiculumq́ue, quæ ecquid profutura cuipiam, cum ante Quitonicum prælium, & Velæ Proregis mortem constituta confectaq́ neminem adhuc eorum cõprehenderet, qui illi pugnæ interfuissent? in hæc verò donanda ecquid Præsidi potestatis factum, qui ante Velam cæsum Hispania soluisset? Quapropter dum alia constitutione negocio ab Maiestate prospectum esset, Præsidis iniquos conatus refutare, omniq́ue vi bellica obsistere sibi statutum esse, & eò promptius, quod fama & Francisci Mal-

donati sui legati literis intellexisset, Gascam missum esse non adimendæ sibi præfecturæ caussa, sed vt in concilio regio Præsidis nomen atque authoritatem tueretur & vsurparet, ipsum etiam Gascam in literis ad se per Ferdinandum Paniagum traditis nihil aliud prætulisse, nunc verò prauissimis aliquot proditorum consilijs inuersum longè rebus sibi mãdatis aduersa moliri. Inter has curas perlatum fuit Laurẽtium Aldanium Trugillo propinquare, quem ad nuncium Consaluus cum quinquaginta hipposclopistis Ioannem Acostanum percurrere littus iubet, & lignandi aquandiq; facultatem descendentibus impedire, & nauigia ab continente arcere. Is nauiter iussa faciens ad Trugillum vsque excurrit, partimq; Didacum Moram Cassamalcæ sedentem metuens, partim Santæ classem versari intelligens, eò contendit, quod ipsum per Hispanos quosdam percipiẽs Aldanius manipulos aliquot in cannetum abdidit, præcipitassetq; in insidias Acostanus, ni, exceptis commodùm aliquot exploratoribus, & his metu mortis omnia aperientibus, periculum didicisset. Ab ijsdem cognouit

Acostanus classiarijs infestus.

Aldanij insidiæ detectæ.

uit proximè littus nautas aquari, ad quos contendens multos cœpit, reliquos abêgit in ipſo inſidiatorum conſpectu, qui equitibus ſe pedites obterendos obijcere metuentes prodire non audebant. Captiuos Regium miſſos Conſaluus, ſerò clementiæ famam captans, comiter apud ſe habuit, & ab his clariſsimè, quid Panamaide geſtum fuiſſet, quid Præſes rerum gereret, quem apparatum inſtrueret, quæ miſsis in diuerſas variarum Prouinciarum partes Legatis nuncijsq́; auxilia conuocaſſet, intellexit, & inter cætera id etiam relatum cognouit, Aldanium ad promittenda dandaq́; remiſsionum diplomata Petrum Vllôam, virum ſacratum, profano habitu in continentem expoſuiſſe, quem deinde conquiſitum Conſaluus cœpit, & in cauernam tenebris horrentē, & dira reptilium ac ſubterraneorum animantium multitudine infeſtum atque deformē detruſit, vbi tantiſper delituit, dum appulſa claſſe per occaſionem erumpens effugit. Poſt hæc ad eijciendum Caſſamalca Didacum Moram ſtatuerat Conſaluus Benitum Caruaialem mittere, eoq́; redacta res erat, vt ducentis delectis

Petrus Vllôa in cauernā detruſus.

in craſtinum profectionem pararet, quum ſequentis diei ſummū mane Franciſcus Caruaial ad Conſaluum veniens id magnis de cauſsis eſt dehortatus, tantæ rei momentum minimè ambiguæ fidei homini committendum affirmans, quem ſatis ſciret magis vindicandi fratris, quàm ipſius ſtudio eius partes ſuperiore bello eſſe ſequutum, nunc vltione peracta non inanis ſuſpicio foret tot affines, cognatos, ac familiares Præſidi militantes, & fratrem Epiſcopum Luganum, in ſumma gratia nomineq; apud Cæſarem habentem, deinde turpi indictæ necis ignominia affectum, excruciante veteris iniuriæ memoria, nihil fidi certiq; apud animū conſtituiſſe, & pro tempore conſilium aliquando capturū. Huius ergò hortatu id munus Acoſtano impoſitū eſt, & ea diffidentia effectum, vt iniecta ſuſpicione Benitus ad deficiendi cogitationes verteretur. Acoſtanus autem ducētis & octoginta amplius aſſumptis Caſſamalcam iter intendit, ſed poſtea reuocatus cœptum omiſit. Sub id etiam tempus literis Aldanij acceptis Ioannes Saiauedra Vanuconis Præfectus militibus aliquot cōtractis per

Suſpicio & diffidentia Conſalui erga Benitum Caruaialem.

er speciem opis Consaluo ferendæ, quam ille tiam misso Ferdinando Alphonso postulaat, vrbe exiuit, atque ibi mente detecta, om ibusq; ad Præsidis obsequiũ paratis Cassaalcam ad Didacum Moram accessit. In ac noui motus tempestate Centenus postuam ferè annum integrum in specu deliuisset, de Præsidis aduentu alijsq; rebus gelis edoctus caput exerere, sensimq; viros atrahere cœpit. Cusconem miserat Consaluus Antonium Roblesium, qua contumelia pernotum ferunt Alphõsum Hinosam vocasse ad vrbem occupandam Centenum, atque vel id certè, vel aliam fraudem latuisse oportet, quæ Centenum inuitarit, cui alioqui quis credat eam posse audaciã ac spem esse vrbis inuadendæ, vbi amplius quingentorum præsidium esset, tanta paucitate, quam tum Centenus habebat. Erant enim illi non amplius viri quadraginta, nec ijdẽ satis armati, adeò vt quidam ridiculè armorum atque hastarum inopia pugiones perticis alligarent; inter hos Principes eminebant Aloysius Riberius, Alphonsus Peris Esciuellus, Didacus Aluarus, Franciscus Nigralius, Petrusq;

Didacus Centenus postquam in specu amplius anno delituisset iterũ comparet.

Centenus ad Cusconē expugnandam properat.

trusq; Hortitius Sarates. Cum his Centenu Cusconem ire perrexit; quod vbi cognouit Roblesius, milites praeparat, acieq; instructa forum occupat, & Franciscum Aquirran eius Peruchi fratrem (quem ab Caruaiale immeritò suspensum fuisse diximus) exploratum emittit, qui in hac occasione veteri iniuriae non immemor Didaco sese adiunxit, & eundem de stationibus edocuit, & quicquid porrò in Prouincia gestum fuisset. Ea igitur nocte, quae Sacramēti festum praecessit, altera, quàm expectabatur via vrbem introiuit, statimq; Centeniani illato clamore atque tumultu, quo prima impreßione Roblesianorum conglobatos ordines percellerent, acerrimè sunt adorti. Ergo repentè tubis sonantibus & vniuersa vrbe Sclopettorum, tympanorum, ac pugnantium murmure repleta, quum semisopiti quiq; ex aedibus prosultantes, rapto eo, quod fors manibus primum intulerat, partim hostium, partim suorū numerū oppidani auxissent, et ipsi Roblesiani ad eum casum praeparati fortißimè inuadentes excepissent, maximae contentionis certamen sequutum est. Centenianorum

Cruenta pugna Cusconico in foro.

orum paucitatem tenebræ, et ipse Dux plu imum adiuuabant, qui destrictū tenens gla ium hic cunctis aut moriēdum fortiter aut vincendum fortius esse monebat. Roblesia i quanquam numero longè vincerent, ta en vndique opprimebantur. Nam ipsi ci es nihil de tessaris quærentes, in eum uebant, in quem primus furor excursusque istulerat, fœdiorq; idcirco metus ac turba io erat, quum à quo cauendum, quò irrum endum esset, tenebris impedientibus nesci etur, & ipse circumstans vndequaque cla nor, fusus sanguis, vulneratorum discursio mnia verò terribiliora facerent. In ea trepi latione equos præparatos sessoribus caren es Centenus calcitris in confertos agitari ussit; quibus dolore insanientibus, & furi bundo impetu proruentibus, prius Roblesia norū ordines diuulsi ac lacerati sunt, quam vel interficere præteruolantes, vel sentire possent an sessores haberent. Ea res Centeno plateæ spàtio potiundi facultatem dedit, & certam victoriam attulit; quippe disruptis ordinibus, & alibi alibique magna confusio ne pugnantiū Roblesianorū vbi paulò pòst con-

Astus Centeni ad exemplū Annibalis quo hostium ordines perfregit.

concors fuga exorta est, oppidani victorib- se adiungentes effusissimè omnium fugienti- bus institêre, & ad expiandas Consaluiano- rum Ducum varias cædes auidissimè per vi- cos & compita concidêrunt; quem inter tu- multum ex ciuibus etiam nonnulli periêre. nec desunt, qui ferant fugæ consultò initium esse factum ab Hinosanis, ita ab Duce face- re iussis; quãquam nec Hinosa id factum ad existimationem lædendam fateri, nec ipse Didacus ad eleuandam victoriæ gloriam quæ ingens erat, accipere atque agnoscere vellet. Certè in ea nocte vel accedente occul- ta fraude duo præclara fecisse putatur: pri- mum, quod tanta paucitate vrbem adoriun- di concepisset audaciam, ea propè non mino- rem, qua Leonidas Lacedæmoniorum Prin- ceps cum quingentis ad Thermopylas Xer- xis exercitum innumerabilem noctu inua- sit: deinde quod ea equorum concitatione hostilem aciem perfregisset, petita, vti vide- tur, ab Annibalis exemplo versutia, quem bobus stramentis ad cornua ardentibus a- menter concitatis, saltum, quo ab Fabio Cun- ctatore circumuentus erat, metu Romanis

Duo Centeni præclara facinora.

aba-

ibactis euasisse, Liuius memorat. Postridiè Centenus, sedato tumultu, vulgo ad opera redire iusso, compositaq; Repub. Antonium Roblesium præpalam capite plectit, militibus centum aureorum millia distribuit, & magna Roblesianorum parte ascita, Petrum Rium & Ioannnem Vargam peditibus, Negraliū equitibus præficit, Aloysium Riuerium legatum facit, atque inde Argyropolim ad Alphonsum Mendocium opprimendum iter intendit. Arecupianus tum Prætor, Lucas Martinus, centum triginta viros collectos vrbe egressus Consaluo adducere volebat; sed hi audita Centeni fortuna hunc comprehenderunt, sumptoque Duce Hieronymo Villega (cuius non vna superiore libro mentio est facta) ad Centenum transierunt. Hæc omnia ad Consaluum perlata, antè iamdudum certiorem factum Michaëliæ ad Præsidem omnes inclinatos, & Cassamalcam magnas copias vndique conuenire, nunc certissimè scientem, nihil sibi militum quicquam sperandam esse, præterquam quod Regij haberet, induxêre, vt Ioannem Acostanum (quem ab eo ad oppri-

Cusco ab Centeno occupatur.

opprimẽdum Moram Cassamalcam missum ante dixiamus) reuocaret, & eundem aduersus Centenum mitteret, atque ipse demum sequeretur; primumq; ea parte insurgentem nubem discuteret, aut, si male vellet fortuna, procul ad extremam conseruandæ saluti curam ad Argyreum amnem, aut Chiliaco secederet. Iam enim aduerso satis in se hominum habitu, & maiores in dies militum suorum Ducumq; defectiones percipiens, serò fortunæ ludibrium, & inanes hominum contentiones sapere cœpit; in tantum verò pauescebat in dies, vt oblitus gloriæ veterisque iactantiæ & cupiditatis, qua modo Prouinciæ imperium affectarat, atque id per vim, vel inuito Cæsare, obtinere sibi despondérat, in vnam expediundæ salutis sollicitudinem attonita mente incumberet. Hæc quanquam occultißimè contegere conaretur, tamen vel multo annisu expressa vultus simulatio latentem mœrorem decoquere non poterat, vt omnem apud alios sensum suspicionemque contegeret. Varia igitur transfugia & defectiones subortæ sunt, varij apud milites tumultus, & ingens metus, parque desciscendi volun-

Consaluus sero sapere & sibi metuere incipit.

voluntas plures pluresque in dies incessit: quare quum tyrannide, vi, & crudelitate in fide atque imperio nolentes cōtinere vellet, varia homicidia, multæ cædes vel ob leuiusculas suspiciones exceperunt. His è medio sublati sunt Laurentius Mexia, & nullo in facinore deprehensus, quòd paulò ad obeunda imperia inuitior ac tardior crederetur, Antonius Altamiranus; signumq́ Regium, quod huic donatum fuerat, ad Antonium Riuerium est translatum. Verùm vt certiore vinculo, quos habebat, sibi astringeret, eosdem procul dubio defecturos suspicans, simulac dubijs remissionum diplomata innotuissent, Duces, Principes, vrbisq́ primates conuocat, his ob oculos ponit nullum officium, nullum certamen ad ipsos defendendos abs se prætermissum esse, nihil curarum, bellorumq́ ac discriminū recusatum ad conseruandas ipsorum fortunas, quas beneficio fratris sui Francisci Pizarri obtinuissent, nihil, quod ad ipsorum caussæ confirmationem faceret, relictum, missos in Hispaniam Legatos, vt Cæsari publicum Prouinciæ statum latè declararent; sed eosdem Panamai-

Consalui in castris multa trāsfugia, & ob id variæ cædes.

Laurētius Mexia & Antonius Altamiranus cæsi.

Consaluus suorum animos tentat.

de retentos, & fraude seductos fœdera contra se iniquißima percußisse; & classem, in quam tanta impendia erogasset, contra omnem fidem interceptam: qua in re non hercule Maiestatis mandatum præstari, sed priuatam rem Præsidis requiri; cui si quæ in se belligerandi facta potestas esset, ipsum haud dubiè vna cum literis per Paniagum tabulas fuisse missurum, nunc pedes suæ iurisdictionis finibus inferre nouorum tumultuum fabam cudentem, & in varias partes ad seditiones secessionesq; excitandas fallacia diplomata mittentem; qua iniquitate ad repugnandum ipsi nūc sese impelli, quam ad rem non minora ipsorum studia atque adiumenta esse debere: nam satis liquidum, certißimam anteactorum bellorum, cædium, ac latrociniorū, exactißima seueritate rationem ductum iri, & omnibus igitur ipsis, qui magnam earum rerum partem geßissent, truculentißima excarnificationum supplicia imminere: quāobrem, si superioribus bellis pro bonorum incolumitate promptißimè depugnassent, nunc multo hercule alacrius fortiusq; dextras metu deposito pro vita, honore, ex-

re, existimatione, ad intenta supremarū miseriarum, & extremæ necis tela iugulis retundenda propulsandaq́ expediundas; eaque re huc omnes ipsos abs se conuocatos esse, vt, nulla hæsitatione, liberis sententijs intimarum voluntatum ingenuitatē expromerent: se fidem dare, & (si vellent) legitimo Sacramento adiuraturum, nemini id fraudi aut damno fore, abire etiam volentibus liberam discedendi facultatem concessurum, suā verò qui sententiam approbarent, ijs Sacramento fidem obligandam, & asscribenda nomina esse: proin secum omnes, quod videretur, diligenti æstimantis animi ponderatione examinarent; postea enim post exhibita suffragia pœnitere, ac pigrescere, remq́ ad belli vsq́ euentum dubiam trahere volentibus vel tenuißimæ suspicionis auram capitalem futuram. Illi adulationis studio mox ferè omnes fidem frustraturi, quod instituisset, laudando, & ne dubitaret pergere, exhortando, ad ipsius salutem gloriamq́ quicquid in se hacte nus sensisset, studij, cōsilij, laboris, ingenij, au thoritatis, fidei, constantiæq́, id omne largius præstantiusq́ ad hanc rem conficiendam pol

Fides Con-
saluo ab
suis da-

 licen-

licentur ac deferũt, & penitus, quicquid sua vel corporis vel animi facultas caperet, ad extremos spiritus ipsi se reseruaturos spondent. Hæc data omnium fides quum metu graui anxium paululum recreasset, aduenit Acostanus, quem, vti antea statuerat, Cusconem quamprimum cum trecentis aduersus Centenum misit. Paucos post dies cognitum est Laurentium Aldanium cum classe non amplius quindecim passuum millibus abesse; quem ad nuncium Consaluus, ne si classem propinquare pateretur, magna fortuito tumultu exuscitata conturbatio vrbem confunderet, quotquot armis ferẽdis per ætatem idonei essent, educere constituit; promulgatoq; edicto, ne quis post tubæ signum in vrbe permaneret, tanta repentè mœstitudo miserum vulgus occupauit, vt, quum nec fugiendi, nec manẽdi, mortis vndequaq; astante metu animum haberet, multi extremum casum opperirentur, plurimi supellectilia, & argenteos imprimis thesauros incilibus atq; lacunis conderent. Postridiè, cum vela procul conspecta essent, tuba sonante equites peditesq;, qui amplius quingenti erant, in forum

Regij trepidatio ob Aldanij aduentum.

Laurẽtius Aldanius ad Reginũ portum venit.

rum tumultuario conuenerunt; quibus deinde Consaluus eductis medio itinere eam ob caussam consedit, vt continente, ne diplomata per suos insinuanda ac spargenda curarent, (id enim ante omnia metuebat) classiarios arceret, & suis transfugiendi locum praecluderet, interimque, qua fraude classe potiri posset, experiretur. Postquam eo die pacatus sedisset, postridie ad Aldaniũ misit Ioannem Ferdinandum ciuem Reginum, vt, illo retento obside, ipse aliquem colloquendi caussa ad se mitteret; qua re facta venit ab Aldanio missus Peña, qui ad Consaluũ perductus tabulas demandatae Praesidi potestatis declaratorias, & remissionis publicũ diploma eidem tradidit; ore dein reliquum peragẽs, monuit, id cùm ipsi imprimis honestum, tum Reipub. fructuosum fore, si, vti par esset, aequi obsequij pium officium Maiestatis statutis deferret, quorum hanc vnicam voluntatem esse, ipsum occupata per nefas praefectura abire, ac Praesidis cum plenissima omnium rerum peragendarum potestate in Prouinciã missi authoritati parere. Ad ea nihil aliud respondit Consaluus, quam quòd atrocissimis sup-

Consaluus in Aldanium.

plicijs proditores, & ipsum Præsidem arrogantiæ caussa se affecturum minaretur, & grauissimè imprimis de Aldanij improbitate expostularet: ipsi autem Pennæ data fide centum aureorum millia spondebat, si qua arte prodendam sibi classem curaret: cuius sceleris oblationem honesto ore Penna abs se respuit, atque ita dimissus recessit, simulque Ioannes Ferdinandus in castra reuersus est. Is varijs Aldanij incitationibus pertusus longè alium & Consaluianis aduersum animum induerat; & huius opera Aldanius in diplomatis insinuandis maximè vtendum censens, aliquot ei exempla secretò tradiderat, literasq; item alteras ad meliorem perficiundæ fraudis aditum parandum cōtextas, & ad proceres datas, quas ijs attribuit; & Pizarrum remotis arbitris conueniens, dicebat Aldanium mentem suam sibi in sinum effudisse, petijsseq;, vt aliquot diplomatū exempla in ipsius castra perferret, idq; partim vana Aldanij lactandi spe caussa, partim, vt ipse, quid lateret, perlegeret, haud se grauatè fecisse: qua de re collaudatus magnæ fidei, loco apud Consaluum parato occasionem

Remißionum diplomata per Ioannem Ferdinandum castris Consalui insinuantur.

Ioannis Ferdinandi astus ad cauendam suspicionē.

cum quibuſdam de diplomatibus clam agendi inuenit. Hunc in modum Conſalui rebus afflictis, vbi veniæ impetrãdæ diplomatum fama aſperſiſſet, Regini ciues aliquot exeundi in vrbẽ copia facta profugêre, inter quos facilè principes erant Ferdinandus Brauus, Didacus Aſcouetius, Baſcus Queuara, & Franciſcus Ampurius; ad quos inſequendos Ioannem Torræum (non eũ cuius ſupra mentio facta) extemplò Cõſaluus miſit, qui ſumma celeritate nouiſsimos conſequutus eſt, & Baſcum Ampuriumque ſe defendere coëgit; ſed demum, equis vehementer curſu fatigatis, pugnamq́; illis viriliter in profundas tenebras extrahentibus, receſsit: Ferdinãdum Brauum, qui ab reliquis diuerterat, interceptum ſecum adducens. Huic vix multa lachrymarum precumque profuſione ſoror, ad Conſalui pedes ſeſe aduoluens, vitam impetrare potuit; qua homini indulta Alphonſus Caſaraſſus Pizarrum complexus, Male pereant, ſummæ Princeps, inquit, qui te deſerunt; atque ipſe dein vix poſt horas tres cum Brauo profugit. Paulò poſt Didacus Maldonatus ab Martino Robleſio reſciſ-

Conſaluiani magno numero ab Pizaro profugere incipiunt.

Ridiculum facinus.

cens sese in magna suspicione versari, quòd primùm inter eos fuisset, qui Cuscone ad Velam profugerant, quod contumeliosas literas ad Pizarri pedes abijciendas curasse putaretur, quòd magnam familiaritatem cũ Antonio Altamirano habuisset, noctu, nemine seruo assumpto, equo etiã relicto, pedes, quantum per ingrauescentem ætatem licebat, tribus inde passuum millibus fugiens sese inter arundines condidit; dein veritus, ne ab insequentibus retraheretur, nautam indigenam magnis precibus perpulit, vt se stramento impositum classi adueheret; cuius ita beneficio, quanquam ægrè, iam labassante stramentorum compage seruatus est. Manè Roblesius & ipse maturè facescendi desiderio flagrans, Pizarro significat profugisse Maldonatũ, sibi videri in tempore illinc discedundum, ne ab cunctis per occasionem fugientibus desereretur; nemini verò copiam ad vrbem abeundi faciundam, &, vt eiusdem petendæ caussa tolleretur, iturum cum suis se profitetur ad obsonia coëmenda, diligentißimeque omnes obseruaturum, eadem tum insuper opera Maldonatum retracturum, qui in Domini-

Didaci Maldonati nocturna fuga.

minicanorum monasterio latere vulgo ferebatur. Id quum mirificè approbaret Consalius, ille optatam occasiunculam nactus, assumptis quibusq; fidißimis & equis Maldonati, ad vrbē profectus est; deinde palàm ad Præsidem se transire professus, Pizarrumq; tyrannum increpans, celerrimè Trugillum contendit. Hunc paucos post dies Benitius Caruaial vigiliarum curam cùm gereret, deserta statione, multis cum viris sequutus est; nunc verò Gabriel Roas cum Vernutio & Gometio Roa cognatis. Tum verò apud milites Ducem ab ijs deseri conspicantes, qui summam hactenus fiduciam præstitissent, intimaq; consiliorum ipsius adyta scirent, nec id sine magna caussa fieri ratos, suprema attonitarum mentium conturbatio cœpit, adeò vt animis & spe etiam destituti penitus obstupescerent, multique ab hac occasione tumultuandi ansas petentes suam miseriam, Pizarri superbiam ac cæcitatem magno verborum murmure exaggerarent. Ibi inter alios ferocißimi duo in ipso Consalui conspectu altißimè inclamantes, tyrannumq; appellantes, equis conscensis profugerunt,

Martinus Roblesius astutè Consaluū deci piens fugit.

Beniti Caruaialis cū multis alijs fuga.

Mirabilis inter Consaluianos perturbatio.

Militum duorum ingens audacia.

Pizarro non insequi auso, ne & insequente amitteret; ipsi verò nullis mactationum suppliciorumq; exemplis frænari ac sisti fugam posse sentienti vsque adeò perculsa inter metum ac desperationem mens stabat, vt, quo longius suos ab classe retraheret, in Nasconum regionem, quæ quinquaginta inde passuum millibus abest, desperabundus abscederet. Nec mora, digresso Consaluo, Antonius Riuerius, Martinusque Pizarrus, Antoniusq; Lætonius, qui Consalui venia in vrbe remanserant, in forũ conueniẽtes Maiestatis nomini vrbem planè inaugurantur, e diplomata remißionum ad vulgus recitant, & Laurentium Aldanium de re omni certiorem factum aduocant, & pulchro aciei ordine introeuntem beneuolæ excipiunt. Hi rebus omnibus curatis, quæ vel ad claßis tutelam, vel ad diplomata spargenda, vel ad stationes vrbanas distribuendas pertinebãt, Gascæ Præsidi, quod gestum erat, per literas significat; & declarata omnium ad ipsum iuuandum, & ad hostem deserendum promptitudine, vt acceleraret, hortatur. Interea Ioannes Acostanus cum trecentis in Cente-

Consaluus desperabundus Regio abscedit.

Aldanius Regio potitur.

nun

num dimiſſus (vti dictum fuit) cùm montano intinere Cuſconem pergeret, ipſum ſe ſequi Pizarrum Regio relicto intellexit; quamobrem miſſo Petro monaſticæ vitæ homine, ab eodem quæſiuit, quid facto opus eſſe iudicaret, reſpondit q; Pizarrus ad ſe quamprimum veniret eo itinere, quod per literas ſcriptas demonſtrabat. Monacho reuertente, Acoſtanus omnem Pizarri fortunam, qui tumultus, qui terrores, quæ transfugia accidiſſent, cognouit; ſed ab eodem admonitus, ne eorum verbum antè faceret, quam ad Conſaluum perueniſſet, ad iniquas omnes auertendas ſuſpiciones in vulgus militum vana commenta ſpargebat, belliſsimè cũ Pizarro agi, magnamq; illi hominum multitudinem acceſsiſſe, magnatum verò quoſpiam emiſiſſe, qui per transfugij ſpeciem viam ſibi potiundæ claſsis pararent. Verùm nulla effictorum rumorum mẽdacia calamitatem acceptam tegere poterant, quin ad milites non obſcura ſuſpicio ſurreperet, demirantes quorſum Regio Conſaluus abſceſsiſſet; antè etiam perlatæ ſecretò erant per indigenas ad quoſdam literæ, & ipſos Duces imprimis diligen-

ligenter de rerum suarum statu indagante scrutantésque veritas rei gestæ fallere non poterat. Quapropter Paschasius Sotus & Martinus Dolmus seorsim, quisque apud se non inita coniuratione, de mutuo institut ignorantes Acostanum tollere decreuerant & vtroque tempus accommodum quæren te, fortè accidit, vt sese in eodem conce ptu versari ex quibusdam signis aduerteret colloquuti deinde inter se eadem de re milite aliquot asciuere; in ipso autem temporis a cædem destinati momento animaduertit So tus Acostanum in tabernaculo duobus cum Ducibus, Didaco Gillio Martinoq; Almen dra, colloqui, & satellitium excubare pro f ribus solitò frequentius: qua ex re suspicion manifestatæ coniurationis collecta, præmon tis ad se præparādos socijs trigintaampliu Vamātiacum versus profugêre, ad quos in sequendos sexaginta hipposclopistas Acosta nus misit; sed hi, profugis celeritate euaden tibus nihil agentes, in castra sunt reuersi Exinde cœptum iter prosequens, cædendo in terficiendoq; suspectos multis dilapsis & di labentibus Cusconem peruenit, atque hin

Conspiratio in Acostanum non perfecta.

Paschasij Soti & Martini Dolmi fuga.

Arecu-

Arecupiam, quò Consaluus deflexerat, con- *Acostanus Cusconem venit & magno numero ab suis deseritur.*
endit. In eo itinere amplius triginta ami-
t, & ipse Martinus Almẽdras Cusconem
ũ viginti profugit, restitutoq; senatu quem
nmutarat Acostanus, Consaluianos Iudices
inctos Regium ad Aldanium misit. Are- *Martini Almendræ fuga.*
ipiam cùm peruenisset Acostanus, centum
intaxat suorum deprehendit, cum trecen-
s Regio eduxisset; sed ipsum Consaluum *Consaluus & Acostanus Arecupiam veniunt.*
m trecentis tantum offendit, quum supra
ille paulo antè habuisset. Sub id tempus
odoricus Salasarius Petrum Pulletium
uitone confodit, belloq; in Consaluum pro- *Petrus Pulletius Quitone confossus.*
amato, omnes milites ad Præsidis partes
rduxit; & cum trecentis egressus, Tum-
um concessit. Ita nulla vrbs ac ciuitas e-
t, quæ non, exploso Consalui nomine, regi-
n militiam accepisset. Didacus Centenus
terea ad Collaones perueniẽs, literas isthic
ldanij accepit, quibus certior fiebat Regio
nsaluum discessisse, & eò angustiæ reda-
im, vt ne latebram quidem amplius ad re-
tum haberet, perpetuoq; certamine ad re-
ntandos milites, fugamq; inhibendam con-
ctaretur, non dubiumq; esset, omnium au-

xilio destitutum iri, simulac hostes visi com-
modam transfugiendi opportunitatem præ-
berent. Hæc scripta Centenus ad Alphon-
sum Mendocium, Argyropolis præfectum,
mittit, simulq; suas literas addit, in quibus
ostendit, minimè ex voluntate Cæsaris fieri,
Pizarrum summam præfecturam obire, eam
verò Præsidi misso demandatam: quamob-
rem plurimos, qui in omnibus bellis illi sum-
ma fidelitate atq; constantia hactenus adhæ-
sissent, nunc animos commutasse, considerare
iubet, dominatum Pizarri omni furore &
inhumanitate plenissimum, tot innoxiorum
cædes factas, tot innocentium direptas for-
tunas, nunc ad obtinendum mordicùs inua-
sum imperium manifestam rebellionem Regi
suo, cui natura ipsum obseruãtia obsequioq;
deuinxerit, scelerate construere, malleq; vitã
antè deponere, quã missum Præsidẽ acce-
ptare, & iniusto principatu abire: porrò, si
vllo colore adhuc excusari, et aliqua caussa-
rum æquitate defendi anteacta possent, nihil
profecto in hoc motu rationum caussarúmue
relinqui, quibus aut nequitiam peruersis-
simæ mentis obscurare, aut perduellionis in-
famiam

Centeni literæ ad Alphonsum Mendociũ.

amiam pœnāq́ subterfugere valeret. His ta ibusq́ monitis ab Consaluo deductus Mendocius, cum fama antè percepta plurimū ipsius mentē labefactasset, cū Centeno pepigit, ıt suis vterq militibus imperio adæquato ræesset: deinde Argyropoli profectus, sese Didaco coniunxit, summaq́ militum gratuatio vtrinque est facta: & ingens gaudium mnes peruasit, quum præter optimum belli pparatum amplius mille viri coijssent. His ebus auditis Consaluus, quanquā in singuos ferè dies in arctū cogi copias suas videet, Franciscū Voßiū cū literis ad Centenum nisit, in quibus omnia beneficia, quæ à se rofecta in ipsum constarent, prolixè commeorat: eo etiam tempore, quo Gaspar Roas Philippusque Gutirius sublati fuissent, illi el Ducū magno dissuasu abs se parcitū esse ecēset, pollicetur nunc omnē iniuriarū meoriam candida obliuione se deleturum, in ratiamq́, quibus ille vellet pactis cū illo re turū, si ad se adueniret, quādo Lupus Mencius eiusque appendices seditionis concitæ autores meritas pœnas exoluissent. Ad rescripsit Cētenus, singulari humanitate

Alphonsus Mendocius se Centeno adiungit deserto Cōsaluo.

Consalui ad Centenū literæ.

Centeni ad literas Consalui ···sum

benefi-

beneficiorũ apud se positorũ nomine Cõsalu
permagnas habẽs gratias, & eidẽ promittẽs,
si præfractã superbæ in Maiestatẽ rebellio-
nis mentẽ exueret, aberrantemq́; furore et cæ
ca cupiditate animum ad iustæ pietatis offi
cijq́; cogitationes retorqueret, ipsum se fide
apud Præsidem deprecatore ac conciliator
vsurum. Franciscus Voßius Didaci Centen
literas referens, cùm in castra reuerteretur
ei obuiam contendit Caruaial, iußitq́; in vu
gus famam dare, Centeno non vltra septin-
gentos milites esse. Vir enim bellicosus & cru
delis, maximeq́; indignans victum abs se
Didacum, & ex antro proserpentem ad tan
tum splendorem rediisse, ac per dolum Al-
phonsum Mendocium attraxisse, prælio ma-
turæ fortunæ euentum periclitari statuerat;
&, ne suis nutantibus magis animi frange-
rentur, eo commento effici volebat. Ipse e-
tiam Consaluus ad Centeni contemptum de-
clarandum ante lectionem literas delatas in
omnium conspectu exußit: dehinc certo dimi
candi proposito rectà in Centenum pergit, cu
rante primam aciem Caruaiale, qui quoscun
que obuiam delatos in crucem agebat; & in-
ter

Caruaialis astus.

Consaluus in Centenũ

ter hos sacrati ordinis quēpiā nomine Pantaleonē. Castra vbi castris collata sunt (quod fuit quadragesimi septimi mense Octobri supra millesimum quingentesimum) rursus ad Centenum hominem sacratum misit Consaluus, qui ab eodē flagitaret, vt transeuntem impedire nollet: alioqui, si ad pugnam compelleret, quicquid inde manaturum esset detrimenti, eius integram penes ipsum culpam fore. Hunc castra introeuntem Reginus Archipræsul, qui antea ad Centenum fugerat, capi iußit. Erat Didacus eo tempore ex longa febri adhuc æger, & lecto decumbens, tamen rebus quanquam interesse præsens, & quæ necesse erant coram administrare non posset, per Duces tamen internunciosq́;, quod in rem erat, expediebat, & ea imprimis nocte contrahi milites in castra iubebat. Id vbi cognouit Consaluus, existimans remotiore ab cæteris loco tabernaculum Centeni esse, speransq́; furtim per circuitum in id perueniri posse, Acostanum cum viginti Sclopettarijs eò clam mittit. Nec prima fefellit opinio, antè venientem, quam sentiri posset: sed vbi tabernaculo immineret, à quibusdam, qui id

Acostanus Centeni castris tumultum infert.

aduerterant, repentè magno clamore arma inclamata sunt, cœptū́q; est magno militum numero eò concurri: quamobrem Acostanus, vt incassum venisse se vidit, Sclopettarios exonerare Sclopetta iubet, quorum improuiso crepitu tanto terrore discursuq; castra fluctuarunt, vt multi cateruatim dissolutimq; vagabundi inter se ruerent, plurimi armis hastisq; relictis in pedes sese coniicerent. Ita concitatis castris damno nec illato nec accepto se Acostanus recepit. Postridiè, præparatis in pugnam ad eum diem vtrisque, summo mane amplifico ordine è castris in planiciem acies processêre. Centenus enim partim numero, partim hostium inter se diffidentia maximè ad præliū rē deduci petebat, quum præter ingentes etiam suorum spiritus hanc etiam spem concepisset, simulac procursum esset, magno numero hostes ad se trāsituros, in medioq; discrimine Ducē relicturos: idcirco per Duces præfectosq; magnis cohortationibus suos animarat, vt impauidè vltimam pugnam capesserent, vlciscíq; tot simul priuatas cognatorum atq; affinium cædes, tot simul publicas oppressæ Prouinciæ ærumnas,

Acies inter se in planiciem descēdunt.

nas, deuocantesq́ ad vindictam omnium bonorum lachrymas properarent, & eò libentius, quòd pro æquitate, pro omnium liberatione aduersus latrones raptoresq́ sibi pugnandum scirent, qui præter ora ac vultus nihil humanitatis haberent, feritateq́ & omni furore belluas expreßissent. E diuerso Cõsaluus, nec die nec noctu quiescens, quũ quotidianis suorum transfugijs maiore luctu in dies obrueretur, vt vix vllam spem, vix vllum animum haberet, prælio cõmisso vel miseriam subita morte victus finire statuerat, vel noua victoria omnium in se odia sistere: &, quos haberet, milites confirmare: & quanquam in prælio longè miserrimi euentus discrimen proponeretur quod longè militũ numero, fide, & rerum bellicarũ apparatu vinceretur, id tamen se dignũ putabat, vel cum magno periculo anteactæ militiæ fortunæq́ honorem tueri, & mori potius, quã abs Ducibus suis semel victo præ metu cedere; plurimum adhæc trecentis Sclopettarijs confidebat, qui illum in omnibus bellis sectati, in armis durati erant. Primam aciem ducebat Caruaial, non tam suis inuisus, quam victi

 semel

ſemel Centeni memoria Centenianis metuendus; equitibus eo die Conſaluus ipſe præfuit vna cum Cepeda Ephoro, & Ioanne Vellæo Queuara; pedites Acoſtanus, Baxicouus, Ioannesq́ Torræus duxêre. Apud Cetenianos equitatum Petrus Rius, Hieronymusque Villega, ferente Regium ſignum Didaco Aluaro: peditatum Franciſcus Retamoſius, Ioannes Vargas, Negralius, Pantous, & Lupus Sunigaus regebant: verum his omnibus ſuperior Centeni vices obibat Aloyſius Riuerius, quum æger ille pugnantibus, vti maximè cupiebat, intereſſe non poſſet. Hunc in modum quum magno tubarum ſtrepitu magnorum inſtar exercituum acies gradum inferrent, ſpaciumq́ inter vtranque tantum quingentorum paſſuum intereſſet, Caruaial, qui primis intẽtus aderat, phalangẽ reſiſtere haſtis in ſublime erectis iubet, propinquantibus interea Centenianis quadraginta Sclopettarios è corpore detractis emittit, qui prælium irritarent, hoſtemq́ propius elicerent. His ex Centeniano agmine par Sclopettariorum numerus occurrit, qui dum concurrendo inter ſe tumultuantur, interim conſi-

Caruaialis magna & callida peritia.

ſtere

ſtere reliquos Caruaial conſpicatus, modeſtè progredi decem paſſus ſuos iubet, vt, pellectatis ea ratione hoſtibus, præparatam omnium tormentorum procellam infunderet. Centeniani eam progrediundi cunctationem ab metu aliquo proficiſci exiſtimantes, canentibus ſignis alacriter omnes propinquare & adoriri cœperunt, quos imminentes et intra globorum contactum Caruaial vbi ſe adeptum vidit, tormentorũ magiſtris ſignum dat propoſitæ rei faciundæ. Tum verò horribili ſonitu elibratæ glandes tãtam hominum ſtragem ac ruinam cum terribili armorum contuſorum fragore, & diſsiliẽtis in ora vultusq; ſanguinis tetro fœdoq; aſpectu peruadentes Centenianis intulêre, vt poſt ſecundos ictus ante pugnam ordines diffringerentur, & plæriq; arma abiicientes effusè profugerent, pauci ad hoſtes peruenirent; quãquam Franciſcus Retamoſius ſollicitè ad omnes diſcurſans, & rauco clamore intonans, morari, agereq; in pugnam inclinatos conuerſosq;, illatis etiam verberibus, fruſtra conaretur: Soli verò equites impigrè adorti atrociſsimum excitarunt certamẽ; partimq; ſuo, par-

Pugna inter Conſal. & Centenum cruenta.

Centenianorum peditum ſtrages & fuga.

tim hostium sanguine madentes ac efferi, ad ipsum Consaluum peruenerunt, & equo ipsius transfosso in magnũ vitæ discrimen adduxerũt; cœpissentq́ aut interfecissent haud dubiè, ni & ille intrepidè se in pedes pernix excipiens gladio circunstantes fortiter arcuisset, & egregiæ virtutis prætoriani constantißimè defendissent. In eo etiã Ducis periculo cæteri Duces non defuere, quin inducto Sclopettariorum manipulo opem ferrent; qui ex obliquo inuadentes, quũ, infusis equorum hominumq́ lateribus mortiferis pilulis, quoslibet trucidando deijciendoq́ ostendendæ virtutis locum eriperent, æstuantem primo impetu Consalui aciem confirmarunt, & circunstante interim peditũ paßim fugientium tumultu, equites, ne circumuenirentur, metuentes, fugæ equos dare compulerunt. Ea in pugna Consaluus ex quingentis, quibuscum hoc die conflixit, centum optimæ virtutis milites desiderauit, ex Centenianis cecidere amplius trecenti, quorum numerus ad pugnam euntium mille viros superauit. Inter hos ipsi fuere Duces ferè omnes, quos ordines deserere fugereque puduerat; ad vltimum

Consaluus equo deiectus fortiter se tuetur.

mum hortantes ſuos ac retentantes, prælium'q́;, quam diu poſſent ſuſtinentes, cæſi occubuêre Aloyſius Riuerius, Retamoſius, Lupus Suniganus, Negralius, Pantous, Didacusq́ue Aluarus, qui ſignum ſuum pertinaciſſimè defenderat; ac niſi vita diſcedente reliquerat. Centenum magna baiulorum diligentia celeritasq́ue lectica deportatum conſeruauit. Caruaial fugientes multum diuq́ue inſequutus eſt, maximè Archipræſulem Cuſconicum conſequendi cauſſa, cui ante alios, quò prælio interfuiſſet, magis iratus erat, quem vbi conſequi non poſſet, perniciſſima fuga euadentem, animi dolorem in captiuos exercuit, & Ferdinandum Baxicouum, quod in ea Centenianorum equitum irruptione ſtatim ad hoſtes proclamata deditione tranſiſſet, victoriamq́; propè inuertiſſet, obuiā ſibi factum, ei hilari ore arridens, & compatrem etiam (vti erat) per iocum appellans, in crucem agi iuſſit. Hæc victoria militum labaſſantem haud dubiè fidem Pizarro aliqua ex parte reſtituit, quos maiore iam ſpe obligatos, vt obſtrictiore officio ſua hu-

Ducū Centenianorū virtus ac cædes.

Caruaialis in Archipræſulem Cuſconicum ira.

Ferdinandus Baxicouus ridiculè & per iocum ab Caruaiale ſuſpenſus.

manitate arctius sibi deuinciret, & nutantium etiam gratiã redimeret, cæsos sepeliendos, & saucios suis sumptibus percurandos curauit; captiuorum etiam plæramque partem benignè omnes affatus, aureosq; montes pollicitus, si sibi fideles in posterum permanerent, ad sua signa (quod illi fatale fuit) traduxit: dehinc ad pecuniam contrahendam, militesque imprimis adducendos Duces ad diuersas vrbes misit, Dionysium Bouadillam Argyropolim, Didacum Caruaialem Arecupiam, ipse Cusconem profectus est, & se ad instans bellum cum Præside gerendum parare cœpit. Ille, dum hæc geruntur, ab Aldanio de Regio occupato, ac Consalui discessu, ipsiusque militum tumultu, ac transfugijs certior factus, clasicula cum quingentis conscensa Panamaide soluit, ac secunda tempestate vsus Tumbæum appulit. Ibi omnibus ex partibus innumeras ferè literas accepit, certatim studia sua operamque Maiestati deferentium, & ad similem humanitatem ostendendam singulis respondere, & gratias agere haud grauatus est. Adhæc incredibili ardore milites quotidiè ad ipsum cõfluebãt, ita

Consaluus Cusconem venit.

Præses Tũbæum appellit.

ita vt omnino superuacaneum esse videret ab alijs Prouincijs auxilia adduci; mitteretque idcirco ad eos Duces, quos per legatos de mittendis auxilijs sollicitarat, nuncios, ne quid negoci susciperent, nunciaturos: dehinc militibus in cohortes centuriatis, & Petro Hinosæ summa imperij delata, eoque Cassamalcam ad Didacum Moram & reliquos, qui isthuc magno numero conuenerāt, adducēdos misso, Trugillū profectus est, statuensque non antè Regium peruenire, quam alterutro euētu bellum compositum esset, edixit, vt, quicunque regiæ militiæ nomina dare vellent, in Sausanam vallem conuenirent, ipse eôdem contendens Cassamalcā processit, assumptisq; qui huc conuenerant (amplius mille viri erāt) discedens breui in Sausanam vallem peruenit. Eodem die Regio digreßi adfuerunt Benitus Caruaial, Gabriel Roas, & Iannes Alphonsus Palominius, qui, vt, ea in parte curaret, Aldanium Regij reliquerant. Nec multò pòst de Centeni clade peruenit fama contra omnium ferè expectationem, qui tantam in Centeni viribus fiduciam posuerant, vt eundem debel-

 lando

lando Pizarro sufficere credidissent, suasissentque ob id Gascæ Præsidi, ne haud necessarios parandis copijs sumptus subiret. Is nuncius quanquam haud secus, quam par erat, Gascam percelleret, nullum tamen palam doloris metúsue indicium dedit, sed generoso quodam animo parui id facere, & breui vlturus videbatur. Redacto dehinc in iustos ordines exercitu, Sausana valle egrediẽs Cusconico itinere Andequærias peruenit, vbi continẽti imbrium tempestate humectatis ac putrefactis locis exceptus, magnas angustias subijt. Milites enim, cũ nusquam siccandi locus esset, oblanguidi aëris & cariosi soli humoribus cõflictati, vulgatis dysenteriarum ac torminum morbis discruciari cœperunt, quibus tamen admirabili humanitate Gasca succurrit, Francisco Rocha iusso diligentissimam ægrorum rationem agere, cuius etiã industria, velut in priuatis ædibus suffoti, paulò pòst ferè omnes conualuerunt. Magnũ etiam gaudium exercitui affecto attulit Petri Valdiuiæ aduẽtus, qui ad id vsq; tẽpus cũ Chiliacis ad mare pacificũ (quò ab Cusconico prælio captoq; maiore Almagro fuisse missum

Angustia in Præsidis exercitu ad Andequærias, & hinc singularis prospectus ac cura Præs.

Petri Valdiuiæ ab Chiliacis reditus ad ferendam Præsidi opem.

missum diximus) perpetuum bellū gesserat, sæpe cum indomitis populis acie dimicarat, sæpe & ipse in summis periculis nūc vi nunc fraudibus Barbarorū appetitus fuerat; vixque demum multo labore aruo occupato Hispanorum Coloniā statuerat ac cōfirmarat: qua de re tantam apud omnes virtutis opinionē habebat, vt illum modò Francisco Caruaiali opponerent, cuius solertia audaciaq; Consaluo tot victorias partas, & illam imprimis aduersus Centenū omnes fatebantur, atq; ante alios maximè metuebant. Paucos post dies ipse Didacus Centenus cū triginta viris è prælio profugus accessit. Horū aduētu miro applausu accepto, Andaquærijs ad Apurimiū amnem mota sunt castra. Is duodecim passuū millibus à Cuscone fluit, in ijs montibus ortus, qui inter hūc Regiūq; interiacent; quem vt transiret, vsitato more pontes tomicis ad vtramq; ripā vncis mordentibus destrictis tribus in locis ad fallendum hostē struebāt. Tandē apparuit ad Catabambam transitū fore, adductoq; eôdē agmine, cū distēti funes essent, repētè exploratores Cōsaluiani aduolantes disciderunt. Hac re percul-

Caruaial ab Gascanis timetur.

sus

ſus Gaſca ad locum cum Petro Valdiuia alijsq́ Ducibus accelerat, ſtatimq́ vſitatis tignorũ claſsiculis equos trãſnare iubet. Ea ratione ante alios antecedẽte Polo Hondegarto, cum aliqua multitudo in aduerſam ripam euaſiſſet, ad Pizarrum celeriter perlatum eſt tranſijſſe paucos, & eoſdem flumine ab alijs ſeiunctos leui labore deleri poſſe. Ad id negocium mittitur, confeſtim cum trecentis Acoſtanus; ſed illi, qui tranſierant in eo periculo ſibi non deſunt, editum locum capiunt, Barbarosq́ue Hiſpanis adiungunt in fronte diſpoſitis: quem hominum numerum eminus conſpicatus Acoſtanus, eò quod ſe imparem exiſtimaret, plures acciturus abſceſsit, quod ſpacium nactus, Gaſca pontibus interea refectis magnam exercitus partẽ traduxit, & in edito monte caſtra poſuit; quod ſi inuadere nõ dubitaſſet Acoſtanus eos, qui primò tranſgreſsi erant, vel ipſe cum omni militum robore aduolaſſet Conſaluus, nullo negocio Gaſca ingens accepiſſet detrimẽtum. Pizarrus, vbi amnem hoſtes tranſijſſe audiuit, Cuſcone milites educens ad Saquiſſauanam oppidulum in lata planicie caſtra poſuit,

Gaſca Apurimiũ amnem tranſit.

Conſaluus in Præſi. Gaſcam.

fuit, quæ ad latus tergumq́ flumine ac palu
de inaccessa, duntaxat angusta via è mon-
tibus discedentibus adiri poterat. Erant illi
tormenta sex, quæ aduersus eas viæ angu-
stias disposuit, & milites noningenti, quo-
rum magna pars ex captis Centenianis con-
flata erat, quos mortis metu flagitanti vo-
lentiq́ sese adiungentes exitioso planè consi-
lio ad se traduxerat, vt acceptam priore pu-
gna cladem & ignominiam noua perfidia ple
nißimè vindicaret: tum quidem, quanquam
longè militum numero hostes superiores e-
rant, nulla tamen re ex veterana suorum
virtute & vnius Caruaialis experientia
haud dubiè inferior iudicari potuisset (si
quicquam humanæ coniecturæ certum est)
si vel minimum vlla militum fides, in Du-
cemq́ charitas vtendæ virtutis peritiæque
locũ fecisset. Per aliquot dies præliola non-
nulla per Sclopettarios concursim & tumul
uariè sunt conserta, sensimq́ propinquans
Vasca & ipse in vicina planicie montana
castra transtulit, quamobrem veritus Pi-
zarrus, ne tormentis obrueretur, post mon-
tem editißimum planiciei vicinum suos re-
cepit.

Consaluus Præsidis castra inuadere cogitat, sed omittit.

cepit. Proxima nocte ipse ac Caruaial tripartito Gascæ castra inuadere decreuerunt; sed militis vnius (quem id ad hostes, vti acciderat, detulisse existimabant) transfugium salutare & certissimum ad victoriam cœptum interpellauit. Gascani enim frigoribus montanis ac fame enecti, indiligentes plærunque noctu stationes ac vigilias agebant, nocturnæ pruinæ intolerabili infestatione vsque adeò oblanguescentes, vt interdum vix hastas atque enses manibus tenere possent, & ea imprimis nocte, qua trāsfuga irrupturos Cōsaluianos nunciarat, magno in metu versarentur, sollicitéque lucem expectarent. Vixdum sole exorto magnus tubarum clangor, & conualliū resonitu terribilior Sclopettorū crepitus est auditus, ab his Consaluianis editus, qui secundùm montium decliuum quærendæ parandæque in hostium castra viæ intenti erant. Extemplò Gascani, percurrēte tota castra hostilis aduētus clamore, arma corripiūt, statimq́ue, qui omniū expediti & ad tales casus maximè instructi erāt, Ferdinādus Mexia, Alphōsus Palominius, Valdiuia & Aluaradus cū trecentis

Gascanorū calamitas & angustia.

Pugnæ ad Saquissauanam initium.

Sclopet-

Solopettarijs in occursum se venientibus dedêre, ita vt glandibus acriter immißis Consaluiani nonnihil pedes referre cogerentur. Dum inter hos crebrò displosu certatur, Gasca eadem montium decliuitate, & conualli protectus, ad angustias acies adducit, celeriterque omnes non conseruatis ordinibus, equos manibus per fræna deducentes, in planiciem descenderunt. Ibi duæ equitum alæ constitutæ, intra quas omnis peditatus prominentiore paulum loco receptus est; sinistro in cornu versabantur Ioannes Saiauedra, Didacus Mora, plurimique alij peculiaribus equitum turmis præfecti; Dextrum datum erat Benito Caruaiali, ac Petro Cabrerio; peditum curam incumbebat Martino Roblesio & Ferdinando Dolmo. Ante dextrum cornu cum velitibus perequitabat Alphonsus Mendocius, cui Didacus Centenus astabat, vt ad omnem neceßitatē subsidio laborantibus adferēdo expediti intentiq; essent. Hunc in modū Gascanis in prælium procedentibus, Cepeda, ex Consaluiano agmine cum multis alijs profugiens, sese applicuit; ad quos insequēdos

Petrus

Petrus Martinus missus vsque adeò feruidè institit, vt vulnerato Cepeda omnes in summum discrimen venturos appareret, ni ad profugos recipiendos & ipse Gasca equites emisisset. Inter hæc Consaluus, Caruaiale cum veteribus Ducibus Queuara ac Torræo peditatum regente, & Acostano equitatui præfecto, se suo quietus loco tenebat, vt simili arte, qua Centeni exercitum profligarat, Gascanos, in iniquum locum semper propinquando pertractos, tormentis, repentè effusis prosterneret. Verùm Hinosa pedetentim suos ire iußit; interimq́ue Valdiuia strenuè adequitans, vt acerrimè Sclopettarij rē glandibus gererent, solertißimè curabat: ipse etiam Gasca maioribus tormentis continentißimè intonari iubebat. Dum hunc in modum gradatim procedendo propinquatur, ex Consaluianis alij aliję transfugiebāt; quamobrem Centenus Mendociusq́ue, ad quorum partes transfugia inclinabant, Hinosam per celeres internuncios rogant, vt signa & acies sistat, vel nullo enim prælio frequentißimis hostium transfugijs victoriam in manu esse. Erant hi perfugæ ex eorū ferè numero,

Consaluianorū transfugia.

qui

qui iampridem pro Centeno pugnantes victi, & ab Consaluo in suam aciem recepti, militiam quidem, non animum ac fidem, immutarant, in eoq́ extremæ necessitatis momēto bonam vindicandi sese opportunitatem rati, integris sæpe manipulis ordines deserentes ad Cētenianos transcurrebāt. Accidit, vt hos sequuti numero circiter triginta simili modo ab designata statione effugerent; ad quos insequendos dum alij post terga aduolant, alij se transfugientibus aggregare properant, cæteriq́ eo fœdæ confusionis aspectu terrentur ac trepidant, perturbati demum sint ordines; idcirco militum numero multùm extenuato, & pluribus in locis profugorum fuga acie hiscente, Consaluianis animi ciciderunt, parsq́ Cusconē, pars ad hostes, pars aliò diffusi dispalatiq́ fugere cœperunt. Ita Consaluo vndique destituto, omnis spes prolapsa est, nec aut pugnandi aut fugiendi mens erat, ad proximosq́ conuersus, Ergò, inquit, si ad Regem properant omnes, agè & nos eôdem tendamus; quæ verba excipiens Acostanus, minimè ita Imperator, quin, vt pristino honore fortibusq́ viris dignum, moriamur, & in

Consaluianorum varia fuga.

Gg *media*

media arma ruamus, non inultè casuri. Verùm Consaluus in eo vltimo infortunio, memoria veræ salutis & miserrimæ animæ in sollicitam mentem redeunte, testatus Christianè mori præstare, quàm cruento obitu veteris gloriæ dignitatem tuendo & animæ & corporis in extremam & inemẽdabilem perniciem præcipitare, accito Petro Villauicentio, quem inter hostium primos de facie nouerat, sese dedidit; ad Gascamq́ perductus, Centeno ad custodiam traditus est. Eodem tempore Franciscus Caruaial, qui equum in fugam adegerat, in canneto se occulere ea nocte sperabat; sed in paludẽ cum equo prolapsus, tenaciq́ luto implicitus, ab suis comprehensus, & ad hostes perductus est: pari infortunio in potestatem venêre ab insequentibus equitibus retracti Ioannes Acostanus, Ioannes Vellæus Queuara, Peris atq; Torræus, quod accidit anni quadragesimi octaui die lunæ Paschatis octauam sequente. Post biduum pronunciata in Consaluum Pizarrum est sententia, quòd vel sua confeßione perduellionis reus esset, vt capite plecteretur, præcisumq́ Regij clatrata in fenestra spectan-

Consaluus se dedit & captiuus Centeno custodiendus traditur.

Caruaial ab suis capitur.

Sententia in Pizarrũ lata.

ctandum proponeretur, epigraphe fronti affixa, Id esse caput Consalui Pizarri, qui bellum seditiosè suum in Regē suscepisset; ædes eius Cuscone deijcerentur, saleq; conspersis cippus cum eadem epigraphe imponeretur. Hæc sententia eodem die in illū perfecta est: moriturus serica tunica auro textili elaborata, similiq; huic galero indutus, satis animo constante prodijt, gladiumq; incussum impauida ceruice excepit. Cētenus & captum & mortuum summa humanitate prosequutus est; captum honorificè semper tractauit, neminem in illum aut petulans aut insolens dictum obijcere passus est; mortuum Cuscone digno sepulturæ honore efferendum curauit. Eodē die Caruaial artibus dissectis quadripartitus fuit, in plærosque alios gladio animaduersum: atq; ita hi duo, qui vel inuito Cæsare Prouinciæ imperiū cōceperant, tyrānideq; & omni vi obtinere sperarant, illudente fortuna et magno Deo non vltrà ferente, ab omni splendore deiecti nō seras tot scelerū cædiumq; imprimis pœnas senserunt. Nec huius victoriæ lætitia dudum Centenus perfrui potuit, fato interceptus, quū nunquam ab diu-

Consaluus moritur.

Centeni in Consaluum captū mortuumque humanitas

Caruaial quadripartitus.

Centeni mors.

turno morbo firmam valetudinem recuperare potuisset. Hinc, Ducibus varias in locorum plagas dimissis, & ipso Valdiuia ad Chiliacos regresso, Gasca Regium venit, pecuniamq; ad impendia belli compensanda, quæ noningenta aureorum nummum millia superabant, magna diligentia cõgerere cœpit, succreuitq; tanta ex diuersis locis, maximè ex Charcantum ac Potosij fodinis, auri argentiq; aduecti copia, vt præter sarta impendia quindecies centena ducatorum millia superarit. His rebus constitutis, & ijs etiam diligenter curatis, quæ ad iurisdictionem, priorumq; Cæsaris cõstitutionum exequutionem in leuandis indigenis pertinerent, gratijs omnibus actis, vnà cum thesauris nauem conscendens, sub annum quinquagesimum Panamaidem peruenit, vbi incautum aliud discrimen inopinatò ferè oppressit. Eo tẽpore, quo Gratiæ inter Vatimaliam & Nicaraguam concilium, vti dictum est, constitutum esset, ei tum Prouinciæ erat Præfectus Rodoricus Contrerius, quem secundum latas Cæsaris cõstitutiones seruis indigenis Ephori spoliarunt: qua ille iniuria permotus, suscepta in Hi-

Gasca Præses Regium venit.

Gasca Præses Panamaidem redit.

in Hispaniam profectione, ad Cæsarem eius facinoris indignitatem detulit, grauiterque eam suis meritis gratiam persolui conquestus est; verũ quum constitutionũ decretis firmissimè staretur, Ferdinandus ac Petrus Contrerij Rodorici filij non aliam Patris caussæ æquitatem adhiberi indignati, partimq́ militibus Consaluianis, è Peruuia profugis, partim ijs, qui expectata mercede ab Gasca defraudati huc indignabundè concesserant, confirmati, concitante ante alios Ioãne Bermæo, Prouinciam inuadere ipsi decreuerũt, Antistiteq́ inter frutillorum lusum per insidias obtruncato, quem suis partibus maximè aduersari existimabant, & nauigijs aliquot captis, meridionalis pelagi littus legere ad intercipiendum Gascam Panamaidẽ nauigantem cœperunt. Sed vbi ex agricolis quibusdam ad vrbem vnà cum regijs thesauris aduenisse audierunt, anchoris cõstiterunt ad tenebras vsq́, certißimaq́ opprimendi Gascæ & thesauris potiundi opinione adducti, nocte cæca nemine demorante in vrbem peruenerunt. Verũ ibi, vt Gascam paucos ante dies Theonymam abijsse auditum fuit, thesau-

Rodorici Contrerij apud Cæsarẽ querela.

Filiorum Contrerij temerarius & iuuenilis motus.

rarium regium Martinum Ruitium Marchenũ adorti sunt, spoliatisq́; amplius quingentis aureorũ millibus, statuerunt, vt Ferdinandus Theonymam properè contenderet, Bermæus cum viris centum procul Panamaide ad ferendum subsidium excubaret, Petrus nauigiorum intereà curam gereret. Id consilium per celeres nuncios (quos thesaurarius festinè emiserat) mox ad Gascam perlatum fuit, is ad præmonendos ciues, & ad arma concitandos Theonymã Franciscum Seguram mittit, ipse qua potest celeritate subsequitur, & cum oppidanis iam ante ad famam eò perlatam præparatis egressus, Panamaidem contendit; Verùm tum Bermæus ab erumpentibus Panamaitis debellatus ac cæsus erat, & Ferdinandus Contrerius illos in se properare audiens, desertis suis, profugit, ac dum per amniculos riuosq́; isthuc frequenter occurrentes transnare cogeretur, in vndis perijt; quorũ casu percepto Petrus Contrerius nauigia relinquens et ipse exigua cymba profugit, putaturque, quod exinde conspectus sit nunquam, ab Barbaris interfectus. Ita ad quietem Prouincia velut antè

Filiorum Contrerij.

reda-

redacta, Gascain Hispaniam traiecit, atq; Barcinonem prouectus, inde in Germaniam ad Cæsarem contendit; posteaque virtutis & operæ fœliciter nauatæ gratia, Palentinum præsulatum in Bætica est adeptus, quũ paulo antè Antonius Mendocius, Mexicanorum prætor, Peruuiæ Prorex ab Cæsare declaratus fuisset.

FINIS RERVM PERVVINARVM.

Nihil habet S. Romanæ Ecclesiæ fidei contrarium aut Reipub. offensiuũ quòd testor Sebastianus Baer Delphius insignis Colleg. Ecclesię S. Mariæ Hantuerpieñ. Plebanus.

RERVM MEMORABILIVM, QVAE IN HIS LIBRIS CONTINENTVR, INDEX.

A

B

Con-

missa

I

L

O

P

FINIS.

Θεὸς τὸ δέος.

ERRATA ANTE LECTIONEM RESTItuenda.

Folio 10. facie 2. linea 9. lege connititur.
15. 1. 18. obtinuiſſet.
15. 1. 21. interque.
16. 1. 24. retracta.
20. 2. 13. quicquid, debet deleri.
23. 2. 25. aqua madeſcit.
24. 1. 23. ad
24. 2. 3. amplas.
25. 1. 8. ſedentem.
26. 1. 11. enectarum.
26. 2. 16. grauaté.
27. 1. 22. lardum.
29. 1. 10. lege ſic, qui ſecuriores ad quietẽ ac tutiorẽ negotiationẽ ſedes potiùs obtinere quærunt, quã obnoxijs periculo quotidiano locis hærere, &c.
33. 2. 19. Peruuia.
36. 1. 3. Thomam.
38. 2. 3. legatum.
39. 1. 18. re percepta.
40. 1. 24. audentem.
40. 2. 16. Atabalibiani.
41. 1. 6. indicem.
42. 1. 18. dulcis.
45. 1. 14. equorumque.
45. 1. 25. inuiolandæ.
46. 2. 6. iniuria.
48. 2. 1. ab.
48. 2. 15. laceſſere.
51. 2. 8. priſtinę. in eadem linea, virtuti.
60. 1. 17. narratisque.
62. 1. 21. iniqua.
65. 1. 11. tum.
66. 1. 8. cuſtodias.
67. 1. 6. ſubſidio.
70. 1. 20. aduentu.
86. 2. 18. delectus.
89. 2. 25. proficiſcerētur.
90. 1. 12. munitioni. in ſequente linea, halitu
92. 1. 8. diffregêre.
94. 1. 21. apparabant.
102. 2. 12. & ad illã. in eadem linea, ad, deleatur.
104. 19. perfecturi.
107. 1. 6. imperij.
107. 2. 11. exceſsit.
118. 2. 7. immiſcuiſſent.
126. 1. 8. ſpirituum.
131. 1. 14. quidem.
138. 1. 22. ſupplicij.
144. 1. 11. diripere.
164. 1. 13. miſerrimum.
168. 1. 23. Rhegij.

ANTVERPIAE,
TYPIS AMATI TA-
VERNERII.

Collated with G. E. Church
copy 21, V. 1912.

